

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Mgr. et Mgr. Jan Petrov, LL. M.

Bezdůvodné obohacení ze srovnávacího pohledu

Disertační práce

Školitel autora disertační práce: prof. JUDr. Jan Dvořák, CSc.

Katedra občanského práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 11. květen 2015

Prohlašuji, že předloženou disertační práci jsem vypracoval samostatně a že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Jan Petrov

Děkuji panu profesorovi Dvořákovi za vedení práce a konzultace. Bez jeho laskavé motivace a podpory bych tuto práci patrně nedokončil.

Děkuji panu profesorovi Tichému za vypůjčení desítek materiálů z jeho soukromé knihovny.

Děkuji Právnické fakultě Univerzity Karlovy za to, že mi vždy byla dobrá *alma mater*.

Obsah

Úvod	1
I. Základní předpoklad: nedostatek právního důvodu	7
I.1. Právní důvod v kontinentálním právu a v anglickém common law	7
I.2. „Spravedlivý“ důvod v NOZ	9
I.3. Právní důvod dle českého práva.....	11
I.3.1. Právní důvod dle OZ64	11
I.3.2. K významu právního důvodu dle NOZ	13
I.3.3. K právním důvodům obecně	13
I.4. Závazek ze smlouvy jako právní důvod	15
I.5. Účel, za nímž bylo dle srozumění stran plněno	17
I.5.1. V německém právním okruhu	17
I.5.2. V českém právním řádu.....	19
II. Další obecné předpoklady nároku z bezdůvodného obohacení.....	21
II.1. Význam předpokladů a jednotlivé zákonodárné přístupy	21
II.2. K významu předpokladů obecně.....	25
II.3. K předpokladům po jednotlivých skutkových podstatách	28
III. Skutkové podstaty bezdůvodného obohacení	31
III.1. Význam skutkových podstat	31
III.2. Systém kondikcí v římském právu	33
III.3. Skutkové podstaty v rakouském právu.....	35
III.4. Skutkové podstaty v německém právu	36
III.5. K rozdělení na condictio indebiti a jiné případy v dalších právních řádech	38
III.6. Psané kondikce dle OZ50, OZ64 a NOZ	40
III.6.1. Systematika kondikcí	40
III.6.2. Taxativnost a demonstrativnost výčtu	42
III.7. Základní členění dle NOZ: plnění na závazek a jiné případy	43
III.8. Pojem „plnění“ v NOZ, OZ64 a zahraniční doktríně	44
III.8.1. Význam pojmu „plnění“ v českém právu	44
III.8.2. Obsahem plnění může být libovolný způsobilý předmět závazku	46

III.8.3. Plnění musí být přičitatelné jednání ochuzeného	46
III.8.4. Nevyžaduje se úmysl prospět příjemci ani vazba k důvodu plnění	47
III.8.5. Pojem plnění dle OZ64 a NOZ a dle ABGB a BGB	48
III.9. Návrh systematiky bezdůvodného obohacení dle NOZ	49
IV. Plnění na závazek.....	51
IV.1. Vývoj v českém právu a význam přičitatelnosti plnění závazku	51
IV.2. Posuzování z příjemcova horizontu	53
IV.3. Přímý zmocněnec a pomocník.....	55
IV.4. Plnění na zdánlivý a domnělý závazek	56
IV.5. Plnění z důvodu, který odpadl, nebo za účelem, který nenastal.....	58
IV.5.1. Obecně	58
IV.5.2. Plnění z právního důvodu, který odpadl.....	60
IV.5.3. Nenaplnění účelu, za kterým bylo plněno	61
IV.5.4. Odstoupení od smlouvy.....	61
IV.5.5. Význam kondikce z hlediska promlčecích lhůt	64
IV.6. Zhojení nedostatku formy plněním	65
IV.6.1. Srovnávací poznámky. Účel požadavku na formu.	65
IV.6.2. Vztah § 2997 odst. 1 NOZ a § 582 NOZ	66
IV.7. Zhojení nedostatku formy plněním v jednotlivých případech	67
IV.7.1.1 Splnění části dluhu.....	67
IV.7.1.2 Zápis do veřejného rejstříku.....	68
IV.7.1.3 Plnění na základě novace, narovnání nebo jiné dohody.....	68
IV.8. Plnění za zakázaným či nemožným účelem	69
IV.8.1. <i>Condictio ob turpem causam</i>	69
IV.8.1.1 . Základní výklad	69
IV.8.1.2 . Předpoklady ustanovení	71
IV.8.1.3 . Příklady z rakouské, německé a prvorepublikové judikatury	71
IV.8.1.4 . Plnění za účelem zcela nemožným	72
IV.8.1.5 . Vyloučení vindikace	72
IV.8.1.6 . Dání proto, aby se zabránilo protiprávnímu činu	72
IV.8.2. Vyloučení peněžité náhrady	73
IV.8.3. Korekce účelem zákazu	74
IV.9. Vypořádání vzájemných plnění.....	76
IV.9.1. Synallagma dle § 2993 NOZ a dle § 457 OZ64	76

IV.9.2. Uplatnění § 2993 NOZ v předprocesním stadiu	77
IV.9.3. 3. Uplatnění § 2993 NOZ v nalézacím a vykonávacím řízení	78
IV.10. Charakter vzájemných nároků	80
IV.10.1. Nauky o teorii saldování a teorii dvou kondicí	80
IV.10.2. Posouzení dle NOZ: dvě samostatné kondikce	81
V. Vypořádání plnění na závazek v trojstranných vztazích.....	84
V.1. Principy pro vypořádání trojstranných vztahů.....	84
V.2. Případy trojstranných vztahů ve srovnávacím kontextu.....	85
V.3. Ustanovení § 2995 NOZ a jeho inspirační zdroje.....	87
V.3.1. Ustanovení § 2995 NOZ a DCFR	87
V.3.2. Ustanovení § 2995 NOZ, DCFR a OZ64	88
V.3.3. Varianty aplikace § 2995 NOZ.....	90
V.3.4. Výluky z § 2995. Souvislost s DCFR. Příklady aplikace.	91
V.4. Užití či požití vlastnickovy věci dle smlouvy s jiným.....	93
V.4.1. Překonaná judikatura k § 457 OZ64.....	93
V.4.2. Nová koncepce a § 2994 NOZ jako její důsledek.....	94
V.4.3. Předpoklady § 2994 NOZ	95
V.4.4. Neoprávněný podnájem. Judikatura k ABGB a BGB.	97
VI. Jiné skutkové podstaty	99
VI.1. Plnění jinému jinak než na závazek.....	99
VI.1.1. Majetkový převod třetí osobě.....	99
VI.1.2. Zhodnocení cizí věci.....	99
VI.2. Protiprávní užití cizí hodnoty	101
VI.2.1. Komparativní a vývojové souvislosti.....	101
VI.2.2. Předpoklady: užití, hodnota, cizost, protiprávnost.....	104
VI.2.3. Použitelná judikatura k OZ64	107
VI.2.4. Protiprávní nakládání s hodnotou týkající se osobnosti člověka.....	109
VI.3. Plnění za jiného	110
VI.3.1. Historické, systematické a komparativní souvislosti.....	110
VI.3.2. Ustanovení § 1936 a 1937 NOZ jako speciální úprava	112
VI.3.3. Poznámka k možnosti plnit za dlužníka.....	114
VI.3.4. Předpoklady a důsledky použití § 3013 NOZ.....	116

VI.3.5. Příklady z judikatury k § 454 OZ64.....	118
VII. Subsidiarita bezdůvodného obohacení?	119
VII.1. K významu subsidiarity	119
VII.2. Bezdůvodné obohacení a náhrada škody.....	120
VII.3. Bezdůvodné obohacení ve vztahu k dalším vybraným institutům.....	123
VII.3.1. Bezdůvodné obohacení a reivindikace dle § 1040 a násl. NOZ	123
VII.3.2. Bezdůvodné obohacení a vypořádání mezi vlastníkem a držitelem či detentorem	125
VII.3.3. Bezdůvodné obohacení a vztah mezi spoluvlastníky	128
VII.3.3.1 . Užívání společné věci	128
VII.3.3.2 . Investice do společné věci.....	130
VII.3.4. Bezdůvodné obohacení a nepřikázané jednání.....	131
VIII. Výluky z bezdůvodného obohacení. Důkazní břemeno.	133
VIII.1. Vědomé plnění nedluhu.....	133
VIII.1.1. K § 2997 odst. 1 NOZ a k § 2992.....	133
VIII.1.2. Plnění za účelem dosažení smíru.....	134
VIII.2. Vznik nároku přes vědomé plnění nedluhu.....	135
VIII.3. Plnění na vlastní nebezpečí a ve vlastním zájmu	136
VIII.4. Důkazní břemeno.....	138
IX. Peněžité náhrada.....	141
IX.1. Nemožnost vydat předmět obohacení	141
IX.2. Obecná výše peněžité náhrady.....	143
IX.2.1. Obvyklá cena jako univerzální kritérium.....	143
IX.2.2. Obvyklá cena: zásady vztahující se k vyčíslení.....	144
IX.2.3. Standardy vyčíslení v jednotlivých případech.....	146
IX.2.3.1 . Dílo a služba.....	146
IX.2.3.2 . Užívání cizí věci nebo hodnoty	147
IX.2.3.3 . Investice či oprava: kritika dřívější rozhodovací praxe.....	148
IX.2.3.4 . Investice či oprava plněním na závazek: řešení dle NOZ	149
IX.2.4. Ustanovení § 2999 odst. 2 NOZ a jeho inspirační zdroje	150
IX.2.5. Kdy se kritérium sjednané úplaty ne/použije	152
IX.3. Náhrada za plody a užítky při vypořádání smlouvy	153
IX.3.1. Komparativní souvislosti a stav dle OZ64 a NOZ	153

IX.3.2. Některé výkladové otázky. Náhrada při odstoupení od smlouvy.	154
IX.3.3. Výše náhrady za užívání, s přihlédnutím k zahraniční judikatuře	156
IX.3.3.1 . Základní výše náhrady	156
IX.3.3.2 . Vzájemnost práv na náhradu za užívání, resp. úroky	157
IX.3.3.3 . Užítky při vzájemnosti plnění	159
X. Odpadnutí obohacení	160
X.1. Odpadnutí obohacení v jednotlivých právních řádech.....	160
X.1.1. Úvodem	160
X.1.2. Odpadnutí obohacení dle § 818 odst. 3 BGB.....	161
X.1.3. Odpadnutí obohacení dle ABGB	163
X.2. Odpadnutí obohacení v českém právu	163
X.2.1. Odpadnutí obohacení dle OZ64 a NOZ	163
X.2.2. Východiska pro výklad NOZ s přihlédnutím k zahraničním úpravám.....	164
X.2.3. Ustanovení § 3000 NOZ a jeho výklad	165
X.2.3.1 . Odpadnutí obohacení	165
X.2.3.2 . Zbývající obohacení.....	168
X.2.3.3 . Vztah k ustanovením o poctivé držbě	169
X.2.4. Zcizení předmětu obohacení.....	171
X.2.5. Vnucené obohacení.....	172
X.2.5.1 Srovnávací poznámky	172
X.2.5.2 Výklad § 3001 odst. 2 NOZ.....	173
X.3. Odpadnutí obohacení při vypořádání smluvních plnění	175
X.3.1. Nauky o saldování a o dvou kondicích.....	175
X.3.2. Řešení dle NOZ.....	177
X.3.3. Výluka z obecného odpadnutí obohacení dle § 3002 odst. 1 NOZ.....	178
X.3.3.1 . Obecně	178
X.3.3.2 . Zdánlivé či domnělé závazky	179
X.3.3.3 . Pojem úplatné smlouvy	179
X.3.3.4 . Jaká plnění lze přičítat smlouvě.....	179
X.3.4. Rozhodující kritérium: alokace rizika (§ 2999 odst. 3 NOZ).....	180
XI. Tzv. versio in rem a lex Rhodia de iactu	183
XI.1. Upotřebení cizí věci k prospěchu jiného	183
XI.1.1. Upotřebení věci v OZO a NOZ. Actio de in rem verso.	183
XI.1.2. Změny v § 3012 NOZ oproti § 1041 OZO.	185

XI.1.3. Obohacení na cizí úkor zásahem třetí osoby	186
XI.1.4. Inspirace věcněprávními hledisky.....	188
XI.1.5. Obohacení na cizí úkor v důsledku právní skutečnosti	189
XI.2. Lex Rhodia de iactu.....	190
Shrnutí.....	192
Příloha: Vybrané zahraniční úpravy.....	202
Rakouský občanský zákoník (OZO, ABGB).....	202
Německý občanský zákoník (BGB)	205
Švýcarský obligační zákon (OR)	209
Návrh reformy bezdůvodného obohacení v BGB z r. 1981 (tzv. Königův návrh) ...	211
Návrh společného referenčního rámce (tzv. Evropský občanský zákoník)	217
Seznam použitých zkratk	227
Seznam použité literatury	229
Seznam použité judikatury	236
Rozsudky a usnesení Nejvyššího soudu České republiky	236
Nálezy Ústavního soudu České republiky.....	242
Rozhodnutí a stanoviska Nejvyššího soudu České socialistické republiky	242
Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky	242
Rozhodnutí rakouského Nejvyššího soudního dvora (OGH)	243
Právní věty rakouského Nejvyššího soudního dvora (OGH).....	244
Rozhodnutí německého Spolkového soudního dvora (BGH)	245
Rozhodnutí dalších německých soudů	246
Anotace. Klíčová slova	247
Summary	248
Abstract. Keywords.....	259

Úvod

Bezdůvodné obohacení představuje oblast soukromého práva, která v uplynulých desetiletích vzbuzovala mimořádný akademický zájem.¹ Ten plyne patrně zejména ze skutečnosti, že bezdůvodné obohacení je technicky složitý institut, souvisí s mnoha dalšími oblastmi soukromého práva a přitom je zakotveno jen v nemnoha pozitivně-právních ustanoveních. Právně vědě se zde otevírá mnoho zajímavých a nejednoduchých problémů k analýze a řešení.

Též v českém právu se podstatně zvyšuje zájem o bezdůvodné obohacení. Důvodem je mimo jiné skutečnost, že úprava NOZ podstatně mění textaci ustanovení OZ64, aniž by ze samotného textu bylo v řadě konkrétním případů jednoznačné, jak novou úpravu aplikovat. Ustanovení v NOZ se přitom významně inspiroují v OZO, DCFR i BGB, a proto tato práce vychází z hypotézy, že pro rozumný výklad § 2991 NOZ an. je vhodné významně zohlednit závěry zahraniční právní vědy (promítnuté též do judikatury), zejména dosažené v právních řádech nám příbuzného německého právního okruhu, a dále z hypotézy, že z tohoto srovnání vyplynou z hlediska českého prostředí původní a aplikacně významné poznatky.

Nezpochybnuji přitom, že jsme v českém právu dospěli k řadě cenných a rozumných výsledků, že je český právní řád autonomní a že není přípustné arbitrárně vybrat jedno zahraniční řešení a to bezmyšlenkovitě opsat s jediným „argumentem“: co je zahraniční, to je jen proto lepší. Dnes však již není možné odhlížet od zahraničních výsledků dosažených v nám příbuzných právních řádech.

Tato práce se zabývá v první řadě českým právem, zejména ustanoveními § 2991 až 3005 NOZ a § 3012 až 3014 NOZ. Metoda práce je ovšem srovnávací: výklad ustanovení českého právního řádu hledám nikoli v izolaci, ale teprve po seznámení se

¹ „Vědecká literatura 20. století neozvinula patrně v žádné jiné oblasti soukromého práva tolik teorií na tak vysoké úrovni abstrakce jako v právu bezdůvodného obohacení.“ WENDEHORST, CH. in Bamberger/Roth (eds) *Beck'scher Online-Kommentar BGB*. 31. vydání. München : C. H. Beck, 2014, komentář k § 812, marg. č. 6.

s *vybranými* zahraničními úpravami, spolu s doktrínou a judikaturou k nim. Přitom se v této práci nesrovnává „vše se vším“, nýbrž se blíže zkoumá (se snahou o hlubší porozumění) jen omezený počet zahraničních právních řádů a úprav spadajících do německo-rakouského právního okruhu, které jsou pro české právo vysoce relevantní.

Jedná se zejména o právo rakouské (ABGB), to ovšem ne v tradiční prvorepublikové podobě, nýbrž tak, jak se v Rakousku uplatňuje dnes. Z dnešního pohledu již není příliš podstatné, že OZO ještě (tak jako jiné zákoníky předcházející BGB)² neznal jednotný blok ustanovení o bezdůvodném obohacení, příznačný pro modernější zákoníky (např. § 2991 an. NOZ, § 812 an. BGB nebo § 451 an. OZ64). Tak se sice v OZO to, co dnes nazýváme bezdůvodným obohacením, upravuje v § 877, § 1041 až 1044 a § 1431 až 1437 OZO (a mimo to také v ustanovení o držbě, která má v rakouském právu obzvlášť podstatný dosah a význam a dopadá na řadu právních otázek, které se v jiných právních řádech řeší prostřednictvím úpravy bezdůvodného obohacení). Avšak na úrovni doktríny a judikatury je rakouské právo bezdůvodného obohacení vybudováno tak, že zřetelně odpovídá modernějším zákoníkům.

Dále práce významně zohledňuje právo německé. Nejde ani tak o samotný text § 812 až 822 BGB jako o značně kvalitní a početné doktrinální práce k bezdůvodnému obohacení, které podstatně ovlivňují i diskuzi v dalších evropských zemích, zvláště pak ve zmiňovaném Rakousku (rakouská právní věda je sice samostatná, ale představitelé jsou obeznámeni s diskuzí v Německu a inspirují se jí). Nutno ovšem připustit, že německé občanské právo se v některých klíčových a pro bezdůvodné obohacení relevantních otázkách významně liší od toho českého (a rakouského) – a proto nezdírkou jsou pro české prostředí inspirativní závěry německé právní vědy nikoli samy o sobě, nýbrž tak, jak je zprostředkovává rakouská doktrína a judikatura.

² „Teprve vstupem německého BGB v účinnost dne 1. 1. 1900 se objevila kategorie bezdůvodného obohacení v zákoně jako samostatný systémový pojem označující samostatný právní institut.“ Srov. BAR, v. Ch., SWANN, S. *Das Bereicherungskonzept der Study Group on a European Civil Code* in Festschrift für Egon Lorenz, Karlsruhe : Versicherungswirtschaft, 2004, s. 49. Srov. též zde uvedený výklad k zákoníkům založeným na napoleonské tradici, které samostatný institut bezdůvodného obohacení neznají.

Za příklad lze uvést: zatímco dle NOZ i OZO při odstoupení od smlouvy odpadá právní důvod, a proto se poskytnutá plnění vypořádají jako bezdůvodné obohacení, dle BGB se v takovém případě uplatní zvláštní a poměrně rozsáhlá úprava § 346 až 354 BGB o vypořádání smluv, od nichž bylo odstoupeno. Dále pak: zatímco dle NOZ i OZO při neplatnosti převodní smlouvy chybí titul pro převod vlastnického práva (a převodce proto nikdy nepozbyl své vlastnictví, a může tedy vindikovat), BGB vychází z mj. *Jheringovy* teorie abstrakce³ (její kořeny nalezneme již v římském právu,⁴ avšak v dnešní Evropě je minoritní⁵ a ani v českém právu se neprosadila):⁶ kupní (směnná, darovací či jiná převodní smlouva) představuje jen právní důvod převodu vlastnictví; vlastnictví se však převádí samostatnou abstraktní smlouvou o převodu vlastnictví; neplatnost kupní smlouvy sama o sobě nezpůsobuje neplatnost smlouvy o převodu vlastnictví, a proto ani nezpochybňuje, že k převodu vlastnictví došlo. Převodce má v takovém případě právo na zpětný převod dle ustanovení o bezdůvodném obohacení – ty tak dle BGB mají podstatně širší úlohu.⁷

Dále v této práci podstatně odkazují na DCFR (tzv. „*evropský občanský zákoník*“), zejména proto, že některá ustanovení NOZ, zejména jeho § 3001 odst. 1 a § 3004 odst. 1, z něj zřetelně vycházejí. Dále je DCFR inspirativní více než jiné zákonné či kvazi-zákonné texty zejména co se týká samotných základů (předpokladů) bezdůvodného obohacení. Vhodno přitom zdůraznit, že vedle samotného kvazi-zákonného textu DCFR

³ Srov. např. DAUBNER, R. *Princip abstrakce a jeho souvislost s ochranou dobré víry v právu*. Právní rozhledy, č. 6, 1994, s. 189.

⁴ ZIMMERMANN, R. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Oxford : Oxford University Press, 1996, s. 834 a tam uvedený příklad mancipace či *injurecesse* koně (mancipační věci), která vede k převodu vlastnictví, i pokud je *emptio-venditio* neplatná. Srov. též BUCHHOLZ, S. *Abstraktionsprinzip und Immobilienrecht*. Frankfurt am Main : Klostermann, 1978, s. 6.

⁵ FABER, W. *K převodu vlastnictví podle návrhu občanského zákoníku z roku* in Švestka, J., Dvořák, J., Tichý, L. Sborník statí z diskusních fór o rekonstrukci občanského práva konaných 22. února a 14. března 2008 na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Beroun : IFEC, 2008, s. 22.

⁶ Osamostatnění modu od titulu bylo navrženo např. v ŠVESTKA, J., MIKEŠ, M. *Odstoupení od smlouvy ve vztahu ke kupní smlouvě o převodu nemovitostí*. Právní rozhledy, č. 7, 2000, s. 283, ale v soudní praxi se neprosadilo. Srov. též PECHA, R. *Odstoupení od smlouvy o převodu vlastnictví k nemovitosti*, Bulletin advokacie č. 4, 2002, s. 14 an., nebo BAUDYŠ, P. *K odstoupení od smlouvy o převodu nemovitosti*, Bulletin advokacie, č. 4, 2002, s. 22 an.

⁷ Srov. např. LOEWENHEIM, U. *Bereicherungsrecht*. München : C. H. Beck, 1989, s. 13, s dalšími odkazy.

bylo knižně publikováno a následně též na internetu zveřejněno úplné vydání,⁸ které zahrnuje i komentář a komparativní poznámky (tj. shrnutí, jak je určitá otázka upravena v právních řádech vybraných členských států).

Konečně je pozornost věnována pozornost tzv. Königovu návrhu z 80. let,⁹ který sice nebyl v Německu přijat, avšak „představuje nejhodnotnější shrnutí německého práva bezdůvodného obohacení, jak se vyvinulo za posledních sto let“¹⁰ a významně se promítl aspoň do estonského zákona o závazkovém právu (srov. jeho § 1027 až 1042).¹¹ Königův návrh je hodnotný zejména tím, že do samotného textu promítá doktrinní členění na bezdůvodné obohacení získané plněním a na bezdůvodné obohacení získané jinak (zásahem do cizího práva, splněním cizího dluhu a vynaložením nákladů na cizí věc) a pro každou z oblastí a podoblastí stanoví relativně precizní pravidla. Jedná se tak o inspiraci, jak již na úrovni textu zákona (a ne teprve v doktríně či judikatuře) lze dospět ke konkrétnější regulaci a lepší předvídatelnosti práva. Königův návrh (a § 1027 až 1042 estonského zákona o závazkovém právu) představuje jistý protipól DCFR: zatímco DCFR se snaží právo bezdůvodné obohacení unifikovat, tedy bezdůvodné obohacení koncipovat jako úpravu vybudovanou na podkladě jednotlicích předpokladů (obohacení, ochuzení, příčinná souvislost, bezdůvodnost), Königův návrh naopak vychází z toho, že „společné jádro“ bezdůvodného obohacení je spíše menší a užitečné je především formulovat pravidla pro konkrétní podoblasti bezdůvodného obohacení, tj. typové kondikce. Oba krajní přístupy jsou legitimní a vhodně rozšiřují obzory a prohlubují vědeckou diskuzi.

Na konci této práce se nachází relevantní ustanovení OZO, BGB, OR, DCFR a Königova návrhu. Český text OZO je převzat ze Sedláčkova a Roučkova komentáře. Zbývající předpisy jsem pak přeložil z anglického či německého znění. Přitom jsem se, při desítkách hodin práce, nepokoušel o úzkostlivou doslovnost, nýbrž o takový překlad,

⁸ BAR, Ch., CLIVE, E. a kol. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference*. Munich : Sellier, 2009.

Jak zveřejněno na http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf

⁹ ZIMMERMANN, R. *Unjustified Enrichment: The Modern Civilian Approach*. Oxford Journal of Legal Studies, č. 3, 1995, s. 425.

¹⁰ Tamtéž, s. 426 an.

¹¹ Anglické znění je dostupné na <https://www.riigiteataja.ee/en/> (oficiální webová stránka) a též na <http://www.legaltext.ee/text/en/X30085K3.htm> [ověřováno 19. března 2015].

kteřé je českému právníkovi srozumitelný, dobře odpovídá názvosloví NOZ a hypoteticky by mohl sloužit jako opora při tvorbě českého zákonného textu.

V této práci zmiňuji historická hlediska jen tam, kde jsou přímo relevantní pro dnešní úpravu a její pochopení. Podrobněji rozebírám, jak NOZ navazuje, anebo naopak překonává OZ64; jen výjimečně, zvláště u rozboru jednotlivých skutkových podstat, ukazuji, jak současné právní řády navazují na římské právo. Právní zdroje z první republiky cituji jen v omezené míře, zejména v souvislosti s ustanoveními, která se do NOZ převzala z OZO (ABGB). Nicméně je vhodné zdůraznit, že co se týká práva bezdůvodného obohacení, je prvorepublikový stav právní vědy pro dnešek přímo významný jen omezeně – právě bezdůvodné obohacení představuje civilistický institut, který ve 20. století, včetně jeho druhé poloviny, zaznamenal největší doktrinální i judikatorní vývoj.

Nijak nezpochybňuji význam historického srovnání, jeho význam pro dnešní právo ani to, že by bylo možné na téma „*historické kořeny dnešního práva bezdůvodného obohacení*“ napsat vynikající disertační práci. Při studiu jsem v pasážích, pro které to bylo vhodné, vycházel též z prvorepublikových zdrojů nebo fragmentů klasických římských právníků. Nezpochybňuji ani kvalitu stručné úpravy v OZ 1950 (naopak OZ64 v původním znění byl vybudován na podkladě odlišných¹² a do dnešních poměrů v podstatné části obtížně přenositelných východisek). Nicméně, již dle zadání se tato práce zabývá především právem dnešním a usiluje o přesah zejména komparativním směrem.

Mým cílem přitom bylo nesrovnávat jen pro srovnávání. **Zahraníční teoretické i aplikační závěry jsou zde vnímány z pohledu českého práva a jeho potřeb**, tedy především z toho hlediska, jak ustanovením o bezdůvodném obohacení porozumět a jak je rozumně vykládat a předvídatelně a smysluplně aplikovat. Smyslem této práce není rekapitulovat jednotlivé zahraniční úpravy, nýbrž postupovat analytičtější způsobem. Cílem

¹² Dřívější úpravu analyzuje ŠVESTKA, J. *Základní teoretické otázky odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch*. Praha: AUC-Iuridica, č. 3–4, 1979, s. 139 až 173. Je patrné (str. 140 až 141), že dle OZ64 v původním znění byly značně podstatné zásady sankce, prevence a ochrany socialistického soužití, zatímco v dnešním chápání je bezdůvodné obohacení méně spjato s morálním hodnocením a zpravidla slouží "technickému" vypořádání plnění, které (často i jen z objektivních příčin) nemělo nastat. Srov. též § 457 odst. 2 a 3 OZ64 o rozsáhlých oprávněních prokurátora (ustanovení § 456 věty druhé OZ64 o povinnosti vydat obohacení státu, nelze-li ochuzeného zjistit, však přetrvávalo až do konce roku 2013.)

práce je identifikovat inspirační zdroje a komparativní souvislosti jednotlivých ustanovení NOZ a navrhnout výklad a použití těchto ustanovení, který by bez znalostí uvedených souvislostí nemusel být zřejmý.

Překládaná práce se zakládá též na úplné rešerši české judikatury k OZ64 od r. 2010 včetně (a vychází též z řady rozhodnutí předchozích). Mám za to, že jen takto (a při zohlednění doktríny) lze poznat, co poměrně sporá ustanovení OZ64 o bezdůvodném obohacení vlastně znamenala.¹³ Věřím, že citace judikatury nijak nesnižují akademický charakter této práce. Jejím předmětem není pouhá sumarizace dosavadních soudních rozhodnutí, nýbrž především jejich kritická analýza a identifikace relevantních právních otázek a problémů. Považuji za rozumný přístup, kdy judikatura upozorňuje doktrínu na relevantní problémy a doktrína navrhuje jejich řešení.

Tomu odpovídá i skutečnost, že v této práci dospívám k řadě závěrů, které lze považovat za nové, přinejmenším v poměru k právnímu stavu dle OZ64. Nová úprava si některé nové závěry přímo vyžaduje, ale navíc dává i příležitost předhodnotit některé závěry další (byť třeba text NOZ nevyjadřuje změnu tak jednoznačně, aby si přehodnocení nutně vyžadoval). Též této příležitosti jsem na některých místech využil. Usiloval jsem také o dosažení původních poznatků a nevyhýbal se ani závěrům, které by mohly být vnímány jako kontroverzní, vedou-li, dle mého názoru, k dobrým aplikačním výsledkům.

Je patrné, že dosáhnout širší shody na novém právu bezdůvodného obohacení, a tím i základní aplikační jistoty, potrvá nejméně desetiletí a vyžádá si mnoho vědeckých diskuzí a prací, jakož i judikatorních výstupů. Pokud se mi touto prací podaří k této diskuzi přispět (identifikovat některé předpokládané problémy nebo i navrhnout některá širěji akceptovaná řešení), pak měla svůj smysl.

¹³ „Práve mám na mysli *predpoved'*, čo soud skutečně učiní, a nic *okázalejšieho*.“ HOLMES, O. W. *The Path of Law*. Harvard Law Review, sv. 10, 1897, s. 497. Ovšem, právní řád či jeho právní institut nelze chápat *pouze* jako sumu potenciálních soudních sentencí v konkrétních kauzách (jinak by každá kritika rozhodnutí soudní instance měla *mimoprávní* povahu).

I.

Základní předpoklad: nedostatek právního důvodu

I.1. Právní důvod v kontinentálním právu a v anglickém common law

Kontinentální právo bezdůvodného obohacení se zakládá na úhelném předpokladu, že nárok z bezdůvodného obohacení vzniká, jen pokud pro obohacení chybí *právní důvod*.¹⁴ Co představuje způsobilý právní důvod, přitom nevyplývá ze samotných ustanovení o bezdůvodném obohacení, nýbrž z ostatních ustanovení soukromého práva a právního řádu jako celku.

Naproti tomu, anglické *common law* se vyvíjelo podstatně méně uspořádaným způsobem. Při řešení právních případů, které dnes podřazujeme pod bezdůvodné obohacení (jež v *common law* po dlouhou dobu nebylo vnímáno jako relativně samostatná oblast), anglické soudy vybudovaly (na základě teorie kvazi-kontraktu) širokou škálu kazuistických skutkových podstat (tzv. *unjust factors*),¹⁵ za kterých se obohacení vydává.¹⁶ V modernějším *common law* již došlo k jistému zobecnění dosavadního kazuistického přístupu: bezdůvodné obohacení (*unjust enrichment, restitution*) se již chápe jako relativně samostatná podoblast¹⁷ a zaznamenáváme též pokusy o aspoň dílčí promítnutí koncepce nedostatku právního důvodu,¹⁸ přinejmenším na úrovni některých *unjust factors*.¹⁹

¹⁴ SCHLECHTRIEM, P. *Restitution und Bereicherungsausgleich in Europa*. Sv. 1. Tübingen : Mohr Siebeck, 2000, s. 81.

¹⁵ Těmito *unjust factors* jsou např. omyl (*mistake*), neznalost (*ignorance*), donucení (*duress*), vykořisťování (*exploitation*), tíseň (*necessity*) nedostatek úplatnosti (*failure of consideration*) nebo nedostatek svéprávnosti (*incapacity*). ZIMMERMANN, R. *Bereicherungsrecht in Europa: Eine Einführung* in Zimmermann, R. (ed.) *Grundstrukturen eines Europäischen Bereicherungsrecht*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2005, s. 31. Je přitom patrné, že se zde jako *unjust factors* uvádí to, co v kontinentálních právních řádech představuje důvody pro neplatnost či zrušení smlouvy (a je tak obsaženo nikoli v právu bezdůvodného obohacení, nýbrž v právu smluvním).

¹⁶ Srov. autoritativní BIRKS, P. *Unjust enrichment*. 2. vydání. Oxford : Oxford University Press, 2005, část II. C. 2, který člení *unjust factors* na ty vycházející z nedostatku úmyslu ochuzeného (omylu), z příčin na straně obohaceného a z důvodů veřejného pořádku.

¹⁷ K doktrinárnímu vývoji v anglickém common law vedeném postupně zásadními publikacemi *Goffa a Jonese, Birkse a Burrowse* srov. LORENZ, W. *Wandlungen des englischen Law of Restitution* in Festschrift für Hans Stoll. Tübingen : Mohr Siebeck, 2001, s. 253–263.

¹⁸ K postupnému posunu *common law* ke kontinentální koncepci (který ale zdaleka není dokonán) a poněkud nepřehledné právní situaci v *common law* ohledně nároků, které bychom podřadili pod bez-

Nutno ale zdůraznit, že skutkové podstaty v *common law* jsou stále o mnoho kazuističtější a co do obecnosti se ani zdaleka neblíží tradičnímu římskoprávnímu ani současnému členění zastávanému v německé právní oblasti.

Přístup kontinentálního práva lze hodnotit jako praktičtější a modernější. Především vede k rozumnému rozhranění práva bezdůvodného obohacení a ostatních součástí právního řádu, zejména práva smluvního. Na smluvním právu je určit případy, kdy právní důvod trpí určitým nedostatkem (např. podvod, omyl, nedostatek svéprávnosti či donucení); jen pokud tu dle smluvního práva takový defekt právního důvodu je, aktivuje se bezdůvodné obohacení, které upravuje příslušné právní důsledky (vypořádání plnění). Kontinentální přístup tak vylučuje jistou redundanci: je zbytečné, aby tu např. vedle předpokladů pro absolutní či relativní neplatnost smlouvy (*voidness or voidability*) stály ještě další předpoklady rozhodující o aktivaci kazuistické podstaty bezdůvodného obohacení.

Z uvedených důvodů je pochopitelné, že kontinentální přístup jednoznačně převážil též v DCFR. Srov. jeho čl. VII. – 2:101 odst. 1: „*Obohacení je bezdůvodné, ledaže: (a) obohacený je vůči ochuzenému k obohacení oprávněn na základě smlouvy, jiného právního jednání, soudního rozhodnutí nebo ustanovení právního předpisu předpisu...*“²⁰

Níže uvidíme, že zatímco dosavadní české právo bylo jasně založené na kontinentální koncepci právního důvodu, NOZ vyvolává jisté pochybnosti tím, že se v jeho § 2991 odst. 1 používá pojem *bez spravedlivého důvodu*. Co může představovat tento *spravedlivý důvod*, není zákonem, doktrínou ani právní tradicí nijak vymezeno; proto jako by NOZ vybízel judikaturu k tomu, aby na základě tohoto pojmu *ad hoc* kazuisticky rozlišovala,

důvodné obohacení, srov. též BAR, v. Ch., SWANN, S. *Das Bereicherungskonzept der Study Group on a European Civil Code* in Festschrift für Egon Lorenz, Karlsruhe : Versicherungswirtschaft, 2004, s. 51.

¹⁹ Tamtéž. Vhodno zdůraznit též jistou terminologickou nejednotnost v označování bezdůvodného obohacení v anglickém výrazu. Používají se jak výraz *unjust enrichment*, tak *unjustified enrichment*. Zatímco první z názvů má terminologicky blíže k *unjust factors*, druhé označení dobře odpovídá našemu pojmu bezdůvodné (neodůvodněné některým právním důvodem). Dříve spadalo bezdůvodné obohacení též pod označení *restitution* – nicméně ve skutečnosti *restitution* značí povinnost, kterou soud *common law* může ve svém výroku uložit, zatímco *unjust enrichment (unjustified enrichment)* představuje důvod pro vznik závazku, srov. WENDEHORST, Ch. *No Headaches over Unjust Enrichment* in Siehr, K. Zimmermann, R. (eds.) *The Draft Civil Code for Israel in Comparative Perspective*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2008, s. 114.

²⁰ BAR, Ch., CLIVE, E. a kol. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference*. Munich : Sellier, 2009, s. 3695.

Jak zveřejněno na http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf

jaké případy jsou a jaké nejsou *spravedlivé* (poněkud ve stylu *unjust factors* známých v *common law*).²¹ Na toto vybídnutí však nelze rozumně přistoupit – již proto, že pojmovou nejednoznačnost lze stěží využít k výkladu, který by zcela směřoval k opuštění kontinentálních tradic, k nimž se nový občanský zákoník jinak zcela explicitně hlásí.²²

I.2. „Spravedlivý“ důvod v NOZ

Vzhledem k výše uvedenému, je vhodné pojem *bez spravedlivého důvodu* dle § 2991 odst. 1 NOZ vykládat úzce, tedy tak, že nezakládá samostatné kritérium, které by soudu umožňovalo rozhodovat *ad hoc*, kdy by vydání bezdůvodného obohacení bylo dostatečně *spravedlivé*.²³ Nelze však zpochybnit, že nový pojem *bez spravedlivého důvodu* představuje jisté rozšíření. Proto navrhuji výklad, že nový pojem *bez spravedlivého důvodu* dopadá (aniž by se tím podstatně měnily důsledky pro právní praxi ve srovnání s OZ64) na případy, kdy:

(a) ze zákonem výslovně stanovené výluky (zejména § 2992, § 2997 odst. 1, § 2998, § 2999 odst. 1 věty druhé NOZ) plyne, že nárok z bezdůvodného obohacení nevzniká i přesto, že *právní* důvod chybí (lze říci, že v takovém případě tu pro ponechání si obohacení je důvod *spravedlivý*);

(b) posuzovaný případ bezdůvodného obohacení nelze podřadit pod žádnou z kondicí *demonstrativně* vypočtených v § 2991 odst. 2 NOZ. Pak nutno též provést *spravedlnostní* úvahu opřenou o principy, z nichž vyvěrají výslovně uvedené položky výčtu; to, zda *demonstrativní* výčet dopadá i na případ, který není výslovně vypočten, není otázkou prosté analogie k případům vypočteným,²⁴ nebo

²¹ Na toto vybídnutí zčásti přistoupil, dle mého názoru nesprávně, SMITS, J. *Bez důvodné obohacení v návrhu českého občanského zákoníku z evropské perspektivy* in Švestka, J., Dvořák, J., Tichý, L. Sborník statí z diskusních fór o rekodifikaci občanského práva konaných 31. listopadu a 5. prosince 2008 na PF UK. Beroun : IFEC, 2008, s. 72.

²² Srov. část I. (obecná část) 2. (hlavní zásady navrhované právní úpravy) B. (hlavní zásady) důvodové zprávy k NOZ.

²³ TICHÝ, L. *Bez důvodné obohacení, základní pojmy a návrh občanského zákoníku*. Bulletin advokacie, 2011, č. 5, s. 24.

²⁴ Při tomto náhledu se jedná o spojení obecného pravidla s *demonstrativním* výčtem (regulatorečně obdobně jako o spojení generální klauzule nekalé soutěže s jednotlivými skutkovými podstatami). Srov. MELZER, F. *Metodologie nalézání práva*. 2. vyd. Praha : C. H. Beck, 2011, s. 141.

(c) by se požadavek na vrácení bezdůvodného obohacení přičil dobrým mravům, zejména proto, že bylo plněno sice bez právního důvodu, ale „ze zásad slušnosti“.²⁵ Lze zejména poukázat na souvislost s § 814 BGB („*Co bylo plněno za účelem splnit dluh, nelze požadovat nazpět, pokud... plnění odpovídalo mravní povinnosti či ohledům odpovídajícím zásadám slušnosti.*“), ovšem zároveň nutno zdůraznit, že toto ustanovení se aplikuje velmi restriktivně.²⁶ Obdobná restrikce odpovídá i dřívější judikatuře k § 3 odst. 1 OZ64.²⁷

Naproti tomu pojem *spravedlivý důvod* neslouží ke zúžení pojmu *právní důvod*. Nepřipadá v úvahu situace, kdy by tu byl bezvadný *právní důvod*, a přesto by vznikl nárok z bezdůvodného obohacení, neboť tento *právní důvod* nebyl shledán dostatečně spravedlivým. Uvedené vyplývá již z § 2992 NOZ (viz níže). Opačný přístup, spočívající v přeměřování platných právních důvodů hledisky spravedlnosti, by byl zcela mimo evropskou konvenci,²⁸ k níž se občanský zákoník hlásí.²⁹

Ustanovení § 2992 NOZ („*Byl-li splněn dluh, a to i předčasně...*“) totiž míří nejen na případy předčasného splnění dluhu, ale splnění dluhu vůbec („*Byl-li splněn dluh*“). V takovém případě se nemůže jednat o plnění „*bez spravedlivého důvodu*“ ve smyslu § 2991 odst. 1 NOZ a nárok z bezdůvodného obohacení nevzniká. Důvodová zpráva k tomu uvádí: „*Zavázal-li se dlužník smlouvou zaplatit za plnění úplatu, nemůže se dovolávat ustanovení o bezdůvodném obohacení např. s odůvodněním, že zaplatil více, než činí obecná cena nebo obvyklá úplata. Stejně tak nemůže ani věřitel žádat, aby mu bylo vydáno, oč se dlužník obohatil tím, že sice plnil podle smlouvy, ale že plnil méně, než činí obvyklá hodnota.*“

²⁵ Důvodová zpráva k § 2991 NOZ.

²⁶ SCHWAB, D. in Säcker/Rixecker/Oetker (vyd.) *Münchener Kommentar zum BGB*. 5. svazek. 6. vydání. München : C. H. Beck, 2013, komentář § 814, marg. č. 18. WENDEHORST, CH. in Bamberger/Roth (eds) *Beck'scher Online-Kommentar BGB*. 31. vydání. München : C. H. Beck, 2014, komentář k § 814, marg. č. 14.

²⁷ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 16. května 2012, sp. zn. 28 Cdo 4238/2011.

²⁸ BAR, Ch., CLIVE, E. a kol. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference*. Munich : Sellier, 2009, s. 3724 a násl. Jak zveřejněno na http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf

²⁹ Důvodová zpráva k NOZ, část I. 2. b.

Bezdůvodné obohacení nevzniká ani ze samotné skutečnosti, že bylo plněno vadně či s prodlením. Důsledky takového nedostatku se podávají z deliktních či smluvních ustanovení a bezdůvodné obohacení se použije, jen pokud je smlouva zrušena, zejména odstoupením.³⁰ O bezdůvodné obohacení nejde ani tehdy, když strana plnění nebo pozici, která jí dle smlouvy náleží, dále zhodnotí.³¹

I.3. Právní důvod dle českého práva

I.3.1. Právní důvod dle OZ64

Dřívější § 451 odst. 1 OZ64 obsahoval stručnou formulaci: „*kdo se na úkor jiného bezdůvodně obohatí*“; pojmem bezdůvodně se zde rozumělo bez právního důvodu.³² Judikatura k OZ64 zcela ustáleně vyjadřovala stanovisko, že platná smlouva vylučuje nároky z bezdůvodného obohacení.³³ Tedy, OZ64 ani judikatura k němu nijak nevybočovaly z kontinentální koncepce, snad vyjma dvou skupin dále uvedených odchylek:

Zaprvé, pravidlo „*platná smlouva vylučuje bezdůvodné obohacení*“ se nedostatečně zohlednilo ve dvou rozhodnutích NS, ve kterých se (příliš) extenzivně aplikovala skutková podstata *bezdůvodného obohacení z nepoctivých zdrojů* dle § 451 odst. 2 OZ64. Tak v prvním případě³⁴ kupující podal návrh na vklad do katastru nemovitostí na základě smlouvy se zfalšovaným vlastníkovým podpisem (z rozhodnutí není zřejmé, zda kupující o tomto zfalšování věděl či aspoň vědět měl a mohl) a následně ujednal s vlastníkem, že návrh vezme zpět oproti platbě 70 000 Kč – soud shledal povinnost kupujícího tuto částku vlastníku vrátit jako bezdůvodné obohacení z nepoctivých zdrojů. Ve druhém případě³⁵ pak musela dcera (prodavačka), poté, kdy jí její otec (vedoucí prodejny) bezprostředně

³⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 7. května 2014, sp. zn. 28 Cdo 3181/2014.

³¹ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. ledna 20011, sp. zn. 23 Cdo 5281/2009.

³² Např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. září 2012, sp. zn. 28 Cdo 3010/2011.

³³ Např. rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 3. září 2013, sp. zn. 28 Cdo 1267/2013, a ze dne 16. listopadu 2011, sp. zn. 26 Cdo 3927/2008, a usnesení Nejvyššího soudu ze dne 5. srpna 2013, sp. zn. 28 Cdo 3875/2012, a ze dne 24. října 2012, sp. zn. 32 Cdo 64/2011, s dalšími odkazy.

³⁴ Rozdudek Nejvyššího soudu ze dne 5. srpna 2013, sp. zn. 28 Cdo 3658/2012.

³⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. února 2013, sp. zn. 21 Cdo 4126/2011.

před svým odchodem novým platovým výměrem zcela nedůvodně zvýšil mzdu na trojnásobek, vrátit vyplacený přírůstek mzdy jako bezdůvodné obohacení z nepoctivých zdrojů.

Soudy by však zde měly spíše shledat neplatnost právního jednání (např. pro rozpor s dobrými mravy), a proto i povinnost vrátit plnění obdržené z neplatného právního důvodu. To i z proto, že již nelze vycházet z dosti neurčité skutkové podstaty *bezdůvodné obohacení z nepoctivých zdrojů* (§ 451 odst. 2 OZ64). Tu občanský zákoník nepřebírá a nahrazuje ji přesnější, užší a konkrétnější skutkovou podstatou *protiprávního zásahu do cizí hodnoty*.

Zadruhé, pravidlo „*platná smlouva vylučuje bezdůvodné obohacení*“ se explicitně popírá ve třech specifických restitučních rozhodnutích,³⁶ ze kterých plyne: je-li restituentovi vydán hodnotnější pozemek (např. proto, že znalecký posudek podhodnocuje jeho cenu ve smyslu vyhlášky č. 182/1988 Sb.), než jaký by odpovídal výši jeho restitučního nároku, vzniká mu bezdůvodné obohacení, které musí vydat. Proti tomuto závěru lze namítat, že smlouva o vydání mezi oprávněným a povinným představuje právní důvod, ten platí (ledaže např. oprávněný uvedl povinného v omyl), a proto jsou nároky z bezdůvodného obohacení vyloučeny. Nejvyšší soud však takovou námitku považuje za nepřijatelnou, neboť povinný prý zde nerealizuje svou smluvní svobodu, ale jen plní zákonnou povinnost převést oprávněnému náhradní pozemek (jako by zákon vedl pozemkovému úřadu silou nevyhnutelnosti ruku při podpisu smlouvy ke konkrétnímu pozemku za konkrétních podmínek).

Citovaná restituční rozhodnutí zřetelně vybočují z dosavadní ustálené judikatury a navíc se opírají o restituční specifikum spočívající v zákonné povinnosti převést na oprávněného náhradní pozemek. Proto – a s ohledem na výslovné znění § 2992 NOZ – nelze závěry uvedené v těchto rozhodnutích zobecňovat a takto zakládat možnost korigovat platné právní důvody.

³⁶ Rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 3. listopadu 2010, sp. zn. 28 Cdo 1189/2010, ze dne 6. března 2014, sp. zn. 28 Cdo 264/2014, a ze dne 3. července 2013, sp. zn. 28 Cdo 3388/2012.

I.3.2. K významu právního důvodu dle NOZ

Výše uvedené lze shrnout: výraz *bez spravedlivého důvodu* tedy nemá autonomní význam a představuje jen obecnou zásadu a odkaz na navazující ustanovení (snad vyjma případů, kdy by se vydání bezdůvodného obohacení přičilo dobrým mravům, v nichž by však vyloučení nároku bylo možné dovodit i jinak). Tento závěr plyne již z dosavadní ustálené judikatury,³⁷ která pojímala § 451 odst. 1 OZ64 jako ustanovení samostatně neaplikovatelné a jíž lze obdobně vztáhnout k § 2991 odst. 1 NOZ. Vhodno se též inspirovat čl. VII.-1:101 odst. 2 DCFR, který výslovně uvádí, že odstavec 1 tohoto ustanovení (obecná klauzule obdobná § 2991 odst. 1 NOZ) se „*použije jen ve spojení s následujícími ustanoveními*“. Proto mám za to, že v naprosté většině případů je i nadále pro české právo rozhodující *právní důvod*.

I.3.3. K právním důvodům obecně

Jak uvedeno výše, zpravidla bude pro možnost použít ustanovení o bezdůvodném obohacení rozhodující, zda chybí *právní důvod*. Z mezinárodní komparace i z české judikatury lze ovšem dovodit, že právní důvod opravňuje obohaceného, aby si celé obohacení vůči ochuzenému ponechal, jen:³⁸

(a) je-li *bezvadný*: Právním důvodem ve smyslu § 2991 odst. 1 NOZ tak např. není smlouva, která je absolutně neplatná nebo i neplatná jen relativně, pokud se oprávněný neplatnosti dovolal (pak je právní jednání neplatné od počátku)³⁹, ani smlouva, od které bylo odstoupeno. Obdobně není právním důvodem nicotné rozhodnutí nebo rozhodnutí, které odpadlo proto, že bylo zrušeno. Právním důvodem však je dluh z platného závazku, který je jen promlčený nebo z jiného důvodu nevymahatelný;

(b) *odpovídá-li plnění dostatečně obsahu závazku* (byť třeba jako plnění vadné), tj. nebylo-li plněno něco zcela jiného;

³⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 14. dubna 2010, sp. zn. 28 Cdo 1019/2010.

³⁸ K právnímu důvodu vztahujícímu se jen k části plnění srov. též BAR, Ch., CLIVE, E. a kol. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference*. Munich : Sellier, 2009, s. 3701.

Jak zveřejněno na http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf

³⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 21. března 2012, sp. zn. 25 Cdo 2704/2010.

(c) pokrývá-li *celý rozsah plnění*. Tak pokud měl někdo zaplatit dle smlouvy 1 000 Kč, avšak zaplatil 1 500 Kč, je přebývajících 500 Kč bezdůvodným obohacením. Obdobně má ten, kdo nahrazoval škodu či plnil pojistné plnění, právo, aby mu příjemce vrátil to, oč plnění převyšovalo skutečný nárok;⁴⁰

(d) je-li jeho stranou obohacený nebo, v případě užití cizí hodnoty, ochuzený:

(d1) Závazek, na který dlužník plnil věřiteli tak, že obohatil třetí osobu, nepředstavuje právní důvod, který by třetí osobu opravňoval plnění si ponechat. Jestliže třetí osoba nemá pro své obohacení právní důvod jiný (např. smlouvu, kterou uzavřela s věřitelem), musí je vydat, a to věřiteli, resp. za podmínek § 2995 NOZ, části za slovem „*jen pokud*“, (též) dlužníku.

(d2) Závazek nemůže jít, nestanoví-li zákon něco jiného, k tíži třetí osoby (§ 1759 věta třetí NOZ), tedy ani zakládat právní důvod pro obohacení na její úkor (to plyne i z § 2994 NOZ a ze zúžení textace § 2995 NOZ oproti § 457 OZ64). Ten, kdo, byť na základě závazku užíval nebo požíval hodnotu třetí osoby, je třetí osobě povinen k náhradě za podmínek § 2994 NOZ.

Za výše uvedených podmínek představuje právní důvod každý platně vzniklý a trvající závazek, ať už ze smlouvy, ze směnky či finanční záruky (§ 2029 a násl. NOZ), z právního jednání jedné osoby (zejména § 2884 a násl. NOZ), z deliktů (§ 2984 a násl. NOZ) či z bezdůvodného obohacení, nepřikázaného jednatelství nebo upotřebení cizí věci k prospěchu jiného (§ 3006 a násl. NOZ). Právní důvod může zakládat i veřejnoprávní smlouva, resp. při její neplatnosti nebo zrušení závazku z ní může vznikat právo na vydání bezdůvodného obohacení.⁴¹

⁴⁰ K nadměrným pojistným platbám srov. rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 3. července 2013, sp. zn. 28 Cdo 328/2013, a ze dne 13. srpna 2013, sp. zn. 28 Cdo 2576/2012, a dále důvodovou zprávu k § 2809 NOZ; k situaci, kdy nevzniklo právo na provizi, srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. října 2011, sp. zn. 23 Cdo 856/2010.

⁴¹ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. července 2013, sp. zn. 28 Cdo 778/2013.

Právní důvod může zakládat i věcné právo, například vlastnictví⁴², spoluvlastnictví, služebnost (§ 1257 a násl. NOZ) nebo z reálné břemeno (§ 1303 a násl. NOZ). Ostatně, např. oprávnění z reálného břemene nebo služebnosti jsou sice upravena v části třetí o absolutních majetkových právech, nicméně zakládají závazek mezi jasně individualizovanými stranami. Absolutnost takových oprávnění nespočívá v tom, že by působily „*proti všem*“, ale v tom, že při změně vlastnictví věci přechází pozice dlužníka (mění-li se vlastnictví zatížené věci) či věřitele (jsou-li oprávnění ze služebnosti spojena s vlastnictvím věci) *ex lege* na nového vlastníka.⁴³

Právním důvodem je například i vztah ze společného jmění manželů (přičemž manžel není povinen k náhradě za to, že věc užíval více než z jedné poloviny), a to až do jeho vypořádání, byť nastane až po rozvodu.⁴⁴ Stejně tak může právní důvod vyplývat z manželství, např. jde-li o oprávnění bydlet v bytě, který výhradně vlastní druhý manžel.⁴⁵

I.4. Závazek ze smlouvy jako právní důvod

Obvyklým právním důvodem je závazek ze smlouvy. Pokud smlouva platí a závazek z ní není zrušen, pak plnění v souladu s ní je plněním z právního důvodu: ten, kdo plnil, může požadovat po druhé straně smluvní úplatu a nároky z bezdůvodného obohacení mu nevznikají ani vůči druhé smluvní straně, ani vůči třetí osobě. Ustanovení o bezdůvodném obohacení nelze používat ke korekci plnění z platných a účinných právních důvodů. To platí v rakouském právu („*je nepřipustné korigovat smlouvy s využitím práva*

⁴² Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 6. listopadu 2009, sp. zn. 28 Cdo 1876/2009; k dispozitivně širokým oprávněním nabyvatele po dobu trvání výhrady vlastnického práva srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. prosince 2012 sp. zn. 32 Cdo 4470/2010.

⁴³ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. února 2012, sp. zn. 28 Cdo 2009/2011, odst. 18.

⁴⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. listopadu 2011, sp. zn. 22 Cdo 3569/2011, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. listopadu 2008, sp. zn. 33 Odo 1229/2006.

⁴⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 7. června 2006, sp. zn. 26 Cdo 1544/2005.

bezděvodného obohacení. Kdo uzavřel nevýhodný obchod, nemůže nevýhodu [takto] vyrovnat“),⁴⁶ právu německém i dalších kontinentálních právních řádech.⁴⁷

Právním důvodem ovšem smlouva není, je-li neplatná (srov. § 580 NOZ o neplatnosti pro rozpor se zákonem, § 583 NOZ o omylu a § 587 NOZ o hrozbě) nebo byl-li závazek z ní zrušen, zejména v případech odstoupení (§ 2001 a násl. NOZ), dohody stran s *ex tunc* účinky (§ 1981 NOZ), splnění rozvazovací podmínky (§ 584 NOZ), zániku závazku u fixní smlouvy (§ 1980 NOZ), zrušení závazku rozhodnutím soudu (např. § 1793 či § 1764 a násl. NOZ) nebo zániku závazku pro následnou nemožnost plnění, kde již druhá strana poskytla protiplnění (§ 2006 a násl. NOZ).

Nutno ovšem zdůraznit, že NOZ podstatně omezuje počet případů, kdy bude smlouva shledána jako neplatná. K tomu srov. nejen široké vymezení dispozitivní (§ 1 odst. 2 NOZ), zrušení zákazu vzdání se budoucích práv (§ 574 odst. 2 NOZ), ale i jistému omezení hypertrofované zásady *nemo plus iuris transfere potest*. Skutečnost, že strana nebyla při uzavření smlouvy oprávněna nakládat s tím, co má být podle smlouvy plněno, sama o sobě neplatnost smlouvy nevyvolává (§ 1760 NOZ), přičemž toto pravidlo výslovně nalezneme v čl. II.-7:102 DCFR a stejně tak se z něj jednoznačně vychází v německém i rakouském právním řádu.⁴⁸ To však neznamená, že strana smlouvy porušené protistranou bude uzamčena v nefunkčním smluvním vztahu; naopak smyslem nového pravidla (namísto dřívější automatické neplatnosti) je též zachovat její práva a dát jí možnost volby. Proto:

(a) Dlužníkův nedostatek dispozičního oprávnění zpravidla představuje porušení smlouvy *podstatným způsobem* dle § 2002 NOZ (naproti tomu se o podstatné poru-

⁴⁶ Právní věta rakouského OGH č. RS0033848, uveřejněná na ris.bka.gv.at; uvedené ovšem platilo a platí i dle českého práva, jak lze dovodit např. z rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 31. srpna 2010, sp. zn. 30 Cdo 1653/2009 a § 1793 a násl.

⁴⁷ BAR, Ch., CLIVE, E. a kol. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference*. Munich : Sellier, 2009, s. 3724 an.
Jak zveřejněno na http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf

⁴⁸ Skutečnost, že někdo převedl věc, aniž by k tomu byl oprávněn a aniž by se aktivovala ustanovení § 1109 NOZ o nabytí od neoprávněného, nově vede jen k tomu, že se dle tradičně chápané zásady *nemo plus iuris* nabyvatel vlastníkem nestane (a nikoli k tomu, že dle dříve extenzivně chápané zásady *nemo plus iuris* dojde k automatické neplatnosti převodní smlouvy, a tím např. i k neaplikovatelnosti smluvních pokut či jiných smluvních sankcí).

šení smlouvy nemusí jednat, je-li předmět dispozice jen nepodstatně zatížen, např. méně omezujícím věcným břemenem).

(b) Podá-li věřitel žalobu na vrácení plnění, nutno ji zároveň vyložit jako hmotněprávní úkon odstoupení od smlouvy, resp. námitku relativní neplatnosti dle ustanovení o omylu (§ 583 a násl. NOZ); v obou případech nastávají účinky *ex tunc*.⁴⁹ Hmotněprávní úkon je účinný okamžikem, kdy se žalovaný o žalobě dozví (§ 41 odst. 3 OSŘ).

(c) V případě právních vad se neuplatní lhůty pro vytknutí dle § 1921 NOZ, který se vztahuje jen na vady faktické (arg.: „*poté, kdy měl možnost věc prohlédnout*“). Vytknutí vad právních upravuje § 1920 odst. 1 NOZ: Pokud nabyvatel neoznámí převodci včas, že k věci uplatňuje práva třetí osoba, nabyvatelovy nároky sice nezanikají⁵⁰, ale převodce může namítat, že při včasné oznámení by nabyvatelovo právo ubránil.⁵¹

(d) Právo odstoupit od smlouvy je ovšem omezeno promlčecí lhůtou, pokud druhá strana promlčení namítne.⁵² Odstoupit od smlouvy nemůže ani ten, „*kdo na sebe převedl právo k předmětu, o kterém ví, že zciziteli nepatří*“ (§ 1920 NOZ).

I.5. Účel, za nímž bylo dle srozumění stran plněno

I.5.1. V německém právním okruhu

V německém právním řádu se diskutuje jako zvláštní právní důvod (odlišný od smluvního závazku) účel, za kterým dle srozumění stran jedna strana plnila druhé (*Zweckabrede*). Pokud se takovýto účel později nerealizuje, dojde k odpadnutí právního důvodu a vznikne povinnost vrátit, co na tento účel bylo plněno (k tomu v podrobnostech srov. část IV.5.3. níže).

⁴⁹ Srov. § 2004 NOZ a dále usnesení Nejvyššího soudu ze dne 21. března 2012, sp. zn. 25 Cdo 2704/2010.

⁵⁰ TICHÝ, L., PIPKOVÁ, P. J., BALARIN, J. *Kupní smlouva v novém občanském zákoníku*. Komentář. Praha : C. H. Beck, 2014, § 2099, marg. č. 23

⁵¹ Ať už vlastní aktivitou, nebo tak, že by nabyvateli poskytl dostatečné listiny či jiné prostředky, srov. též právní větu rakouského OGH ze dne 10. října 1951, č. RS0024016, uveřejněnou na ris.bka.gv.at.

⁵² Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 16. ledna 2007, sp. zn. 30 Cdo 2047/2006.

Nárok na vydání obohacení při odpadnutí účelu se někdy označuje jako kondikce *ob rem*.⁵³ Výslovně upravena je např. v § 812 odst. 1 větě druhé BGB nebo v čl. VII.-2:101 odst. 4 DCFR: „*Obohacení je bezdůvodné též tehdy, pokud: (a) ochuzený plnil za účelem, kterého nebylo dosaženo, nebo s očekáváním, které se neuskutečnilo; (b) obohacený věděl nebo mohl vědět o tomto účelu či očekávání; a (c) obohacený byl buď srozuměn s tím, že za daných okolností obohacení vydá, nebo lze takové jeho srozumění rozumně předpokládat.*“ Posledně citované ustanovení DCFR představuje dobrou inspirací, jak podstatné je chránit oprávněná očekávání obohaceného.

Jakkoli příjemcova ochrana před tím, aby byl plnění přiznán účel, který mu nebyl zřejmý, není v dalších právních řádech upravena výslovně, platí v nich stejně tak. Tak dle právních řádů německého právního okruhu vzniká srozumění o účelu (*Zweckabrede*), jen pokud jsou o něm srozuměny *obě strany*.⁵⁴

Je pak otázka, proč konstruovat *Zweckabrede* jako zvláštní institut uvnitř bezdůvodného obohacení a proč nevycházet především z instrumentária smluvního práva.⁵⁵ Někdy se uvádí jako přednost *Zweckabrede*, že se může uplatnit též v případě, kdy smlouva nemohla být platně uzavřena (např. je-li navrácení vázáno na ne/uzavření svatby či případ smrti).⁵⁶ Dle mého názoru se však jedná o zbytečnou složitost. Tak plní-li někdo při oboustranném předpokladu, že bude uzavřen určitý sňatek, je snazší shledat dar s rozvazovací podmínkou neuzavření sňatku než konstruovat: dar by sice byl neplatný,

⁵³ TICHÝ, L. *Bezdůvodné obohacení, základní pojmy a návrh občanského zákoníku*. Bulletin advokacie, 2011, č. 5, s. 19.

⁵⁴ EMMERICH, V. *BGB – Schuldrecht. Besonderer Teil*. 13. vyd. Heidelberg : C.F.Müller, 2012, s. 215; LARENZ, K., CANARIS, C.-W. *Lehrbuch des Schuldrechts*. 13. vyd. Sv. 2. Díl 2. München : C. H. Beck, 2004, s. 151.

⁵⁵ Přitom dle lze německé judikatury se sjednání účelu nazývá *Zweckabrede* a může mít povahu též vedlejšího ujednání (např. v darovací smlouvě). Srov. rozhodnutí německého BGH ze dne 13. listopadu 2012, sp. zn. X ZR 80/11, uveřejněné jako NJW-RR 2013, 618. I zde tak *Zweckabrede* představuje institut do značné míry hraniční, přičemž jeho navázání na bezdůvodné obohacení je dáno zejména tím, že v rámci úpravy bezdůvodného obohacení v BGB se odpadnutí účelu vícekrát zmiňuje (§ 812 odst. 1, § 815 a § 821 odst. 1 BGB).

⁵⁶ APATHY, P., RIEDLER, A., *Bürgerliches Recht, Band III. Schuldrecht BT*, 4. vyd., Wien : Springer, 2010, marg. č. 15/10.

avšak *Zweckabrede* v pořádku,⁵⁷ a proto zamýšlené právní účinky (nedojde-li ke sňatku, příjemce plnění vrátí) nastanou. Stejně tak zhodnotí-li někdo příjemcův pozemek při oboustranném předpokladu, že příjemce pozemek následně převede, netřeba dospět k závěru o neplatnosti pro nedostatek formy (touto smlouvou se pozemek nepřevádí).⁵⁸

Mám ovšem za to, že to či ono formální označení není pro posouzení případu rozhodující. V jádru totiž vždy stojí hodnotové hledisko, že se jinak posoudí závazek pro případ neuzavření svatby (při jehož plnění promitent skončí v majetkovém mínusu) a jinak pouhá povinnost vrátit přijaté plnění (a vrátit se na majetkovou nulu, tedy do stavu, jako kdyby k plnění nedošlo).

I.5.2. V českém právním řádu

Obdobné případy se řeší i v právu českém. Judikatura se zabývala případy, kdy někdo plnil za účelem, který se neuskutečnil, a dospěla k závěru, že objektivní promlčecí lhůta počíná běžet teprve zmařením účelu. Může se jednat např. o situaci: kdy někdo poskytne zápůjčku na koupi věci, která mu pak má být převedena, ale k převodu nedojde;⁵⁹ nebo kdy družka poskytla druhovi prostředky, aby je vynaložil spolu s těmi svými na získání členských práv k bytu, avšak ten je nabyt jen pro sebe.⁶⁰

Mám za to, že není příliš vhodné inspirovat se citovanými zahraničními zdroji a vytvářet novou kategorii uvnitř práva bezdůvodného obohacení. Lze si vystačit

⁵⁷ Mimo to se lze tázat, proč by se důvody neplatnosti neměly vztahovat na *Zweckabrede*, srov. SPRAU, H. in Palandt a kol. *Bürgerliches Gesetzbuch*. 74. vyd. München : C.H.Beck, 2015, komentář k § 812, marg. č. 34.

⁵⁸ Srov. rozhodnutí německého BGH ze dne 19. června 2013, sp. zn. V ZR 93/12, uveřejněné jako NJW 2013, 3364, která pro tento případ shledala možnost srozumět účel plnění i neformálně.

⁵⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 16. prosince 2010, sp. zn. 28 Cdo 2284/2010.

⁶⁰ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 3. června 2009, sp. zn. 28 Cdo 2716/2008. Z citovaného rozhodnutí navíc plynou závěry: (1) nárok družky nutno ponížít, pokud v bytě fakticky po určitou dobu bydlela (tj. sjednaný účel se realizoval jen částečně); a (2) právní důvod odpadá teprve ukončením bydlení (k této konstrukci NS zjevně přistoupil proto, aby se zabránilo závěru, že promlčecí lhůta již uplynula).

s ustanoveními o právním jednání stran a jeho výkladem.⁶¹ Na plnění za určitým účelem, který je zjevný oběma stranám, zpravidla lze nahlížet jako na podmíněný dar.⁶²

Zda tu je konkludentní ujednání stran o určitém účelu, je především otázkou právního jednání stran⁶³ a výkladu jejich vůle (§ 555 NOZ) při použití obvyklých výkladových metod a zohlednění jejich následného chování.⁶⁴ Při takovém výkladu nutno zvláště posoudit, zda obohacený (samotná mentální rezervace ochuzeného je bez významu) mohl očekávat, že mu je plněno zdarma, anebo mu naopak mělo být zřejmé, že je plněno za určitým účelem a při jeho odpadnutí vznikne povinnost obohacení vydat. Není-li zvláště ujednáno něco jiného, srozumění o účelu nezakládá vynutitelnou povinnost plnit, ale jen nárok na vrácení, nebude-li účelu dosaženo.⁶⁵

Pokud bude přijat výše uvedený návrh chápat srozumění o účelu jako institut závazkového práva, pak není důvod v tomto účelu shledávat zvláštní kategorii právního důvodu. Právním důvodem je zde plnění na smluvní závazek; pokud se nerealizuje srozuměný účel, jedná se o případ naplnění rozvazovací podmínky; a tedy se jedná o obvyklý případ kondikce *plnění z právního důvodu, který odpadl* (§ 2991 odst. 2 NOZ).

⁶¹ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. října 2012, sp. zn. 28 Cdo 382/2012.

⁶² WENDEHORST, Ch. *The Draft Principles of European Unjustified Enrichment Law Prepared by the Study Group on a European Civil Code: A Comment*. ERA Forum, 2006, svazek 7, č. 2, s. 249.

⁶³ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. dubna 2012, sp. zn. 22 Cdo 3194/2009.

⁶⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. října 2012, sp. zn. 28 Cdo 338/2012.

⁶⁵ TICHÝ, L. *Bez důvodné obohacení, základní pojmy a návrh občanského zákoníku*. Bulletin advokacie, 2011, č. 5, s. 11.

II.

Další obecné předpoklady nároku z bezdůvodného obohacení

II.1. Význam předpokladů a jednotlivé zákonodárné přístupy

V patrné paralele k obecným předpokladům pro náhradu škody (protiprávnost, zavinění, škoda, příčinná souvislost) se pravidelně uvádí, že nárok z bezdůvodného obohacení předpokládá: bezdůvodnost, obohacení, ochuzení a nexus mezi nimi („na úkor“); z těchto obecných předpokladů vychází i DCFR ve své části VII. a stejně tak se obecně uvádí též v jiných právních řádech.⁶⁶ Zatímco bezdůvodnosti se týká předchozí částí I.1. této práce, tato část II. se týká předpokladů ostatních.

Úvodem nutno zdůraznit, že bezdůvodné obohacení pokrývá podstatně méně jednotný okruh případů než náhrada škody (kde se základnímu schématu příliš nevzdalují ani případy tzv. objektivní odpovědnosti či odpovědnosti za jinou osobu). Tak se v úpravě bezdůvodného obohacení soustřeďují na jednom místě natolik rozdílné situace jako vypořádání neplatných či zrušených smluv (přimykající se smluvnímu právu), protiprávní užití cizí hodnoty (přimykající se deliktnímu právu, byť se nevyžaduje zavinění a kritéria pro vyčíslení náhrady jsou odlišná), zhodnocení cizí věci v mimosmluvním kontextu (přimykající se věcným právům) nebo plnění za jiného (přimykající se smluvnímu právu).

Proto také lze obecně zaznamenat různé přístupy k právu bezdůvodného obohacení a formulování zákonného textu: buď kazuističtější přístup zdůrazňující specifika jednotlivých typů bezdůvodného obohacení a potřebu samostatných úprav (*split approach*), anebo přístup sjednocující, který směřuje ke shrnutí všech kondikcí do jednotné úpravy bezdůvodného obohacení se silným důrazem na jeho základní předpoklady (*unified approach*).⁶⁷ Přitom oba přístupy představují jakési „ideální typy“ a v realitě lze od prvního přístupu k tomu druhému postupovat v následujícím spektru:

⁶⁶ Srov. např. § 812 BGB, čl. 61 odst. 1 OR (kde se namísto úkoru uvádí znak: obohacení z majetku jiného), čl. 6:212 BW, čl. 2041 itCC, čl. 1491 CCQ.

⁶⁷ Srov. WENDEHORST, Ch. *The Draft Principles of European Unjustified Enrichment Law*. ERA Forum, 2006, svazek 7, č. 2, s. 260 a násl.

(a) Lze uvažovat též o řešení (z dnešního hlediska již poněkud extrémním),⁶⁸ že by bezdůvodné obohacení nebylo upraveno celistvě, nýbrž jednotlivé kondikce by se připojily k souvisejícím institutům: například vypořádání plnění z neplatné nebo zrušené smlouvy ke smluvnímu právu,⁶⁹ zhodnocení cizí věci v mimosmluvním kontextu k věcným právům, a plnění za jiného k ustanovení o zániku závazku splněním dluhu.⁷⁰

(b) Dále si lze představit úpravu, která by sice nároky z bezdůvodného obohacení soustřeďovala na jednom místě, ale v rámci této úpravy neobsahovala obecnou část (zakotvující jednotící předpoklady). Takovou úpravu sestávající z bloků podrobněji regulujících jednotlivé kondikce představuje např. německý návrh reformy bezdůvodného obohacení z r. 1981 (tzv. Königův návrh přeložený na konci této práce).⁷¹ Tento návrh sice nebyl uzákoněn v samotném Německu, nicméně značně z něj vychází § 1027 až 1042 estonského obligačního zákona.

(c) Častá je úprava, které zakotvuje sjednocující základní ustanovení o bezdůvodném obohacení (§ 812 odst. 1 BGB, § 2991 odst. 1 NOZ, § 451 odst. 1 OZ64, čl. VII.–1:101 DCFR). Tento způsob úpravy [na rozdíl od toho uvedeného pod bodem (2) výše] více směřuje k tomu pojímat předpoklady (obohacení, ochuzení, na úkor) jednotčím způsobem (který ale doktrína a judikatura může opět rozrůžňovat, srov. níže).

Lze poznamenat, že v rámci této skupiny ad (c) některé právní řády pak mírně nakročují k přístupu ad (b) výše, co se týká přinejmenším rozlišení mezi *condictio indebiti* a ostatními případy bezdůvodného obohacení: zatímco dle § 812 odst. 1 BGB se toto členění jen naznačuje, v některých právních řádech (např. Nizozemí, Itálie, Švýcarsko, Québec) upravují oba případy různé skupiny ustanovení (srov. část III.5. níže).

⁶⁸ Toto řešení zastává např. *Wendehorst*, tamtéž, s. 260. Lze ale namítat, že např. rakouské právo z tohoto stavu (rozdělení bezdůvodného obohacení do více nesouvisejících ustanovení) víceméně vycházelo, nicméně doktrína i judikatura beztak cítily potřebu vybudovat právo bezdůvodného obohacení nad rámec textu zákona.

⁶⁹ Ostatně v mnoha právních řádech přinejmenším odstoupení od smlouvy smluvním právem skutečně upraveno je, a to včetně důsledků (vypořádání vzájemných plnění). Srov. část IV.5.4 níže.

⁷⁰ Srov. § 1936 a § 1937 NOZ o subrogaci ze zákona nebo na výzvu. Lze si snadno představit, že subsidiární § 3013 NOZ by byl přiřazen k předchozím

⁷¹ ZIMMERMANN, R., *Unjustified Enrichment: The Modern Civilian Approach*. Oxford Journal of Legal Studies, 1995, svazek 15, č. 3, s. 425 a násl.

(d) Ještě více sjednocující způsob se volí v části VII. DCFR o bezdůvodném obohacení. Obecná klauzule bezdůvodného obohacení (čl. VII.–1:101 DCFR) zde nenabízí ani rozlišení na *condictio indebiti* a ostatní případy.⁷² Nicméně i zde se jednotlivé podtypy projevují v navazujících ustanoveních. Jde jednak o čl. VII.–3:101 DCFR, který výslovně zmiňuje, že obohacení nemusí spočívat přímo jen ve zvýšení (nesnížení) majetku, ale i v „(b) obdržení služby, díla nebo činnosti; nebo (c) užití majetkové hodnoty jiného“ (a to, i pokud uvedené obohacenému nebylo na majetkový prospěch).⁷³ Dále se pak jedná o čl. VII.–4:101 DCFR o přičitatelnosti, který v podstatě obsahuje členění skutkových podstat, které známé z německého právního okruhu.⁷⁴

Mám za to, že přístupy vycházející spíše ze *split approach* mohou vést k předvídatelněji aplikovatelné úpravě, menší potřebě abstrakce a zpravidla také k vyššímu počtu ustanovení. Takové přístupy sice lze hodnotit jako kazuističtější, to však není samo o sobě negativum: je úlohou nalézt optimum mezi oběma krajními póly⁷⁵ a není patrně nepřiměřené, aby úprava bezdůvodného obohacení měla obdobný rozsah jako úprava náhrady škody (oba instituty jsou přibližně obdobně složité, jakkoli ten druhý je prakticky významnější). Ovšem zatímco přístup (a) by poněkud negoval právní vývoj, přístup (b) respektuje bezdůvodné obohacení jako ucelenější oblast.

Jednotlivé občanské zákoníky však spíše textově vycházejí z unifikovaného přístupu [jak je patrné i z bodu (c) výše]. Ovšem doktrína a judikatura v jednotlivých práv-

⁷² Tuto skutečnost vyzdvihuje SMITS, J. *Bezdůvodné obohacení v návrhu českého občanského zákoníku z evropské perspektivy* in Švestka, J., Dvořák, J., Tichý, L. Sborník statí z diskusních fór o rekodifikaci občanského práva konaných 31. listopadu a 5. prosince 2008 na PF UK. Beroun : IFEC, 2008, s. 71. Nicméně vhodné zdůraznit, že *Wilburgovo* a *Caemmererovo* členění se v DCFR do jisté míry projevuje, a to v navazujících ustanoveních.

⁷³ Základním přístupem tedy je, že obdržením služby došlo k obohacení, nicméně obohacený, který obohacení nabyl v dobré víře nebo nikoli o své vůli poskytne náhradu jen do výše toho, co ušetřil na vlastním majetku, srov. čl. VII.–5:102 odst. 2 DCFR (toto ustanovení se však dle odst. 3 nepoužije, jde-li o plnění z úplatné smlouvy; obdobně srov. § 3002 odst. 1 NOZ).

⁷⁴ Obohacení a ochuzení jsou navzájem přičitatelná, zejména pokud „(a) jiný převedl svou majetkovou hodnotu obohacenému; (b) jiný poskytl službu, dílo nebo činnost obohacenému; (c) obohacený užil majetkové hodnoty, která náleží jinému, zvláště pokud obohacený zasáhl do práv nebo právem chráněných zájmů jiného; (d) jiný zhodnotil majetkovou hodnotu obohaceného; nebo (e) jiný zprostil obohaceného dluhu.“

⁷⁵ Za jeden pól lze považovat např. pruský ALR, za druhý pól hypotetická redukce celého soukromého práva do jediného pravidla: „*Veškeré soukromoprávní případy budou posouzeny tak, aby se dospělo k dobrému a spravedlivému řešení.*“

ních řádech tento unifikovaný přístup více či méně rozrůžňuje (což je ostatně jejich úloha).⁷⁶ Tak jakkoli BGB obsahuje jednotlicí § 812 odst. 1, již v první polovině 20. století došlo k rozrůžnění mezi případy bezdůvodného obohacení získaného plněním (na závazek) a získaného jiným způsobem – přičemž tyto jiné případy se obvykle členění na zásahovou kondikci (*Eingriffskondiktion*), zhodnocení cizí věci (*Verwendungskondiktion*) a transfer hodnoty mimo rámec plnění (*Zuwendungskondiktion*) (v porobnostech srov. část III.4. níže).⁷⁷ Přitom toto členění se v určité míře uplatňuje též v rakouském⁷⁸ i švýcarském⁷⁹ právu a do jisté míry se projevuje též v DCFR [srov. bod (d) výše].

Východiskem této práce je, že k dobré aplikaci bezdůvodného obohacení je vhodné toto rozrůžnění zohlednit též v českém právu. Jakkoli každý nárok z bezdůvodného obohacení předpokládá obohacení, ochuzení a vztah mezi nimi (přičitatelnost, znak „*na úkor*“), ve vztahu ke každému typovému případu tyto předpoklady znamenají něco jiného. Nutno zdůraznit, že „*Tyto předpoklady jsou ve značném rozsahu abstraktní, a tedy vyžadují konkretizaci. Při bližším uchopení bezdůvodného obohacení naukou a judikaturou ... a s tím spojeným odkrytím hodnotových kritérií, na nichž kondikce spočívají, se ukázalo, že obecné předpoklady bezdůvodného obohacení musí být vykládány s přihlédnutím k tomu, dle jaké typové kondikce se daný případ posoudí.*“⁸⁰

S ohledem na toto východisko v této části II.1. nejprve shrnuji možné způsoby úpravy a systémy kondikcí a teprve následně vymezuji a analyzuji (s přihlédnutím k zahraničním závěrům) obecné předpoklady a jejich význam dle českého práva – v části II.2. níže nejprve shrnuji obecné závěry a v části II.3. níže pak rozebírám význam pojmů *obohacení, ochuzení a přičitatelnost* („*na úkor*“) po jednotlivých skutkových podstatách.

⁷⁶ Naproti tomu, v návrhu reformy BGB z r. 1981 (Königově návrhu) dochází k tomuto rozrůžnění již na úrovni zákonného textu.

⁷⁷ WENDEHORST, CH. in Bamberger/Roth (eds) *Beck'scher Online-Kommentar BGB*. 31. vydání. München : C. H. Beck, 2014, komentář k § 812, marg. č. 19–27.

⁷⁸ Zatímco § 1431 OZO upravuje *condictio indebiti*, ustanovení § 1041 ABGB (*Verwendungsklage*) zahrnuje jak případy *Eingriffskondiktion*, tak případy *Verwendungskondiktion*. RUMMEL, P. in Rummel, P. a kol. *Kommentar zum ABGB*. 3. vydání. Wien : Manz, 2002, komentář k § 1041, marg. č. 3.

⁷⁹ K rozlišení na *Leistungskondiktion* a *Eingriffskondiktion* srov. HUGUENIN, C. a kol. *Obligationenrecht. Allgemeiner und Besonderer Teil*. 2. vyd. Zürich : Schulthess, 2014, s. 523–525.

⁸⁰ SPRAU, H. in Palandt a kol. *Bürgerliches Gesetzbuch*. 74. vyd. München : C.H.Beck, 2015, komentář k § 812, marg. č. 2.

II.2. K významu předpokladů obecně

Jak uvedeno, předpoklady obohacení, ochuzení a úkoru nejsou samy o sobě příliš konkrétní a mohou nabývat různých významů dle toho, o jakou skutkovou podstatu se jedná (podřazení případu pod určitou skutkovou podstatu by tak mělo předcházet posouzení obecných předpokladů bezdůvodného obohacení). Tak již *Wilburg* přesvědčivě vyvrátil tehdejší náhled, že pro vznik nároku se vyžaduje vztah bezprostřednosti („*Unmittelbarkeit*“) mezi vzniklým ochuzením a obohacením,⁸¹ a zdůvodnil, že v případě plnění (na závazek) nejde o kritérium bezprostřednosti, nýbrž o obsah a účel plnění (na jaký kauzální vztah bylo činěno), zatímco v případě užití cizího právního statku (zásahové kondikce) jde o dosah právní ochrany, která je mu poskytována.⁸²

Tak například, pokud subdodavatel dle smlouvy se zhotovitelem zrenovuje objednatelův dům, mohl by jednoduchý výklad pojmu „*na úkor*“ (a opomenutí § 457 OZ64, resp. § 2995 NOZ) vést k následujícímu nesprávnému závěru: hodnota objednatelova domu se zvýšila; majetek subdodavatele se snížil (přínejmenším o náklady); obojí se stalo v přímém důsledku subdodavatelova jednání, a proto má subdodavatel případný nárok z bezdůvodného obohacení vůči objednateli. Jenže ve skutečnosti má subdodavatel nárok na náhradu jen vůči zhotoviteli (srov. část V.3.3. níže), a proto se na subdodavatelův úkor nutně musel obohatit též zhotovitel (jinak by vůči němu nárok z bezdůvodného obohacení nevznikl). Navíc, subdodavatel má vůči zhotoviteli právo na náhradu (za renovaci, kterou provedl dle smlouvy mezi nimi, byť neplatné nebo zrušené), i pokud renovace nezapříčiní zvýšení zhotovitelova majetku (např. pokud se z hlediska vztahu mezi zhotovitelem a objednatelům jedná o nesjednanou vícepráci, za kterou zhotovitel neobdrží úplatu).

⁸¹ Z dnešního pohledu by se jednalo o snahu naplnit pojem „*na úkor*“ jakýmsi autonomním (a nesprávným a při aplikaci nevhodné důsledky vyvolávajícím) obsahem po vzoru kritéria příčinné souvislosti v rámci náhrady škody.

⁸² WILBURG, W. *Die Lehre von der ungerechtfertigten Bereicherung*. Graz : Lauchner & Lubensky, 1934, s. 113 a 114.

Obecně lze o předpokladech bezdůvodného obohacení snad uvést následující:

(a) *obohacení* je dáno rozmnožením majetku obohaceného⁸³ nebo tím, že nedošlo k úbytku, který by za běžných okolností majetek obohaceného postihl,⁸⁴ jako například tehdy, pokud obohacený užíval cizí věc či hodnotu, avšak postupoval-li by řádně, musel by za toto poskytnout úplatu.⁸⁵ Obohacení může též spočívat ve výkonech;⁸⁶

(b) *ochuzení* představuje snížení či nezvýšení majetku ochuzeného, obdobně k tomu, co uvedeno výše;

(c) *vztah příčinné souvislosti* může založit zejména: závazek, na který bylo plněno; majetkový přesun z majetku ochuzeného do majetku obohaceného⁸⁷; nebo zvýšení (nesnížení) majetku obohaceného, které přímo vzniklo ze snížení (nezvýšení) majetku ochuzeného, zejména v případě splnění cizího dluhu nebo plnění neoprávněnému postupníku.⁸⁸

Obohacení a ochuzení nemusí být stejného druhu ani výše.⁸⁹ Vzniká ale otázka, jak posoudit případ, kdy obohacení je vyšší než újma. Vzniká v takovém případě nárok z bezdůvodného obohacení jen do výše újmy (arg.: obohacení je „*na úkor*“ újmy jen do výše této újmy), anebo do plné výše obohacení? Mám za to, že správný je posledně uvedený názor, neboť:

(a) § 2999 odst. 1 NOZ výslovně hovoří o peněžité náhradě ve výši *obvyklé ceny*;

⁸³ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. března 2014, sp. zn. 29 Cdo 3281/2012.

⁸⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5. prosince 2012, sp. zn. 28 Cdo 1036/2012.

⁸⁵ Rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 11. února 2014, sp. zn. 28 Cdo 2746/2013, a ze dne 20. července 2011, sp. zn. 28 Cdo 4755/2009.

⁸⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 16. listopadu 2011, sp. zn. 26 Cdo 3927/2008.

⁸⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. listopadu 2013, sp. zn. 28 Cdo 3914/2012.

⁸⁸ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. ledna 2014, sp. zn. 28 Cdo 2457/2013.

⁸⁹ Jak se výslovně stanoví např. v čl. VII-4:107 DCFR a v české doktríně vyslovuje např. ELIÁŠ, K., LAVICKÝ, P. in Eliáš, K. a kol. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář*. 1. svazek. Praha : Linde, 2008, s. 1055 a násl.

(b) z § 3004 NOZ plyne, že náhrada obohacení může převyšovat vzniklou újmu; tedy limitace náhrady nemůže být obecným předpokladem univerzálně použitelného znaku „na úkor“;

(c) § 2991 odst. 1 NOZ („*kdo se na úkor jiného*“) nestanoví vztah úkoru mezi ochuzením (majetkovou ztrátou) a obohacením, nýbrž mezi ochuzeným a obohaceným. Znak „na úkor“ tedy slouží k sepětí aktivně a pasivně legitimovaného, nikoliv ke kvantitativnímu omezení. Ostatně: „*Nárok z bezdůvodného obohacení vzniká i tehdy, pokud ochuzený neutrpěl újmu, například jde-li o upotřebení věci, kterou by vlastník neužil.*“;⁹⁰

(d) má-li se použít pravidlo „*náhrada se poskytne jen co do nižší z obou částek (zhodnocení, újma)*“, lze toho dosáhnout jinak a lépe než deformací pojmu *na úkor*.

Naproti tomu, zavinění ani jiný subjektivní znak nepředstavují obecný předpoklad pro vznik nároku z bezdůvodného obohacení. Povinnost k vydání bezdůvodného obohacení je objektivního charakteru,⁹¹ tedy subjektivní prvky nejsou významné samy o sobě,⁹² ale jen tam, kde s nimi ustanovení o bezdůvodném obohacení výslovně spojují právní účinky (§ 2999 až 3005 NOZ).

Není ani přípustné ustanovení o bezdůvodném obohacení dotvářet lehce učiněným závěrem, že došlo ke zneužití práva či nepoctivému jednání.⁹³ Obecné spravedlnostní klauzule lze použít jen výjimečně a vždy s ohledem na konkrétní okolnosti.⁹⁴

Též znak protiprávnosti netvoří obecný předpoklad bezdůvodného obohacení.⁹⁵ Jde-li o plnění z neplatného právního důvodu, protiprávnost není významná z hlediska

⁹⁰ APATHY, P., RIEDLER, A., *Bürgerliches Recht, Band III. Schuldrecht BT*, 4. vyd., Wien : Springer, 2010, marg. č. 15/2

⁹¹ Rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 19. prosince 2013, sp. zn. 29 Cdo 2520/2010, ze dne 28. února 2008, sp. zn. 33 Odo 49/2006, a ze dne 26. května 2011, sp. zn. 28 Cdo 1056/2010.

⁹² Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 20. března 2012, sp. zn. 28 Cdo 3501/2011.

⁹³ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. srpna 2013, sp. zn. 26 Cdo 1494/2013.

⁹⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 9. dubna 2013, sp. zn. 28 Cdo 2485/2012 o vztahu dobrých mravů a promlčení nároku z bezdůvodného obohacení, ovšem po prodloužení objektivní promlčecí lhůty na 10, resp. 15 let dle § 638 zde značně poklesne potřeba a odůvodněnost korekce). Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 5. listopadu 2013, sp. zn. 28 Cdo 1310/2013 (žalovaná užívala automobil žalující společnosti sice bez právního důvodu, ale v podstatný prospěch jejího jediného společníka).

⁹⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 11. března 2014, sp. zn. 28 Cdo 1778/2013 a rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. prosince 2013, sp. zn. 29 Cdo 2520/2010.

ustanovení o bezdůvodném obohacení, ale jen z hlediska jiných ustanovení, dle nichž se posoudí, zda je právní důvod neplatný (srov. § 580 NOZ o neplatnosti právního jednání pro rozpor se zákonem nebo dobrými mravy). Protiprávnost je tedy uvnitř úpravy bezdůvodného obohacení relevantní jen v tom výjimečném případě, kdy se jí tato úprava sama dovolává – tj. v případě *protiprávního užití cizí hodnoty*.

II.3. K předpokladům po jednotlivých skutkových podstatách

Sestoupíme-li ovšem o úroveň níže a začneme se zabývat tím, co ten který předpoklad znamená ve vztahu k té které skutkové podstatě, získáme podstatně úplnější a přesnější obraz. Lze přitom kladně hodnotit mnoho českých soudních rozhodnutí, která předpoklady ve vztahu k jednotlivým skutkovým podstatám implicitně naplňují rozumným a ze srovnávacího pohledu obvyklým obsahem (jakkoli se nad rámec zobecňujících výroků k jednotlivým předpokladům explicitně nevyjadřují).

Při **plnění na určitý závazek**, byť neplatný nebo zrušený (srov. část IV. níže), vyplývají předpoklady bezdůvodného obohacení ze závazku. Obohaceny je, komu bylo ze závazku plněno jako věřiteli: jeho obohacení spočívá již v tom, že bylo plněno dle závazku,⁹⁶ byť se bezprostředně rozmnožil majetek jiné osoby (jak výslovně plyne z § 2995 NOZ).⁹⁷ Ochuzeným pak je dlužník závazku, a to i pokud na závazek plnila třetí osoba.⁹⁸ (Není ale vyloučen nárok z bezdůvodného obohacení třetí osoby vůči dlužníku.)

Je vhodné zdůraznit, že předmětem obohacení je samotná služba nebo dílo (a za tento předmět se poskytuje peněžitá náhrada). Předmětem obohacení není to, oč se hodnotila věc obohaceného, ani to, oč se tato hodnota nesnížila, pokud obohacený v důsledku služby či díla ušetřil vlastní výdaj.⁹⁹

⁹⁶ Srov. již WILBURG, W. *Die Lehre von der ungerechtfertigten Bereicherung*. Graz : Lauchner & Lubensky, 1934, s. 113.

⁹⁷ Srov. též usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. ledna 2012, sp. zn. 33 Cdo 2957/2011 a rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. března 2012, sp. zn. 28 Cdo 808/2011.

⁹⁸ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 7. prosince 2011, sp. zn. 28 Cdo 496/2011.

⁹⁹ BROX, H., WALKER, W.-D., *Besonderes Schuldrecht*. 29. vyd. München : C. H. Beck, 2004, s. 409 a tam uvedené rozhodnutí Spolkového soudního dvora ze 7. ledna 1971, sp. zn. VII ZR 9/70 (BGHZ 55, 128), které vyvolalo v německé akademii značnou kritiku. Jednalo se o to, že nezletilý zaspal v letadle, nevystoupil při mezipřistání a pokračoval v letu. Správně by obohacení nemělo spočívat

Jde-li o **plnění nevztahující se k závazku** (srov. část VI.1. níže) tu není závazek, z něhož by plynuly jednotlivé znaky. V tomto případě je obohaceným ten, do jehož dispoziční sféry se plněním dostal předmět obohacení, ochuzeným ten, kdo plnil, a vztah příčinné souvislosti je dán tím, že obohacení vzniklo dostatečně přímo z ochuzení.¹⁰⁰

Zhodnocení cizí věci, není-li prováděno dle smluvního nebo jiného závazku, je zvláštním případem *plnění nevztahujícího se k závazku*. Obohaceným je vlastník věci¹⁰¹ a ochuzeným zhodnotitel. To by mělo platit i v situaci, kdy zhodnocení prospívá nejen vlastníku, ale i dalším osobám, např. nájemci (užívá věc lepší) a zástavnímu věřiteli (při neuspokojení pohledávky lze očekávat vyšší výtěžek). Opačný přístup by vedl k rozmnožování a obtížnému vyčíslování nároků. Korekci by si snad vyžádaly jen extrémní případy (zhodnocení věci, která je v nájmu na příštích 40 let). Nutno ovšem obecně zdůraznit, že při zhodnocení cizí věci nikoli dle smlouvy bude nárok ochuzeného zpravidla vyblokován ustanovením § 3001 odst. 2 NOZ.

V případě **plnění za jiného** ochuzený plní dlužníku tím, že za něj (částečně) splnil jeho dluh vůči věřiteli, a to aniž by k tomu byl ochuzený vůči dlužníku zavázán. Obohacení spočívá ve zmenšení dlužnickových pasiv, ochuzení v nákladu vynaloženém za dlužníka a příčinná souvislost v tom, že uvedené zmenšení pasiv vzešlo z uvedeného nákladu. Pokud by ale někdo plnil za dlužníka, neboť je k tomu zavázán, pak se ten, kdo plnil, vypořádá v souladu s tímto závazkem. Je-li tento závazek neplatný nebo zrušený, jednalo by se o skutkovou podstatu *plnění bez právního důvodu* ve variantě plnění na určitý závazek.

V případě **protiprávního užití cizí hodnoty** je obohaceným ten, kdo si ji přisvojil (pozdější převedení hodnoty je bez významu), a ochuzeným ten, komu tato hodnota náleží.¹⁰² Obohacení spočívá v nezmenšení majetku protiprávně užívajícího (který by při po-

v hodnotě, kterou pasažér navazujícím letem ušetřil, nýbrž tento let samotný (služba poskytnutá leteckou společností), ovšem s tím, že pasažér se může dovolat odpadnutí (resp. nedostatku vlastního) obohacení dle § 818 odst. 3 BGB (resp. dle českého práva § 3000 či § 3001 odst. 2 NOZ).

¹⁰⁰ WENDEHORST, Ch., in Bamberger/Roth. *Beck'scher Online-Kommentar BGB*. 31. vydání. München : C. H. Beck, 2014 § 812, marg. č. 109–110

¹⁰¹ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 16. října 2013, sp. zn. 32 Cdo 3580/2011.

¹⁰² Tak již WILBURG, W. *Die Lehre von der ungerechtfertigten Bereicherung*. Graz : Lauchner & Lubensky, 1934, s. 114.

stupu po právu musel zaplatit úplatu); ochuzení v nezvětšení majetku toho, komu hodnota náleží.

III.

Skutkové podstaty bezdůvodného obohacení

III.1. Význam skutkových podstat

Vedle předpokladů *obohacení*, *ochuzení* a *souvislosti* mezi nimi může být (v silnější či slabší podobě) dalším předpokladem bezdůvodného obohacení též *naplnění některé ze skutkových podstat*. (Zatímco dle OZ64 se o *předpoklad*, v obvyklém významu tohoto slova jednalo vzhledem k taxativnosti výčtu kondicí dle OZ64, obvyklejší přístup je ten, že výčet kondicí je demonstrativní, a tedy sice představuje velmi podstatné, ne však jediné určující kritérium; srov. část III.6.2. níže.)

Skutkové podstaty bezdůvodného obohacení mají nepochybně **význam systematický**: poskytují jakousi „aplikační mapu“; dávají představu, v jakých případech může nárok z bezdůvodného obohacení vzniknout. Mohou ale mít též bezprostřední **význam aplikační (filtrační)**.

Existuje mnoho případů, kdy dojde k obohacení a ochuzení, přičemž je zřejmé, že obohacení vzešlo z ochuzení, a přesto se bezdůvodné obohacení nemůže vydávat. Za příklady lze uvést:¹⁰³ A odmítl dědictví a tím obohatil B, jemuž se zvýší dědický podíl. Zástavní věřitel se vzdal zástavního práva a tím obohatil vlastníka věci.¹⁰⁴ Někdo podal skupinovou žalobu,¹⁰⁵ přičemž výrok je na prospěch i těm, kdo ji nepodali. Někdo zadá a platí rozsáhlou reklamní kampaň, která prospěje nejen jeho developerskému projektu, ale i vlastníkům pozemků v okolí. Někdo postaví odvodňovací stoku, která je na prospěch i sousedům.

¹⁰³ CAEMMERER, E. *Bereicherung und unerlaubte Handlung*. Tübingen : Mohr Siebeck, 1955, pře-
tištěno v CAEMMERER, E. *Gesammelte Schriften*. Sv. 1. Tübingen : Mohr Siebeck, 1968, s. 374.

¹⁰⁴ Ať už tím, že se bezprostředně zvýšila tržní hodnota jeho věci (věc zastavená má nižší tržní hodno-
tu než věc nezastavená, přičemž snížení tržní ceny je dáno zejména výší dluhu a pravděpodobností
realizace zástavy), nebo tím, že nedošlo k realizaci zástavního práva, k níž by jinak došlo (vlastníkům
majetek se nesnížil, ač by se tak, nebýt obohacení, stalo).

¹⁰⁵ V českém právu by se mohlo jednat např. o žalobu dle § 390 ZOK: pokud při squeeze-outu uspěje
jeden z minoritních akcionářů s žalobou

K rozhraničení případů, kdy nárok z bezdůvodného obohacení vzniká, a případů, kdy naopak není dán, lze učinit buď **aditivním**, anebo **subtraktivním** způsobem (případně jejich kombinací). Právě aditivní způsob je založen na skutkových podstatách (ač je jejich výčet demonstrativní, soud má snadnou možnost vyslovit, že není důvod výčet rozšířit i na právě posuzovaný případ): ve všech výše uvedených případech nejde o žádný z případů skutkových podstat traktovaných v německé právní oblasti: plnění na závazek (*Leistungskondiktio*), zhodnocení cizí věci (*Aufwendungskondiktio*), zásah do cizí hodnoty (*Eingriffskondiktio*) a obohacení převodem hodnoty (*Zuwendungskondiktio*).¹⁰⁶ Subtraktivní způsob pak spočívá v široké generální klauzuli (která není doktrinálně omezena rozpracováním do skutkových podstat) a ustanovení, za jakých podmínek se bezdůvodné obohacení nevydává. V tomto ohledu je zvláště inspirativní čl. 1494 CCQ, který široce stanoví, kdy se bezdůvodné obohacení nevydává.¹⁰⁷

Jakkoli by se (zejména dle § 2991 NOZ) mohlo zdát, že české právo tradičně vychází z modelu aditivního, bližší pohled nasvědčuje závěru, že NOZ spíše vychází z modelu subtraktivního, neboť:

(a) pojem *plnění* je v českém právu aplikován v kontextu bezdůvodného obohacení značně široce, a tedy skutkové podstaty dle § 2991 odst. 2 NOZ, na tomto pojmu založené ve skutečnosti neplní filtrační funkci (srov. část III.8.1. níže);

(b) navíc skutková podstata *plnění bez právního důvodu* není pouhou *condictio indebiti*, nýbrž má podstatně obecnější dosah. Představuje jakousi obecnou nerozlišenou kategorii, *condictio sine causa generalis*;

(c) zákonodárce převzal výše citovaný čl. 1494 CCQ v podstatě bez jakékoli změny do čl. § 2992 NOZ, který obecně a široce normuje, kdy se bezdůvodné obohacení ne-

¹⁰⁶ WENDEHORST, CH. in Bamberger/Roth (eds) *Beck'scher Online-Kommentar BGB*. 31. vydání. München : C. H. Beck, 2014, komentář k § 812, marg. č. 19–29.

¹⁰⁷ Přesněji lze vyjádřit, že v québeckém právu je *condictio indebiti* upravena v čl. 1491 a 1492 CCQ, zatímco navazující čl. 1493 an. široce upravují další případy bezdůvodného obohacení. Právě ve vztahu k těmto dalším případům postupuje CCQ subtraktivním způsobem: nejprve se v čl. 1493 stanoví široká Pomponiova zásada, aniž by se jakkoli zmiňovaly skutkové podstaty, a následně se z této široké generální klauzule prostřednictvím čl. 1494 CCQ „odečtou“ případy, kdy se bezdůvodné obohacení nevydává. Přitom nad rámec obvyklého „o bezdůvodné obohacení se nejedná byl-li splněn platný a účinný dluh“ tu je vyloučena – s využitím neurčitých, a tedy soudně dotvořitelných – náhrada obohacení, které někdo přivodil jinému, když jednal ve vlastní prospěch nebo na vlastní nebezpečí.

vydává. Ustanovení § 2992 NOZ tak představuje protiváhu proti (z hlediska německého právního okruhu) značně aplikačně širokému § 2991 NOZ. Je přitom hodné pozornosti, že § 2992 NOZ uspokojivě řeší všechny příklady uvedené výše, na začátku této části III.1.

III.2. Systém kondikcí v římském právu

Protože kondikce římského práva významně ovlivnily text OZO (a ten pak dále OZ50, OZ64 i NOZ), výklad začíná nejprve jimi.¹⁰⁸ Co dnes nazýváme bezdůvodným obohacením, vyvinulo se z jedné z pěti legisakčních formulí (*legis actio per conditionem*), kterou věřitel požadoval *certum*, aniž musel zmiňovat právní důvod dluhu.¹⁰⁹ Podstata této legisakce (ne však její forma) se přechovala též v pozdějším procesu formulovém:¹¹⁰ příslušná formule zprvu sloužila např. k vymožení abstraktního peněžitého dluhu (např. založeného stipulací), později též k vymožení *mutua*. Uvedená praxe pak vedla k zobecňujícímu závěru, že nárok z kondikce se nezakládá na smlouvě,¹¹¹ nýbrž pochází z některého z různých dalších právních důvodů.¹¹²

Jak rozvedeno v části III.5. níže, nejvýznamnější (a také v pramenech nejvíce zdůrazněnou) kondikcí římského práva je *condictio indebiti*. Projevila se nejen v § 1431 OZO, ale i v zákonících románského právního okruhu, např. čl. 1377 CC (jinak CC jednotící úpravu bezdůvodného obohacení nezná) nebo čl. 2036 itCC. Již v klasickém říms-

¹⁰⁸ Pro podrobnější výklad srov. TICHÝ, L. *Bezdůvodné obohacení, základní pojmy a návrh občanského zákoníku*. in Švestka, J., Dvořák, J., Tichý, L. Sborník statí z diskusních fór o rekonstrukci občanského práva konaných 31. listopadu a 5. prosince 2008 na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Beroun : IFEC, 2008, s. 76–77.

¹⁰⁹ ZIMMERMANN, R. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Oxford : Oxford University Press, 1996, s. 835.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 836.

¹¹¹ Srov. Gaius III 91 a Kinclův překlad (GAIUS *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Brno : MU, 1999, přetisk vydání z r. 1981, s. 163): „*Věci se zavazuje také ten, kdo přijal plnění nedluhu od člověka, který plnil omylem. Neboť může být kondikcí – vyjde-li najevo, že má povinnost dát – žalován právě tak, jako kdyby přijal zápůjčku. Proto se někteří domnívají, že nedospělec či žena, kterým by bez souhlasu poručníka byl omylem plněn nedluh, nejsou kondikcí zavázáni právě tak, jako nejsou zavázáni při poskytnutí zápůjčky. Ale základem tohoto druhu obligace není, jak se zdá, kontrakt, protože ten, kdo plní s úmyslem osvobodit se od závazku, chce právní vztah spíše zrušit, než jej založit.*“

¹¹² Nesmluvní závazky, ať už z bezdůvodného obohacení nebo z deliktu, se nejprve označovaly jako *ex variis causarum figuris*. Při pozdějším zjemnění pojmosloví se v Institucích *condictio indebiti* podřadila pod kvazikontraktuální závazky: někdo plnil, v omylu však nedluh. Ostatním kondikcím nebyla takováto „teoretická“ pozornost v římském právu věnována. ZIMMERMANN, R. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Oxford : Oxford University Press, 1996, s. 837.

ském právu byl předpokladem pro její uplatnění omyl (srov. např. § 1431 OZO).¹¹³ Pojem *plnění* se chápal užším (závazkovým) způsobem: muselo se jednat o plnění za určitým účelem (kvůli splnění nějakého dluhu); kdo např. omylem zastavěl cizí pozemek, právo z této kondikce neměl.¹¹⁴

Kondikce *causa data causa non secuta* (zvaná později též *ob rem*) měla v římském právu podstatně rozsáhlejší význam než dnes.¹¹⁵ Tento širší význam byl vyvolán uzavřeným okruhem typových smluv v římském právu.¹¹⁶ Totiž ten, kdo plnil na dohodu neuznanou římským právem, nemohl požadovat protiplnění – avšak právě na základě *causa data causa non secuta* mohl aspoň požadovat, pokud druhá strana neposkytla sjednané protiplnění dobrovolně, aspoň vrácení toho, co plnil on. Ovšem jakmile právo uznalo závaznost inominátních smluv, význam *causa data causa non secuta* značně poklesl.¹¹⁷ Konečně je zdůraznit typovou odlišnost případu, kdy někdo plní na právní důvod, který později odpadl: tento případ se později podřazoval pod *conditio sine causa specialis*, srov. v části III.3. a III.6.1. níže.

Conditio furtiva náležela při *furtu* (někdy překládaném jako *krádež* ovšem *furtum* pokrývalo podstatně širší rozsah protiprávních jednání). Vzdáleně by tato kondikce mohla připomínat dnešní *protiprávnímu užití cizí hodnoty*, též s ohledem na skutečnost, že římscí právníci připouštěli značně širokou použitelnost této kondikce.¹¹⁸

Condictio ob turpem causam v podstatě představovala nárok na vrácení toho, co bylo plněno v rozporu s dobrými mravy (např. výkupné únoscům).¹¹⁹ V dnešním právu ovšem převáží konstrukce neplatnosti právního jednání pro rozpor s dobrými mravy a navazující povinnosti vrátit, co na takové právní jednání bylo plněno. A tak ve skutečnosti

¹¹³ Tamtéž, s. 849.

¹¹⁴ HONSELL, H. *Römisches Recht*. 7. vydání. Heidelberg : Springer, 2010, s. 159.

¹¹⁵ Ostatně mám za to, že dnešní právo se bez tohoto institutu již může obejít, srov. část I.5. výše

¹¹⁶ TICHÝ, L. *Bezodůvodné obohacení, základní pojmy a návrh občanského zákoníku*. Bulletin advokacie, 2011, č. 5, s. 19

¹¹⁷ ZIMMERMANN, R. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Oxford : Oxford University Press, 1996, s. 858.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 843.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 845.

nalezneme v dnešních právních řádech (srov. § 1174 OZO, § 817 odst. 1 BGB nebo čl. 66 OR) spíše negativní podmínku této kondikce (pravidlo *in pari turpitudine*, resp. jeho obdobu):¹²⁰ pokud si ten, kdo plnil, počínal srovnatelně nemravně, právo na vrácení nemá.

Uvedené představuje jen přehled nejpriznáčnějších kondicí. Jejich systematika v římském právu ale nebyla uzavřená, přehledná ani jednoznačná. Též na tento stav reagoval *von Savigny*, německá pandektistika a autoři německého BGB, kteří považovali za vhodné vybudovat namísto dílčích kondicí sjednocující § 812 BGB.¹²¹

III.3. Skutkové podstaty v rakouském právu

OZO ještě neznal jednotnou úpravu bezdůvodného obohacení. Namísto toho jsou na jeho více místech upraveny kondikce navazující na římské právo,¹²² jak je patrné zejména z úředního rejstříku.¹²³ Tak v § 1431 OZO navazuje na *condictio indebiti*, § 1048 OZO na *causa data causa non secuta*, § 1174 OZO na *condictio ob turpem causam* a § 1435 OZO na *condictio sine causa specialis*.¹²⁴ Třeba též zmínit § 877 OZO o zrušení smlouvy pro nedostatek (svobodné) vůle, ovšem dle dnešní rakouské dogmatiky se případy podřaditelné pod toto ustanovení řídí stejnými pravidly jako *condictio indebiti* ve smyslu § 1431 OZO.¹²⁵

OZO však neupravoval obecnou zásadu o vydání bezdůvodného obohacení: původně se tato zásada (s potenciálem ovlivnit řešení případů, které v OZO výslovně uve-

¹²⁰ Tamtéž, s. 846.

¹²¹ Srov. EMMERICH, V. *BGB – Schuldrecht. Besonderer Teil*. 13. vyd. Heidelberg : C.F.Müller, 2012, s. 207.

¹²² Skřejpek obecně uvádí „*ABGB je ve své podstatě římskoprávní – svou dikcí, instituty, konstrukcemi*“ SKŘEJPEK, M. *Česká právní romanistika v letech 1918 až 1938* in *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918 – 1918) a jejich místo ve střední Evropě*. Svazek 1. Praha : Karolinum, 2010, s. 275.

¹²³ „*Občanský zákoník nezná jednotného pojmu závazků z obohacení, ale z úředního rejstříku, jenž pod hesly condictio causa data non secuta, condictio ex turpi vel iniusta causa, condictio indebiti a condictio sine cause odkazuje k některým ustanovením obč. zák., poznáváme jasně, že obč. zák. recipoval ony tak zvané závazky z bezdůvodného obohacení.*“ KRČMÁŘ, J. *Právo občanské III. Právo obligační*. 4. vyd., Praha : Knihovna sborníku věd, 1947 (reprint Wolters Kluwer 2014), s. 296.

¹²⁴ Tamtéž, s. 297, 300 a 303. Lze ovšem dodat, že toto použití *condictio sine causa* je spíše výsledkem středověké právní vědy. ZIMMERMANN, R. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Oxford : Oxford University Press, 1996, 871.

¹²⁵ Právní věta rakouského OGH ze dne 28. dubna 2008, č. RS0123426, uveřejněná na ris.bka.gv.at.

deny nejsou) považovala za samozřejmou,¹²⁶ tak Zeiller ve svém komentáři uvedl:¹²⁷ „Právní pravidlo, že při plnění domnělého dluhu z pouhého omylu lze vůči příjemci zpravidla (§§ 1432 – 1434 OZO) požadovat náhradu, se nezakládá na prosté spravedlnosti, ani na kvazikontraktu, nýbrž na přirozené, pozitivním zákonem vyslovené, spravedlnosti neobohacovat se na cizí škodu.“ Teprve polovina 19. století se více přiklonila k psanému textu.¹²⁸

Dnešní rakouské právo institut bezdůvodného obohacení zná a vzhledem ke společným vlivům se přiklonil ke kategorizaci obvyklé v právních řádech německého právního okruhu.¹²⁹ Pod Wilburgovým vlivem rozlišuje členění na *Leistungskondiktion*, upravenou v § 1431 ABGB an. a na *Nichtleistungskondiktionen*, upravenou v § 1041 ABGB, přičemž pojem plnění (*Leistung*) se v německém i rakouském právu vykládá shodně (srov. část III.8.5. níže).¹³⁰ Je přitom vhodné zdůraznit, že význam římskoprávních kondikcí je dnes již překonán: aplikuje se především doktrínou a judikaturou budované jednotící právo bezdůvodného obohacení, kondikce se nechápou jako samostatné a oddělené (vyjma rozlišení na *Leistungs–* a *Nichtleistungskondiktionen*) a soudní i jiná praxe zpravidla zároveň cituje více paragrafů, resp. se neobtěžuje s precizním podřazením případu pod tu kterou kondikci.¹³¹

III.4. Skutkové podstaty v německém právu

Německý BGB již zná bezdůvodné obohacení jako jednotný institut, upravený v knize druhé (o závazkovém právu), hlavě VIII. (o jednotlivých závazcích) a dílu 26,

¹²⁶ „Obecný nárok z bezdůvodného obohacení bylo dle [původního] rakouského práva třeba odvozovat, při opoře v kondikcích na plnění, z obecné spravedlnostní maximy o nutnosti vydat bezdůvodné obohacení, tedy v zásadě z maximy Pomponiovy, kterou pro ABGB zastával též Zeiller.“ BYDLINSKI, F. *Die Leistungskondiktionen als Bereicherungsansprüche* in Festschrift für Heinz Hausheer zum 65. Geburtstag. Bern : Stämpfli, 2000, s. 57.

¹²⁷ ZEILLER, F. *Commentar über das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch für die gesamten Deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie*, sv. 4. Wien : Geistinger, 1813, s. 156.

¹²⁸ Důvodová zpráva k § 2991 NOZ.

¹²⁹ RUMMEL, P. in Rummel, P. a kol. *Kommentar zum ABGB*. 3. vydání. Wien : Manz, 2002, před § 1431, marg. č. 1.

¹³⁰ Tamtéž, marg. č. 1, 7 a 33.

¹³¹ Tamtéž, marg. č. 6.

konkrétně v § 812 až 822 BGB.¹³² Zde je klíčový hned § 812 odst. 1 věta první BGB, která zní: „Kdo plněním jiného nebo jiným způsobem na jeho úkor něco obdržel bez právního důvodu, je jinému povinen k vydání.“ Přes původní snahy unifikovat nárok z bezdůvodného obohacení, německá právní věda dospěla – zejména pod *Wilburgovým*¹³³ a později *Caemmererovým*¹³⁴ vlivem – k zásadní kategorizaci nároků, a to na případy obohacení plněním ochuzeného (*Leistungskondiktion*) a případy obohacení získaného jiným způsobem (*Nichtleistungskondiktionen*).

Nejedná se přitom o členění pro členění, neboť v případě *Leistungskondiktion* je nárok z bezdůvodného obohacení, spolu se svými předpoklady, významně formován kauzálním důvodem, na který bylo plněno. Pojmem *plnění* (*Leistung*) se totiž rozumí *vědomé a účelově vázané rozmnožení cizího majetku* („*bewusste und zweckgerichtete Vermehrung fremden Vermögens*“), a to jak dle rakouského,¹³⁵ tak německého¹³⁶ práva. Tato mírně nepřesná formule, často jen mechanicky opakovaná, znamená:¹³⁷ o plnění se jedná v případě, kdy obohacený obdrží výhodu tak, že by ji rozumná osoba v jeho postavení vztahovala k určitému kauzálním vztahu mezi ním a ochuzeným („*účelově vázané*“), přičemž toto plnění je objektivně přičitatelné ochuzenému („*vědomé*“). Zde tedy pod pojem *plnění* například nespádají případy, kdy ochuzený v omylu zhodnotil cizí věc či zaslal peníze na účet náhodné jiné osoby.

¹³² „Otcové německého BGB se nakonec zdrželi jakékoli snahy systematizovat závazkové právo a namísto toho umístili vedle sebe 25 různých závazkových typů od koupě a směny ... až po bezdůvodné obohacení (díl 25) a náhradu škody (díl 26). Takový přístup (který nelze než nazvat kapitulací) nezohledňuje dostatečně skutečnost, že snahy nalézt uspokojivé členění závazků nejsou jen prázdná hra na přesouvání korálek, ale slouží nalezení racionálního zdůvodnění a základu, proč právní řád uznává některé závazky a zavazuje jimi strany.“ ZIMMERMANN, R. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Oxford : Oxford University Press, 1996, s. 21.

¹³³ Srov. např. WILBURG, W. *Die Lehre von der ungerechtfertigten Bereicherung*. Graz : Lauchner & Lubensky, 1934, s. 113 a 114.

¹³⁴ EMMERICH, V. *BGB – Schuldrecht. Besonderer Teil*. 13. vyd. Heidelberg : C.F.Müller, 2012, s. 207.

¹³⁵ Srov. např. rozhodnutí rakouského OGH ze dne 23. července 1957, sp. zn. 1 Ob 2375/96p, zveřejněného na ris.bka.gv.at.

¹³⁶ Rozhodnutí německého BGH ze dne 21. října 2004, sp. zn. BGH III ZR 38/04, uveřejněné jako NJW 2006, 60.

¹³⁷ WENDEHORST, CH. in Bamberger/Roth (eds) *Beck'scher Online-Kommentar BGB*. 31. vydání. München : C. H. Beck, 2014, § 812, marg. č. 37.

Dále má toto rozdělení podstatnou funkci při vypořádání trojstranných plnění, a to jako nutný předpoklad pravidla, že přednostně se vypořádají strany kondikce na plnění, zatímco ostatní kondikce zde mají jen subsidiární úlohu, pokud kondikce na plnění není dána. V podrobnostech srov. část III.8.5. níže.

Dalšími kondikcemi (*Nichtleistungskonditionen*) jsou zejména vždy uváděné *Eingriffskondiktion* (zásahová kondikce, protiprávní užití cizí hodnoty) a *Aufwendungskondiktion* (zhodnocení cizího majetku nikoli plněním).¹³⁸ Jako podtyp *Aufwendungskondiktion* se někdy uvádí *Verwendungskondiktion* (zhodnocení cizí věci) nebo a *Rückgriffskondiktion* (splnění cizího dluhu).¹³⁹

III.5. K rozdělení na *condictio indebiti* a jiné případy v dalších právních řádech

Rozčlenění na případy plnění a na ostatní případy je vlastní též mnoha dalším právním řádům. Tak zejména v románském právním okruhu je *condictio indebiti* upravena jednou skupinou ustanovení, zatímco ostatní případy buď dovozuje teprve judikatura a doktrína (jako ve francouzském právu)¹⁴⁰ nebo upravuje jiná skupina ustanovení (jako například v Itálii nebo v Québecu).¹⁴¹ Ovšem i nizozemský BW mezi úpravou *condictio*

¹³⁸ SPRAU, H. in Palandt a kol. *Bürgerliches Gesetzbuch*. 74. vyd. München : C.H.Beck, 2015, komentář k § 812, marg. č. 37; WENDEHORST, CH. in Bamberger/Roth (eds) Beck'scher Online-Kommentar BGB. 31. vydání. München : C. H. Beck, 2014, komentář k § 812, marg. č. 119 a 145.

¹³⁹ Tamtéž, komentář k § 812, marg. č. 146 a 147. Ve výjimečných případech také může vzniknout tomu, kdo plnil na závazek s jiným, přímý nárok vůči příjemci plnění (*Direktkondiktion*, *Zuwendungskondiktion*).

¹⁴⁰ V podrobnostech BELL, J., BOYRON, S., WHITTAKER, S. a kol. *Principles of French Law*. 2. vyd. Oxford : Oxford University Press, 2008, s. 433 an. Přelomový význam pro utváření francouzského práva mělo rozhodnutí ve věci *Boudier* z r. 1892 (odrážející názor dříve publikovaný v učebnici francouzského civilního práva *Aubryho* a *Raua*). Pozdější soudní rozhodnutí přirozeně vedla k precizaci (a jistému omezení) předpokladů, za nichž nárok z bezdůvodného obohacení (*enrichissement sans cause*) vzniká.

¹⁴¹ Pro Itálii srov. úpravu *condictio indebiti* v čl. 2033 až 2040 itCC a bezdůvodného obohacení v čl. 2041 a 2012 itCC. Pro Québec srov. úpravu *condictio indebiti* v čl. 1491 a 1492 CCQ a úpravu bezdůvodného obohacení v čl. 1493 až 1496 CCQ.

indebiti (čl. 6:203 až 6:211 BW) a případy bezdůvodného obohacení (čl. 6:212 BW) zřetelně rozlišuje.¹⁴²

Považuji přitom za prakticky spíše méně podstatný terminologický problém: zatímco v některých zemích se *condictio indebiti* považuje za zvláštní typ nároku a teprve zbývajícím nárokům je vyhrazen název *bezdůvodné obohacení*, v jiných zemích má pojem *bezdůvodné obohacení* široký význam takový, že *condictio indebiti* představuje její nejobvyklejší podtyp, existující vedle řady podtypů dalších. Z funkčně srovnávacího hlediska považuji za podstatné spíše, že členění na *condictio indebiti* a (jiné) případy bezdůvodného obohacení se značně překrývá s německým členěním na *Leistungs-* a *Nichtleistungskonditionen*.

Zde je rozhodující, jak si ten který právní řád vykládá pojem plnění. Tak dnešní rakouské právo vychází z německé definice *plnění* (srov. část III.4. výše a část III.8.5. níže), a proto i rakouské členění kondikce dle § 1431 ABGB a kondicí dle § 1041 a 1042 ABGB značně odpovídá německému členění.¹⁴³ Naproti tomu v nizozemském právu je pojem plnění podstatě širší, a proto se dle čl. 6:203 až 6:211 posoudí i některé případy, které by v Německu spadaly pod *Nichtleistungskonditionen* a v Rakousku pod *Verwendungsklage* ve smyslu § 1041 ABGB.¹⁴⁴ Též ve francouzském právu (a obecně i v dalších právních řádech, kde *condictio indebiti* předpokládá omyl toho, kdo plnil) příkládá pojmu *plnění (paiement)* užší rozsah: kdo plnil, musel předpokládat, že tak činí *na platný a účinný závazek*, ač ten ve skutečnosti není.¹⁴⁵

¹⁴² TICHÝ, L. *Bezdůvodné obohacení, základní pojmy a návrh občanského zákoníku*. in Švestka, J., Dvořák, J., Tichý, L. Sborník statí z diskusních fór o rekonstrukci občanského práva konaných 31. listopadu a 5. prosince 2008 na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Beroun : IFEC, 2008, s. 88.

¹⁴³ RUMMEL, P. in Rummel, P. a kol. *Kommentar zum ABGB*. 3. vydání. Wien : Manz, 2002, před § 1431, marg. č. 1

¹⁴⁴ KOOTEN, H. *The Structure of Liability for Unjustified Enrichment in Dutch Law* in Zimmermann, R. (ed.) *Grundstrukturen eines Europäischen Bereicherungsrechts*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2005, s. 235.

¹⁴⁵ BELL, J., BOYRON, S., WHITTAKER, S. a kol. *Principles of French Law*. 2. vyd. Oxford : Oxford University Press, 2008, s. 428 a 429. Srov. (rozumný a též v této práci prosazovaný) přístup zastávaný v německém právním okruhu, že otázka, kdo komu plnil, se posoudí z *příjemcova* horizontu.

Konečně, jistá rozdílnost je spatřována též ve skutečnosti, že v německém právním okruhu se pod pojem plnění (*Leistung*) zahrnuje též kondikce *ob rem* (plnění za účelem, který odpadl; srov. část IV.5.3. níže); to však považuji za rozdíl spíše méně významný.¹⁴⁶

III.6. Psané kondikce dle OZ50, OZ64 a NOZ

III.6.1. Systematika kondikcí

Ještě OZ50 v základu zachovával systém kondikcí založený OZO: tak § 360 až § 362 OZ50 navazují na kondikci z plnění (§ 1431 OZO an.), zatímco ustanovení § 363 až § 365 přebírala (s některými změnami) blok ustanovení § 1041 až 1043 OZO. Tomu také odpovídalo, že si OZ50 mohl vystačit s užším vymezením pojmu *plnění* (relevantním pro § 360 až 362 OZ50), neboť i případy bezdůvodného obohacení, které se plnění netýkaly, mohly být posouzeny dle § 363 až 365 OZ50. A skutečně, tehdejší dogmatika patrně vycházela ze závěru, že ten, kdo plnil, musel předpokládat nějaký právní důvod.¹⁴⁷

V OZ64 se pak systém kondikcí ještě více zjednodušil (ponecháme-li stranou, že úprava bezdůvodného obohacení dle OZ64 v původním znění upravovala též nalezené, opuštěné a skryté věci, jakož i právo státu na propadnutí plnění *in turpem causam*), a to na 5 nám známých kondikcí: *plnění bez právního důvodu*, *plnění z neplatného právního úkonu*, *prospěch získaný z nepoctivých zdrojů*, a *plnění za jiného* (kondikce *právní důvod, který odpadl* byl do OZ64 doplněn novelou č. 509/1991 Sb.). Ustanovení o upotřebení cizí věci (§ 363 až 365 OZ50) převzaty nebyly (zachovaly se však v § 716 až 718 ZMO).

Uvedené, spolu s chápáním výčtu kondikcí jako taxativního, vyvolalo tlak na faktické rozšiřování pojmu *plnění* (srov. část III.8. níže): tím, že se odstranily ustanovení o upotřebení věci ve prospěch jiného, nezmizela potřeba tyto případy vypořádat (dle bezdůvodného obohacení). V úvahu snad připadala skutková podstata *prospěchu získaného z nepoctivých zdrojů*, ovšem ta se po desetiletí chápala tak, že se vztahuje na trestnou čin-

¹⁴⁶ V mnoha případech není zvláštní konstrukce účelu, za kterým bylo plněno, zapotřebí. Lze snadno vycházet z toho, že strany uzavřely o účelu plnění smlouvu (s rozvazovací podmínkou, při jejímž naplnění je třeba plnění vrátit), a pak by se jednalo o *condictio indebiti* již z tohoto důvodu.

¹⁴⁷ KNAPP, V. a kol. *Učebnice občanského a rodinného práva*. Svazek II. 2. vydání. Praha : Orbis, 1955, s. 304 an.

nost, neoprávněné výtěžky a jinou činnost na úkor socialistického hospodářství.¹⁴⁸ A jakkoli by snad skutkové podstaty představují jistou ozvěnu římského práva, jejich struktura a obsah se liší.

– skutková podstata *plnění bez právního důvodu* dopadala na podstatně širší okruh případů než *condictio indebiti*;

– skutkovou podstatu *plnění z neplatného právního úkonu* ovšem lze za podmnožinu *condictio indebiti* považovat;

– skutková podstata *prospěchu získaného z nepoctivých zdrojů* spíše než na *condictio ob turpem causam* navazovala na *condictio furtiva*, ovšem zvláštním zveřejnoprávněným způsobem: v nadsázce lze říci, že tato kondikce v původním chápání upravovala jakési „veřejnoprávní furtum“;

– skutková podstata *plnění za jiného* pak mezi typické kondikce římského práva nespádalo; tuto problematiku zpravidla adresovaly odlišné instituty, zejména *negotiorum gestio*; a konečně

– skutková podstata *plnění z právního důvodu, který odpadl*, má jen málo společného s *cause data non secuta* (kondikcí *ob rem*) římského práva: ta dopadala zejména na případy, kdy tu právem uznaný důvod nebyl (neboť předmětná dohoda nespádala pod uzavřený výčet smluv římského práva). Ve skutečnosti se zde navazuje na *conditio sine causa specialis* (srov. též § 1435 OZO), která představuje do značné míry výsledek středověké právní vědy.

NOZ se pak se ještě více vzdálil svému římskému předobrazu. Již se neuvádí *plnění bez právního důvodu* jako samostatná skutková podstata. Nově je obsažena ve skutkové podstatě *plnění bez právního důvodu* a kvůli širokému rozsahu pojmu *plnění* (srov. část III.8.3. výše) představuje základní skutkovou podstatu bezdůvodného obohacení. Ne-

¹⁴⁸ Srov. pozn. č. 12.

jedná se o tradiční *condictio indebiti* a neplatí, že „žaloba má místo jen tehdy, když plátce se domnívá, že dluh tu je“. ¹⁴⁹

III.6.2. Taxativnost a demonstrativnost výčtu

Dle OZ64 se výčet jednotlivých kondicí (plnění bez právního důvodu, z neplatného právního důvodu, z právního důvodu, který odpadl; bezdůvodné obohacení z nepoctivých zdrojů; plnění za jiného) pojímal jako taxativní. ¹⁵⁰ (Ovšem aplikační význam této taxativnosti byl vzhledem k širokému významu pojmu „plnění“ spíše nižší, srov. část III.8. níže.) ¹⁵¹ Naproti tomu výčet dle § 2991 odst. 2 NOZ je explicitně *demonstrativní*. To plyne z tam uvedeného slova *zvláště*, stejně jako z důvodové zprávy, kde se tato demonstrativnost podrobně odůvodňuje.

Protože ale pojem *plnění* má v § 2991 a násl. NOZ i nadále široký význam (srov. část III.8. níže), nemá zdemonstrativnění výčtu větší praktický dopad. Proto může být vnímáno jako podstatnější, že občanský zákoník obsahuje proti širokému pojmu *plnění* a *demonstrativnosti* výčtu protiváhu. Zakotvuje celou řadu výslovných výluk (zejména § 2992, 2997 odst. 1 a 3001 odst. 2 NOZ), které stanoví, že i když jsou splněny předpoklady § 2991 NOZ, bezdůvodné obohacení se přesto nevydává.

Demonstrativnost výčtu přitom neznamená, že do něj spadá každý případ, nýbrž to, že jde-li o případ nevypočtený, nutno učinit zvláštní úvahu. Ta není vedena pouhou obdobností k výslovně *vypočteným* případům, nýbrž spíše tím, zda, též vzhledem k principům, na nichž úprava spočívá, tu je spravedlivý důvod.

¹⁴⁹ KRČMÁŘ, J. *Právo občanské III. Právo obligační*. 4. vyd., Praha : Knihovna sborníku věd, 1947 (reprint Wolters Kluwer 2014), s. 297.

¹⁵⁰ Např. rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 22. prosince 2011, sp. zn. 21 Cdo 2864/2009, a ze dne 18. září 2012, sp. zn. 3010/2011, nebo usnesení Nejvyššího soudu ze dne 14. dubna 2010, sp. zn. 1019/2010 (s dalšími odkazy). Nebo již stanovisko NS Č. soc. r. ze dne 28. března 1975, sp. zn. Cpj 34/74, uveřejněné ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek (civilní řada) pod č. 26/1975.

¹⁵¹ Mimo to srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 6. listopadu 2009, sp. zn. 28 Cdo 1876/2009, kdy Nejvyšší soud přiznal nárok z bezdůvodného obohacení, ač žádná ze skutkových podstat uvedených v § 451 odst. 2 OZ64 nebyla naplněna. Jednalo se o specifický případ, kdy restituent zhodnocoval jemu vydanou věc (předmět svého vlastnictví), ovšem po nálezů Ústavního soudu ze dne 12. července 1994, sp. zn. Pl. ÚS 3/94 (uveřejněné též pod č. 164/1994 Sb.), který zrušil zákonnou podmínku trvalého pobytu, ji musel s účinky *ex nunc* vydat restituentovi jinému.

III.7. Základní členění dle NOZ: plnění na závazek a jiné případy

Vzhledem k uvedenému považuji za patrné, že též v českém právu, přinejmenším na doktrinální a judikatorní úrovni, je třeba rozlišovat mezi kondikcí na plnění (na závazek) a kondikcemi ostatními. Přitom toto členění má nejen teoretický význam (náležité utřídění a analýza případů, které spadají pod úpravu bezdůvodného obohacení), ale i bezprostřední význam praktický. Bylo-li plněno na závazek, pak ten významně určuje nárok z bezdůvodného obohacení: aktivně a pasivně legitimovány jsou strany závazku (srov. § 2995 NOZ) a obohacením tu není jakési rozmnožení majetku, nýbrž *dare, facere, omittere* či *pati*, které ochuzený plnil na (domnělý) závazek.

Na druhou stranu, není nijak výstřední, pokud české právo přijme poněkud jiné členění než to založené na pojmu plnění, resp. na jeho vymezení v německé a rakouské doktríně. Ustanovení § 2991 a 2993 věta první NOZ zakotvují členění jiné: rozlišuje mezi případy plnění na závazek a případy ostatními (k tomu v podrobnostech část III.7. níže). Podstatný ohled spočívá i v tom, utvářet doktrínu tak, aby byla praxí přijata: zatímco snaha redefinovat pojem *plnění* (jak se v českém právu bezdůvodného obohacení používá) ve směru německé i rakouské doktríny může připomínat plavbu proti větru (proti setrvačnosti připisovat pojmu s tímž názvem tradiční obsah), v podstatě shodného výsledku lze dosáhnout prostřednictvím kategorie *plnění na závazek*, kterou navíc lze opřít o § 2993 větu první NOZ.

Přitom uvedené členění *bezdůvodné obohacení plněním na závazek vs. jiné případy bezdůvodného obohacení* se od německého členění na *Leistungskondiktion vs. Nichtleistungskondiktionen* funkčně příliš neliší, přijmeme-li, že:

(a) o bezdůvodné obohacení plněním na závazek se jedná nejen v případě neplatného či rušeného závazku, ale i závazku, který je oběma stranám zdánlivý či domnělý (srov. část IV.4. níže); a

(b) pod bezdůvodné obohacení plněním na závazek se podřazují i případy tzv. kondikce *ob rem*, tj. plnění za účelem, který nenastal (srov. část I.5. výše).

III.8. Pojem „plnění“ v NOZ, OZ64 a zahraniční doktríně

III.8.1. Význam pojmu „plnění“ v českém právu

Pro české právo bezdůvodného obohacení, ať už dle OZ64 nebo dle NOZ, je zásadní význam a obsah pojmu *plnění* (v kontextu bezdůvodného obohacení). Vždyť všechny kondikce dle OZ64 se zakládaly právě na předpokladu, že došlo k plnění (*plnění* bez právního důvodu; *plnění* z neplatného právního důvodu; *plnění* z právního důvodu, který odpadl; *plnění* za jiného) – vyjma jediné kondikce *obohacení z nepoctivých zdrojů*. Rovněž v NOZ se na pojmu (předpokladu) *plnění* zakládají z výslovně vypočtených kondicí všechny až na jednu (protiprávní užívání cizí hodnoty).

Čím užší je význam pojmu *plnění*, tím spíše má výčet kondicí filtrační funkci (tj. tím je pravděpodobnější, že posuzovaný případ nelze podřadit pod žádnou z výslovně vypočtených skutkových podstat). Naproti tomu, je-li pojem *plnění* až tak široký, že jej lze ztotožnit s pojmem *obohacení*, pak význam kondicí zcela odpadne: pak by totiž skutková podstata *plnění bez právního důvodu* (§ 451 odst. 2 OZ64, § 2991 odst. 2 NOZ) byla ekvivalentní výrazu *obohacení bez právního důvodu*.

Česká judikatura chápe¹⁵² pojem plnění spíše posledně uvedeným, značně extenzivním způsobem (podstatně přesahujícím význam, jaký pojem *plnění* obvykle má v obecné části závazkového práva).¹⁵³ Tak „*jako prospěch získaný plněním bez právního důvodu jsou posuzovány především případy, kdy někdo plnil jinému, ačkoliv s ním nebyl v žádném právním vztahu a neexistoval tedy od počátku právní důvod tohoto plnění*“.¹⁵⁴

¹⁵² Toto chápání si vynutila skutečnost, že dle OZ64 byly soudům k dispozici jen kondikce na plnění a protiprávní užití cizích zdrojů. Naproti tomu, ještě OZ50 obsahoval v § 360 až § 362 kondikce výhradně na plnění (kde se pojem *plnění* chápal úzce), jenže případy bezdůvodného obohacení získaného jinak než plněním bylo možné posoudit dle navazujících § 363 až 365 OZ50 (zejména § 363 OZ50), převzatých z § 1041 až 1043 OZO.

¹⁵³ Odlišný význam pojmu *plnění* v souvislosti s bezdůvodným obohacením (oproti významu tohoto pojmu dle obecného závazkového práva, zejména tam upraveného zániku závazku splněním) se vyskytuje též např. v právu polském. Srov. MELZER, F. *Základní problémy současné právní úpravy bezdůvodného obohacení a jeho reflexe v návrhu občanského zákoníku* in Švestka, J., Dvořák, J., Tichý, L. Sborník statí z diskusních fór o rekodifikaci občanského práva konaných 31. listopadu a 5. prosince 2008 na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Beroun : IFEC, 2008, s. 114 (pozn. č. 10).

¹⁵⁴ Srov. rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 22. ledna 2013, sp. zn. 32 Cdo 4100/2011, a ze dne 17. ledna 2012, sp. zn. 32 Cdo 3947/2010, nebo usnesení Nejvyššího soudu ze dne 14. března 2012, sp. zn. 28 Cdo 896/2011.

Judikatura při ztotožnění pojmu *plnění* s pojmem *obohacení* postoupila až tak daleko, že pod pojem *plnění* zahrnovala i případy, kdy si hodnotu ochuzeného přisvojil samotný obohacený (např. neoprávněný výběr z jeho účtu) nebo kdy k obohacení došlo zásahem třetí osoby.¹⁵⁵

Novější judikatura k OZ64 se pokusila příliš extenzivní rozsah pojmu *plnění* aspoň zčásti omezit. Dospěla k závěru, že pokud obohacení není přičitatelné ochuzenému (např. *učini-li platbu*), ale samotnému obohacenému (např. *začal-li neoprávněně užívat cizí majetek*), pak se o *plnění* (bez právního důvodu) nejedná (skutečně lze říci, že okradený *plnil?*), nýbrž jde o bezdůvodné *obohacení z nepoctivých zdrojů* (ve smyslu § 451 odst. 2 OZ64).¹⁵⁶ Vzhledem k tomu, že § 2991 odst. 2 NOZ již *protiprávní užití cizí hodnoty* zmiňuje jako zvláštní skutkovou podstatu, nutno pojem *plnění* vymežit tak, aby skutková podstata *plnění bez právního důvodu* nekolidovala s uvedeným *protiprávním užitím cizí hodnoty*. Nabízí se následující výklad pojmu *plnění* (navazující na tradici judikatury k OZ64) v českém právu bezdůvodného obohacení:

a) z hlediska *obsahu* může být plněním cokoli, co může být předmětem závazku – srov. část III.3.2.2. níže);

b) pojem *plnění* se od pojmu *obohacení* liší tím, že plnění musí být přičitatelné ochuzenému – srov. část III.3.2.3. níže; a

c) pro pojem *plnění* dle českého práva nejsou podstatné prvky *vědomosti* a *úcelové vázanosti* (které dovodila německá a rakouská judikatura i doktrína).

Přitom takto vyložený pojem *plnění* má na jednu stranu užší význam než dřívější příliš extenzivní chápání (tvrzení ad b/) a na druhou stranu je podstatně širší než pojem *plnění* ve smyslu německého a rakouského práva (tvrzení ad c/). Tato odlišnost vyplývá z toho, že § 2991 odst. 2 NOZ (stejně jako § 451 odst. 2 OZ64) používá pojem *plnění* jinak než § 812 BGB resp. § 1431 OZO. Blíže srov. část III.3.2.5., kde podrobněji uvádím

¹⁵⁵ Srov. např. rozsudek Nejvyššího soudu z 5. října 2011. sp. zn. 28 Cdo 2495/2011.

¹⁵⁶ Rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 15. května 2008, sp. zn. 28 Cdo 964/2008, a ze dne 20. července 2011, sp. zn. 28 Cdo 4755/2009.

paralely a rozdílnosti mezi českým pojmovým aparátem, na jedné straně, a současnou německou a rakouskou doktrínou, na straně druhé.

III.8.2. Obsahem plnění může být libovolný způsobilý předmět závazku

Obsahem plnění dle smlouvy může být vše, co odpovídá § 1722 NOZ („*Plnění, které je předmětem závazku, musí být majetkové povahy a odpovídat zájmu věřitele, i když tento zájem není jen majetkový.*“). Pokud se jedna strana zavázala druhé zazpívat nebo vystavět reklamní plochu či silnici na vlastním pozemku, je uvedené plněním a nevzbuzuje pochybnosti, že při neplatnosti takové úplatné smlouvy druhá strana poskytne náhradu.

Posouzení je složitější, pokud nebylo plněno na závazek. Jak posoudit případ, kdy pouliční muzikant hraje a jiný tomu půl hodiny přihlíží? Kdy vlastník pozemku na něm nechal postavit silnici, která sousedům zvýšila hodnotu jejich pozemků? Kdy někdo má na své reklamní ploše reklamu na cizí výrobek nebo kdy někdo veřejně vychvaluje výrobky či výkony jiného? Kdy někdo jinému sdělí cennou informaci – např. tu, že je dědicem po bohaté pratetě ve Spojených státech, přičemž nebýt této informace, dědic by z jejího majetku nic nezískal?

Mám za to, že pojem plnění zde netřeba zužovat a vymýšlet teorie, že plnění je jen to, co přímo zvýší příjemcův majetek; polemizovat, zda toto zvýšení musí spočívat jen v přímém majetkovém přítoku, anebo i v nehmotné výhodě, kterou by jinak příjemce obdržel jen za úplatu; nebo rozlišovat podle toho, zda se ochuzený orientoval na určitou osobu, anebo obecně na veřejnost. To i proto, že uvedené případy lze snadno řešit s využitím § 2992 NOZ (případně § 2997 odst. 1 nebo § 3001 odst. 2 NOZ), který nasvědčuje širokému rozsahu pojmu *plnění*.

III.8.3. Plnění musí být přičitatelné jednání ochuzeného

Z tradičně širokého významu pojmu *plnění*, který je ovšem zúžen formulací nové skutkové podstaty *protiprávní užití cizí hodnoty* (v podrobnostech srov. část III.8.1. výše), plyne následující výklad:

(a) o *plnění se jedná* v případě, kdy je obohacení přičitatelné ochuzenému, tedy pokud je zapříčinil on sám nebo zástupce, pomocník či jiná obdobná osoba. Je nerozhodné, zda lze plnění přičíst k určité smlouvě či jinému kauzálnímu vztahu, a stejně tak je

nerozhodné, zda ochuzený nebo zástupce, pomocník či jiná obdobná osoba zamýšleli prospět právě obohacenému;

(b) o *plnění se nejedná*, pokud si hodnotu přisvojil obohacený (nebo je-li toto přisvojení obohacenému přičitatelné). V takovém případě jde o *protiprávní užití cizí hodnoty*;

(c) o *plnění se nejedná*, pokud k přesunu majetkové hodnoty, která náleží ochuzenému, došlo jednáním třetí osoby, které není přičitatelné obohacenému ani ochuzenému (*příklad: třetí osoba neoprávněně vyvěsila na cizí reklamní ploše plakát, jehož zveřejnění je ku prospěchu též obohacenému*), nebo právní událostí na lidském jednání nezávislou (*příklad: bouře spláchla hnojivo z pozemku ochuzeného na pozemek obohaceného*).

III.8.4. Nevyžaduje se úmysl prospět příjemci ani vazba k důvodu plnění

Ustanovení § 451 OZ64 a § 2991 NOZ pojímají pojem *plnění* (v kontextu bezdůvodného obohacení) odlišně a podstatně širěji než německé a rakouské právo (srov. části III.4. výše a III.8.5. níže). Pokud by se též dle českého práva o plnění jednalo jen při vazbě k určitému kauzálnímu důvodu (účelová vázanost, *Zweckrichtung*), pak by zaslání peněz v omylu na nesprávný účet nepředstavovalo plnění (neboť z příjemcova horizontu, srov. část IV.2., níže na kauzu plněno není).¹⁵⁷ I pokud by se vyžadovala i jen vůle obohatit jiného, stále by byl z pojmu *plnění* vyloučen případ, kdy někdo v omylu vynaloží náklad, domnívaje se, že jde o věc vlastní (vysázení plodin na cizím pozemku v důsledku omylu o jeho hranicích).¹⁵⁸

¹⁵⁷ I pokud by k tomu, aby došlo k *plnění*, stačilo, že bylo plněno na závazek dle vůle toho, kdo plnil, lze se tázat, jak posoudit případ, kdy někdo převádí peníze z vlastního účtu na jiný vlastní účet, avšak omylem zadá jeho nesprávné číslo, a proto se platba připíše na účet jiného.

¹⁵⁸ Jakkoli není zcela vyloučeno posoudit takový případ dle ustanovení o držbě (tj. § 997 NOZ an.), dosavadní česká právní praxe byla odlišná a především vzniká řada případů, kdy někdo zhodnotí domněle vlastní věc, aniž by nad ní měl *corpus* (posyp z práškovacího letadla). A jakkoli bude nárok na náhradu vyloučen ustanovením § 3001 odst. 2 NOZ, případ stále musí projít filtrem § 2991 NOZ (aby bylo co vylučovat, přičemž existují výjimečné případy, kde by se nevydání založilo stav v rozporu s dobrými mravy), resp. především obdobným filtrem § 451 OZ64 (přičemž OZ64 obdobu § 3001 odst. 2 NOZ neobsahoval).

Pokud by takové poměrně obvyklé případy nepředstavovaly *plnění* ve smyslu § 451 OZ64 či § 2991 NOZ, pak by nespádaly pod žádnou z výslovně vymezených skutkových podstat. Takový výsledek by ale byl pochybný: Dle OZ64 by to znamenalo (vzhledem k taxativnosti výčtu kondikcí), že nárok z bezdůvodného obohacení vůbec nevznikl, zatímco dle NOZ by se muselo využít demonstrativnosti výčtu kondikcí v § 2991 odst. 2 NOZ. Úpravu ale zřejmě nelze vykládat tak, že uvedené *nevýjimečné* situace lze řešit jen s využitím *výjimečného* nástroje: využitím demonstrativnosti výčtu § 2991 odst. 2 NOZ.

III.8.5. Pojem plnění dle OZ64 a NOZ a dle ABGB a BGB

Vzhledem k širokému pojmu *plnění* v českém právu a dále k § 2993 větě první NOZ se kategorizuje teprve v rámci pojmu plnění a rozlišuje se mezi plněním na závazek a na plnění, které se k závazku nevztahuje. Naproti tomu německému a rakouskému právu je vlastní členění, že některé případy pod (úzký) pojem *plnění* spadají a jiné nespádají (*plnění v. obohacení jinak než plněním*). Výsledky jsou však obdobné. Tak jako u nás pojmová dvojice „*plnění závazku v. plnění nevztahující se k závazku*“ určuje, zda se použijí § 2993 až 2995 NOZ, tak v Německu a Rakousku pojmová dvojice „*obohacení plněním v. obohacení jinak než plněním*“ určuje, zda se aktivuje kondikce z plnění (*Leistungskondiktion*), která má přednostní (speciální) povahu takovou, že potlačí nároky z kondikcí, které na plnění založeny nejsou (*Nichtleistungskondiktionen*) – což vede k právním důsledkům obdobným těm, které plynou z § 2995 NOZ.¹⁵⁹

Toto moderní ustanovení ale rakouské ani německé právo nezná, a proto si musí vypomáhat uvedenou konstrukcí přednosti kondikce z plnění (*Leistungskondiktion*). Rozlišení mezi *Leistungskondiktion* a *Nichtleistungskondiktionen* se navíc opírá též o zvláštní znění zákona, srov. § 812 BGB („*Kdo něco obdrží bez právního důvodu na jeho náklady plněním nebo jiným způsobem, je mu povinen k náhradě.*“) a o rozlišení mezi § 1431 ABGB („*Jestli byly někomu plněny omylem, třebas jest to právní omyl, věc nebo jednání,*

¹⁵⁹ SCHWARZ, G., WANDT, M. *Gesetzliche Schuldverhältnisse*. 2. vyd. München : Vahlen, 2006, s. 138; RUMMEL, P. in Rummel, P. a kol. *Kommentar zum ABGB*. 3. vydání. Wien : Manz, 2002, před § 1431, marg. č. 35.

na něž neměl proti plnění práva...“) a § 1041 ABGB, který upravuje ostatní případy bezdůvodného obohacení, tj. případy, které na plnění založeny nejsou.¹⁶⁰

III.9. Návrh systematiky bezdůvodného obohacení dle NOZ

Jakkoli by snad na první pohled bylo možné systematiku kondicí dle NOZ zodpovědět odkazem na text § 2991 odst. 2 NOZ a tam uvedený výčet, považují za vhodnější odlišný systém – ne pro systém samotný, ale proto, že § 2991 odst. 2 NOZ nedává dostatečně podrobnou představu. Nutno jej vykládat v sepětí s § 2993 věty první NOZ a analyticky rozčlenit příliš obecnou skutkovou podstatu „*plnění bez právního důvodu*“.

A. **Bez důvodné obohacení obdržené plněním na závazek**

Z hlediska důvodu, pro který tu není platný a účinný závazek, lze rozlišit:

A.1. **neplatný závazek**

A.2. **zdánlivý či domnělý závazek** (k tomu srov. část IV.4. níže)

A.3. **závazek, který později zanikl s retroaktivními účinky (ex tunc)**

Jakkoli tento případ dle NOZ je a dle OZ64 byl uveden ve zvláštní skutkové podstatě „*právní důvod, který odpadl*“, nejedná se o případ, který by se oproti těm výše uvedeným vyznačoval z hlediska bezdůvodného obohacení a konstrukce základních předpokladů podstatnými specifiky.

Navrhuji sem podřadit též kategorii **plnění na účel, který později nenastal**. Jedná se o hraniční kategorii, která si např. v BGB či DCFR vysloužila zvláštní úpravu. Mám nicméně za to (srov. část IV.5.3. níže), že srozumění o účelu lze chápat ne jako zvláštní kategorii uvnitř práva bezdůvodného obohacení, nýbrž jako institut smluvního práva (ujednání s odkládací podmínkou). Při nenaplnění této podmínky by se jednalo jen o zvláštní případ odpadnutí právního důvodu.

¹⁶⁰ KOZIOL, H. in Koziol, H., Bydlinsky, P., Bollenberger, R. a kol. *Kurzkommentar zum ABGB*. 3. vydání. Springer : Wien, 2010, komentář k § 1041, marg. č. 1.

B. Bezdůvodné obohacení obdržené jinak než plněním na závazek**B.1. Plnění bez právního důvodu jinak než na závazek****B.1.a. Plnění učiněné v omylu jiné osobě**

Může se jednat např. o připsání prostředků na účet neznámé třetí osoby kvůli nesprávně vyplněnému bankovnímu příkazu.

B.1.b. Zhodnocení cizí věci v omylu**B.2. Protiprávní užití cizí hodnoty****B.3. Plnění za jiného****B.3.a. Splnění dlužníkovu dluhu v omylu****B.3.b. Vědomé splnění dlužníkovu dluhu**

Může se jednat o situaci, kdy ten, kdo není držitelem věci (např. zhotovitel, který na cizí věci provede dílo), věc zhodnotí.

C. Zbytkové případy bezdůvodného obohacení získaného jinak**C.1.a. Zásah třetí osoby****C.2.b. Obohacení právní událostí**

IV.

Plnění na závazek

IV.1. Vývoj v českém právu a význam přičitatelnosti plnění závazku

OZ64 obsahoval oddělené skutkové podstaty „*plněním bez právního důvodu*“ a „*plněním z neplatného právního úkonu*“. Přitom ve speciálním případě¹⁶¹ *plnění z neplatného právního úkonu* se předpoklady bezdůvodného obohacení řídily především právním úkonem, resp. závazkem z něj. Zvláště pokud tímto právním úkonem byla smlouva, použil se speciální § 457 OZ64 a platilo, že obohacením je samo smluvní plnění a že obohaceny a ochuzeny jsou smluvní strany. Naproti tomu, v subsidiárním případě *plnění bez právního důvodu* zpravidla ochuzený plnil obohacenému, „*ačkoliv s ním nebyl v žádném právním vztahu a neexistoval tedy od počátku právní důvod tohoto plnění*“.¹⁶² Zde chybí právní jednání jako svorník, k němuž by se všechny znaky bezdůvodného obohacení upínaly. Proto je zde nutné podstatně pečlivěji zkoumat, v čí majetkové sféře se plnění projevilo a zda skutečně má příčinu v žalobcově ochuzení.

Nové ustanovení § 2991 odst. 2 NOZ namísto toho uvádí již jen výraz „*plněním bez právního důvodu*“. Členění, které se dříve více projevilo též na úrovni skutkových podstat, se nyní promítá do § 2993 věty první NOZ: „*Plnila-li strana, aniž tu byl platný závazek, má právo na vrácení toho, co plnila.*“ Nadále tak budeme rozlišovat (též v souladu s komparativními poznámkami uvedenými v části III.7. výše) jednak plnění bez právního důvodu na neplatný, zrušený případně zdánlivý či domnělý *závazek* (na který dopadá § 2993 věta první NOZ a kterého se týká tato část IV.), jednak plnění bez právního důvodu *bez souvislosti se závazkem* (na který § 2993 věta první NOZ nedopadá a kterého se týká následující část VI.).

¹⁶¹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 7. února 2012, sp. zn. 28 Cdo 1142/2011.

¹⁶² Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. ledna 2013, sp. zn. 32 Cdo 4100/2011, s dalšími odkazy.

Otázka, zda určité plnění lze přičíst určitému závazku (tedy zda se uplatní režim § 2993 věty první NOZ), je pro aplikaci ustanovení o bezdůvodném obohacení podstatná zejména z hlediska:

(a) *aktivní a pasivní legitimace* – je-li plnění přičteno určitému závazku, pak aktivně legitimovaný z nároku na vydání bezdůvodného obohacení je věřitel a pasivně legitimovaný dlužník. Vůči věřiteli se jedná o plnění na závazek (byť neplatný nebo zrušený), pokud dlužník plní to, k čemu se věřiteli zavázal.

(b) *naplnění znaku „na úkor“* – ten, komu bylo plněno, se obohatil na úkor toho, kdo plnil, již proto, že plnění odpovídá (neplatnému, zrušenému nebo oboustranně domnělému) závazku. Není rozhodující, že se dlužníkově plnění bezprostředně projeví v majetku jiné osoby (srov. též § 2993, 2995 a 1767 odst. 1 NOZ). Důležitý je přitom obsah závazku a ne očekávání stran – plnil-li např. věřitel na číslo účtu uvedené ve smlouvě, plnil na závazek, bez ohledu na to, komu účet patří.¹⁶³

(c) *aplikovatelnosti ustanovení o bezdůvodném obohacení* – je-li plnění přičteno závazku, který platí a nebyl zrušen, pak byl splněn dluh z tohoto závazku, k plnění došlo z právního důvodu, a proto je vyloučeno použít ustanovení o bezdůvodném obohacení;

(d) *rozsah bezdůvodného obohacení* – tak například měl-li nájemce (dle neplatné nebo zrušené) smlouvy v nájmu určitou plochu, je lhotejné, jaký rozsah fakticky užíval, než neplatnost nájemní smlouvy vyšla najevo.¹⁶⁴ Ovšem jen samotný fakt uzavření smlouvy nepostačí pro závěr, že se její strana obohatila – tak k obohacení např. nedochází, jestliže nájemci nebyl předmět obohacení vydán a nadále jej užíval pronajímatel nebo třetí osoba.¹⁶⁵

¹⁶³ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. března 2012, sp. zn. 28 Cdo 808/2011, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. července 2010, sp. zn. 28 Cdo 4264/2009, usnesení Nejvyššího soudu ze dne 2. dubna 2013, sp. zn. 28 Cdo 2360/2012 s dalšími odkazy; opačně a nesprávně: rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. ledna 2014, sp. zn. 28 Cdo 2457/2013.

¹⁶⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. dubna 2011, sp. zn. 28 Cdo 3363/2010.

¹⁶⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 23. července 2014, sp. zn. 33 Cdo 1536/2014.

(e) *možnosti aplikovat některá ustanovení o bezdůvodném obohacení* – je-li plnění přičteno určitému závazku, pak se vedle obecných ustanovení o bezdůvodném obohacení použijí též § 2993 až 2995 NOZ a dále případně § 2996, 2997, 2999 a 3002 NOZ.

IV.2. Posuzování z příjemcova horizontu

Ať už se jedná o přičtení k platnému a nezrušenému závazku, anebo k závazku neplatnému či zrušenému, kritéria pro posouzení jsou obdobná. Určující je *hledisko příjemce (Empfängerhorizont)*, jak z dobrých důvodů dovodila německá doktrína i judikatura¹⁶⁶ a pod jejím vlivem stejně tak ta rakouská či švýcarská:¹⁶⁷ „*Pro posouzení otázky, kdo plnil, rozhoduje nikoli skrytá vůle toho, kdo skutečně provedl úhradu, nýbrž – stejně jako v případě projevu vůle při právním jednání – to, komu lze připisovat plnění z objektivizovaného pohledu příjemce.*“¹⁶⁸ Účel uvedeného přístupu shrnují následující slova rakouského Spolkového soudního dvora: „*Čí dluh je plněním uhrazen, se posoudí z objektivního hlediska [tj. nikoli dle úmyslu toho, kdo prostředky hradil]. Ohledy na příjemcův horizont slouží ochraně věřitele proti nárokům z bezdůvodného obohacení dlužníka, kterému je třeba úhradu objektivně přičíst.*“¹⁶⁹

Mám za to, že je dobrý důvod vycházet z uvedeného též v právu českém.¹⁷⁰ Též v něm lze dovodit uvedený závěr z analogického použití kritéria pro výklad právních jed-

¹⁶⁶ Srov. WENDEHORST, Ch. in Bamberger/Roth. *Beck'scher Online-Kommentar BGB*. 31. vydání. München : C. H. Beck, 2014, § 812, marg. č. 42–50 a zvláště pak rozhodnutí německého BGH ze dne 26. září 1985, sp. zn. IX ZR 180/84.

¹⁶⁷ LORENZ, W. in *Staudinger Kommentar zum BGB*. § 812–822. Berlin : Sellier, 1999, s. 13.

¹⁶⁸ Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 19. prosince 1973, sp. zn. 5 Ob 507/82.

¹⁶⁹ Právní věta rakouského OGH ze dne 23. března 1994, č. RS0033259, uveřejněná na ris.bka.gv.at.

¹⁷⁰ Nutno ovšem připustit, že toto hledisko není dosud známo a někdy Nejvyšší soud rozhoduje v rozporu s ním. Tak ve svém usnesení ze dne 10. června 2014, sp. zn. 28 Cdo 4216/2013 přiznal banke, která nesprávně provedla příkaz klienta, a proto provedla nadměrnou platbu, přímý nárok proti příjemci (z jehož pohledu byly veškeré prostředky převedeny z klientova účtu). Naproti tomu srov. rozhodnutí německého BGH ze dne 29. dubna 2008, sp. zn. XI ZR 371/07, které přímý nárok vylučuje (ochrana příjemcovy dobré víry a zachování jeho námitek vůči klientovi), ledaže výjimečně převáží jiná hodnotová hlediska (např. při zfalšování bankovního příkazu nebo nesvéprávnosti jeho zadavatele srov. rozhodnutí německého BGH ze dne 3. ledna 2004, sp. zn. XI ZR 125/03, uveřejněné pod BGHZ 158, 1, a ze dne 20. června 1990, sp. zn. XII ZR 98/89).

nání ve smyslu § 566 NOZ: nerozhoduje samotná vůle, ale to, jak projevu vůle může rozumět druhá strana (resp. rozumná osoba v postavení druhé strany).

Bylo-li z příjemcova pohledu plněno na závazek, pak se aktivuje § 2993 NOZ, věřitel závazku je obohacen již takovým plněním, aktivně a pasivně legitimované jsou strany závazku¹⁷¹ a není rozhodné, v čí majetkové sféře se takové plnění bezprostředně projevilo a mezi kterými osobami bezprostředně došlo k přesunu majetkových hodnot.¹⁷²

S ohledem na uvedené lze o přičítání plnění na závazek v podrobnostech uvést:

(a) jestliže dlužník učinil, co odpovídá obsahu závazku, pak svůj dluh věřiteli (druhé straně závazku) splnil, i když se plnění projevilo ve sféře třetí osoby. Při neplatnosti smlouvy má právo na náhradu jen vůči věřiteli,¹⁷³ nikoli vůči třetí osobě (§ 2995 NOZ); je-li tu mezi věřitelem a třetí osobou právní důvod pro takové obohacení třetí osoby, ta si je ponechá; jinak je vydá věřiteli.

(b) ten, kdo plní na účet uvedený ve smlouvě (*přesněji: na účet, který vyplývá z obsahu smlouvy, vyložené v souladu s § 555 a násl. NOZ*), splnil dluh svému věřiteli, i když ve skutečnosti účet náleží třetí osobě.¹⁷⁴ To, na jaký účet je dlužník oprávněn splnit, může vyplynout i z věřitelova pokynu daného po uzavření smlouvy, jestliže se tomu smlouva nebrání. Není rozhodné, zda věřitel věděl, že účet náleží třetí osobě, anebo jednal v omylu (který je vůči dlužníku relevantní jen za podmínek § 583 a násl. NOZ). Je-li smlouva neplatná, má ten, kdo plnil, právo na vrácení vůči věřiteli (tj. druhé straně závazku ve smyslu § 2993 NOZ), jak plyne z § 2995 NOZ. Na věřiteli pak je vymoci si bezdůvodné obohacení po majiteli účtu (kterému věřitel plnil prostřednictvím svého smluvního partnera);

¹⁷¹ Srov. rozhodnutí rakouského OGH ze dne 28. dubna 2008, sp. zn. 8 Ob 130/07m a právní větu rakouského OGH ze dne 12. července 1988, č. RS0033737, uveřejněnou na ris.bka.gv.at.

¹⁷² RUMMEL, P. in Rummel, P. a kol. *Kommentar zum ABGB*. 3. vydání. Wien : Manz, 2002, před § 1431, marg. č. 11.

¹⁷³ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5. června 2013, sp. zn. 28 Cdo 3042/2012, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. července 2003, sp. zn. 29 Cdo 2631/2000.

¹⁷⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. března 2012, sp. zn. 28 Cdo 808/2011, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. července 2010, sp. zn. 28 Cdo 4264/2009.

(c) jestliže dle dohody stran (zde kupujícího a prodávajícího) se na kupní cenu započítává částka dříve složená kupujícím u třetí osoby, pak při neplatnosti nebo zrušení smlouvy má kupující právo na vrácení vůči prodávajícímu, nikoli vůči třetí osobě;¹⁷⁵

(d) obdobná pravidla platí, pokud někdo na základě smlouvy s věřitelem opravuje či upravuje věc, kterou – ať už s vědomím stran, anebo bez takového vědomí – vlastní třetí osoba. Při platnosti smlouvy nemá dlužník právo na náhradu (a to ani vůči třetí osobě). Pokud smlouva neplatí nebo byl-li závazek z ní zrušen, má dlužník právo na náhradu jen vůči věřiteli.¹⁷⁶

IV.3. Příímý zmocněnec a pomocník

Plnění se přičte dlužníku nebo věřiteli závazku, i pokud plnil nebo přijal plnění prostřednictvím přímého zmocněnce,¹⁷⁷ To však neplatí, pokud plná moc je zdánlivá, neplatná nebo překročená a neuplatí se ustanovení na ochranu toho, kdo se na plnou moc spoléhal (§ 444 až 446 NOZ), a věřitel ani jinak zmocněnce neoprávnil plnění přijmout.¹⁷⁸ Pokud domnělý zmocnitel není plnou mocí vázán, vzniká vztah (ať už z platné smlouvy, nebo z bezdůvodného obohacení) jen mezi domnělým zmocněncem jako přímo zavázanou osobou a druhou stranou (která zpravidla bude moci namítat relativní neplatnost pro omyl, § 583 a násl. NOZ).

Proto není ani pasivně legitimován ten, za něhož smlouvu uzavře a plnění přijme osoba, která se vydává za zákonného zástupce, ač jím ve skutečnosti není.¹⁷⁹ Je-li sporné, zda zástupce jednal sám za sebe, anebo za zastoupeného, rozhodující je výklad projevu vůle s ohledem na chování stran¹⁸⁰ a na pravidlo uvedené v § 436 odst. 1 větě druhé NOZ („*Není-li zřejmé, že někdo jedná za jiného, platí, že jedná vlastním jménem.*“).

¹⁷⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. března 2013, sp. zn. 23 Cdo 3060/2011.

¹⁷⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. ledna 2012, sp. zn. 33 Cdo 2957/2011. Vůči třetí osobě právo vzniká, jen při naplnění některé z výjimek uvedených na konci § 2995 NOZ.

¹⁷⁷ WENDEHORST, CH. in Bamberger/Roth (eds) *Beck'scher Online-Kommentar BGB*. 31. vydání. München : C. H. Beck, 2014, komentář k § 812, marg. č. 165.

¹⁷⁸ Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 10. listopadu 1976, sp. zn. 6 Ob 110/01x.

¹⁷⁹ Rozsudek Nejvyššího soud ze dne 24. ledna 2012, sp. zn. 28 Cdo 4740/2010.

¹⁸⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. července 2012, sp. zn. 28 Cdo 2552/2011.

Obdobně jako v případě zastoupení je stranou závazku (z bezdůvodného obohacení) ten, kdo plnil nebo přijal plnění s využitím pomocníka nebo přímého prostředníka.¹⁸¹ To platí i tehdy, pokud někdo zapříčinil v protistraně oprávněnou domněnku, že jiný je jeho pomocníkem nebo přímým prostředníkem.

Naproti tomu v případě tzv. nepřímého zastoupení (které není zastoupením ve smyslu § 441 a násl. NOZ, nýbrž značí případ, kdy nepřímý zástupce jedná *svým jménem*, ovšem na účet nepřímo zastoupeného, jako např. jde-li o komisi, § 2455 a násl. NOZ) se výše uvedené neuplatní a vznikají samostatné závazky (ať už z platné smlouvy, nebo z bezdůvodného obohacení) mezi protistranou a nepřímým zástupcem a mezi nepřímým zástupcem a nepřímo zastoupeným.

Je samozřejmé, že ten, kdo plní omylem nikoli svému věřiteli, nýbrž třetí osobě, neplní z hlediska třetí osoby na závazek, a nárok na vydání bezdůvodného obohacení proto má vůči třetí osobě.¹⁸² V některých případech může být komplikované určit, která strana uzavřela smlouvu, resp. které straně bylo plněno;¹⁸³ pak se jedná o otázku výkladu projevu vůle.

IV.4. Plnění na zdánlivý a domnělý závazek

Mám za to, že v § 2993 NOZ je vhodné výraz „*plnila-li strana, aniž tu byl platný závazek*“ vykládat širším způsobem, tedy tak, že:

- (a) k naplnění předpokladů § 2993 NOZ se vyžaduje přičitatelnost plnění určitému závazku;
- (b) z bezdůvodného obohacení jsou však vyloučeny závazky platné (§ 2993 věta první NOZ) a nezrušené (§ 2993 věta druhá NOZ);

¹⁸¹ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 17. července 2012, sp. zn. 28 Cdo 360/2012.

¹⁸² Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. dubna 2014, sp. zn. 29 Cdo 1148/2011; a rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 27. června 2002 (uveřejněný ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod č. 42/2003), ze dne 25. června 2013, sp. zn. 23 Cdo 2898/2012, a ze dne 24. ledna 2012, sp. zn. 25 Cdo 413/2000.

¹⁸³ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. února 2011, sp. zn. 23 Cdo 3552/2009.

(c) § 2993 NOZ může být naplněn i v případě, kdy je seznatelně plněno na zdánlivý nebo domnělý závazek.

Přítom termín *zdánlivý závazek* používám pro případy, kdy přes vůli stran nevznikl proto, že NOZ stanovil sankci jeho zdánlivosti („*nepřihlíží se*“).¹⁸⁴ Přikláním se k názoru (a proto mám za to, že § 2993 NOZ zpravidla dopadá též na závazky zdánlivé), že ustanovení o neplatném právním jednání by se obecně měla obdobně použít též na právní jednání zdánlivá,¹⁸⁵ ledaže účel ustanovení, jehož porušení založilo zdánlivost, vyžaduje odlišné posouzení. Je patrné, že NOZ na mnoha místech stanoví sankci zdánlivosti ne kvůli výjimečnému významu chráněného právního statku, nýbrž z legislativně-technických důvodů: je-li porušení právního pravidla zdánlivé, není třeba rozvažovat, zda dotčené pravidlo je kogentní, zda smysl a účel zákona vyžaduje neplatnost (§ 580 NOZ) a zda se má jednat o neplatnost absolutní (§ 586 odst. 1 a § 588 NOZ).¹⁸⁶

Dále pak termínem *domnělý závazek* označuji případ, kdy strany vychází z existence závazku, ač ten ve skutečnosti není. Jistě, stranám „*se zdá*“, že tu závazek je, ale protože termín „*zdánlivý*“ je již dle NOZ vyhrazen výše uvedenému případu, je třeba nalézt termín odlišný. Přítom se případy *zdánlivosti* a *domnělosti* liší: zatímco v případě *zdánlivého* závazku jde o to, že požadavky pro jeho vznik byly splněny, ovšem zákon stanoví sankci zdánlivosti, v případě *domnělého* závazku jde o to, že se strany mylně domnívaly, že byl založen (přičemž není vyloučeno, že pokud by důvod vzniku ve skutečnosti byl nastal, závazek by byl platný a účinný).

Mám za to, že § 2993 NOZ by měl dopadat též na závazky zdánlivé (pokud z jeho existence vychází obě strany, tj. ne pokud se jedná v podstatě jen o jistou mentální rezervaci jen jedné ze stran). Lze zdůraznit, že zájmová situace v případě neplatnosti smlouvy je zcela obdobná zájmové situaci v případě, kdy strany z existence smlouvy vycházely, ač

¹⁸⁴ K rozlišení mezi neplatnými a zdánlivými právními jednáními srov. důvodovou zprávu k § 545 až § 554 NOZ.

¹⁸⁵ Srov. MELZER, F. in Melzer, F., Tégl, P. a kol., *Občanský zákoník. Velký komentář*. Svazek 3. Praha : Leges, 2014, § 554, marg. č. 9.

¹⁸⁶ Srov. DVOŘÁK, J., ŠVESTKA, J., ZUKLÍNOVÁ, M. *Občanské právo hmotné. Díl 1*. Praha : Wolters Kluwer, 2013, s. 187.

ta ve skutečnosti vůbec nevznikla (např. pro skrytý disens¹⁸⁷ nebo proto, že strany mylně považovaly za splněnou odkládací podmínku).

Proto by pod režim § 2993 NOZ mělo spadat plnění na smlouvu, která ve skutečnosti nevznikla pro nesjednání určité náležitosti nebo při mylném předpokladu, že došlo ke splnění odkládací podmínky.¹⁸⁸ Stejně tak uvedený názor vede k totožnému posouzení bez ohledu na technikalitu, zda dle judikatury k určitému okamžiku nastává již splatnost závazku, anebo teprve jeho vznik. Tak například judikatura vycházela ze závěru, že povinnost k zaplacení úplaty vzniká teprve provedením díla¹⁸⁹ nebo získáním možnosti nakládat s kupovaným zbožím¹⁹⁰ a povinnost k zaplacení provize vzniká teprve k okamžiku, kdy činnost zprostředkovatele dospěla k výsledku, že třetí osoba uzavřela smlouvu;¹⁹¹ a okamžik splatnosti nastává zpravidla později.¹⁹² Pokud byla úplata plněna ještě před takovým okamžikem (kdy by dluh při platnosti vznikl, resp. kdy skutečně vznikl, ale později v důsledku zrušení smlouvy odpadl), stále by se měla plnění vypořádat v režimu § 2993 a § 2995 NOZ.

IV.5. Plnění z důvodu, který odpadl, nebo za účelem, který nenastal

IV.5.1. Obecně

Tato kondikce má dlouhou tradici: od římského práva (srov. část III.2. výše), přes § 1435 OZO, § 360 OZ50, § 451 OZ64 až do § 2991 odst. 2 NOZ. Zcela obvykle se také

¹⁸⁷ Jedná se o případ, kdy je vůle stran odlišná, strany si tuto odlišnost neuvědomují a přitom ani nelze dovodit normativní konsens (daný pravidlem, že projevu vůle přisuzuje význam, jaký by mu zpravidla přikládala osoba v postavení adresáta, srov. § 556 odst. 1 NOZ). HUGUENIN, C. a kol. *Obligationenrecht. Allgemeiner und Besonderer Teil*. 2. vyd. Zürich : Schulthess, 2014, s. 73 (marg. č. 252). V novém českém právu pak pro některé případy skrytého disensu platnost smlouvy zachová § 1726 NOZ, patrně však jen tehdy, pokud se tento netýká základních náležitostí (TICHÝ, L. *Obecná část občanského práva*. Praha : C. H. Beck, 2014, s. 199).

¹⁸⁸ Srov. též rozsudek Nejvyššího soudu ze dne ze dne 20. prosince 2011, sp. zn. 23 Cdo 5160/2009, ve kterém se § 457 OZ64 uplatnil i na plnění na smlouvu, která nevznikla. Dále srov. judikaturu k poskytnutí zálohy, jestliže ke vzniku smlouvy později nedojde (usnesení Nejvyššího soudu ze dne 2. dubna 2013, sp. zn. 28 Cdo 2360/2012).

¹⁸⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 16. října 2011, sp. zn. 28 Cdo 856/2010.

¹⁹⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. listopadu 2004, sp. zn. 35 Odo 1183/2003.

¹⁹¹ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. října 2011, sp. zn. 23 Cdo 856/2010, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. ledna 2013, sp. zn. 32 Cdo 4100/2011.

¹⁹² Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 8. prosince 2010, sp. zn. 31 Cdo 5241/2007.

uvádí v zahraničních právních řádech, ať už zmíněném § 1435 OZO nebo § 812 odst. 1 věty druhé BGB nebo čl. 62 odst. 2 OR.

Zatímco § 451 OZ64 a § 2991 odst. 2 NOZ zmiňují jen odpadnutí právního důvodu, ještě § 360 OZ50 rozlišoval a § 812 věta druhá BGB i čl. 62 odst. 2 OR rozlišují mezi plněním z právního důvodu, který následně odpadl, a za účelem, který se neuskutečnil. Toto rozlišení – které lze v NOZ naznačuje aspoň § 2997 odst. 1 věta druhá NOZ („*ledaže plnil z právního důvodu, který později nenastal nebo odpadl*“) – má přitom svůj význam.

Plnění z právního důvodu, který odpadl (srov. část IV.5.2. níže) je příbuzné plnění z neplatného důvodu: zatímco v druhém případě tu je defekt prvního důvodu, v prvním případě nastane fakticky později, ovšem s retroaktivními účinky, tedy tak, že dle práva platí stav, jako by tu od počátku nebyl.¹⁹³ Lze si tak dobře představit, že by NOZ skutkovou podstatu *plnění z právního důvodu, který odpadl*, neobsahoval (ostatně, na rozdíl od OZ64, neobsahuje ani skutkovou podstatu *plnění z neplatného právního jednání*) a že by se též tento případ posoudil jako *plnění bez právního důvodu*.

Naproti tomu, plnění za účelem, který nenastal, může představovat případ typově odlišný v závislosti na tom, nakolik posoudíme srozumění stran o účelu, za kterým je plněno, jako samostatnou právní figuru, a nakolik je podřadíme smluvnímu právu. V podrobnostech srov. část IV.5.3. níže.¹⁹⁴

Dále pak podrobněji rozebírám odstoupení od smlouvy (srov. část IV.5.4. níže), která je nejčastějším případem odpadnutí právního důvodu a navíc vykazuje rozsáhlé komparativní přesahy. Konečně následuje část IV.5.5. níže, která zmiňuje podstatný praktický dopad dané kondikce spočívající v „posunutí“ promlčecích lhůt (ač právní důvod odpadá s účinky *ex tunc*, promlčecí lhůty počínají běžet *ex nunc*).

¹⁹³ Srov. též čl. VII.–2:101 DCFR: „*Je-li smlouva nebo jiné právní jednání, soudní rozhodnutí nebo ustanovení právního řádu ... neplatné, zrušené nebo z jiného důvodu od počátku bez účinků, pak obohaceného k tomu, aby si obohacení ponechal, neopravňuje.*“

¹⁹⁴ Pod tuto variantu podřazuji též plnění zálohy ve smyslu § 1807 NOZ (§ 498 OZ64).

IV.5.2. Plnění z právního důvodu, který odpadl

Jak uvedeno, tuto kondikci lze typicky podřadit pod *plnění na závazek*,¹⁹⁵ neboť dopadá na případy, kdy dlužník plnil věřiteli dle smlouvy či jiného právního důvodu, který byl k okamžiku plnění bezvadný, avšak později odpadl s retroaktivními účinky.¹⁹⁶ *Obohacení* je dáno tím, že obohacenému bylo plněno v souladu s právním důvodem, *ochuzení* tím, že ochuzený takto plnil, a vztah *příčinné souvislosti* právním důvodem, který později odpadl.

Případy odpadnutí mohou být založeny zejména:

- jednostranným právním úkonem: zvláště odstoupením;¹⁹⁷
- dohodou stran s retroaktivními účinky;¹⁹⁸
- sjednaným automatickým způsobem, zejména splněním rozvazovací podmínky nebo zánikem závazku u fixní smlouvy;¹⁹⁹
- rozhodnutím soudu, např. pro neúměrné zkrácení nebo změnu okolností;²⁰⁰
- působením zákona (následná nemožnost plnění dle § 2006 a násl. NOZ).

K odpadnutí právního důvodu může dojít i v případě zániku závazku pro následnou nemožnost plnění jedné strany, pokud již druhá strana poskytla protiplnění. Toto plnění druhé strany se vypořádá v režimu bezdůvodného obohacení. Dle dřívější judikatury smlouva v takovém případě zanikala jako celek,²⁰¹ nicméně nová úprava si patrně vyžádá odlišné řešení: jde-li o nemožnost plnění danou ztrátou dispozičního oprávnění k věci (např. převodce zcizil věc jinému), pak by (jde-li vůbec o nemožnost plnění, ke které je

¹⁹⁵ Přičemž účel, který se později neuskutečnil, také lze chápat jako závazek, resp. právní skutečnost závazku se značně blíží. Navíc je relevantní, jen pokud z něho vychází obě strany.

¹⁹⁶ Srov. též rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. února 2014, sp. zn. 28 Cdo 3053/2013.

¹⁹⁷ § 2001 an. NOZ; v některých zahraničních právních řádech se plnění dle smlouvy, od které bylo odstoupeno, vypořádají dle zvláštní úpravy, srov. část IV.5.4 níže.

¹⁹⁸ § 1981 NOZ.

¹⁹⁹ § 584 a § 1980 NOZ

²⁰⁰ § 1793 nebo § 1764 NOZ.

²⁰¹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 17. března 2011, sp. zn. 28 Cdo 4942/2010 nebo rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. října 2002, sp. zn. 33 Odo 868/2001.

např. rakouské právo rezervovanější)²⁰² měly přetrvat sankční mechanismy předvídané smlouvou, jinak by vznikl těžko odůvodnitelný rozpor k § 1760 NOZ (tj. pravidlu, které je v německém právním okruhu obvyklé, že pokud někdo disponuje, s čím není oprávněn, smlouva sice nevyvolá předpokládané účinky, ale není jen proto neplatná).²⁰³

IV.5.3. Nenaplnění účelu, za kterým bylo plněno

Jedná se zde o případy, kdy dle vzájemného srozumění jeden něco plní jinému za určitým účelem s tím, že pokud se tento účel nenaplní, pak druhý prvnímu plnění vrátí. *Příklad:* Otec snoubenky provádí rekonstrukční práce na snoubencově bytu, kde mají oba manželé bydlet; ke sňatku ovšem nedojde a otec požaduje náhradu.²⁰⁴

Jak odůvodňuji v části I.5. výše a jak naznačuje dosavadní česká judikatura, nemám za to, že by v českém právu bylo třeba konstruovat zvláštní kategorii srozumění o účelu (*Zweckabrede*). Mám za to, že vhodnější je zde shledat konkludentně uzavřenou smlouvu s rozvazovací podmínkou; je-li naplněna (tj. není-li předpokládaný účel dosažen), pak se přímo (a nejen obdobně) použije, co uvedeno v části I.5. výše.

IV.5.4. Odstoupení od smlouvy

Dle OZ64 případ plnění z *právního důvodu, který odpadl*, nejčastěji nastal při odstoupení od smlouvy: pak se smlouva (není-li jiné dohody stran) od počátku ruší (§ 48 odst. 2 OZ64, § 2001 NOZ an.),²⁰⁵ tedy se vychází z toho, že pro plnění tu od počátku nebyl právní důvod, a proto si strany vypořádají plnění v režimu bezdůvodného obohacení (§ 451 odst. 2 ve spojení s § 457 OZ64; § 2991 odst. 2 ve spojení s § 2993 NOZ).²⁰⁶

²⁰² Právní věta rakouského OGH ze dne 16. prosince 1981, č. RS0010866, uveřejněná na ris.bka.gv.at.

²⁰³ Srov. též část I.4 výše.

²⁰⁴ Příklad převzat z BAR, Ch., CLIVE, E. a kol. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference*. Munich : Sellier, 2009, s. 3722. Jak zveřejněno na http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf

²⁰⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. října 2012, sp. zn. 28 Cdo 2640/2012, usnesení Nejvyššího soudu ze dne 11. února 2014, sp. zn. 28 Cdo 3369/2013.

²⁰⁶ Co do základní koncepce se OZ64 a NOZ shodují. Nicméně NOZ (též v návaznosti na judikaturu Ústavního soudu, srov. již jeho nálezy ze dne 23. ledna 2001, sp. zn. II. ÚS 77/2000) výslovně chrání dobrou víru třetích osob. To může vést k důsledku, že odstoupení od smlouvy, byť obecně má účinky *ex tunc*, nebude vůči třetí osobě účinné.

Uvedenou koncepci lze označit jako **monistickou**: důsledky neplatnosti smlouvy i důsledky odstoupení upravuje jediná skupina ustanovení, a to těch o bezdůvodném obohacení. Z uvedené monistické koncepce (vedle NOZ, OZ64 i OZ50) vychází též právo rakouské.²⁰⁷

Ze srovnávacího hlediska je ale dosti častá koncepce **dualistická**, která spočívá v tom, že zatímco důsledky neplatnosti smlouvy se posoudí v rámci bezdůvodného obohacení, důsledky odstoupení upravuje zvláštní skupina pravidel v rámci smluvního práva (která může být i dosti detailní, srov. níže přeložený § 346 BGB).

Tato dualistická koncepce byla českému právu známa dle dřívějšího obchodního zákoníku: při odstoupení od obchodního závazkového vztahu se plnění vypořádala dle zvláštní úpravy 351 odst. 2 ObchZ²⁰⁸ (která byla dosti úsporná, zvláště v porovnání s navazujícími zdroji), inspirovanou Úmluvou o smlouvách o mezinárodní koupi zboží (CISG).²⁰⁹ Dále pro ilustraci poukazují na § 346 BGB (a navazující ustanovení) se zvláště ní a dosti podrobnou úpravu vypořádání plnění ze smlouvy, od níž bylo odstoupeno (z dualistické koncepce obdobně vychází též čl. III.–3:510 a násl. DCFR):

(1) Pokud bylo ve prospěch strany sjednáno právo od smlouvy odstoupit smlouvou nebo pokud takové právo má dle zákona, pak si strany v případě odstoupení vrátí obdržená plnění a vydají si plody a užitky, které čerpaly.

(2) Namísto vrácení či vydání poskytne dlužník peněžitou náhradu, pokud:

1. vrácení či vydání je vyloučeno kvůli povaze toho, co získal

2. to, co obdržel, spotřeboval, zcizil, zatížil, zpracoval nebo přetvořil

²⁰⁷ Srov. čl. 1435 ABGB a dále RUMMEL, P. in Rummel, P. a kol. Kommentar zum ABGB. 3. vydání. Wien : Manz, 2002, komentář k § 1045, marg. č. 2.

²⁰⁸ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. dubna 2013, sp. zn. 32 Cdo 2300/2012, usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. dubna 2009, sp. zn. 23 Cdo 3008/2007, usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. června 2012, sp. zn. 23 Cdo 2553/2010, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. listopadu 2013, sp. zn. 23 Cdo 2833/2011.

²⁰⁹ Srov. její čl. 81 odst. 2 nebo 84 odst. 1. Stěží ale lze označovat za dualismus, pokud partikulární úprava reguluje jen důsledky odstoupení od smlouvy (což je vcelku obvyklé jednání smluvní strany), zatímco otázku neplatnosti ponechává např. na národním právním řádu. Pozoruhodný je ovšem PECL, který již v různých skupinách ustanovení řešil jak vypořádání při odstoupení, tak vypořádání při neplatnosti. Srov. TICHÝ, L. *Bez důvodné obohacení, základní pojmy a návrh občanského zákoníku*. Bulletin advokacie, 2011, č. 5, s. 16.

3. se obdržený předmět zhoršil nebo zanikl; ke zhoršení (opotřebení) způsobenému při používání věci sjednaným způsobem se však nepřihlíží.

Je-li smlouvou sjednána úplata, pak se použije pro vyčíslení peněžité náhrady; má-li se však nahradit výhoda daná možností užívat předmět zápůjčky, připouští se důkaz, že hodnota takové výhody byla nižší.

(3) Povinnost k poskytnutí peněžité náhrady odpadá, pokud:

1. se vada, která založila právo odstoupit od smlouvy, projevila teprve při zpracování nebo přetvoření;

2. za zhoršení či zánik odpovídá věřitel nebo by škoda beztak nastala, i pokud by měl předmět u sebe

3. pokud v případě, že právo odstoupit od smlouvy stanoví zákon, došlo k zániku či zhoršení u toho, kdo je k takovému odstoupení oprávněn, přestože dodržel stejnou péči, jakou vynakládává ve vlastních záležitostech.

*Zbývající obohacení je třeba vydat.*²¹⁰

(4) Věřitel může při porušení povinnosti dle odstavce 1 požadovat náhradu škody za podmínek § 280 až 283.

V německém právu uvedená ustanovení § 346 an. BGB (o vypořádání plnění ze smlouvy, od které bylo odstoupeno) ovlivňují též výklad § 812 BGB (o vypořádání plnění z neplatné smlouvy jako bezdůvodného obohacení), pokud se v případě neplatné smlouvy jedná o obdobnou zájmovou situaci jako tu, na které je založena některá z výslovně upravených variant v § 346 an. BGB.²¹¹

²¹⁰ Toto obohacení, které příjemce musí vydat, ač obecně povinnost k poskytnutí peněžité náhrady odpadá, může spočívat například v: (1) nároku na náhradu škody, který příjemci vznikl vůči třetí osobě, která přijatou věc zničila; nebo (2) v úspoře na vlastním majetku (nátěrová barva je vadná, neboť má jen poloviční trvanlivost, a proto nastal případ odst. 3 bodu 1, nicméně příjemce je obohacen tím, že po dobu této poloviční trvanlivosti se neopotřebovává nátěrová barva, kterou by musel jinak koupit). GRÜNEBERG, Ch. in Palandt a kol. *Bürgerliches Gesetzbuch*. 74. vyd. München : C.H.Beck, 2015, komentář k § 346, marg. č. 14.

²¹¹ LINKE, B. *Die Rückabwicklung gescheiterter gegenseitiger Verträge*. Berlin : Nomos, 2007, s. 225.

Dualistická úprava, ke které se NOZ nepřiklonil, zakládá zbytečné složitosti, zvláště jsou-li důsledky odstoupení od smlouvy regulovány rozsáhle a komplexně. Vzniká potřeba usouladňovat případné rozpory (více či méně násilným výkladem), resp. riziko rozporných řešení i přesto, že zrušení závazku ze smlouvy i její neplatnost zpravidla zakládají obdobnou zájmovou situaci. Proto považuji za klad, že NOZ zachoval monistické řešení; přitom uvnitř jeho úpravy bezdůvodné obohacení lze řešit i situací, kdy nebezpečí škody na věci nesla strana odstoupená (srov. § 2999 odst. 3 NOZ a v podrobnostech část X.3.4 níže).

IV.5.5. Význam kondikce z hlediska promlčecích lhůt

Skutková podstata *právního důvodu, který odpadl*, má významný praktický důsledek spočívající v tom, že promlčecí lhůta běží teprve od okamžiku odpadnutí, ne již od okamžiku poskytnutí plnění. Uvedený pozdější začátek běhu promlčecí lhůty zabraňuje nespravedlivým důsledkům mj. v následujících případech:

(a) plnil-li někdo, aniž k tomu byl dle hmotného práva povinen, na základě rozhodnutí, které bylo později zrušeno s retroaktivními účinky, pak právní důvod odpadá a objektivní promlčecí doba počíná běžet teprve právní mocí zrušujícího rozhodnutí;

(b) plnil-li někdo za účelem (příčemž právním důvodem plnění je právě srozumění stran o takovém účelu), který se neuskutečnil, počíná objektivní promlčecí lhůta běžet od okamžiku zmaření takového účelu;

(c) dal-li někdo jinému prostředky, aby ten mohl splnit příkaz, počíná objektivní promlčecí lhůtě běžet od odvolání příkazu;²¹² a

(d) poskytl-li někdo zálohu ve smyslu § 1807 NOZ, právní důvod odpadá a objektivní promlčecí lhůta počíná běžet, jakmile je zřejmé, že nedojde k uzavření smlouvy, na niž byla záloha poskytnuta.²¹³

²¹² Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. srpna 2013, sp. zn. 28 Cdo 882/2013.

²¹³ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 9. července 2012, sp. zn. 28 Cdo 2585/2011, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. srpna 2013, sp. zn. 28 Cdo 711/2013, usnesení Nejvyššího soudu ze dne 10. června 2014, sp. zn. 28 Cdo 20/2014, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. května 2013, sp. zn. 28 Cdo 2570/2012.

Právní důvod může odpadnout též nesplněním podmínek dotace²¹⁴, má-li konkrétní nesplnění vést k tomuto důsledku, ať už dle smlouvy nebo zákona.

IV.6. Zhojení nedostatku formy plněním

IV.6.1. Srovnávací poznámky. Účel požadavku na formu.

V českém právním řádu se tradičně uplatňuje ustanovení, že plnění na závazek neplatný jen pro nedostatek formy se splněním tuto neplatnost zhojuje (§ 582 NOZ a § 2997 odst. 1 NOZ; § 455 odst. 1 OZ64; § 362 OZ50).²¹⁵ Toto pravidlo platilo již v § 1432 OZO, není však univerzální: např. v OR i v BGB v této obecnosti chybí a německý BGH dovodil, že ani z partikulárních ustanovení (např. § 311b odst. 1, § 494 odst. 2 a § 507 odst. 2 BGB) nelze v německém právu dovést obecně platné pravidlo.²¹⁶

Důvodová zpráva k NOZ je zde konformní se současným právním stavem dle rakouského práva (z něhož pochází předloha § 1432 OZO): Pravidlo o zhojení dopadá zejména na jednostranná právní jednání, zejména na ručení.²¹⁷ Naopak v případě synallagmatických právních jednání se vyžaduje, aby si splnily obě strany.²¹⁸ V tomto ohledu český právní řád v rámci zahraničního srovnání nijak nevybočuje z obvyklého standardu.

²¹⁴ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. června 2012, sp. zn. 23 Cdo 1229/2011.

²¹⁵ Ustanovení § 582 NOZ pak nově zakotvuje možnost zhojit nedostatek formy pozdějším uzavřením jednání ve formě požadované (srov. též DVOŘÁK, J., ŠVESTKA, J., ZUKLÍNOVÁ, M. *Občanské právo hmotné. Díl I.* Praha : Wolters Kluwer, 2013, s. 194). Toto zhojení musí působit *ex tunc* (jinak by toto ustanovení bylo zbytečné, neboť k tomu, aby strany mohly uzavřít nové právní jednání s účinky *pro futuro*, není zvláštního ustanovení třeba), přičemž však nutno chránit třetí osoby (např. takové, které nabyly věc od převodce v důvěře, že jím uzavřená dřívější smlouva o převodu věci jinému je neplatná pro nedostatek formy).

²¹⁶ ELLENBERGER, J.. in Palandt a kol. *Bürgerliches Gesetzbuch*. 74. vyd. München : C.H.Beck, 2015, komentář k § 125, marg. č. 13.

²¹⁷ Srov. právní větu rakouského OGH ze dne 26. února 1996, č. RS0102904, uveřejněnou na ris.bka.gv.at.

²¹⁸ Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 28. července 1954, sp. zn. 1 Ob 554/54; rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 15. dubna 1924, sp. zn. Rv II 66/24 (Vážný 3728); SEDLÁČEK, J. in Sedláček, J., Rouček, F. a kol. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému*. Díl 6. Praha: Linhart, 1937, komentář k § 1432, marg. č. 3.

Dále považuji za vhodné vycházet z německé²¹⁹ a rakouské právní vědy a judikatury²²⁰ co do rozlišování, za jakým účelem zákon požadavek formy stanovil.²²¹ Může se jednat zejména o účel:²²²

varující – zatímco při ústním dání slibu je snadné přehlédnout jeho závažnost a právní relevanci, při podpisu dokumentu je právní závažnost jednajícímu spíše patrná; zejména při porušení tohoto účelu může pozdější plnění nedostatek formy zhojit;

důkazní – písemná (či přísnější) forma snadno umožňuje později určit rozsah právního jednání;²²³

poradní – vyžaduje-li se notářský zápis, notář poskytuje stranám související rady a dbá o platnost a soulad právního jednání se zákonem;

*zajišťovací*²²⁴ – která vede k ochraně třetích osob, resp. veřejného pořádku.

IV.6.2. Vztah § 2997 odst. 1 NOZ a § 582 NOZ

Uvedené funkce, které má požadavek formy, mohou napomoci též řešení otázky, jaký tu je poměr mezi § 2997 odst. 1 a § 582 odst. 2 NOZ a jak řešit rozpor těchto ustanovení: zatímco dle textu § 2997 odst. 1 NOZ se zhojuje libovolný dluh neplatný pro nedostatek formy, dle § 582 NOZ se může nedostatek formy zhojit jen tehdy, pokud určitou formu vyžaduje ujednání stran nebo ustanovení části čtvrté občanského zákoníku o rela-

²¹⁹ Jakkoli německé právo nezná zhojení nedostatku formy plněním jako obecné pravidlo, rozvinulo kategorie účelů, pro které zákonodárce formu stanovil, přičemž jen některé účely vyžadují, aby byl nedostatek formy stíhán neplatností.

²²⁰ K varujícímu účelu a jeho významu pro aplikaci § 1432 OZO srov. např. rozhodnutí rakouského OGH ze dne 19. 5. 1983, sp. zn. 6 Ob 625/82 (uveřejněné též v SZ 56/79).

²²¹ Přitom TICHÝ, L. in Švestka, J., Dvořák, J., Fiala, J. *Občanský zákoník. Komentář*. Svazek I. Praha : Wolters Kluwer, 2014, s. 1462 navrhuje vážit též při porušení požadavku formy stanoveného zákonem, nakolik účel zákona vyžaduje neplatnost (jedná se o liberálnější přístup, než který se uplatňuje např. v nynějším německém právu).

²²² Zpracováno dle ELLENBERGER, J. in Palandt a kol. *Bürgerliches Gesetzbuch*. 74. vyd. München : C.H.Beck, 2015, komentář k § 125, marg. č. 2 až 7.

²²³ Srov. TICHÝ, L. *Obecná část občanského práva*. Praha : C. H. Beck, 2014, s. 235, ke skutečnosti, že důkazní funkci rozlišuje též francouzský CC a že v románském právním okruhu má požadavek formy často jen funkci důkazní, a proto (podaří-li se obsah právního jednání spolehlivě prokázat) budou právnímu jednání přiznány právní účinky.

²²⁴ Dle MELZER, F. in Melzer, F., Tégl, P. a kol., *Občanský zákoník. Velký komentář*. Svazek 3. Praha : Leges, 2014, komentář k § 582, marg. č. 8.

tivních majetkových právech (tj. § 1721 až 3014 NOZ). Je zřejmé, že zhojení nedostatku formy se nemůže paušálně použít na každou smlouvu dle části první (statusové otázky) a druhé (rodinné právo); na ty se § 582 NOZ nepoužije vůbec a § 2997 NOZ jen přiměřeně, na základě § 11 NOZ. Ustanovení § 582 a § 2997 NOZ lze v jejich sepletí snad rozumně vyložit tak, že na požadavek formy:

(a) stanovený v části čtvrté občanského zákoníku se pravidla o zhojení zpravidla použijí, ledaže by účel či povaha případu přesvědčivě nasvědčovaly opaku (např. jde-li o smlouvu na řad dle § 1897 odst. 2 NOZ či výhradu vlastnického práva působící vůči věřitelům dle § 2134 NOZ);

(b) stanovený jinde se pravidla o zhojení použijí, jen je-li tu zřetelný důvod, který – s ohledem na účel ustanovení vyžadujícího určitou formu – připouští aplikaci § 2997 NOZ. Tak § 2997 NOZ na jedné straně nelze použít v případě § 46 odst. 2 NOZ (smlouva s podpůrcem). Naproti tomu se § 2997 NOZ (při inspiraci rakouskou judikaturou) použije tak, že manželu nevzniká povinnost přerozdělit příjmy z podnikání, které si manželé již dobrovolně rozdělili jinak než rovným dílem, ač o tom neuzavřeli písemnou smlouvu (§ 730 NOZ),²²⁵ nebo tak, že dědic nemá právo na vrácení odkazu, který vydal odkazovníku na základě formálně neplatné závěti.²²⁶

IV.7. Zhojení nedostatku formy plněním v jednotlivých případech

IV.7.1.1 Splnění části dluhu

Jak uvedeno výše, v případě úplatné smlouvy se nedostatek formy zhojí, jen pokud si splnily obě strany (jedná se o pravidlo, které má za účel jednak zamezit zhojení smlouvy dle vůle jen jedné strany, jednak vyloučit nevýhodné postavení strany, která plnila předem).

²²⁵ Srov. též právní větu rakouského OGH ze dne 23. listopadu 1972, č. RS0070861, uveřejněnou na ris.kba.gv.at.

²²⁶ APATHY, P., RIEDLER, A., *Bürgerliches Recht, Band III. Schuldrecht BT.* 4. vyd., Wien : Springer, 2010, marg. č. 15/7

Jde-li o jednostranný závazek (např. ručení), lze nedostatek formy zhojit jeho úplným splněním. Mám ovšem za to, že i pokud dlužník splní i část dluhu, není oprávněn požadovat vrácení.²²⁷ Tento závěr dává jednak dobrý smysl (proč by ten, kdo se zaručil ústně, mohl požadovat vrácení při uhrazení 90 %, ne však 100 % zajištěného dluhu?) a odpovídá i textu zákona (zatímco v § 1432 OZO se používal pojem „zaplatí“, v § 2997 NOZ se používá pojem „plnil“).

Je však zřejmé, že splněním části se zbytek dluhu vymahatelným nestane. To plyne již z textu § 2997 odst. 1 NOZ („nemá právo na vrácení toho, co plnil“), ale odpovídá i hlediskům spravedlnosti. Pouhé plnění nemůže založit vymahatelnou povinnost plnit ještě více. Stěží lze po tom, kdo se ústně zavázal v budoucnu současně darovat A, B a C (písemnou formu vyžaduje § 2057 odst. 2 NOZ), požadovat, aby obdarovanému vydal též B a C jen proto, že mu vydal A.

IV.7.1.2 Zápís do veřejného rejstříku

Konvalidaci smlouvy, již bylo v nedostatečné formě převedeno či zřízeno právo k věci zapisované ve veřejném rejstříku, nemůže dojít bez zápisu do tohoto veřejného rejstříku. Vždyť dle § 582 a § 2997 odst. 1 NOZ se zhojí jen nedostatek formy, ne však nedostatek zápisu; navíc nelze popírat účel veřejných rejstříků a zájem na jejich integritě. Pokud však k takovému zápisu přesto dojde, není vyloučeno, aby se nedostatek formy prostřednictvím § 2997 odst. 1 NOZ zhojil.²²⁸ Má-li však požadavek formy varující, pak ke zhojení dojde jen při převodcově jednání, které je závažné nejméně tak písemná forma.²²⁹

IV.7.1.3 Plnění na základě novace, narovnání nebo jiné dohody

V případě plnění na základě dohody, kterou se mění smlouva či dosavadní práva-zejména o narovnání nebo novaci (§ 1902 a násl. NOZ), nutno rozlišit, která z variant § 1906 NOZ nastala.

²²⁷ Opačně MELZER, F. in Melzer, F., Tégl, P. a kol., *Občanský zákoník. Velký komentář*. Svazek 3. Praha : Leges, 2014, komentář k § 582 NOZ, marg. č. 34.

²²⁸ Rozhodnutí NS ČSR ze dne 15. dubna 1924, sp. zn. Rv II 66/24 (Vážný 3728).

²²⁹ Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 2. února 2005, sp. zn. 9 Ob 149/04h.

Varianta 1: dle § 1906 NOZ se vyžaduje písemná forma, protože v písemné formě byl zřízen původní závazek (jedná se ovšem jen o případy, kdy písemnou formu vyžaduje zákon nebo kdy ujednání stran změnu v jiné formě vylučuje): Pokud na základě narovnání došlo k plnění obou stran, je nedostatek formy zhojen, ledaže z účelu zákonného ustanovení vyžadujícího určitou formu plyne něco jiného, např. má-li výjimečně kontrolní funkci.²³⁰ Pokud na základě narovnání plnila jen jedna ze stran, pak nedostatek formy zpravidla zhojen není, zejména má-li požadavek formy varující funkci, tj. pokud jej zákonodárce stanovil proto, aby závazek vznikl nikoli z lehkovážnosti, nýbrž z jednání, ze kterého je patrná jeho právní závažnost („*lehce se hovoří, huře činí*“).²³¹ Vždyť narovnání je zpravidla „něco za něco“ (příklad: *je nejisté, zda věřitel má právo na 15, anebo mu musí dlužník zaplatit jen 5, a proto se dohodnou na částce 11*) a samotnou skutečnost, že věřitel přijal (narovnáním potenciálně či novací reálně poníženě) plnění, za dostatečně závažné jednání považovat nelze.

Varianta 2: dle § 1906 NOZ se vyžaduje písemná forma, protože dohoda se činí o právu již promlčeném: Protože plnění promlčeného dluhu ani dluhu neplatného jen pro nedostatek formy nelze požadovat nazpět, tím spíše nelze požadovat nazpět plnění dluhu, který je neplatný jen proto, že nahrazuje dluh již promlčený. Písemná forma se zde vyžaduje kvůli ochraně dlužníka před nahrazením promlčeného dluhu dluhem nepromlčeným, avšak při dobrovolném splnění dlužník beztak chráněn není, i když se dluh již promlčel (§ 2997 odst. 1 NOZ).

IV.8. Plnění za zakázaným či nemožným účelem

IV.8.1. Condictio ob turpem causam

IV.8.1.1. Základní výklad

Ustanovení § 2998 věty první NOZ vychází z § 1174 OZO; obdobné ustanovení ale obsahují i jiné právní řády, srov. např. § 817 BGB nebo čl. 66 OR. Různé právní řády

²³⁰ MELZER, F. in Melzer, F., Těgl, P. a kol., *Občanský zákoník. Velký komentář*. Svazek 3. Praha : Leges, 2014, komentář k § 582, marg. č. 10.

²³¹ Tamtéž, marg. č. 6.

se však liší v míře své liberálnosti, tedy v odpovědích na otázku, nakolik se může účel zákonného zákazu projevit tak dalece, že způsobí nejen neplatnost právního jednání, ale vyloučí též nárok na vrácení plnění, které dle něj bylo poskytnuto. Zatímco (srov. níže uvedený výklad) rakouské právo zde působí spíše liberálněji (kondikce ob turpem causam se uplatní spíše výjimečněji), v německém právu jsou sankční tendence silnější.²³² Ovšem vzhledem k blízkosti českého a rakouského právního řádu, k souvislosti mezi § 2998 větou první NOZ a § 1174 OZO a k liberálnějším tendencím vyjádřeným v NOZ (srov. již jeho § 1 odst. 2), vychází další výklad zejména z rakouských závěrů, při zohlednění též prvorepublikové doktríny a judikatury.

Dle § 2998 věty první NOZ se kondikce z bezdůvodného obohacení vylučuje, pokud jedna strana smlouvy plnila něco druhé, druhá strana měla za toto plnění dosáhnout svým výkonem zakázaného výsledku, první strana musela zakázanost rozpoznat²³³ a smlouva je pro takovou zakázanost neplatná, ať už kvůli rozporu se zákonem, nebo s dobrými mravy. Nebýt § 2998 odst. 1 NOZ, ten, kdo plnil, by měl právo na vrácení. Avšak pokud nastaly předpoklady uvedené v první větě tohoto odstavce, ustanovení § 2998 odst. 1 NOZ jeho nárok z bezdůvodného obohacení vyloučí.

Účel § 2998 NOZ má spočívat v předejití možnosti, že by příjemce byl povinností vrátit obdržené plnění motivován k tomu, učinit, k čemu se zavázal, tj. dosáhnout zakázaného účelu.²³⁴ Ovšem je-li smlouva neplatná a za protiprávní konání nenáleží peněžitá náhrada, pak příjemce musí vrátit, co obdržel v každém případě, i pokud protiprávního účelu dosáhne. A pokud by za dosažení zakázaného účelu mohl peněžitou náhradu požadovat (§ 2999 odst. 1 věta první NOZ), ona sama by jej motivovala zakázané jednání vykonat. Z toho plyne, že § 2998 NOZ se zaměřuje především na toho, kdo plní (plněním vybízí jiného k dosažení zakázaného účelu). Hrozí mu, že sice druhému poskytne úplatu,

²³² Nově srov. rozhodnutí německého BGH ze dne 10. dubna 2014, sp. zn. VII ZR 241/13, dle kterého § 817 BGB vylučuje, aby ten, kdo pracuje na černo, měl právo na náhradu dle bezdůvodného obohacení (naproti tomu dřívější rozhodnutí německého BGH ze dne 31. května 1990, sp. zn. VII ZR 336/89, uveřejněné jako BGHZ 111, 308 a dále jako NJW 1990, 2542, právo na náhradu za práci přiznávalo).

²³³ Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 13. března 2012, sp. zn. 10 Ob 10/12m.

²³⁴ Právní věta rakouského OGH ze dne 20. prosince 1990, č. RS0022014, uveřejněná na ris.bka.gv.at, nebo rozhodnutí rakouského OGH ze dne 27. května 1992, sp. zn. 2 Ob 542/94.

aby ten něco vykonal za účelem zakázaným, ale ten nic nevykoná, úplatu nevrátí a její vrácení ani nebude vůči němu žalovatelné (vymahatelné).

IV.8.1.2. Předpoklady ustanovení

Vyžaduje se, aby druhá strana za tuto úplatu měla protiprávně konat. Totiž „*ustanovení* [§ 2998 NOZ] *je třeba, jakožto předpis zakotvující výjimku, vykládat jen v hranicích slovních vyjádření a nerozšiřovat je na smlouvy na věcné plnění*“²³⁵. Shodně Kubeš²³⁶ uvádí, že se § 1174 OZO (§ 2998 NOZ) vztahuje jen k *facere* (konání), a nikoli k *dare* (dání). Je ovšem nerozhodné, v čem spočívá plnění první strany, a stejně tak je nerozhodné, zda se druhá strana o výkon skutečně pokusí nebo v něm uspěje.

Na straně toho, kdo plnil, nepostačí pouhá lhostejnost, eventuální úmysl nebo vědomí, že usnadní dosažení protiprávního výsledku. Vyžaduje se, aby plnění představovalo, při vědomí toho, kdo plnil, *úplatu* za to, že druhá strana dosáhne protiprávního výsledku²³⁷; vyžaduje se též, aby ten, kdo plnil, věděl nebo musel vědět o protiprávnosti.²³⁸ Proto např. k aplikaci § 2998 NOZ nepostačí pouhé zapůjčitelovo vědomí, že vydlužitel zápůjčku použije za protiprávním účelem.²³⁹

IV.8.1.3. Příklady z rakouské, německé a prvorepublikové judikatury

Právo na vrácení nemá například ten, kdo podplatil zaměstnance protistrany, aby vykonal něco na úkor jeho zaměstnavatele,²⁴⁰ kdo sjednal nájemného vraha nebo bijce nebo kdo jinému poskytl úplatu za jeho křivou výpověď,²⁴¹ nebo kdo zaplatil proto, aby si

²³⁵ Právní věta rakouského OGH ze dne 24. června 1959, č. RS0022032, uveřejněná na ris.bka.gv.at.

²³⁶ KUBEŠ, V. in Sedláček, J., Rouček, F. a kol. *Komentář k Československému občanskému zákoníku*. Díl 5. Praha: Linhart, 1937, s. 379.

²³⁷ Srov. rozhodnutí rakouského OGH ze dne 11. června 2002, sp. zn. 5 Ob 129/02k nebo jeho právní větu ze dne 4. prosince 1923, č. RS0022095, uveřejněnou na ris.bka.gv.at.

²³⁸ KOZIOL, H. in Koziol, H., Bydlinsky, P., Bollenberger, R. a kol. *Kurzkommentar zum ABGB*. 3. vydání. Springer : Wien, 2010, komentář k § 1174, marg. č. 4.

²³⁹ Srov. právní větu rakouského OGH ze dne 2. června 1954, č. RS0038549, uveřejněnou na ris.bka.gv.at.

²⁴⁰ Rozhodnutí NS ČSR ze dne 18. října 1934, sp. zn. Rv 399/32 (Vážný 13854).

²⁴¹ Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 30. června 1994, sp. zn. 2 Ob 542/94.

tím „koupil“ akademický titul.²⁴² Naproti tomu § 2998 se nepoužije, pokud došlo k prodeji za cenu v rozporu s cenovými předpisy.²⁴³

IV.8.1.4. Plnění za účelem zcela nemožným

Ustanovení § 2998 věty první NOZ se vztahuje též na případ, kdy jedna strana plnila druhé a druhá za to měla dosáhnout výsledku, který je ve skutečnosti *zcela* nemožný. Výraz *zcela nemožný* značí absurdní, fyzikálně nemožné smlouvy (snést modré z nebe nebo „*naučit strom mluvit*“).²⁴⁴ Vyžaduje se, aby ten, kdo plnil, věděl („*vědomě*“) právě o takové naprosté nemožnosti, přičemž takové vědomí může být vyloučeno též nedostatkem svéprávnosti nebo duševní poruchou. Kdo plnil na dosažení účelu zcela nemožného, byť dle neplatné smlouvy (§ 580 odst. 1 NOZ), nemůže plnění požadovat nazpět, neboť se „*jedná v podstatě o skryté darování*“.²⁴⁵

IV.8.1.5. Vyloučení vindikace

Jsou-li naplněny předpoklady § 2998 NOZ, je tím vyloučena i vlastnická žaloba (§ 1040 a násl. NOZ).²⁴⁶ Vedlo by totiž k absurdním důsledkům, pokud by např. ten, kdo jiného uplatil v penězích nebo bezhotovostně, nemohl požadovat vrácení, zatímco ten, kdo jiného uplatil zlatou mincí, její vrácení požadovat mohl. Vždyť § 2998 NOZ není založen na hledisku, zda bylo plněno to, anebo ono, ale na hledisku, že někdo podněcuje jiného k protiprávnosti. Je vedlejší, jakou podobu má majetková hodnota, kterou tak činí.

IV.8.1.6. Dání proto, aby se zabránilo protiprávnímu činu

Ustanovení § 2998 věty druhé NOZ indikuje, že je neplatná smlouva, kterou jedna strana seznatelně uzavřela jen proto, aby odvrátila protiprávní čin strany druhé. Toto ustanovení se použije, ať už protiprávní čin spočíval v konání, nebo opomenutí a ať už

²⁴² Rozhodnutí německého OLG Koblenz, ze dne 16. prosince 1998, sp. zn. 7 U 124/98.

²⁴³ Právní věta rakouského OGH ze dne 5. prosince 1951, č. RS0033261, uveřejněná na ris.bka.gv.at.

²⁴⁴ ELIÁŠ, K. in Eliáš, K. a kol. *Občanské právo pro každého*. 2. vydání. Praha : Wolters Kluwer, 2014, s. 294.

²⁴⁵ Důvodová zpráva k § 2998 NOZ.

²⁴⁶ Švýcarská doktrína se vyjadřuje pro *analogickou* aplikaci čl. 66 OR (obdoby § 2998 NOZ) tak, že vyloučí vindikační žalobu. Srov. SCHULIN, H. in Honsell, H., Vogt, P., Wiegand, W. (vyd.) *Obligationenrecht I*. 4. Vydání. Basel : Helbing Lichtenhahn, 2007, komentář k § 66, marg. 6.

příjemce protiprávní čin dokonal, anebo od něj upustil. Použije se nejen v případě „smlouvy o výpalném“, ale i tehdy, pokud iniciativa vzešla od toho, kdo dává (jakkoli se neplatností takové smlouvy snižuje potenciál, že druhá strana na takovou smlouvu přistoupí a od dosažení protiprávního činu upustí). Vyžaduje se ovšem, aby motiv odvrácení protiprávního činu byl oběma stranám zřejmý a převažující.

IV.8.2. Vyloučení peněžité náhrady

Dále nový občanský zákoník obsahuje § 2999 odst. 1 větu druhou NOZ, která umožňuje vyloučit peněžitou náhradu, jestliže to vyžaduje účel právního pravidla, které založilo neplatnost smlouvy, případně oprávnění zrušit závazek z ní.

Ustanovení vychází z čl. VII.-6:103 DCFR, který zní: „*Je-li smlouva či jiné právní jednání, dle kterého bylo obohacení obdrženo, absolutně neplatné pro rozpor... s právním pravidlem donucující povahy nebo byla-li pro takový rozpor uplatněna relativní neplatnost, pak obohacený není povinen k vydání obohacení v rozsahu, v jakém by se vydání přičilo účelu, na němž je takové pravidlo... založeno.*“ Dále srov. § 817 BGB nebo závěry rakouské judikatury: „*Při vypořádání plnění z právního jednání, které je neplatné [proto, že se přičí dobrým mravům nebo odporuje zákonu], nutno zohlednit účel porušeného právního pravidla, které vyvolalo neplatnost právního jednání.*“²⁴⁷

Ustanovení § 2999 odst. 1 věta druhá NOZ se ovšem vztahuje jen na peněžité nároky. Může se uplatnit v případech, kdy vydání není dobře možné proto, že došlo ke zhoršení, zkáze nebo ztrátě předmětu obohacení, anebo proto, že obohacení spočívalo ve výkonech nebo jiném plnění, které z jeho povahy nelze vydat. Naproti tomu případné vyloučení nároku na vrácení samotné věci (nebo i peněz, pokud byly předmětem plnění) jako předmětu obohacení upravuje § 2998 NOZ. Ustanovení § 2999 odst. 1 NOZ a § 2998 NOZ se překrývají a někdy se mohou použít v sepetí (§ 2998 vylučuje vrácení věci a § 2999 odst. 1 věta druhá NOZ též poskytnutí peněžité náhrady, není-li vrácení věci možné) někdy má § 2999 odst. 1 věta druhá NOZ subsidiární úlohu: doplňuje § 2998

²⁴⁷ Právní věta rakouského OGH ze dne 23. března 1983, č. RS0016325, uveřejněná na ris.bka.gv.at.

NOZ o další případy, kdy nelze požadovat peněžitou náhradu, byť nebylo *vědomě* plněno proto, aby druhá strana něco vykonala za účelem zakázaným.

Jeden z případů aplikace § 2999 odst. 1 věty druhé NOZ je ochrana nezletilého (a obdobně nesvéprávného). Tak pokud si nezletilý koupí alkoholický nápoj nebo motocykl, ač chybí požadovaný souhlas rodičů, není povinen k (plné) náhradě, pokud alkoholický nápoj vypil nebo motocykl havaroval. Připouští se i jen částečné vyloučení nároku („*právo na vydání však nevznikne v rozsahu*“), což může připadat v úvahu, pokud nezletilý svůj nedostatek věku zatajil a prodejci nemusel být nápadný. Přitom § 2999 odst. 1 NOZ větu druhou nelze používat paušálně, nutno zvlášť vážit účel a okolnosti, a pokud se dopustil např. jednání, jehož nepoctivosti si i přes nedostatek věku musel být vědom, nelze mu jen proto přiznávat výhodu.

IV.8.3. Korekce účelem zákazu

Ustanovení § 2999 odst. 1 věty druhé NOZ výslovně odkazuje na to, že se použije, jen pokud to vyžaduje účel pravidla, které založilo neplatnost smlouvy. Přitom je mimo jiné vhodné zvážit, že:

(a) jakkoli účel zákonného zákazu nezřídka vyžaduje neplatnost právního jednání (§ 580 NOZ), jen ve výjimečných případech má zákonný zákaz též za účel vyloučit náhradu za dosavadní plnění;

(b) kondikce má za účel demotivovat od právního jednání, a proto lze ustanovení použít, jen pokud dopad „*upustím od protiprávního jednání z obavy, že nebudu moci vymoci úplatu (náhradu)*“ zdatelně a podstatně převáží nad dopadem „*přimějí co nejvíce osob k plnění, které odporuje zákonu, neboť jim na základě § 2999 odst. 1 věty druhé NOZ mohu odeprít náhradu*“. Již z tohoto důvodu nemůže být vyloučena zaměstnavatelova povinnost poskytnout peněžitou náhradu tomu, kdo pro něj odvedl práci, ač k tomu neměl potřebné pracovní povolení;

(c) kondikce má výrazně sankční charakter, a proto se uplatní jen v případech a rozsahu, kdy se to nepřičí zásadě proporcionality, tedy je-li taková sankce potřebná

k preventivnímu působení a je-li tu přiměřený poměr mezi tvrdostí sankce a mírou preventivního působení.²⁴⁸

Jakkoli se účel zákonného zákazu zmiňuje jen v § 2999 odst. 1 větě druhé NOZ, totéž kritérium by se mělo uplatnit též při použití § 2998 NOZ. To jednak z důvodu, že obě ustanovení se používají, a tedy i musí vykládat, v sepjetí, a dále proto, že výše uvedené důvody přirozeně dopadají i na § 2998 NOZ. Plní-li první druhému vědomě proto, aby druhý svým konáním dosáhl protiprávního výsledku (a smlouva mezi prvním a druhým je proto neplatná), lze předpokládat, že účel zákazu vylučuje nárok na vrácení, a že se tedy § 2998 NOZ použije. Ale mohou nastat i případy, kdy účel zákonného zákazu vyžaduje, aby se plnění přesto vrátilo, a pak se výjimečně § 2998 NOZ neuplatní. Je-li účel zákonného zákazu natolik silná kategorie, že rozhoduje o ne/platnosti smlouvy (§ 580 NOZ, ale uvedené platilo i dle § 39 OZ64, byť ten o účelu zákona mlčel),²⁴⁹ tím spíše může tento účel ovlivnit aplikaci § 2998 NOZ.

Ilustrativní pro účelné použití § 2998 NOZ (§ 1174 OZO) je rozhodnutí Nejvyššího soudního soudu, v němž ten posuzoval případ,²⁵⁰ kdy, zjednodušeně řečeno, účastník vložil do pyramidové hry svou věc jako plnění „vyšším patřím pyramidy“ a očekával, že po tomto zapojení do hry získá výnos od pozdějších hráčů („nižších pater pyramidy“). Je-li celá pyramidová hra (vzhledem ke svým parametrům a ke svému účelu) neplatná (např. pro rozpor s dobrými mravy), pak má účastník právo na vrácení toho, co plnil, a tomuto vrácení se nepříčí ani § 2998 NOZ (§ 1174 OZO), neboť účastník „*plnil nikoli k ,uskutečnění‘ zakázaného jednání, nýbrž jako ,vklad‘ do hry.*“²⁵¹

Avšak spíše než ze samotných pojmových operací a distinkcí zde neaplikovatelnost § 2998 NOZ plyne z následujícího: Ten, kdo vstupuje do uvedené hry, sice vědomě napomáhá šíření nemravného schématu (neboť jen při zapojení dalších osob získá výnos převyšující jeho vstupní vklad), ale přičilo by se účelu, pro který je celé schéma neplatné,

²⁴⁸ WENDEHORST, CH. in Bamberger/Roth (eds) *Beck'scher Online-Kommentar BGB*. 31. vydání. München : C. H. Beck, 2014, komentář k § 817, marg. č. 20.

²⁴⁹ Srov. rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 8. února 2012, sp. zn. 31 Cdo 3986/2009, ze dne 30. srpna 2011, sp. zn. 30 Cdo 4831/2010, nebo ze dne 11. dubna 2012, sp. zn. 29 Cdo 3223/2010.

²⁵⁰ Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 2. června 1937, sp. zn. 5 Ob 506/96.

²⁵¹ Tamtéž.

pokud by organizátoři či „vyšší patra pyramidy“ nemuseli nic vracet patřům nižší. Vždyť s tímto cílem – obohatit se na úkor nižších pater – všichni od počátku postupovali, a proto by se při vyloučení jejich povinnosti vrátit bezdůvodné obohacení jejich motivace konat k dosažení protiprávního výsledku nesnižovala, ale naopak zvýšila. Přitom *negativum* spočívající v zvýšené motivaci šířit nezákonné schéma kvůli možnosti ponechat si, i přes neplatnost závazku pro rozpor s dobrými mravy, obdržené plnění dle § 2998 NOZ²⁵² by zřetelně převýšilo nad *pozitivem*, že některé osoby by zapojení do pyramidové hry odmítly v důsledku obavy z působení § 2998 NOZ.

IV.9. Vypořádání vzájemných plnění

IV.9.1. Synallagma dle § 2993 NOZ a dle § 457 OZ64

Judikatura opakovaně vyslovovala, že pokud si strany plnily dle neplatné nebo zrušené smlouvy navzájem,²⁵³ pak § 457 OZ zakládal vztah vzájemné podmíněnosti plnění (synallagma) obdobně jako 560 OZ64 (srov. § 1911 NOZ). Ovšem zatímco dle § 560 OZ64 se jednalo o synallagma založené (platnou a nezrušenou) smlouvou, § 457 OZ64 je zakládal pro případ smlouvy neplatné či zrušené²⁵⁴. Uvedené synallagma ve smyslu § 457 OZ64 pak znamenalo následující konkrétní závěry:

(a) právo požadovat, aby mu bylo vráceno, co plnil, má jen ten, kdo je sám připraven vrátit, co obdržel on.²⁵⁵ Tato vzájemná podmíněnost zůstává zachována i při postoupení pohledávky.

(b) tuto vzájemnou podmíněnost bylo třeba vyjádřit již v žalobním návrhu, jinak by byla žaloba zamítnuta, přičemž soudy o tomto důsledku neměly poučovat;

²⁵² Z toho je patrné, že při neuvážené aplikaci § 2998 NOZ by toto ustanovení mohlo mít anti-preventivní účinky (přivolávat vznik škody).

²⁵³ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. září 2011, sp. zn. 33 Cdo 2865/2008.

²⁵⁴ Rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 18. října 2012, sp. zn. 28 Cdo 2640/2012, ze dne 14. července 2010, sp. zn. 31 Cdo 2250/2009, ze dne 23. listopadu 2011, sp. zn. 30 Cdo 5077/2009, a usnesení Nejvyššího soudu ze dne 5. května 2011, sp. zn. 28 Cdo 4697/2010, a ze dne 9. listopadu 2011, sp. zn. 28 Cdo 4231/2010.

²⁵⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. března 2014, sp. zn. 23 Cdo 2325/2013.

(c) soud vzájemnou podmíněnost musel vyjádřit ve výroku, např. „*je povinen plnit... proti povinnosti zaplatit...*“;

(d) šlo-li o plnění téhož druhu (a to i v situaci, kdy strana plnila za peníze sice něco jiného než peníze, ale v rámci bezdůvodného obohacení se jí poskytovala peněžítá náhrada), docházelo k automatickému saldování tak, že se žalobci přiznalo jen to, oč jeho nárok převyšoval nárok žalovaného.²⁵⁶

Ustanovení § 2993 věty druhé NOZ uvedená pravidla výrazně mění v tom směru, že žalobce již vzájemnou podmíněnost v žalobě vyjadřovat nemusí. Soud ji ve výroku vyjádří jen k námitce žalovaného („*právo druhé strany namítnout vzájemné plnění tím není dotčeno*“). To ovšem ovlivňuje též výklad § 1911 NOZ – jestliže žalovaný musí vznést námitku vzájemného plnění v případě bezdůvodného obohacení, tím spíše se po něm musí vyžadovat v případě jiného synallagmatického vztahu.

IV.9.2. Uplatnění § 2993 NOZ v předprocesním stadiu

Ustanovení § 2993 NOZ zakládá straně, která byla požádána o vrácení bezdůvodně obdrženého plnění, právo toto vrácení odepřít, pokud jí nebude současně vráceno, co plnila ona sama. Po dobu, kdy příjemce vrácení takto oprávněně odpírá, není ani v prodlení se splněním svého dluhu z bezdůvodného obohacení. Toto synallagma zde neplyne z § 1911 NOZ (neboť smlouva je neplatná či zrušená), nýbrž právě z § 2993 NOZ.²⁵⁷

Povinnost vrátit předmět bezdůvodného obohacení je zpravidla splněna jeho vydáním, případně vyklizením. Jestliže však neplatnou nebo zrušenou smlouvou bylo převedeno vlastnické právo k věci zapsané ve veřejném seznamu, splní příjemce svou povinnost jen tehdy, když navíc vyvine potřebnou (sou)činnost k obnovení původního stavu

²⁵⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15. ledna 2013, sp. zn. 23 Cdo 320/2011, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. června 2004, sp. zn. 29 Odo 52/2002, uveřejněný ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek (civilní řada) pod č. 28/2006, a dále rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 29. ledna 2009, sp. zn. 33 Odo 1615/2006, a ze dne 14. května 2008, sp. zn. 30 Cdo 1473/2007.

²⁵⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. října 2012, sp. zn. 28 Cdo 2640/2012.

zápisu.²⁵⁸ Je-li předmětem obohacení rubopisovaný cenný papír, vyžaduje se vedle jeho vrácení též zpětný rubopis.

Nejvyšší soud dále dospěl k závěru,²⁵⁹ že strana neplatné či zrušené smlouvy splní svou povinnost vydat předmět obohacení – a může požadovat úplné vrácení toho, co sama plnila – i tehdy, pokud předmět obohacení zatížila zástavním právem a toto zatížení přetrvává i po vydání. Uvedený závěr považuji za značně pochybný. Nelze zkrátka tvrdit, že si strany vše navrátily a obnovily původní stav, jestliže vlastník věci (prodávající z neplatné či zrušené smlouvy) sice druhé straně vše vrátil, ale přesto je jeho věc zatížena, a on tak nese riziko, že dojde k realizaci zástavy, o své vlastnictví přijde a přitom se nedomůže náhrady po kupujícím (neboť ten již prostředky z úvěru vyčerpal a jiné nemá, případně je z jiného důvodu insolventní). Proto považujeme za nezbytné odchýlit se od uvedené judikatury ve prospěch závěru, že kupující splní svou restituční povinnost, jen pokud dojde k výmazu zástavního práva nebo bude-li prodávajícímu poskytnuta jistota (a to i s využitím prostředků, které obdržel kupující, a při jeho povinnosti k součinnosti, např. uložení prostředků do notářské úschovy).

IV.9.3. 3. Uplatnění § 2993 NOZ v nalézacím a vykonávacím řízení

Z ustanovení § 2993 NOZ je patrné, že žalobce již nemusí vyjadřovat vzájemnou podmíněnost plnění („*právo druhé strany namítnout...*“). Pokud žalovaný námítku vzájemného plnění nevznesl, pak soud vynese nepodmíněný výrok, např. „*žalovaný je povinen vydat žalobci automobil VIN ... do ...*“. Pravomocným rozhodnutím uložená povinnost tak nebude vázána na splnění podmínky (§ 268 odst. 1 OSŘ).

Uvedený výrok bude určující též v rámci vykonávacího či exekučního řízení. Oprávněný nebude muset v takovém řízení prokazovat, že je připraven povinnému cokoli vydat. „[S]oud zkoumá splnění vzájemné povinnosti oprávněným pouze tehdy, jestliže povinnost vzájemného plnění je stanovena exekučním titulem.“²⁶⁰. Chce-li povinný vymoci,

²⁵⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. srpna 2009, sp. zn. 33 Cdo 797/2008

²⁵⁹ Tamtéž.

²⁶⁰ LEVÝ, J. in Svoboda, K., Smolík, P., Levý, J., Šínová, R. a kol. *Občanský soudní řád. Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2013, komentář k § 262, marg. č. 2.

aby mu oprávněný vrátil, co obdržel on (*např. 100 tis. Kč jako úplatu za uvedený automobil*), pak jej povinný musí nejprve žalovat; jen tak získá exekuční titul.

Naproti tomu, pokud žalovaný námitku vzájemného plnění s úspěchem vznese, soud vydá (stejným způsobem jako za účinnosti OZ64) podmíněný výrok (*žalovaný je povinen vydat žalobci automobil VIN ... do ... proti žalobcově povinnosti zaplatit žalovanému 100 tis. Kč*) a při výkonu rozhodnutí či exekuci se bude vyžadovat, aby oprávněný prokázal, „*že sám svou vzájemnou povinnost vůči povinnému již splnil, popřípadě je připraven ji splnit*“ (§ 262 odst. 1 OSŘ).

Mám za to, že žalovaný musí vznést námitku vzájemného plnění, i pokud se jedná o plnění stejného druhu²⁶¹ – z textu § 2993 NOZ nelze dovodit, že by se tento případ měl posoudit odlišně, a naopak účel § 2993 NOZ (je na tom, kdo uplatňuje nárok, aby jej vymezil a dbal svých práv) směřuje ke shodnému posouzení.

Lze předpokládat námitku, že předestřený postup narušuje dispoziční zásadu. Mám však za to, že tato námitka není důvodná, ze dvou následujících důvodů: *Zaprvé*, popsaný postup plyne z výslovné úpravy § 2993 NOZ, přičemž předpisy procesního práva nemají vyšší právní sílu než předpisy práva hmotného. *Zadruhé*, o porušení dispoziční zásady se nejedná, neboť soud žalobci na základě námitky žalovaného přizná *méně*, než co žalobce požadoval (žalobce požadoval X, avšak soud mu X přizná jen pod podmínkou, že splní Y).

Konečně vzniká otázka, jak a dokdy může žalovaný námitku vzájemného plnění uplatnit. Žalovanému nepostačí pouhé tvrzení, že poskytl vzájemné plnění. Tuto skutečnost musí též prokázat. Samotnou námitku vzájemného plnění (obranu proti návrhu) lze²⁶² podat též v průběhu řízení před odvolacím soudem.²⁶³ Avšak na skutečnost, z níž se

²⁶¹ Zejména se bude jednat o případ, kdy každá ze stran má peněžitý nárok. O tuto situaci jde i tehdy, pokud strana sice původně plnila něco jiného než peníze, ale náleží jí peněžitá náhrada dle § 2999 odst. 1 NOZ.

²⁶² Obdobně jako námitku promlčení rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. května 2008, sp. zn. 32 Cdo 4291/2007, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. května 2008, sp. zn. Rc 101/2008.

²⁶³ DRÁPAL, L. in Bureš, J., Drápal, L., a kol. *Občanský soudní řád. Komentář. Díl 2.* Praha : C. H. Beck, 2009, § 216, marg. č. 2

podává důvodnost takové námitky, se vztahují pravidla o koncentraci řízení (§ 118b OSŘ) a o zákazu novot (§ 205a OSŘ).

Není vyloučeno, aby žalovaný namísto pouhé *námitky* vzájemného plnění (která mu přinese nanejvýše blokaci proti žalobcovu nároku) vznesl, výhradně v řízení před soudem prvního stupně (§ 216 odst. 1 OSŘ), *vzájemný návrh* ve smyslu § 97 a 98 OSŘ. Vzájemný návrh je sice zatížen dalším soudním poplatkem [§ 2 odst. 1 písm. c) zákona č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích, v platném znění] a navýšením nákladů řízení, avšak umožňuje žalovanému (tj. žalobci ze vzájemného návrhu) získat exekuční titul, na jehož základě vymůže vrácení toho, co sám plnil, i když je druhá strana nečinná.

IV.10. Charakter vzájemných nároků

IV.10.1. Nauky o teorii saldování a teorii dvou kondicí

Zejména v německém právu byla rozpracována otázka, jak posoudit nárok stran z neplatné smlouvy na vrácení plnění, resp. peněžitou náhradu za ně. Dřívější judikatura dovodila *nauku o saldování*, dle které v případě, kdy „*proti sobě stojí při neplatnosti právního jednání plnění a protiplnění, je třeba je zásadně saldovat. Nárok z bezdůvodného obohacení se vztahuje k vydání nebo náhradě toho, oč* [věřitelova] *aktivní pozice převyšuje tu pasivní.*“²⁶⁴ Naproti tomu dle *nauky o dvou nezávislých kondicích* se nedluží jakási abstraktní saldovaná hodnota nebo dokonce zisk, nýbrž konkrétní předmět, resp. peněžitá náhrada, *kteřá vstupuje na jeho místo.*²⁶⁵

Zatímco *nauka o saldování*, k níž se dříve přiklonil německý BGH,²⁶⁶ byla podrobována opakované kritice,²⁶⁷ *nauka o dvou nezávislých kondicích* je aplikačně jedno-

²⁶⁴ LARENZ, K., CANARIS, C.-W. *Lehrbuch des Schuldrechts*. 13. vyd. Sv. 2. Díl 2. München : C. H. Beck, 2004, s. 322 (jedná se o citaci z německé judikatury).

²⁶⁵ Je samozřejmě pravdou, že teorii saldování lze nejrůznějším způsobem vylepšovat. Srov. TICHÝ, L. *Bez důvodné obohacení, základní pojmy a návrh občanského zákoníku*. Bulletin advokacie, 2011, č. 5, s. 20. Nicméně mám za to, že v českém právu není teorie saldování ani takového vylepšování třeba, protože veškerých cílů, kvůli jejichž dosažení byla teorie saldování původně vytvořena, lze dle NOZ snáze dosáhnout s využitím výslovné úpravy, zejména § 2999 odst. 3 NOZ.

²⁶⁶ Srov. již rozhodnutí německého BGH ze dne 8. ledna 1970, sp. zn. VII ZR 130/68, uveřejněné jako BGHZ 53, 144 a dále NJW 1970, 656.

dušší, uplatňuje se v rakouském právu,²⁶⁸ komparativně převažuje a po diskuzi ji zvolili i autoři DCFR²⁶⁹ – a především odpovídá textu § 2993 NOZ (viz níže). Navíc, teorie saldování byla původně vyvinuta jen jako účelová doktrinální konstrukce s primárním cílem omezit aplikaci § 818 odst. 3 BGB o odpadnutí obohacení²⁷⁰. Ovšem tohoto omezení lze dosáhnout i prostředky teleologické redukce (a proto dnešní německá doktrína upřednostňuje *nauku o dvou kondikcích*) – a navíc v českém právu není taková redukce vůbec třeba již kvůli § 3002 odst. 1 NOZ. O souvislostech obou nauk s ustanovením o odpadnutí obohacení ovšem blíže pojednávám v části X.3.1. níže.

IV.10.2. Posouzení dle NOZ: dvě samostatné kondikce

Z textu § 2993 NOZ (protistraně bude přiznáno vrácení jen k její námitce) lze dovodit, že též v českém právním řádu se uplatňuje aplikačně jednoduchá nauka o dvou kondikcích.²⁷¹

Smluvní strany, které si plnily navzájem, mají proti sobě dvě nezávisle posuzované kondikce. To je významné, zejména pokud některá ze smluvních stran není s to (v plném rozsahu) vrátit předmět obohacení, zvláště proto, že došlo k jeho zkáze, poškození nebo ztrátě. V takovém případě se dluh smluvní strany mění tak, že na místo odpadnuvší-

²⁶⁷ Kriticky k tomuto pojetí FLUME, W. *Der Wegfall der Bereicherung in der Entwicklung vom Römischen zum geltenden Recht* in Jakobs, H., Knobbe-Keuk, B., Picker, E., Wilhelm, J. (vyd.) *Werner Flume: Gesammelte Schriften*. Sv. 1. Köln : Otto Schmidt, 1988, s. 295.

²⁶⁸ WELSER, R., KOZIOL, H. a kol. *Grundriss des Bürgerlichen Rechts*. Sv. 2. Wien : Manz, 2001, s. 280.

²⁶⁹ „Byla nezbytná základní volba mez přístupem ekonomickým či ziskovým přístupem ke konceptu bezdůvodného obohacení a konceptem spíše „položkovým“ či „nespojitém“. Při ekonomickém přístupu by k obohacení osoby došlo, jen pokud se zvýšila hodnota jmění této osoby. ... Přijetí nechtěné služby by nebylo obohacením. ... Naproti tomu, při „položkovém“ či „nespojitém“ přístupu rovněž přijetí jakékoli majetkové hodnoty, která rozmnožila příjemcova aktiva, i pokud je ekonomicky bezcenná nebo ztrátová, představuje obohacení, stejně jako přijetí jakékoli služby, i pokud si ji obohacený nepřál a ani nevedla k jakékoli úspoře nákladů.“ CLIVE, E. *Unjustified Enrichment* in Hondius, E. (ed.) *Towards a European Civil Code*. Kluwer International, 2004, s. 594. V případě položkového přístupu ochranu (tam, kde je to vhodné) poskytují výslovná ustanovení, srov. § 3000 a § 3001 NOZ (příčemž v případě smluvního plnění se naopak taková ochrana odmítá, srov. § 3002 odst. 1 NOZ).

²⁷⁰ Srov. rozhodnutí BGH ze dne 14. října 1971, sp. zn. VII ZR 313/69: „*Teorie saldování představuje korekturu zákona učiněnou judikaturou ze spravedlnostních důvodů, a vyjadřuje skutečnost, že jedno plnění bylo učiněno s vůlí obdržet jiné, což v běžném případě ospravedlňuje, aby též v případě nicotné smlouvy bylo na vzniklé povinnosti vydat obohacení nahlíženo jako na navzájem závislé.*“

²⁷¹ WENDEHORST, Ch. in Bamberger/Roth. *Beck'scher Online-Kommentar BGB*. 31. vydání. München : C. H. Beck, 2014, § 818, marg. č. 108 a násl.

ho předmětu obohacení vstupuje peněžitá náhrada (§ 2999 odst. 1 NOZ), a to aniž by dluh druhé smluvní strany byl jakkoli dotčen. *Příklad: První strana má vrátit dva motocykly; druhá strana 50 tis. Kč. Jestliže první strana již zničila jeden z motocyklů při havárii, přičemž peněžitá náhrada činí 20 tis. Kč, vrátí druhé zbývající motocykl a ta zaplatí té první 30 tis. Kč.*

Občanský zákoník výslovně upravuje výjimky z pravidla „každá ze stran vydá té druhé předmět obohacení nebo jí poskytne peněžitou náhradu“. Jedná se o případy, kdy se peněžitá náhrada omezuje či vylučuje, a to:

(a) na základě § 2999 odst. 3 NOZ, pokud se realizovalo nebezpečí, které jde k tíži toho, kdo plnil (a měl by právo požadovat nazpět předmět plnění či peněžitou náhradu);

(b) na základě § 2999 odst. 1 věty druhé NOZ, pokud by (plné) poskytnutí peněžitě náhrady výjimečně bylo v rozporu s účelem pravidla, které založilo neplatnost smlouvy.

Příklad: Pokud si motocykl koupil nezletilý bez souhlasu rodičů a následně havaroval, připadá v úvahu posouzení, že ustanovení na ochranu nezletilých vyžaduje, aby odpadla jeho povinnost k peněžitě náhradě.²⁷² V takovém případě pokud dosud nezaplatil kupní cenu, nic dalšího nedluží (kupní cenu z neplatné smlouvy platit nemusí a povinnost k peněžitě náhradě je vyloučena dle § 2999 odst. 1 věty druhé NOZ), a pokud ji již zaplatil, má právo na její vrácení (prodávající je povinen vrátit kupní cenu jako plnění, které obdržel bez právního důvodu, přičemž si nemůže započíst nárok na peněžitou náhradu, jestliže jej § 2999 odst. 1 věta druhá NOZ vylučuje).

Aplikace nauky o dvou kondicích je dále značně usnadněna ustanovením § 2999 odst. 2 NOZ, dle kterého se peněžitá náhrada zpravidla vyčísluje sjednanou úplatou. Pokud tedy není vydání možné pro ani jednu stranu; jejich nároky se navzájem vyruší. A konečně do celé konstrukce nauky o dvou kondicích organicky zapadá pravidlo § 3002

²⁷² Lze argumentovat, že pokud by nezletilý byl povinen peněžitou náhradu zaplatit, pak by ze soukromoprávního hlediska vlastně došlo k uskutečnění koupě (prodávající pozbyl motocykl a nabyt za něj peníze) a popření toho, že kupní smlouva je neplatná. Naprosté vyloučení povinnosti k peněžitě náhradě však může působit příliš jednostranně a nespravedlivě – a dle § 2999 odst. 1 věty druhé NOZ není vyloučeno, aby se povinnost k náhradě jen vhodným způsobem omezila (*arg.: nevznikne v rozsahu*).

odst. 1 NOZ o tom, že na plnění dle smlouvy nelze použít obecná ustanovení o odpadnutí obohacení, nýbrž to je relevantní jen za podmínek § 2999 odst. 3 NOZ. V podrobnostech srov. část X. níže (a zvláště pak X.3. o zániku nároku z bezdůvodného obohacení při uskutečnění rizika, které jde k tíži oprávněného).

V.

Vypořádání plnění na závazek v trojstranných vztazích**V.1. Principy pro vypořádání trojstranných vztahů**

Jednou z nejkomplicovanějších otázek práva bezdůvodného obohacení je, mezi kterými z více osob se vypořádá bezdůvodné obohacení (která z nich je aktivně a která pasivně legitimována). Úvodem je vhodné zdůraznit účel, za kterým je vhodné omezit nároky třetí osoby, pokud jedna osoba plnila druhé. Tato kritéria prvně rozpracoval především *Canaris*,²⁷³ ovšem dnes již jsou součástí obecného povědomí v německé právní oblasti²⁷⁴ a byla již zmiňována i v české literatuře.²⁷⁵ Tak při neplatnosti (či zrušení) kauzálního právního důvodu (závazku) vhodno volit taková řešení, že:²⁷⁶

(a) stranám zůstanou zachovány vzájemné námitky (např. započtení);

(b) každá ze stran bude chráněna před námitkami třetích osob;

(c) nedojde k narušení insolvenčního pravidla *pari passu* (dle kterého věřitel nese riziko svého dlužníka za zásadně stejných podmínek jako věřitelé ostatní), zejména tím, že by věřitel (na úkor věřitelů ostatních) nebyl odkázán na nárok vůči dlužníkovi, nýbrž jej mohl „přeskočit“;

(d) strana má vést u soudu spor o platnost závazku s druhou stranou a nikoli třetí osobou.

²⁷³ Srov. LARENZ, K., CANARIS, C.-W. *Lehrbuch des Schuldrechts*. 13. vyd. Sv. 2. Díl 2. München : C. H. Beck, 2004, s. 247, pozn. č. 114 a tam uvedený odkaz na původní *Canarisův* článek (CANARIS, C.-W. *Die Bereicherungsausgleich im Dreipersonen Verhältnis* in Festschrift für Karl Larenz zum 70. Geburtstag. München : C. H. Beck 1973, s. 799–865) a pozdější souhlasné ohlasy v literatuře.

²⁷⁴ Srov. např. MEDICUS, D. *Schuldrecht II. Besonderer Teil*. 13. vyd. München : C. H. Beck, 2006, s. 273.

²⁷⁵ TICHÝ, L. *Bez důvodné obohacení, základní pojmy a návrh občanského zákoníku*. Bulletin advokacie, 2011, č. 5, s. 22; PETROV, J. *Vypořádání bezdůvodného obohacení v trojstranných vztazích*. Právní fórum, č. 9, 2011, s. 413–414.

²⁷⁶ LARENZ, K., CANARIS, C.-W. *Lehrbuch des Schuldrechts*. 13. vyd. Sv. 2. Díl 2. München : C. H. Beck, 2004, s. 247.

Jakkoli v německém právu silně přetrvává tradice, že plnění v trojstranných vztazích se vypořádávají především na základě zásady speciality *Leistungskondition* a subsidiarity *Nichtleistungskondition* (v podrobnostech srov. část III.8.5. výše), která zpravidla uvedeným zásadám odpovídá, takto výjimečné řešení lze v odůvodněných případech korigovat právě výše uvedenými principy.²⁷⁷

V.2. Případy trojstranných vztahů ve srovnávacím kontextu

Pro německý právní okruh je příznačné, že v případě trojstranných vztahů probíhá vypořádání plnění mezi smluvními stranami (totéž řešení platilo dle § 457 OZ64 a platí dle § 2995 NOZ). Paradigmatickým případem trojstranného vztahu je *subdodavatel–dodavatel–objednatel*. I pokud subdodavatel (dle smlouvy s dodavatelem) obohatil objednatele (např. tím, že vestavěl do jeho nemovitosti okna, a tím ji zhodnotil), má nárok na náhradu (i pokud je smlouva *subdodavatel–dodavatel* a/nebo *dodavatel–objednatel* neplatná nebo byla-li zrušena)²⁷⁸ jen vůči svému smluvnímu partnerovi. Jinak řečeno, vypořádání probíhá jen po linii *subdodavatel–dodavatel* a linii *dodavatel–objednatel* a nárok *subdodavatel–objednatel* (tj. možnost „přeskočit střední článek řetězu“) vzniká jen za zcela výjimečných okolností (např. lest či zneužívající jednání).

Lze ale poukázat i na další obvyklé případy trojstranných vztahů:

(a) *poukázaný–poukazatel–poukazník* (§ 1939 NOZ). Při neplatnosti nebo zrušení smlouvy mezi poukázaným a poukazatelem a/nebo poukazatelem a poukazníkem nevzniká poukázanému přímý nárok na vrácení vůči poukazníku, ať už se jedná o poukázku přijatou nebo nepřijatou.

²⁷⁷ BROX, H., WALKER, W.-D., *Besonderes Schuldrecht*. 29. vyd. München : C. H. Beck, 2004, s. 410.

²⁷⁸ V německé literatuře se dlouho diskutovalo, zda by tu nebyla možnost „přeskočit prostřední článek“ (tj. přiznat *subdodavatel* nárok z bezdůvodného obohacení proti *objednateli*), pokud jsou neplatné *obě* smlouvy (jak smlouva *subdodavatel–dodavatel*, tak smlouva *dodavatel–objednatel*). Již před delší dobou však bylo zdůvodněno, a dnešní právo z tohoto závěru vychází, že samotný nedostatek obou smluv možnost přeskočit střední článek řetězu nezakládá. Srov. již CAEMMERER, E. *Bereicherungsansprüche und Drittbeziehungen*. Juristenzeitung, č. 17, s. 1962, s. 385–389, přetištěno v CAEMMERER, E. *Gesammelte Schriften*. Sv. 1. Mohr Siebeck : Tübingen, 1968, s. 333.

(b) *přístupitel–dlužník–věřitel*, kde judikatura dovodila, že ani neplatnost smlouvy o přistoupení mezi přístupitelem a dlužníkem²⁷⁹ nezakládá přímý nárok přístupitele vůči věřiteli na vrácení plnění. V tom lze spatřovat jistou obdobu k pravidlu, že neplatnost či zrušení závazku mezi ručitelem a dlužníkem nemá dopad na vztah mezi ručitelem a věřitelem;²⁸⁰

(c) *dlužník–věřitel–třetí osoba* (v případě pravé či nepravé smlouvy ve prospěch třetí osoby, § 1767 NOZ), kde se doktrína spíše přiklání k závěru, že dlužník (ten, kdo plnil) vůči třetí osobě přímý nárok nemá;²⁸¹ ovšem v případech, kdy pojistitel platí za pojištěného poškozenému, judikatura nezřídka připouští přímý nárok.²⁸²

Pokud tedy někdo – seznatelně pro věřitele – plní na vlastní dluh vůči věřiteli do jeho majetkové sféry a zároveň plní proto, že se k tomu zavázal jinému, pak je zpravidla určující vztah mezi ochuzeným a věřitelem (při neplatnosti nebo zrušení závazku mezi nimi se vzájemná plnění vypořádají přímo mezi nimi). Tak i když ručitel plní věřiteli, neboť se k ručení a plnění z něho zavázal dlužníku (a třeba i za to od něj obdržel úplatu), je rozhodující, že ručitel a věřitel uzavřeli smlouvu o ručení, § 2018 odst. 1 NOZ). Je-li závazek z ní neplatný, zrušený či zdánlivý, ať už kvůli tomu, že tu není dluh hlavní (ručení je akcesorické, § 2019 NOZ), nebo z jiného důvodu, může ručitel požadovat vrácení přímo vůči věřiteli.²⁸³

²⁷⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. září 2011, sp. zn. 33 Cdo 2865/2008.

²⁸⁰ LORENZ, W. in *Staudinger Kommentar zum BGB*. § 812–822. Berlin : Sellier, 1999, § 812, marg. č. 47.

²⁸¹ RUMMEL, P. a kol. *Kommentar zum ABGB*. 3. vydání. Wien : Manz, 2002, před § 1431, marg. č. 16; opačně APATHY, P., RIEDLER, A. *Bürgerliches Recht, Band III. Schuldrecht BT*, 4. vyd., Wien : Springer, 2010, marg. č. 15/44. BAR, Ch., CLIVE, E. a kol. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference*. Munich : Sellier, 2009, s. 3772. Jak zveřejněno na http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf

²⁸² Srov. rozhodnutí německého BGH ze dne 29. února 2000, sp. zn. VI ZR 47/99, uveřejněné jako NJW 2000, 1718, nebo ze dne 28. listopadu 1990, sp. zn. XII ZR 130/89, uveřejněné jako BGHZ 113, 62. Pro české právo srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. srpna 2013, sp. zn. 28 Cdo 2576/2012.

²⁸³ RUMMEL, P. in Rummel P. a kol. *Kommentar zum ABGB*. 3. vydání. Wien : Manz, 2002, před § 1431, marg. č. 15. APATHY, P., RIEDLER, A. *Bürgerliches Recht, Band III. Schuldrecht BT*, 4. vyd., Wien : Springer, 2010, marg. č. 15/48.

Je vhodné dodat, že do schématu vypořádání trojstranných vztahů nevstupuje osoba přímého zástupce či pomocníka: plnění či obdržení plnění jejich prostřednictvím se přičítá zastoupenému nebo tomu, kdo pomocníka použil.²⁸⁴

Dále nutno nepouštět ze zřetele ustanovení o věcných právech. Zatímco v německém právu, jak vysvětleno v úvodu této práce, kvůli principu oddělenosti a abstrakce nedostatek samotné (kupní, směnné či jiné) kauzální smlouvy nijak nezpochybňuje převod vlastnictví (účinky navazující věcněprávní smlouvy, tj. *Einigung* ve smyslu § 929 BGB pro movité věci či § 873 odst. 1 BGB pro pozemky), v českém a rakouském právu (stejně jako ve většině dalších evropských právních řádů) se pro převod vlastnictví vyžaduje platný a účinný titul (kupní, směnná či jiná převodní smlouva). Proto i v případě, kdy jeden převádí druhému svou věc, neboť se k tomu zavázal jinému, může tuto věc vindikovat, jestliže věc nadále v právním smyslu existuje a druhý se vlastníkem věci nestal.²⁸⁵

V.3. Ustanovení § 2995 NOZ a jeho inspirační zdroje

V.3.1. Ustanovení § 2995 NOZ a DCFR

Ustanovení § 2995 NOZ navazuje na § 2993 NOZ a uplatní se ve všech případech, kdy někdo plnil na závazek. Jen tehdy tu totiž je „*obohacení třetí osoby*“ ve smyslu § 2995 NOZ, tedy osoby, která stranou závazku není. Stručnou formulaci § 2995 NOZ lze pro vyšší srozumitelnost rozvést následujícím způsobem:

Vedlo-li plnění [na závazek] k obohacení třetí osoby [tj. osoby, která stranou takového závazku není], pak třetí osoba není povinna k vydání [a tím ani náhradě] bezdůvodného obohacení vůči ochuzenému [tj. tomu, kdo plnil]. To neplatí, pokud byl ochuzený [tj. ten, kdo plnil] k plnění přiveden lstí, donucen hrozbou či zneužitím závislosti nebo pokud nebyl svéprávný.

K tomu, kdy se jedná o plnění na závazek, srov. v podrobnostech část IV.2. an. výše. Z tam uvedeného výkladu (i ze samotného § 2995 NOZ) je patrné, že rozhodující je,

²⁸⁴ Tamtéž, marg. č. 15/40. LORENZ, W. in *Staudinger Kommentar zum BGB*. § 812–822. Berlin : Sellier, 1999, § 812, marg. č. 33.

²⁸⁵ RUMMEL, P. in Rummel, P. a kol. *Kommentar zum ABGB*. 3. vydání. Wien : Manz, 2002, před § 1431, marg. č. 14 a 15.

zda z příjemcova (věřitelova) pohledu lze plnění oprávněně přičíst závazku. Naopak je bez významu, že se takovým plněním obohacuje třetí osoba, ať už v případě, kdy je plněno na její účet či k jejím rukám, nebo v případě, kdy je zhodnocována její věc.

Pro případ, že je plnění přičteno závazku (§ 2993 NOZ), stanoví § 2995 NOZ právní důsledek, že ochuzený má vůči třetí osobě právo na náhradu, jen pokud je naplněna některá z výslovně stanovených výjimek (lest, donucení hrozbou, zneužití závislosti, nesvéprávnost).

V.3.2. Ustanovení § 2995 NOZ, DCFR a OZ64

Ustanovení § 2995 NOZ je inspirováno čl. VII.-2:102 DCFR, který zní: „*Pokud obohacený nabyl obohacení tím, že ochuzený plnil na závazek nebo domnělý závazek mezi ním a třetí osobou, toto obohacení je důvodné, jestliže: (a) ochuzený plnil svobodně; nebo (b) obohacení bylo i jen nepředpokládaným důsledkem plnění na závazek.*“ Výraz „*obohacení bylo jen vedlejším důsledkem plnění*“ zde značí, že není rozhodné, zda ochuzený obohacoval třetí osobu vědomě, anebo nevědomky.²⁸⁶ Obdobně, ustanovení § 2995 NOZ má široký dosah a blokační účinek dle něj nastává, ať už ochuzený obohacení třetí osoby předpokládal (*subkontraktor dle smlouvy s dodavatelem provede stavební práce na odběratelově pozemku*), anebo nepředpokládal (*objednatel v platné smlouvě nesprávně identifikuje pozemek, a zhotovitel proto provede dílo na věci někoho jiného*).²⁸⁷

Přitom se aplikační okruh ustanovení § 2995 NOZ překrývá s dřívějším § 457 OZ64, ovšem s následujícími rozdíly:

(a) § 457 OZ64 se vztahoval nejen na případy, kdy třetí osoba byla *obohacena* tím, že plnění strany se kladně projevilo v její sféře, ale i na případy, kdy třetí osoba byla *ochuzena* tím, že jednání strany se projevilo v její sféře negativně. Naproti tomu § 2995 NOZ se vztahuje jen na případy, kdy strana závazku třetí osobu *obohatila*. Pokud naopak strana závazku třetí osobu *ochudila* (zvláště tím, že protiprávně užila její hodnotu), pak se § 2995 NOZ neuplatní; strana se nemůže vůči třetí osobě dovolat závazku, jehož ta není

²⁸⁶ BAR, Ch., CLIVE, E. a kol. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference*. Munich : Sellier, 2009, s. 3773.

Jak zveřejněno na http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf

²⁸⁷ Tamtéž.

stranou (§ 1759 věta třetí a § 1723 odst. 2 NOZ); povinnost strany k náhradě vůči třetí osobě není vyloučena paušálně, ale jen jsou-li splněny předpoklady ustanovení na ochranu dobré víry (§ 2994 a § 3001 odst. 2 NOZ);

(b) § 457 OZ64 se vztahoval jen na plnění závazku z neplatné nebo zrušené smlouvy. Naproti tomu § 2995 NOZ se vztahuje na závazky obecně, ať už vznikly nebo měly vzniknout ze smlouvy, anebo „z protiprávního činu, nebo z jiné právní skutečnosti, která je k tomu podle právního řádu způsobilá“ (§ 1723 odst. 1 NOZ);

(c) § 457 OZ64 vylučoval nárok strany na náhradu vůči třetí osobě bezvýjimečně. Naproti tomu § 2995 NOZ stanoví, že právo na náhradu výjimečně mít může, a to pokud byla k plnění „přiveden[a] lstí, donucen[a] hrozbou či zneužitím závislosti nebo pokud nebyl[a] svéprávn[á]“.

Jsou-li naplněny předpoklady § 2995 NOZ (aniž je naplněna některá z výjimek za slovy „jen pokud“), může ochuzený požadovat vydání či náhradu jen vůči druhé straně závazku (věřiteli), nikoli vůči třetí osobě. *Příklad: Jestliže subdodavatel dle ujednání s dodavatelem splnil subdodávku, má nároky jen vůči druhé straně (dodavateli), nikoli vůči třetí osobě (objednateli).*

Z § 2995 NOZ je patrné, že obohacení nelze ztotožňovat s přímým transferem hodnoty či zvýšením majetku a že někdo může jiného obohatit též prostřednictvím třetí osoby. Tak v příkladu uvedeném na konci předchozího odstavce:

(a) subdodavatel obohatil objednatele, pokud např. opravil jeho věc, a tím zhodnotil jeho aktiva;

(b) subdodavatel obohatil dodavatele, neboť plnil to, k čemu se mu zavázal; a

(c) dodavatel obohatil objednatele, neboť sjednal subdodavatele a jeho prostřednictvím dosáhl opravy objednatelovy věci, tedy zhodnocení jeho aktiv.

Ovšem nárok, který by snad mohl plynout v případě ad (a), je vyloučen výslovným ustanovením § 2995 NOZ, a proto se prosadí jen nároky ad (b) a (c). K tomuto vyloučení nároku (a) dochází, ať už ochuzený plnil na platný, anebo neplatný, zrušený, anebo nezrušený závazek.

V.3.3. Varianty aplikace § 2995 NOZ

Ustanovení § 2995 NOZ vylučuje nároky vůči třetí osobě jen ze strany ochuzeného (dlužníka). Nárok vůči třetí osobě však nejsou vyloučeny ze strany věřitele. Připadají v úvahu následující varianty (za předpokladu, že se neuplatní některá z výjimek dle § 2995 NOZ):

(a) Jestliže tu je mezi věřitelem a třetí osobou platný závazek, pak věřitel plnil třetí osobě prostřednictvím dlužníka (tj. „jiné osoby“ ve smyslu § 1935 NOZ) a splnil svůj dluh.

Příklad: Zhotovitel dluží objednateli zhotovit na jeho pozemku stavbu. K tomu zhotovitel použije subdodavatele. Pak zhotovitel splnil objednateli svůj dluh (prostřednictvím subdodavatele) a subdodavatel má nárok jen vůči zhotoviteli (je-li tu mezi subdodavatelem a zhotovitelem platná smlouva, pak v souladu s touto smlouvou, jinak dle bezdůvodného obohacení).

(b) Jestliže závazek mezi věřitelem a třetí osobou je neplatný nebo zrušený, mění se jen tolik, že se vypořádání mezi věřitelem a třetí osobou neřídí platnou smlouvou mezi nimi, nýbrž úpravou bezdůvodného obohacení.

Příklad: Smlouva mezi zhotovitelem a objednatelem o zhotovení stavby na objednatelově pozemku je neplatná, resp. závazek z ní byl zrušen, např. odstoupením. Pak zhotovitel plnil objednateli na neplatný či zrušený závazek a vypořádá se s ním dle § 2991 ve spojení s § 2993 NOZ. Subdodavatel má nárok jen vůči zhotoviteli.

(c) Jestliže tu závazek mezi věřitelem a třetí osobou vůbec není, a není ani zdánlivý či domnělý, stále platí výše uvedené, tedy to, že dlužník se vypořádá s věřitelem a ten s třetí osobou. Uvedený závěr plyne z § 2995 NOZ a vede ke spravedlivým výsledkům při aplikaci § 3001 odst. 1 NOZ.

Příklad: Jestliže objednatel ve smlouvě nesprávně označil svůj pozemek, a proto zhotovitel nesprávně provedl dílo na pozemku sousedním, přesto zhotovitel splnil svůj dluh vůči objednateli, neboť plnil, co odpovídá obsahu smlouvy (je-li smlouva neplatná, vypořádají se strany dle bezdůvodného obohacení). Nároky vůči sousedu má objednatel a ten také nese nebezpečí, že nárok z bezdůvodného obohacení bude vyloučen § 3001 odst.

2 NOZ. Ovšem, pokud by byl pozemek ve smlouvě označen správně a zhotovitel se spletl, pak plnil něco jiného, než bylo smluveno, jeho plnění se závazku mezi objednatelem a zhotovitelem nepřičítá, objednateli stále plnění dluží; zhotovitel má přímý nárok vůči sou-
sedu a nese též riziko § 3001 odst. 2 NOZ.

(d) Výše uvedené platí též tehdy, pokud došlo k vadě jak ve vztahu mezi subdodavatelem a zhotovitelem, tak ve vztahu mezi zhotovitelem a objednatelem.

(e) Ustanovení § 2995 NOZ však nevylučuje vindikaci dle § 1040 NOZ an. Proto, pokud se objednatel nestal vlastníkem subdodavatelovy věci (např. dle ustanovení § 1109 NOZ an., která samostatně řeší ochranu objednatelovy dobré víry) a ta jako samostatná věc v právním smyslu stále trvá, může subdodavatel požadovat její vydání přímo vůči zhotoviteli.

V.3.4. Výluky z § 2995. Souvislost s DCFR. Příklady aplikace.

Ustanovení § 2995 NOZ obsahuje, na rozdíl od dřívějšího § 457 OZ64, výjimky stanovené pro případ, že ochuzený plnil na závazek, který je (absolutně či relativně) neplatný z některého z tam vypočtených důvodů.

V případě *nesvéprávnosti* jde o takový nedostatek svéprávnosti, který založil neplatnost smlouvy. Obdobně se posoudí případ plnění v (přechodné) duševní poruše (srov. § 581 NOZ). V případě *lsti, donucení hrozbou* nebo *zneužití závislosti* se též vyžaduje, aby „*právní důvod* (na základě kterého došlo k obohacení třetí osoby) *byl neplatný nebo zrušený a dluh ochuzeného postižen*“ některým z vypočtených důvodů – srov. též čl. VII.-2:102 písm. (a) DCFR ve spojení s čl. VII.-2:103 odst. 2 DCFR.²⁸⁸ Proto se k aplikaci výjimky z § 2995 NOZ zpravidla vyžaduje lest ve smyslu § 584 odst. 2 NOZ (a pokud lstivě jednala třetí osoba, vyžaduje se přičitatelnost dle § 585 NOZ), donucení hrozbou ve smyslu § 587 NOZ nebo rozpor s dobrými mravy (§ 580 odst. 1 NOZ).

Pokud by smlouva byla platná, pak by došlo ke splnění dluhu z ní plynoucího, a tím by se nárok z bezdůvodného obohacení vyloučil. Naproti tomu, pokud smlouva platná

²⁸⁸ BAR, Ch., CLIVE, E. a kol. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference*. Munich : Sellier, 2009, s. 3771.
Jak zveřejněno na http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf

není, a to již z jiného důvodu, např. pro rozpor se zákonem, § 2995 NOZ se přesto uplatní, jestliže by jinak některý z důvodů tam stanovených neplatnost smlouvy založil.

Za příklady použití výluky z § 2995 NOZ lze uvést:

(1) *Bar a kol.*²⁸⁹ zmiňují příklad, kdy zloděj, předstíraje, že je vlastníkem automobilu, jej dá do opravy, a následně zmizí. Opravář, byť plnil na závazek ze smlouvy se zlodějem, má vůči vlastníku právo na náhradu, neboť byl lstivě uveden v omyl.

(2) Nejvyšší soud posuzoval případ,²⁹⁰ kdy jednatelé kupovali zboží na nemajetnou společnost, toto zboží zpeněžili ve vlastní prospěch, a protože prodávající měl nárok jen vůči nemajetné společnosti, ničeho se nedomohl.²⁹¹ Pokud by se lstivé jednání jednatelů prokázalo (i jen v civilním řízení, tedy bez ohledu na to, zda se jedná o trestný čin podvodu), pak by prodávající měl nárok z bezdůvodného obohacení též přímo vůči nim. Lest může spočívat v prokazatelném úmyslu jednatelů za zboží nezaplatit, který tu byl již při uzavření smlouvy s prodávajícím; lest ale nemůže spočívat v samotné skutečnosti, že společnost je insolventní.

(3) Konečně, Ústavní soud posuzoval případ,²⁹² kdy poškozená byla donucena prodat kradený automobil kupujícímu a zmocnit jednoho z pachatelů k inkasování kupní ceny. Kupující zmocněnci kupní cenu skutečně zaplatil, avšak poté, kdy musel kradený automobil vydat skutečnému vlastníku, (čímž splnil svou restituční povinnost),²⁹³ domáhal se po poškozené, jako druhé smluvní straně, vrácení zaplacené kupní ceny jako bezdůvodného obohacení. Ústavní soud pasivní legitimaci poškozené vyloučil a shledal, že pasivně legitimován je jen přímo obohacený „zmocněnec“. Mám za to, že § 2995 NOZ

²⁸⁹ BAR, Ch., CLIVE, E. a kol. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference*. Munich : Sellier, 2009, s. 3771.

Jak zveřejněno na http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf

²⁹⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. července 2013, sp. zn. 23 Cdo 1260/2012.

²⁹¹ Přitom zde Nejvyšší soud odmítl *piercing of corporate veil*, tj. zneužití formy kapitálové obchodní společnosti na úkor jejích věřitelů, jakkoli zejména v případě smísení majetku by byl rozumný.

²⁹² Nález Ústavního soudu ze dne 30. července 2013, sp. zn. I. ÚS 2617/11.

²⁹³ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 19. října 2011, sp. zn. 28 Cdo 3215/2011.

zde směřuje k jisté korekci uvedeného (obecně nesprávného)²⁹⁴ závěru (pro který nejsou v nálezu uvedeny *ústavněprávní* důvody).

V.4. Užití či požití vlastnickovy věci dle smlouvy s jiným

V.4.1. Překonaná judikatura k § 457 OZ64

Dřívější § 457 OZ64 a judikatura k němu nerozlišovaly mezi tím, zda osoba stojící vně (neplatné nebo zrušené) smlouvy byla obohacena, nebo ochuzena: ten, kdo *obohatil* třetí osobu při svém plnění, nebyl oprávněn požadovat po ní náhradu a ten, kdo třetí osobu *ochudil* tím, že dle smlouvy užíval její hodnotu, nebyl povinen jí náhradu poskytnout.

Jestliže držitel, ač nevlastník, neoprávněně pronajal vlastnickovu věc nájemci, byla taková nájemní smlouva již kvůli neoprávněnosti pronájmu neplatná (dnes ovšem srov. § 1760 NOZ). Nájemce nahradil, oč se dle takové neplatné smlouvy obohatil (užívání věci vyčíslené obvyklou cenou), výhradně pronajímateli jako druhé smluvní straně (při vrácení nebo započtení toho, co nájemce plnil pronajímateli, tj. zpravidla nájemného).²⁹⁵ Pronajímatel pak nahradil bezdůvodné obohacení vlastníku. Byl-li však pronajímatel *poctivým* (oprávněným) držitelem (ve smyslu § 130 OZ64), pak k náhradě povinen nebyl.²⁹⁶

Dle dřívější úpravy tak vlastník vyšel naprázdno, nejen pokud byl pronajímatel insolventní, ale též v té výjimečné situaci, kdy držitel byl v dobré víře, avšak nájemce ne. V takové situaci nároky vlastníka vůči držiteli-pronajímateli vylučoval § 130 odst. 2 OZ64 a vůči nájemci § 457 OZ64.

Uvedené závěry, o tom, že vlastník nemá vůči nájemci právo na náhradu, se (logicky) uplatňovaly též tehdy, pokud:

²⁹⁴ Jedná se o odchylku od závěru, že aktivně a pasivně legitimovány jsou strany závazku. Pokřivením obecného pravidla, kterým se sice dosáhne snad spravedlivého výsledku v posuzovaném případě, ale též povede k nespravedlnosti v desítkách případů dalších.

²⁹⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 16. dubna 2014, sp. zn. 23 Cdo 2021/2012.

²⁹⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 1. února 2011, sp. zn. 28 Cdo 4694/2010.

(a) držitel (pronajímatel) držbu věci nabyl na základě neplatné smlouvy s vlastníkem;²⁹⁷

(b) věc neoprávněně pronajal její spoluvlastník.²⁹⁸ Nájemní smlouva byla neplatná již kvůli neoprávněnému pronajmutí (dnes ovšem srov. § 1760 NOZ) a nájemce se vypořádal jen s pronajímatelem (spoluvlastníkem) a neoprávněně pronajímající spoluvlastník zase s ostatními spoluvlastníky;

(c) se jednalo o neplatný podnájem (ať už proto, že nájemce neodvozoval své nájemní právo od skutečného vlastníka, nebo proto, že se dle zákona vyžadoval k podnájmu souhlas vlastníků a ten nebyl udělen). I v tomto případě se podnájemce vypořádal jen s nájemcem a nájemce zase s vlastníkem.²⁹⁹

Naproti tomu užíval-li nájemce věc mimo rámec (byť neplatné) nájemní smlouvy (zejména po skončení doby nájmu), pak již § 457 OZ64 nevyklučoval, aby se vlastník věci domáhal náhrady za takové „víceužívání“ přímo vůči nájemci.³⁰⁰

V.4.2. Nová koncepce a § 2994 NOZ jako její důsledek

Občanský zákoník pojímá úžeji blokační účinek závazku, tj. pravidlo, že se strana závazku vypořádá výhradně s druhou stranou. Na rozdíl od dřívějšího § 457 OZ64, nyní § 2995 NOZ dopadá jen na případy, kdy strana třetí osobu *obohatila*, ne však na případy, kdy ji *ochudila*. Již z toho lze dovodit, že pokud strana závazku neoprávněně užívala (zejména jako nájemce) nebo požívala (zejména jako pachtýř) věc třetí osoby, není *a priori* vyloučena její povinnost poskytnout třetí osobě (vlastníku) náhradu. Povinnost k náhradě však může být vyloučena § 3001 odst. 2 NOZ o ochraně uživatele nebo požívatelovy dobré víry (§ 3002 odst. 1 NOZ se zde neuplatní, neboť je relevantní jen „*vůči druhé straně*“, nikoli vůči třetí osobě).

Uvedené řešení (které by beztak vyplynulo z § 2995 ve spojení s § 3001 odst. 2 NOZ) se pak v § 2994 NOZ stanoví výslovně. Ustanovení § 2994 NOZ tak spíše než *lex*

²⁹⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 17. července 2012, sp. zn. 28 Cdo 16/2012.

²⁹⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 20. března 2012, sp. zn. 28 Cdo 1617/2011.

²⁹⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. června 2012, sp. zn. 28 Cdo 1345/2012.

³⁰⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. listopadu 2013, sp. zn. 28 Cdo 1942/2013.

specialis k § 2995 NOZ představuje jeho explikaci, resp. výslovné potvrzení zákonodárcovy vůle, kterou projevil též v důvodové zprávě k § 2994 NOZ.³⁰¹

Ustanovení § 2994 NOZ se zakládá na myšlence, že pokud protiprávně užívám (nebo požívám) Vaši věc, nezprostím se vůči Vám povinnosti k náhradě jen proto, že jsem s jinou osobou uzavřel smlouvu (ať už platnou, anebo neplatnou, zrušenou, anebo nezrušenou). Vždyť obecně platí, že smlouva vůči Vám nemůže působit, nejste-li její stranou (§ 1759 věta třetí NOZ; pro závazky obecně srov. § 1723 odst. 2 NOZ). Dále je účelem § 2994 NOZ postavit najisto, že riziko insolventnosti jde k tíži toho, kdo jedná ve zlé víře:

(a) Je-li uživatel či poživatel v dobré víře, pak „černého Petra“ drží vlastník: vůči uživateli či poživateli nemá přímý nárok a po insolventním pronajímateli nebo propachtovateli se (plné) náhrady nedomůže.

(b) Je-li uživatel nebo poživatel ve zlé víře, pak „černého Petra“ drží on: dle § 2994 NOZ je vůči vlastníku povinen k náhradě (a to i pokud dříve pronajímateli či propachtovateli platil nájemné či pachtovné) a po insolventním pronajímateli nebo propachtovateli se (plného) odškodnění nedomůže.

V.4.3. Předpoklady § 2994 NOZ

„Dání věci“ k užívání či požívání jinému může nastat např. výprosou (§ 2189 a násl. NOZ), výpůjčkou (§ 2193 a násl. NOZ), nájmem (§ 2201 a násl. NOZ) nebo pachtem (§ 2332 a násl. NOZ). Může k němu ale dojít i jinak, např. jen společenskou úsluhou.

Vzhledem k širokému chápání pojmu věci (§ 489 a 496 NOZ) se § 2994 NOZ vztahuje např. i na autorské dílo, resp. majetková práva k němu (§ 12 a násl. AutZ). Dobrá víra nabyvatele dle licenční smlouvy tak vylučuje povinnost k vydání bezdůvodného obohacení ve smyslu § 40 odst. 4 AutZ (uvedený závěr lze dovodit též z § 3001 odst. 2

³⁰¹ [Pokud uživatel nebo poživatel byl v dobré víře, že má k užívání nebo požívání řádný titul,] *dává jeho ochrana proti třetí osobě v úpravě bezdůvodného obohacení smysl, i když je touto třetí osobou vlastník nebo spoluvlastník. Není-li však uživatel či poživatel v dobré víře, ztrácí jeho ochrana odůvodnění. Dosavadní pojetí, že i v takovém případě se dotčený vlastník nebo spoluvlastník může domáhat plnění jen proti tomu, kdo věc neoprávněně dal jinému k užívání nebo požívání, a že jen ten se proti neoprávněnému uživateli či poživateli může domáhat, aby mu obohacení vydal, komplikuje právní styk a zeslabuje ochranu vlastnického práva.*

NOZ). Obdobné závěry se uplatní ve vztahu k ostatní předmětům duševního a průmyslového vlastnictví, byť v případě patentů, užitných vzorů, průmyslových vzorů, ochranných známek a zeměpisných označení a označení původu se znak dobré víry bude primárně odvíjet od zápisu ve veřejném rejstříku.

Ustanovení § 2994 NOZ se vztahuje ke skutkové podstatě *protiprávního užití cizí hodnoty* (§ 2991 odst. 2 NOZ). Této skutkové podstatě odpovídá též znak *neoprávněně. Užití cizí hodnoty* značí užívání či požívání cizí věci a znak *protiprávně* či *neoprávněně* značí, zda je uživatel či poživatel oprávněn k takovému užívání či požívání věci vůči vlastníku.

Pokud vlastník nikomu nezřídil právo věci užívat či požívat, pak je nerozhodné, zda smlouva, kterou uživatel či poživatel uzavřel o věci s jinou osobou, je platná, anebo neplatná a zda závazek z ní byl, anebo nebyl zrušen. Taková smlouva vůči vlastníku zkrátka nepůsobí (§ 1759 věta třetí NOZ).

Znak *neoprávněnosti* je tak zřetelně naplněn, pokud věc k užívání nebo požívání dává jinému nepoctivý držitel (který není vlastníkem). Pokud uživatel nebo poživatel nejedná v dobré víře, je vůči vlastníku povinen k náhradě. Naplněn je i tehdy, pokud věc dal k užívání či požívání držitel poctivý (který není vlastníkem). *Oprávněnost* ale nelze dovodovat z § 996 NOZ a tam uvedeného výrazu, že vlastník smí s věcí nakládat. Ustanovení § 996 NOZ totiž míří jen na práva a povinnosti samotného držitele, nikoli třetích osob: stejně jako oprávnění poctivého držitele s věcí disponovat nezakládá vlastnictví toho, komu věc prodá,³⁰² tak ani toto oprávnění nezakládá oprávněnost ve smyslu § 2994 NOZ, pokud poctivý držitel umožní jinému věc užívat či požívat. Proto v případech, kdy poctivý držitel dal věc k užívání nebo požívání jinému, který v dobré víře nebyl, je tento jiný povinen vlastníku k náhradě. s

Znak *neoprávněnosti* je naplněn, i pokud věc dala jinému k užívání nebo požívání osoba (např. nájemce nebo podnájemce), která své právo odvozuje od držitele, ať už poctivého, anebo nepoctivého, který není vlastníkem, zejména pokud si držitel věc přisvojil nebo ji nabyl od jiného než od vlastníka. Naproti tomu, je spornější, nakolik připustit

³⁰² Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. července 2003, sp. zn. 22 Cdo 1836/2002.

aplikaci § 2994 NOZ v situaci, kdy někdo věc nabyt k užívání či požívání od osoby, která o této věci uzavřela *neplatnou či zrušenou* smlouvu s vlastníkem. Bude-li v takové situaci vlastníkův nárok vůči uživateli či poživateli vůbec připadat v úvahu, pak jen výjimečně, neboť uživatel či poživatel bude chráněn § 7 NOZ, analogickým použitím § 1109 písm. c) NOZ³⁰³ a principem, že není úlohou třetí osoby prověřovat skutečnosti, které tu jsou mezi stranami.³⁰⁴

V.4.4. Neoprávněný podnájem. Judikatura k ABGB a BGB.

Konečně vyjdeme z případu, kdy vlastník smlouvou platně převede na druhou stranu právo věc užívat či požívat po určitou dobu a během této doby věc užije či požije třetí osoba. Je v takovém případě vlastník aktivně legitimován vůči třetí osobě?

Česká judikatura vycházela ze závěru, že za dobu, na kterou nájemce (a obdobný závěr musí platit pro vlastníka) převedl právo věc užívat nebo požívat na jiného, nemá právo požadovat náhradu po třetí osobě, ať už ta věc užívá či požívá svévolně,³⁰⁵ nebo na základě neplatné podnájemní smlouvy.³⁰⁶ Německá judikatura dospívá dokonce k závěru, že vlastník nemá v případě neoprávněného podnájemní vůbec právo na náhradu, tím méně vůči podnájemci.³⁰⁷ Novější rakouská judikatura sice dovodila (oddobně k základní koncepci § 2994 NOZ), že nárok ochuzeného vlastníka není vyloučen jen proto, že se obohacený obohacoval na základě smlouvy s třetí osobou;³⁰⁸ ale i dle rakouského práva by již bylo nadměrné, aby měl vlastník přímý nárok, je-li tu řetězec od vlastníka k nájemci a od nájemce k podnájemci.

³⁰³ „pokud k nabytí došlo za úplatu... od někoho, komu vlastník věc svěřil“ Jakkoli se dle § 1109 písm. c) NOZ jedná o nabytí vlastnického práva od neoprávněného, zatímco dle § 2994 NOZ o užívání či požívání vlastníkovy věci, musí platit: Jestliže určitá skutečnost postačí k ochraně dobré víry nabyvatele vlastnického práva, tím spíše musí postačit k ochraně dobré víry pouhého uživatele či poživatele.

³⁰⁴ Srov. nálezy Ústavního soudu ze dne 23. ledna 2001, sp. zn. II. ÚS 77/2000, a ze dne 25. února 2009 I. ÚS 143/07; pro případ odstoupení srov. též § 2005 odst. 1 NOZ.

³⁰⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 13. listopadu 2013, sp. zn. 28 Cdo 1723/2013, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. listopadu 2010, sp. zn. 28 Cdo 2932/2010.

³⁰⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. listopadu 2004, sp. zn. 25 Cdo 264/2004, uveřejněné ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek (civilní řada) pod č. 31/2005.

³⁰⁷ Rozhodnutí německého BGH ze dne 21. září 2001, sp. zn. V ZR 228/00, uveřejněné v NJW 2002, 60, odst. 19 a další tam citovaná rozhodnutí.

³⁰⁸ Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 2. února 1962, sp. zn. 1 Ob 353/97m a rozhodnutí rakouského OGH ze dne 15. listopadu 2000, sp. zn. 3 Ob 259/00k, bod 3.1.

Z důvodu vhodnosti řešení i středoevropské konvence považují za vhodné z dosavadní judikatury Nejvyššího soudu vycházet i nadále.

VI.

Jiné skutkové podstaty

VI.1. Plnění jinému jinak než na závazek

Jakkoli skutková podstata *plnění bez právního důvodu* dle NOZ se nejčastěji použije při plnění na neplatný závazek (NOZ již neobsahuje skutkovou podstatu *plnění z neplatného právního důvodu*), její význam se tím nevyčerpává. Dopadá též na případy *plnění bez souvislosti se závazkem*.

VI.1.1. Majetkový převod třetí osobě

V první řadě se bude jednat o případy, kdy dlužník neplní „*věřiteli, případně osobě oprávněné přijmout plnění místo věřitele*“, nýbrž třetí osobě,³⁰⁹ která se nemůže domnívat, že jí je plněno na určitý právní důvod. Paradigmatický případ je zde ten, že plátce při zadávání bankovního příkazu nesprávně vyplní číslo bankovního účtu, a proto jsou jeho prostředky převedeny na účet náhodné třetí osoby X (která není ani věřitelem, ani osobou, kterou věřitel pověřil k přijetí plnění).

Teoreticky se o případ plnění jinému nikoli na závazek jedná i tehdy, pokud někdo plní svůj dluh věřiteli a přitom obohatí třetí osobu (kdo plnil, nečinil tak na závazek, jehož by třetí osoba byla stranou). Ovšem nárok toho, kdo plnil, vůči třetí osobě bude vyloučen ustanovením § 2995 NOZ (dříve § 457 NOZ). Pokud se ale výjimečně naplní některá z výjimek uvedených v § 2995 NOZ („*pokud byl ochuzený k plnění přiveden lstí, donucen hrozbou či zneužitím závislosti nebo pokud nebyl svéprávný*“), pak se uvedená kondikce (plnění jinému nikoli na závazek s ním, *Zuwendungskondiktion*) může prosadit.

VI.1.2. Zhodnocení cizí věci

Dalším významným případem, kdy někdo plní jinému bez souvislosti se závazkem je zhodnocení jeho věci, resp. učinění nákladu na ni. Mám ovšem za to, že v českém právu je význam této kondikce omezený, neboť by měla podléhat dvojí subsidiaritě: jednak

³⁰⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. listopadu 2012, sp. zn. 32 Cdo 4470/2010.

vůči kondikci plnění na závazek, jednak vůči úpravě věcných práv (vztah vlastníka a držitele, § 996 an. NOZ, § 130 a 131 OZ64). Tak na jedné straně, pokud někdo zhodnotí něčí věc, neboť se k tomu jinému zavázal neplatnou či zrušenou smlouvou, obdrží od jiného náhradu ve výši obvyklé ceny plnění (srov. část IX.2.3. níže) – a jedná se o případ plnění na závazek. A na straně druhé, pokud někdo zhodnotí cizí věc, nakládá s ní jako její (domnělý) vlastník, je držitel; je-li poctivý, obdrží náhradu za to, oč je věc stále zhodnocena (§ 996 an. NOZ). Zde pojednávaná skutková podstata (zhodnocení cizí věci jinak než při plnění na závazek) tak předpokládá, že někdo zhodnotí cizí věc, aniž se k tomu zavázal jinému (byť závazek je neplatný nebo zrušený) a aniž by s věcí nakládal jako její vlastník.

Uvedený předpoklad naplní dva typové případy:

(1) Zhotovitel chce zhodnotit či opravit objednatelovu věc, ale v omylu opraví věc třetí osoby. Pak zhotovitel nesplnil vůči objednateli svůj závazek; zhotovitel obohatil třetí osobu (aniž by jí plnil na závazek).

(2) Nájemce zhodnotí pronajatou věc, a to nikoli proto, že by za to měl od pronajímatele obdržet úplatu (např. i v té podobě, že za určité období bude zproštěn platby nájemného), nýbrž s očekáváním, že zhodnocenou věc bude moci po delší dobu užívat. Věc však ve skutečnosti vlastní třetí osoba.

V obou případech však nárok z bezdůvodného obohacení – ač základní předpoklady pro jeho vznik budou naplněny – bude vyblokován ustanovením § 3001 odst. 2 NOZ (třetí osoba obdržela obohacení v dobré víře nebo nikoli o své vůli a nemůže je dobře vydat). To značně snižuje význam pojednávané kondikce.

Srovnání: Zhodnocení cizí věci se v rakouském právu posuzuje dle § 1041 ABGB (není-li tu plnění ve smyslu uvedeném v části III.8.5. uvedené výše, nemůže se použít § 1431 ABGB).³¹⁰ Ač se jedná o případ bezdůvodného obohacení (*Verwendungsklage*), kritéria pro vyčíslení náhrady jsou obdobná jako v případě držby: poctivý příjemce na-

³¹⁰ Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 24. září 1981, sp. zn. 7 Ob 628/81.

hradí svůj subjektivní užitek, nepoctivý držitel, oč se věc zhodnotila.³¹¹ Zatímco česká a rakouská ustanovení upravují především držbu (vyžaduje se ovládnání věci i vlastnická vůle), obdobná německá ustanovení upravují detenci (vyžaduje se jen ovládnání věci), byť volí volí shodný termín „*Besitz*“, srov. § 854 odst. 1 BGB. A proto ustanovení o vypořádání s vlastníkem dopadají též na nájemce (věc skutečně ovládá), ne však na toho, kdo věc zhodnotí např. jako zhotovitel, neboť i pro vznik detence se vyžaduje „*určité trvalost a ustálenost vztahu k věci*“.³¹² Pak se v plném rozsahu uplatní nákladová kondikce (náklad učiněný na majetek jiného, resp. na cizí věc, tj. *Aufwendungskondiktion*, resp. *Verwendungskondiktion*), přičemž kritériem pro určení náhrady je objektivní zvýšení ceny věci.³¹³

VI.2. Protiprávní užití cizí hodnoty

VI.2.1. Komparativní a vývojové souvislosti

Ustanovení § 2991 odst. 2 NOZ obsahuje novou skutkovou podstatu bezdůvodného obohacení „*protiprávní užití cizí hodnoty*“, která se významně inspirovala v německém právním okruhu.³¹⁴ Uvedená kondikce má v Německu, Rakousku i v České republice ten význam, že umožňuje tomu, kdo zasáhl do cizího právního statku, uložit povinnost k vydání obohacení, i pokud to převyšuje škodu; naproti tomu v právních řádech, kde se náhrada škody „*přiznává velkoryseji a dokonce se vyčísľuje dle škůdcova zisku* (restitutory damages), je právně politický tlak na rozvinutí vyrovnávacího institutu v rámci bezdůvodného obohacení malý“.³¹⁵ Lze dodat, že další odlišnost spočívá v tom, že nárok na náhradu bezdůvodného obohacení, na rozdíl od toho na náhradu škodu, obecně nepředpo-

³¹¹ Tamtéž.

³¹² BASSENGE, P. in Palandt a kol. *Bürgerliches Gesetzbuch*. 74. vyd. München : C.H.Beck, 2015, komentář k § 854, marg. č. 3.

³¹³ Srov. např. rozhodnutí německého BGH ze dne 4. dubna 1990, sp. zn. VIII ZR 71/89.

³¹⁴ TICHÝ, L. *Bez důvodné obohacení, základní pojmy a návrh občanského zákoníku*. Bulletin advokacie, 2011, č. 5, s. 25.

³¹⁵ SCHLECHTRIEM, P. *Restitution und Bereicherungsausgleich in Europa*. Sv. 1. Tübingen : Mohr Siebeck, 2000, s. 277.

kládá zavinění – nicméně tuto odlišnost značně stírá § 3001 odst. 2 NOZ, dle kterého ten, kdo obdržel, co nemůže dobře vydat, v dobré víře,³¹⁶ není povinen k náhradě.

Nová skutková podstata „protiprávní užití cizí hodnoty“ nahrazuje dřívější „bezduvodné obohacení z nepoctivých zdrojů“ dle § 451 OZ64.³¹⁷ Pod novou skutkovou podstatu bude spadat většina případů, které spadaly pod tu dřívější (novější judikatura k OZ64 dovedila, že obvykle bude bezduvodným obohacením získaným z nepoctivých zdrojů to, které obohacený získal zásahem do cizího práva).³¹⁸ Ovšem konkrétnější výraz *protiprávní užití cizí hodnoty* vylučuje možnost dospívat výkladem neurčitého pojmu *nepoctivé zdroje* k obtížně předvídatelným závěrům.

Významným inspiračním zdrojem této skutkové podstaty je německé právo, které vybudovalo tzv. *Eingriffskondiktion* (která spadá pod bezduvodné obohacení získané jinak než plněním).³¹⁹ Z té přirozeně vychází též právo rakouské, resp. dnešní výklad § 1041 ABGB:³²⁰ *Za vlastníka ve smyslu § 1041 ABGB je třeba považovat každého, komu je právní statek přiřazen. ... Užitím se pak rozumí každé užití takového práva, které je v rozporu s [takovým přiřazením]*“ Z týchž zásad vychází též právo švýcarské.³²¹ Jakkoli se konkrétní posouzení jednotlivých případů může lišit (např. co do otázky, zda se *Eingriffskondiktion* aktivuje též při zásahu do relativního práva), základní teoretická výcho-

³¹⁶ Přitom dobrá víra představuje kritérium obdobné zavinění. V případě zavinění se jedná o to, zda jednající vynaložil jemu dosažitelný standard péče, aby se vyhnul svému protiprávnímu jednání. V případě dobré víry se jedná o to, zda jednající vynaložil dostatečný standard péče, aby zjistil, zda zasahuje do cizího práva.

³¹⁷ Pojem nepoctivých zdrojů nebyl od počátku definován a vyznačoval se konotacemi socialistické společnosti (prospěchem z nepoctivých zdrojů byla i nedovolená výdělečná činnost), které ovšem tento pojem dle nové judikatury (srov. též následující poznámku) nemá. ŠVESTKA, J. *Základní teoretické otázky odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch*. Praha: AUC-Iuridica, č. 3–4, 1979, s. 161.

³¹⁸ Mj. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. července 2011, sp. zn. 28 Cdo 4755/2009.

³¹⁹ Srov. např. SPRAU, H. in Palandt a kol. *Bürgerliches Gesetzbuch*. 74. vyd. München : C.H.Beck, 2015, komentář k § 812, marg. č. 38 an.; nebo WENDEHORST, CH. in Bamberger/Roth (eds) *Beck'scher Online-Kommentar BGB*. 31. vydání. München : C. H. Beck, 2014, komentář k § 812, marg. č. 119 an.

³²⁰ Srov. právní větu rakouského OGH ze dne 29. dubna 1980, č. RS0019971, uveřejněnou na ris.bka.gv.at.

³²¹ SCHULIN, H. in Honsell, H., Vogt, P., Wiegand, W. (vyd.) *Obligationenrecht I*. 4. Vydání. Basel : Helbing Lichtenhahn, 2007, komentář k § 62 OR, marg. č. 19.

diska jsou shodná: vyžaduje (nedovolený) zásah do právního statku vyhrazeného (přiřazeného) jinému.³²²

Uvedená *Zuweisungstheorie* (nauka založená na posouzení, zda protiprávní jednání vedlo k zásahu do právního statku, který je dle právního řádu vyhrazen dle určité osobě tak, že je oprávněna jiné z jeho užívání vyloučit) založena již *Wilburgem*³²³ dnes zcela dominuje a překonala:

(a) Teorii majetkového převodu (*Vermögensverschiebungslehre*), která dominovala pouze v raných letech po přijetí BGB. Dle této teorie nárok z bezdůvodného obohacení mohl vzniknout jen tehdy, došlo-li k převodu hmotné věci náležící obohacenému na ochuzeného. Jednalo se o doplněk vindikace; vycházelo se z požadavku klasického římského práva, že pro vznik kondikce tu musí být *datum*; a ještě se nedostatečně zohledňoval význam nemajetkových hodnot.³²⁴

(b) Teorii, které za konstitutivní prvek pro vznik *Eingriffskondiktion* považovaly samotné protiprávní jednání. Ovšem samotná protiprávnost není s to spolehlivě vymezit, kdo a proč byl zásahem ochuzen a neumožňuje ani náležitě určit výši nároku: protože tu není právní statek, ke kterému by bylo možné vztahovat cenu licence, nabízí se jen příliš široké, resp. obtížně uchopitelné kritérium veškerého obohacení, které vzniklo v příčinné souvislosti s protiprávním jednáním.³²⁵ Lze tedy shrnout, že originalita a přínos *Zuweisungstheorie* spočívá ve vnímání, že zásahová kondikce nepředstavuje prostý protipól náhrady škody, nýbrž spíše doplněk ustanovení o zejména věcných právech. Proto jakkoli základní filozofie dnešní „zásahové kondikce“ v německém, rakouském i švýcarském právním řádu je táž, mám za to, že její podstata je spíše než německým pojmem *Eingriff-*

³²² SCHWARZ, G., WANDT, M. *Gesetzliche Schuldverhältnisse*. 2. vyd. München : Vahlen, 2006, s. 184. Podrobný přehled německých právních zdrojů obsahuje PEUKERT, A. *Güterzuordnung als Rechtsprinzip*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2008, s. 427, pozn. č. 135.

³²³ WILBURG, W. *Die Lehre von der ungerechtfertigten Bereicherung*. Graz : Lauchner & Lubensky, 1934, s. 27, odvozuje bezdůvodné obohacení jako „prodlouženou ruku“ absolutního práva a oprávnění vyloučit jiné z jeho užívání.

³²⁴ ELLGER, R. *Bereicherung durch Eingriff*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2002, s. 170 a 171.

³²⁵ WILBURG, W. *Die Lehre von der ungerechtfertigten Bereicherung*. Graz : Lauchner & Lubensky, 1934, s. 105.

skondiktion (zdůrazňujícím zásah) vystižena rakouským pojmem *Verwendungsklage* (zdůrazňující užití, rozumí se hodnoty vyhrazené jinému).

Jakkoli u typických zásahů do vlastnického práva nebude o naplnění *Eingriffskon- diktion* zpravidla pochyb,³²⁶ může v některých případech vzniknout pochybnost, např. tehdy, pokud někdo fotografuje cizí dům,³²⁷ promítá obraz na stěnu cizího domu³²⁸ nebo pokud někdo registruje místo podnikání na cizí adrese.³²⁹ Nejedná se zde ale o otázku samotného bezdůvodného obohacení, nýbrž o výklad jiných norem soukromého práva a vymezení rozsahu jiných institutů, např. toho, jaká všechna oprávnění jsou vlastníku vyhrazena k jeho věci.

Skutková podstata *protiprávního užití cizí hodnoty* (stejně jako skutková podstata *obohacení z nepoctivých zdrojů*) je subsidiární: pokud někdo užívá věc dle smlouvy či jiného právního jednání učiněného vlastníkem (byť je právní jednání neplatné nebo závazek z něj zrušen), pak jde o bezdůvodné obohacení získané *plněním bez právního důvodu* (resp. *plněním z neplatného právního důvodu*). Naproti tomu pokud obohacený užívá vlastníkovu věc, aniž by s ním měl jakýkoli kauzální vztah, o protiprávní užití cizí hodnoty se jedná.

VI.2.2. Předpoklady: užití, hodnota, cizost, protiprávnost

Užití zde nutno chápat v širokém smyslu; význam tohoto pojmu je podstatně širší než jen fyzické užívání. Z § 3001 odst. 1 a § 3004 odst. 1 NOZ lze dovodit, že pod neo-

³²⁶ I zde ovšem může vzniknout polemika. Pokud nájemce věc neoprávněně podpronajme, má vlastník právo na výnos? Spolkový soudní dvůr v rozhodnutí ze dne 13. prosince 1995, sp. zn. XII ZR 194/93, dospěl k závěru, že nemá, neboť: „*Nedochází k tomu, že by [vlastníku] ušla jakákoli možnost věc zhodnotit či užívat, které se nezbavil již tím, že uzavřel nájemní smlouvu; on sám třetí osobě pronajatou věc přenechat nemohl.*“

³²⁷ Srov. rozhodnutí německého BGH ze dne 17. prosince 2010, sp. zn. V ZR 44/10, 45/10 a 46/10 o tom, že nelze nepovoleně komerčně využívat ani takové fotografie cizí nemovitosti, která byla rozhodnutím vlastníka zpřístupněna veřejnosti.

³²⁸ Srov. rozhodnutí OLG Dresden ze dne 7. dubna 2005, sp. zn. 9 U 263/05, o tom, že krátkodobé promítání politického hesla na stěnu cizího domu neobtěžujícím způsobem nepředstavuje zásad do vlastnictví. (V případě komerčně výnosného nebo dlouhodobého promítání by však mohlo být posouzení odlišné.)

³²⁹ K tomu srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 15. května 2008, sp. zn. 28 Cdo 964/2008, o tom, že pronajímatel nemá vůči nájemci nárok z bezdůvodného obohacení pro to, že ten si na adrese pronajatého bytu zaregistroval bez pronajímatelova souhlasu místo podnikání.

právněné užití cizí hodnoty musí spadat též neoprávněné zcizení věci (případy upravené § 3001 odst. 1 a § 3004 NOZ nepochybně představují bezdůvodné obohacení a není patrná jiná v úvahu připadající skutková podstata než právě *protiprávní užití cizí hodnoty*). Lze tak vyjít, i pro české právo, z *Koziolova* vymezení:³³⁰ „*Užitím se rozumí jakékoli upotřebení pro určený účel, například spotřebování, užívání, zpracování nebo převod. Rummel toto jasně zdůrazňuje: samotné zničení věci... nelze zpravidla považovat za její užití, i když slouží něčemu zájmu (například jde-li o vloupání).*“

K diskuzi, nakolik musí být dle českého práva zásah přičitatelný obohacenému, zatímco dle německého práva aktivuje zásahovou kondikci i jednání třetí osoby nebo právní událost,³³¹ srov. část XI.1.3. an. níže.

Cizí hodnota je taková, že ochuzený může vyloučit jiné z jejího užití (např. jde-li o veřejný statek, učinit tak nemůže, i když je jeho vlastníkem), Ochuzenému musí (v souladu s německou doktrínou)³³² k hodnotě náležet „*výhradní oprávnění ji zužítkovat*“. *Bydlinsky* cituje jako významnou indicii, zda „*lze dotčený právní statek v právním styku obvykle a spolehlivě zcizit za úplatu*“. ³³³ Novější judikatura k OZ64 hovořila o tom, že určitá hodnota je „*vyhrazena podle práva jinému*“ (přičemž toto vymezení se inspirovalo zahraničními zdroji).³³⁴

Též pojem *hodnota* nutno chápat široce. Proto užití cizí hodnoty může spočívat například v užití cizí věci, využití cizí podobizny, výběr prostředků z cizího účtu, vstupu na uzavřený koncert, využití dopravního prostředku, využití služby, porušení péče řádného hospodáře přisvojením si obchodní příležitosti náležející společnosti, registrace místa

³³⁰ KOZIOL, H. *Basic Questions of Tort law from a Germanic Perspective*. Wien : Jan Sramek Verlag, 2012, s. 36.

³³¹ To je také jeden z důvodů, pro spíše rezervovaný přístup k *Rechtswidrikeitstheorie* v německém právu: ten, koho třetí osoba obohatila na úkor ochuzeného, sám protiprávně nejednal, a přesto může být vystaven *Eingriffskondiktion*. Srov. LARENZ, K., CANARIS, C.-W. *Lehrbuch des Schuldrechts*. 13. vyd. Sv. 2. Díl 2. München : C. H. Beck, 2004, s. 169.

³³² SCHWAB, M. in *Münchener Kommentar zum BGB*. 5. svazek. 6. vydání. München : C. H. Beck, 2013, § 812 BGB, marg. č. 123

³³³ BYDLINSKI, F. *System und Prinzipien des Privatrechts*. Wien : Springer, 1996, s. 241 při odkazu na dřívější práci Reuter, D., Martinek, M. *Ungerechtfertigte Bereicherung (Handbuch des Schuldrechts, sv. 4)*. Tübingen : Mohr, 1983, s. 256.

³³⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. července 2011, sp. zn. 28 Cdo 4755/2009 a rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 15. května 2008, sp. zn. 28 Cdo 964/2008.

podnikání na cizí adrese,³³⁵ neoprávněné pronajmutí či prodej cizí věci³³⁶ nebo protiprávní užití cizího doménového jména.³³⁷

Naproti tomu se o užití *cizí* hodnoty nejedná například v případech: rušení nočního klidu (ten „patří všem“); odlákání cizích zaměstnanců či zákazníků,³³⁸ neboť ti zaměstnavateli či podnikateli „nepatří“ (nárok na náhradu bezdůvodného obohacení ale může vzniknout dle § 2988 NOZ); nebo očekávání, že mi protistrana splní (v situaci, kdy jiný klient přemluví provozovatele závodu s omezenou kapacitou, aby se splnila přednostně jeho pohledávka).

Jistou zvláštností českého práva je, že se pod kondikci *protiprávní užití cizí hodnoty* patrně podřadí i případ, kdy ochuzený musí určitý zásah do své hodnoty sice strpět, ale jen za náhradu (*příklad*: stava na cizím pozemku v režimu OZ64, kdy vlastník sice nemůže požadovat odstranění, má však právo na náhradu).³³⁹ Je otázka, jakou konstrukci zde zvolit:

(a) Nelze rozumně tvrdit, že vlastníkův nárok vzniká z protiprávnosti dané tím, že nebyl uspokojen jeho nárok.

(b) Snad by bylo možné říci: Stav zastavenosti cizího pozemku je protiprávní; přičí se zákonu a zasahuje do vlastnického práva; zákon zde jako důsledek nestanoví odstraňovací nárok či náhradu škody, ale jen náhradu bezdůvodného obohacení.

(c) Dle mého názoru je nejsprávnější závěr, že zákon v některých ústavně konformních případech připouští, aby jedna osoba za náhradu omezovala vlastnické právo druhé. Bezdůvodné obohacení je zde jen mechanismus pro poskytnutí náhrady. Judikatura stejně tak mohla postupovat dle čl. 11 LPS či spíše dle § 1039 NOZ.

³³⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 15. května 2008, sp. zn. 28 Cdo 964/2008.

³³⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. května 2011, sp. zn. 28 Cdo 1056/2010.

³³⁷ Rozhodnutí německého BGH ze dne 18. ledna 2012, sp. zn. I ZR 187/10, uveřejněné jako BGHZ 192, 204 a dále NJW 2012, 2034.

³³⁸ SCHWAB, M. in *Münchener Kommentar zum BGB*. 5. svazek. 6. vydání. München : C. H. Beck, 2013, § 812 BGB, marg. č. 128.

³³⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 6. listopadu 2013, sp. zn. 28 Cdo 3467/2013.

Subjektivní znaky (zavinění, dobrá víra) jsou samy o sobě bez významu. O *protiprávní užití cizí hodnoty* se tak jedná, i pokud nájemce věc užívá v dobré víře dle nájemní smlouvy uzavřené s nevlastníkem – čímž objektivně zasahuje do vlastníkova vlastnického práva a oprávnění k tomu nemá. Samotné naplnění skutkové podstaty však ještě nevede k závěru, že nárok je dán – srov. § 2994 NOZ (a nebýt tohoto ustanovení, § 3001 odst. 2 NOZ).

VI.2.3. Použitelná judikatura k OZ64

Protiprávním užitím cizí hodnoty je např. nesjednané využití něčí podobizny v reklamní kampani³⁴⁰ nebo neoprávněné užití symboliky obdobné té olympijské (NS 23 Cdo 2097/2011; srov. zákon č. 60/2000 Sb., o ochraně olympijských symbolik; NS zde jako protiprávní shledal i zaměnitelné označení „hokejiáda“; jednalo se o žalobu z nekalé soutěže, ale stejně tak by se mohlo jednat o protiprávní zásah do hodnoty vyhrazené ČOV). Paradigmatickým případem *protiprávního užití cizí hodnoty* je neoprávněné vybrání prostředků z cizího účtu,³⁴¹ přičemž pasivně legitimovaný je jen ten, kdo prostředky vybral; nikoli ten, kdo je aktuálně má.³⁴²

Jako *protiprávní užití cizí hodnoty* lze chápat i případy, kdy oprávněný získá při výkonu rozhodnutí či exekuci majetek, ač k němu není dle hmotného práva oprávněn.³⁴³ Ovšem dle judikatury velkého senátu Nejvyššího soudu³⁴⁴ představuje výkon rozhodnutí či exekuce zvláštní způsob splnění, a tedy patrně i plnění, což by uvedené případy podřadilo pod *plnění bez (z neplatného) právního důvodu*.

Judikatura se často vyjadřuje k protiprávnímu užívání cizí nemovité věci (tyto závěry jsou ale zobecnitelné i na věci movité). Zde je klíčovou otázkou, plošný a časový rozsah užívání. Judikatura vychází z toho, že není podstatné, nakolik obohacený věc fak-

³⁴⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. července 2011, sp. zn. 28 Cdo 4755/2009.

³⁴¹ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 16. června 2011, sp. zn. 30 Cdo 2868/2009 nebo usnesení Nejvyššího soudu ze dne 16. prosince 2010, sp. zn. 28 Cdo 1931/2010.

³⁴² Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. května 2004, sp. zn. 33 Odo 221/2002.

³⁴³ Např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. března 2014, sp. zn. 21 Cdo 3266/2013, uveřejněné ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek (civilní řada) pod č. 62/2014; nebo rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. října 2012, sp. zn. 21 Cdo 2424/2011.

³⁴⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. dubna 2014, sp. zn. 31 Cdo 3309/2011.

tický užíval, nýbrž rozhoduje, nakolik obohacený věc na úkor vlastníka užívat mohl,³⁴⁵ resp. přesněji a správněji, nakolik je vlastník z užívání své věci vyloučen.³⁴⁶ Pokud detentor nemovitou věc uzamkne, oplotí či jinak učiní reálně obtížně přístupnou,³⁴⁷ nahrazuje obohacení vzhledem k celému jejímu rozsahu, i když věc fakticky neužívá. Obdobně po skončení nájmu nabíhá náhrada bezdůvodného obohacení až do okamžiku, kdy detentor umožní vlastníkovu volný přístup či nakládání, resp. mu věc vydá.³⁴⁸

O protiprávní užívání cizí hodnoty se jedná i v případě, kdy má vlastník svou stavbu na cizím pozemku (aniž by k jeho užívání byl oprávněn např. dle smlouvy); v případě movité „stavby“ se však na úkor vlastníka obohacuje nájemce, na jehož vůli závisí, na kterém pozemku je stavba užívána.³⁴⁹ Ke vzniku bezdůvodného obohacení postačí existence objektivní skutečnosti, že cizí pozemek je zastavěn či obsazen.³⁵⁰ Povinnost k náhradě se vztahuje i na části pozemku, které vlastník nemůže řádně užívat, byť samy zastavěny nejsou.³⁵¹ Je-li stavba rozdělena na jednotky, jsou vůči vlastníku pozemku povinni k náhradě vlastníci jednotek³⁵²; jakkoli judikatura tuto otázku neřešila, patrně nelze předpokládat, že by vlastníci jednotek byli k náhradě povinni společně a nerozdílně.

³⁴⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 6. června 2012, sp. zn. 28 Cdo 4022/2011, usnesení Nejvyššího soudu ze dne 11. září 2007, sp. zn. 28 Cdo 3033/2007, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. dubna 2010, sp. zn. 28 Cdo 4608/2009 nebo usnesení Nejvyššího soudu ze dne 20. září 2011, sp. zn. 26 Cdo 2552/2009.

³⁴⁶ Rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 11. února 2014, sp. zn. 28 Cdo 2746/2013, ze dne 27. srpna 2013, sp. zn. 28 Cdo 2020/2013, a ze dne 8. ledna 2013, sp. zn. 28 Cdo 2739/2012, s dalšími odkazy.

³⁴⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 16. července 2013, sp. zn. 28 Cdo 540/2013.

³⁴⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 4. prosince 2013, sp. zn. 28 Cdo 1551/2013, a rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. února 2008, sp. zn. 33 Odo 49/2006.

³⁴⁹ Rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 27. srpna 2013, sp. zn. 28 Cdo 2020/2013, a ze 31. října 2006, sp. zn. 33 Odo 1051/2005.

³⁵⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 6. listopadu 2013, sp. zn. 28 Cdo 3467/2013, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. října 2011, sp. zn. 28 Cdo 3322/2010 a usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15. srpna 2012, sp. zn. 28 Cdo 1056/2012.

³⁵¹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 16. července 2013, sp. zn. 28 Cdo 540/2013, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 9. října 2013, sp. zn. 28 Cdo 2691/2013, usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. dubna 2013, sp. zn. 28 Cdo 2613/2012, s dalšími odkazy.

³⁵² Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. dubna 2012, sp. zn. 29 Cdo 3630/2010, srov. též navazující rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5. prosince 2012, sp. zn. 28 Cdo 728/2012 a rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 16. října 2013, sp. zn. 32 Cdo 3580/2011.

VI.2.4. Protiprávní nakládání s hodnotou týkající se osobnosti člověka

NOZ zavedl v § 3004 odst. 2 NOZ nové pravidlo, které se týká těch případů protiprávního zásahu do cizí hodnoty, kdy bylo „*bezdůvodné obohacení nabyto zásahem do přirozeného práva člověka chráněného ustanoveními první části [NOZ]*“. Pro takové případy se (komparativně dosti neobvykle) stanoví, že ochuzený má právo na náhradu v dvojnásobné výši (ve výši dvojnásobku ceny licence), kterou může soud dále přiměřeně zvýšit „*je-li pro to spravedlivý důvod*“. Toto ustanovení vzniklo při projednávání návrhu NOZ v Ústavně právním výboru Poslanecké sněmovny na základě poslanecké námítky, že dle § 40 odst. 4 AutZ či dle § 5 odst. 2 zákona č. 221/2006 Sb. o vymáhání práv z průmyslového vlastnictví, nahradí porušitel dvojnásobek bezdůvodného obohacení, a proto by při typově ještě závažnějším zásahu do osobnostních práv měl dvojnásobek nahradit i v tomto případě.³⁵³

Dotčenými osobnostními statky mohou být zvláště jméno (§ 77 až 78 NOZ); pseudonym (§ 79 NOZ); podobu (§ 85 NOZ); soukromí a písemnosti osobní povahy (§ 86 NOZ). Lze si ale představit též výjimečnější případy, jako např. zásah do osobní svobody. Výčet přirozených práv ovšem není v žádném případě uzavřený (§ 81 NOZ). Zda se skutečně jedná o protiprávní zásah, posoudí se podle citovaných ustanovení ve spojení s Listinou, Úmluvou a judikaturou k nim.

Náhrada ovšem náleží jen „*za neoprávněné nakládání*“. Nakládání značí (a bezdůvodné obohacení vyvolává) jen využití či až komercializace cizí hodnoty. Může jít o případy, kdy někdo vystupuje pod cizím jménem či pseudonymem, neoprávněně užívá cizí podobiznu, záběr nebo chráněné informace ze soukromí nebo třeba zveřejní písemnost osobní povahy.

Je otázkou, nakolik lze *nakládat* s cizí ctí či důstojností. Vždyť pokud Vás někdo pomluví, a tím sníží vaši čest (jakousi „morální cenu“), jedná se spíše o případ deliktní a typově odlišný od toho, kdy někdo neoprávněně užije Vaši podobiznu, tj. zřetelně identi-

³⁵³ Přitom se však opomenulo, že tento dvojnásobek (přinejmenším dle zákona č. 221/2006 Sb. je tento závěr nesporný) tento dvojnásobek ceny licence představuje paušální náhradu škody, obohacení i přiměřeného zadostiučinění. Naproti tomu, § 3004 odst. 2 NOZ dopadá jen na bezdůvodné obohacení, *vedle kterého* náleží ještě nárok na náhradu škody a zadostiučinění.

fikovatelný statek. Proto samotné uvedení nepravdivého údaje, byť by se přičilo § 81 a násl., nepředstavuje *nakládání* se ctí dotčené osoby. Ovšem tehdy, pokud se případ vystupňuje nad rámec jednotlivých nepravdivých informací tak, že si např. bulvární časopis do jisté míry přisvojí cizí osobnost (nakládá s ní jako s objektem) a navěsí na ni nejrůznější šokující nepravdivá tvrzení, pak se již o nakládání jedná, byť třeba s hodnotou v občanském zákoníku nikoli výslovně uvedenou (srov. § 81 odst. 1 NOZ).

Konečně § 3004 odst. 2 věta druhá NOZ uvádí: „*Je-li pro to spravedlivý důvod, může soud rozsah plnění přiměřeně zvýšit.*“ Jestliže judikatura setrvá v náhledu, že (přes subsidiaritu, resp. konkurenci nároků) se kumulují nároky na přiměřené zadostiučinění a na náhradu bezdůvodného obohacení,³⁵⁴ pak by se již v rámci bezdůvodného obohacení nemělo přihlížet k důvodům spočívajícím v osobnostní újmě. Rozhodující tak budou hlediska na straně obohaceného, přičemž při značné intenzitě zásahu učiněného s cílem dosáhnout značného zisku nelze ani vyloučit hledisko prevence. Srov. např. rozhodnutí německého BGH ve věci Caroliny Monacké.³⁵⁵

Přitom je vhodné přihlížet k tomu, aby každý druh náhrady (peněžité zadostiučinění, bezdůvodné obohacení) skutečně směřoval k náhradě jiné hodnoty, tedy aby nedocházelo k dvojnásobné náhradě za totéž. Proto by peněžité zadostiučinění nemělo být založeno na samotné skutečnosti (resp. tato skutečnost by se při vyčíslení peněžitého zadostiučinění neměla zohledňovat), že došlo k protiprávnímu zásahu do osobnostního práva, nýbrž by se měla zohledňovat především tíživost pro poškozeného.

VI.3. Plnění za jiného

VI.3.1. Historické, systematické a komparativní souvislosti

Úprava plnění za jiného se vyskytovala v § 1042 OZO, § 365 OZ50 i § 454 OZ64 (že je tato skutková podstata vyčleněna mimo výčet uvedený v § 451 odst. 2 OZ64 má svůj původ v § 1042 OZO). Jedná se také o tradiční případ bezdůvodného obohacení

³⁵⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. července 2011, sp. zn. 28 Cdo 4755/2009.

³⁵⁵ Rozhodnutí německého BGH ze dne 15. listopadu 1994, sp. zn. VI ZR 56/94, uveřejněné jako NJW 1995, 861; ze dne 5. prosince 1995, sp. zn. VI ZR 332/94, uveřejněné jako NJW 1995, 861; a ze dne 5. října 2004, sp. zn. VI ZR 255/03, uveřejněné jako NJW 2005, 215.

v dnešním rakouském i německém právu.³⁵⁶ V NOZ se ale přebírá (§ 1936 a 1937 NOZ) též široká úprava subrogace z § 1358 a 1422 OZO (v podobnostech srov. část VI.3.2. níže), která je široce použitelná, a proto na § 3013 NOZ (a také na § 2991 an. NOZ) zbývá jen subsidiární úloha.

Ustanovení § 3013 NOZ konkrétně vychází z § 1042 OZO, nepřebírá ale tam uvedený požadavek, že ten, za koho bylo plněno, byl k nákladu povinen *dle zákona*. Význam ale zůstává týž, neboť znak *dle zákona* ztratil na významu již za první republiky. Dospělo se k širokému výkladu, že smlouva zavazuje, neboť to stanoví zákon, a proto pojem *dle zákona* značí povinnost „z jakéhokoliv právního důvodu, tudíž i ze smlouvy“;³⁵⁷ stejný široký výklad se uplatňuje i nyní v Rakousku.³⁵⁸ Obdobné ustanovení jako § 3013 NOZ nalezneme též v § 718 ZMO, v § 365 odst. 1 OZ50 a též v § 454 OZ64 („*Bezodůvodně se obohatil i ten, za nějž bylo plněno, co po právu měl plnit sám.*“).

I přes nový § 3013 NOZ se v § 2991 odst. 2 NOZ stále uvádí též skutková podstata „*kdo plnil za jiného, co ten měl po právu plnit sám*“, vycházející z § 454 OZ64 (srov. též dřívější § 101 ZOR, nyní se však též plnění vyživovací povinnosti za jiného posoudí dle § 3013 NOZ). K odůvodnění této duplicity vytvořil Eliáš,³⁵⁹ opíraje se o pojem *náklad* uvedený v § 3013 NOZ, následující teorii: zatímco § 2991 NOZ dopadá na plnění soukromoprávních povinností, § 3013 NOZ se týká plnění povinností veřejnoprávních. Mám však za to, že tato teorie neobstojí, neboť ustanovení § 1042 OZO, kterému § 3013 NOZ doslova odpovídá též co do výrazu *náklad* (Aufwand), se vždy vztahovalo na veškeré případy plnění za jiného, nejen ty veřejnoprávní³⁶⁰. Jinak řečeno, pojem *náklad* neměl zužující význam, který mu připisuje Eliáš a lze vyjít z vymezení, že *náklad učiněný za*

³⁵⁶ Srov. ustanovení § 1042 OZO nebo LORENZ, W. in *Staudinger Kommentar zum BGB*. § 812–822. Berlin : Sellier, 1999, komentář k § 812, marg. č. 42.

³⁵⁷ Plenární rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ze dne 20. března 1931, sp. zn. Pres. 1285/30 (Vážný 10632).

³⁵⁸ RUMMEL, P. in Rummel, P. a kol. *Kommentar zum ABGB*. 3. vydání. Wien : Manz, 2002, komentář k § 1042, marg. č. 2.

³⁵⁹ ELIÁŠ, K. in Eliáš, K. a kol. *Občanské právo pro každého*. 2. vydání. Praha : Wolters Kluwer, 2014, s. 298.

³⁶⁰ SEDLÁČEK, J. in Sedláček, J., Rouček, F. a kol. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému*. Díl 4. Praha: Linhart, 1936, komentář k § 1042, marg. č. 3; Plenární rozhodnutí NS ČSR ze dne 20. března 1931, sp. zn. Pres. 1285/30 (Vážný 10632).

*jiného je každé plnění s majetkovou hodnotou, jímž je splněn cizí dluh [resp. povinnost].*³⁶¹

Nepřijmeme-li *Elišovu* teorii, lze snad každému z ustanovení (§ 3013 NOZ versus skutková podstata *plnění za jiného* dle § 2991 odst. 2 NOZ) nalézt vlastní okruh působnosti s ohledem na § 2997 odst. 1 větu druhou NOZ („Právo na vrácení nemá ani ten, kdo jiného obohatil s vědomím, že k tomu není povinen.“). Dle § 2991 až 3005 NOZ se mohou posoudit ty dosti výjimečné případy, kdy někdo splnil cizí dluh v omylu (a tedy nárok z bezdůvodného obohacení nebude vyloučen ustanovení § 2997 odst. 1 NOZ: „Právo na vrácení nemá ani ten, kdo jiného obohatil s vědomím, že k tomu není povinen.“).³⁶² Naproti tomu, § 3013 NOZ se použije na většinové případy, kdy někdo za jiného plnil vědomě (příčemž ve vztahu k § 3013 NOZ se § 2997 odst. 1 NOZ, zařazený do bloku ustanovení § 2991 až 3005 NOZ, nepoužije).

VI.3.2. Ustanovení § 1936 a 1937 NOZ jako speciální úprava

Z povahy věci i současné rakouské judikatury plyne,³⁶³ že ustanovení § 3013 NOZ (jakož i § 2991 an. NOZ) je subsidiární k § 1936 odst. 2 a § 1937 odst. 2 NOZ. Konkrétně se obě skupiny ustanovení uplatní tak, že pokud ten, kdo plnil za jiného:

dluh zajišťoval (srov. § 1937 odst. 2 NOZ, vycházející z § 1358 OZO), pak na něj pohledávka přejde ze zákona bez dalšího (§ 1937 odst. 2 NOZ) a není důvod k postupu dle § 3013 NOZ,³⁶⁴

³⁶¹ KOZIOL, H. in Koziol, H., Bydlinický, P., Bollenberger, R. a kol. *Kurzkommentar zum ABGB*. 3. vydání. Springer : Wien, 2010, komentář k § 1042, marg. č. 1. Proti tomu, vykládat § 3013 odlišně od § 1042 OZO, hovoří též nedůvodnost, aby na plnění soukromoprávní povinnosti za jiného měla dopadat jiná pravidla než na plnění povinnosti veřejnoprávní.

³⁶² V německém právu sice nalezneme obdobný § 814 BGB, avšak ten se vztahuje jen na *Leistungskondiktion* (LORENZ, W. in *Staudinger Kommentar zum BGB*. § 812–822. Berlin : Sellier, 1999, komentář k § 814, marg. č. 1), ovšem kvůli širokému významu pojmu *plnění* v českém právu není takové omezení snadno možné (§ 2997 odst. 1 NOZ by bylo ovšem možné podrobit teleologické redukci, ale ani tím by se nevyřešila otázka duplicity § 2997 odst. 1 NOZ a § 3013 NOZ). V rakouském právu je požadavek plnění v omylu upraven v § 1431 OZO, a tedy se na případ plnění za jiného, upravený v § 1043 OZO, nevztahuje.

³⁶³ Právní věta rakouského OGH ze dne 30. března 1979, č. RS0028050, uveřejněná na ris.bka.gv.at.

³⁶⁴ Srov. právní větu rakouského OGH ze dne 14. března 2001, č. RS0115094, uveřejněnou na ris.bka.gv.at.

dluh nezajišťoval (srov. § 1936 odst. 2 NOZ, navazující na § 1422 OZO), pak na něj pohledávka přejde též ze zákona, ale jen pokud postoupení pohledávky požadoval před splněním nebo při něm, jinak zanikne a bude možné postupovat jen dle § 3013 NOZ.

Jakkoli výraz „*může na věřiteli požadovat před splněním nebo při něm, aby mu postoupil svoji pohledávku*“ může vzbuzovat jiný dojem, ze smyslu a účelu § 1936 odst. 2 NOZ je zřejmé, že k cesi postačí i jen oznámení toho, kdo plnil, aniž by se vyžadovalo věřitelovo právní jednání; tento závěr se uplatňoval v prvorepublikovém právu³⁶⁵ a i nyní představuje ustálenou judikaturu v právu rakouském.³⁶⁶

Při aplikaci citovaných § 1936 a 1937 NOZ se přitom vyjde z úpravy postoupení pohledávky. Postupník také nabývá příslušenství a práva s pohledávkou spojená, včetně jejího zajištění.³⁶⁷ Dokud není dlužníkovi oznámeno nebo prokázáno, že za něj jiný plnil, zproští se dluhu splněním svému původnímu věřiteli (§ 1882 NOZ).³⁶⁸

Ustanovení § 3013 NOZ se tak použije v následujících případech:

(a) *za dlužníka plnil ten, kdo nezajišťoval jeho dluh a ani si nevyhradil postoupení pohledávky ve smyslu § 1936 odst. 2 NOZ.* Pak tomu, kdo plnil, náleží aspoň nárok z § 3013 NOZ.³⁶⁹ Zásadní rozdíl spočívá v tom, že subrogace dle § 1936 a 1937 NOZ zachovává původní dluh a způsobuje přejítí zajištění na toho, kdo plnil. Naproti tomu dle § 3013 NOZ původní dluh, a tedy i jeho zajištění, zaniká a tomu, kdo plnil, je k dispozici jen originární a nezajištěný nárok z § 3013 NOZ,³⁷⁰

³⁶⁵ SEDLÁČEK, J. *Obligační právo*. 1. díl. 2. vyd. Brno : Právník, 1933 (reprint Wolters Kluwer, 2010), s. 209 přesně a stručně formuluje: *Dluh může být splněn nejen dlužníkem, ale i osobou třetí. Věřitel zpravidla nemusí přijmout plnění, leč se svým souhlasem (§ 1422 [OZO]). Třetí osoba může plnit buď bez výhrady anebo s výhradou subrogačního regresu na dlužníka . Jen v tomto případě má plátce subrogační postih.*“

³⁶⁶ Právní věty rakouského OGH ze dne 17. prosince 1991, č. RS0033401 a č. RS0033405, uveřejněné na ris.bka.gv.at .

³⁶⁷ Srov. § 1880 NOZ a dále rozhodnutí rakouského OGH ze dne 8. října 1975, sp. zn. 1 Ob 165/75.

³⁶⁸ Právní věta rakouského OGH ze dne 19. ledna 1989, č. RS0033388, uveřejněná na ris.bka.gv.at.

³⁶⁹ SEDLÁČEK, J. a kol., *Nepravé jednatelství a versio in rem*. Brno : nákladem vlastním, 1933, s. 70 a 88 (dostupné v knihovně NS); právní věta rakouského OGH ze dne 18. prosince 2006, č. RS0121638, uveřejněná na ris.bka.gv.at; rozhodnutí NS ČSR ze dne 7. ledna 1925, sp. zn. Rv I 1624/24, (Vážný 4530).

³⁷⁰ Srov. též rozhodnutí rakouského OGH ze dne 18. prosince 2006, sp. zn. 8 ObA 3/06h, s mnoha dalšími odkazy.

(b) ustanovení § 1936 odst. 2 NOZ se neuplatní jen proto, že chybí dlužníkův souhlas (v případech, kdy dospějeme k závěru, že se dle práva vyžadoval);

(c) za obohaceného někdo plnil nikoli na svou pohledávku vůči konkrétní třetí osobě, nýbrž určitou veřejnoprávní povinnost, např. opravit silnici, kterou by obohacený byl povinen opravit sám.³⁷¹

VI.3.3. Poznámka k možnosti plnit za dlužníka

Pro aplikaci § 3013 NOZ je podstatné, kdy může jiný za dlužníka dluh vůbec splnit a nakolik se vyžaduje dlužníkův souhlas. Jakkoli se v českém právním prostředí argumentuje hlediskem, že splnit dluh je též *právem* dlužníka,³⁷² považují za vhodné upřednostnit spíše komerční než idealistická hlediska (ovšem s tím, že pokud za dlužníka plní jiný bez jeho souhlasu, pak dlužník neodpovídá za vady takového plnění).³⁷³ Jakkoli je sporné, zda se české právo přikloní k širokému oprávnění splnit za jiného (§ 1422 ABGB, srov. níže, § 267 BGB nebo čl. II.–2:106 odst. 3 DCFR), by moderní úprava NOZ neměla být restriktivnější než § 454 OZ64, který dlužníkův souhlas nevyžadoval (náhrada se vylučovala jen při plnění přes dlužníkův nesouhlas).³⁷⁴

Klade se ale otázka, jak bude vykládán § 1936 odst. 1 NOZ („*Věřitel musí přijmout plnění, které mu se souhlasem dlužníka nabídne třetí osoba.*“). Jde o to, zda v případě, kdy dlužníkův souhlas chybí, věřitel plnění přijmout, za prvé, *nemusí*, anebo, za druhé, *nesmí*. Pro první výklad hovoří § 1937 odst. 1 NOZ: „*Souhlasu dlužníka není třeba, pokud třetí osoba plní věřiteli jeho dluh proto, že za dluh ručí nebo závazek jinak zajišťuje.*“ To lze zjevně chápat jako párové ustanovení k § 1936 odst. 1 NOZ: dle § 1937

³⁷¹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 12. ledna 2011, sp. zn. 28 Cdo 3001/2010.

³⁷² Srov. např. již KNAPP, V. a kol. *Učebnice občanského a rodinného práva*. Svazek II. 2. vydání. Praha : Orbis, 1955, s. 338.

³⁷³ Srov. ELIÁŠ, K. Zánik obligace splněním jinému než věřiteli nebo jiným než dlužníkem. *Právní rozhledy*, č. 4, 2010, pozn. č. 14 (s citací HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. vydání. Praha : J. Otto, 1910, s. 593): „*Pragmaticky racionální římské právo se k této otázce stavělo bez obalu: „Zpravidla může nejen dlužník sám a jeho zástupce, nýbrž i každý jiný učiniti platně splnění za dlužníka i bez jeho svolení, ba i proti jeho vůli.*“

³⁷⁴ Srov. např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. října 2013, sp. zn. 20 Cdo 1574/2013, a rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. května 2008, sp. zn. 32 Odo 970/2006. Kritika této judikatury a snaha i zde vyžadovat dlužníkův souhlas (HANDLAR, J. *Oprávnění třetí osoby splnit závazek dlužníka a bezdůvodné obohacení podle § 454 ObčZ*. *Soudní rozhledy* 2003, č. 9, s. 297 an.) se v praxi (dle mého názoru z dobrých důvodů) neujala.

odst. 1 NOZ se za určitých předpokladů nevyžaduje souhlas dlužníka, a věřitel přesto *musí* plnění přijmout; dle § 1936 odst. 1 NOZ tedy věřitel plnění přijmout *nemusí* (nicméně učinit tak *může*). Ostatně obdobný výklad se zastává v dnešním rakouském právu.³⁷⁵ Nutno ale zdůraznit, že *druhý výklad* byl zastáván již v souvislosti s § 332 odst. 2 ObchZ, obdobou dnešního § 1937 odst. 1 NOZ: pokud dlužníkův souhlas chyběl, pak věřitel plnění třetí osoby nejenže přijmout nemusel, ale ani *nesměl*.³⁷⁶

Věřitel by ale měl být, z důvodu hodnotové konzistentnosti při aplikaci NOZ, oprávněn přijmout plnění i proti dlužníkově vůli přinejmenším tehdy, pokud může i proti jeho vůli pohledávku postoupit. Vždyť postoupení a splnění vede k témuž výsledku: v prvním případě ke smluvnímu převodu pohledávky, ve druhém případě k přechodu pohledávky ze zákona dle § 1936 odst. 2 a 1937 odst. 2 NOZ. Účinky vůči dlužníku nemohou záviset na té formalitě, zda došlo k uzavření smlouvy o postoupení pohledávky, anebo třetí osoba zkrátka jen zaplatí (s výhradou postoupení) a věřitel to neodmítne.

V souvislosti s postoupením vzniká složitá otázka, nakolik se použije zákonná subrograce, která v podstatě vede k postoupení pohledávky, i když toto postoupení strany smluvně vyloučily. Pokud by toto vyloučení nepředstavovalo překážku, pak by patrně věřitel mohl přijmout plnění třetí osoby kdykoli, resp. dlužníkův nesouhlas kdykoli obejít: Vždyť ručení si lze ujednat i bez dlužníkovy souhlasu, a pokud ručitel splní zajištěný dluh, pak na něj *ex lege* přejde působením § 1937 odst. 2 NOZ.³⁷⁷

Pokud by převážil výklad, že se zákonná subrograce dle § 1936 a 1937 NOZ nepoužije, pokud dlužníkův souhlas chybí a věřitel nesmí jednostranně postoupit pohledávku, měl by se stále uplatnit subsidiární § 3013 NOZ. Jeho výklad by měl pokračovat v tradici § 454 OZ64, tedy pro použití tohoto ustanovení by se dlužníkův souhlas vyžadovat neměl. Patrně však i nadále platí, že závěr, že toto ustanovení nelze použít, pokud dlužník

³⁷⁵ Právní věty rakouského OGH ze dne 17. února 1991, č. RS0033405, nebo ze dne 12. listopadu 1992, č. RS0033408, obě uveřejněny na ris.bka.gv.at.

³⁷⁶ TOMSA, M. in Štenglová, I., Plíva, S., Tomsa, M. a kol. *Obchodní zákoník. Komentář*. 12. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, § 332, s. 935.

³⁷⁷ K tomu srov. rozhodnutí rakouského rozhodnutí rakouského OGH ze dne 14. prosince 1999, sp. zn. 4 Ob 306/99z: „*Nárok z § 1358 ABGB [§ 1937 odst. 2 NOZ] vzniká bez ohledu na to, zda k cesi dojde při dlužníkově svolení, anebo ne; smlouva o ručení totiž vzniká z ujednání ručitele a věřitele.*“

projevil svůj nesouhlas, který se uplatňoval při výkladu § 454 OZ64 („*Pokud ale věřitel ví, že dlužník nesouhlasí, aby za něho třetí osoba plnila, plnění přijmout nesmí. Učiní-li tak přesto, nedojde k zániku dlužníkovu dluhu a věřitel se na úkor třetí osoby bezdůvodně obohatí.*“)³⁷⁸ a vychází již z § 365 OZ50: „*Náhrada však nenáleží tomu, kdo učinil náklad proti vůli povinného, který by jej byl sám řádně vynaložil.*“).

VI.3.4. Předpoklady a důsledky použití § 3013 NOZ

Z výše uvedeného, a z dosavadní judikatury k OZ64, lze vyvodit následující předpoklady pro použití § 3013 NOZ:³⁷⁹

- (a) neuplatní se přednostně § 1936 odst. 2 NOZ a § 1937 odst. 2 NOZ;
- (b) někdo učinil „*náklad*“, jímž se rozumí každé majetkové plnění;
- (c) tento náklad vedl ke splnění dlužníkovu dluhu (tj. byl z věřitelova hlediska přičitatelný jeho závazku s dlužníkem), resp. k zániku povinnosti toho, za koho bylo plněno. Nárok z § 3013 NOZ vzniká jen co do rozsahu takové povinnosti; byla-li splněna jen její část, pak jen do této části;³⁸⁰ Někdy se v judikatuře uvádí předpoklad, že příjemci plnění musí být zřejmé, že dochází k plnění za jiného. To však obvykle není pravda. Nejsou zřídka případy, kdy otec platí výživné domnělému dítěti a dítě (jeho zákonný zástupce) nepředpokládá, že dochází k plnění za jiného (otce skutečného). Přesto se jedná o tradiční případ, kdy domnělý otec má vůči otci skutečnému právo na náhradu – dříve dle § 100 ZOR, nyní při absenci zvláštního rodinněprávního pravidla dle § 3013 NOZ.³⁸¹

³⁷⁸ ELIÁŠ, K. *Zánik obligace splněním jinému než věřiteli nebo jiným než dlužníkem*. Právní rozhledy, č. 4, 2010.

³⁷⁹ Srov. též usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. října 2013, sp. zn.20 Cdo 1574/2013, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. května 2008, sp. zn. 32 Odo 970/2006.

³⁸⁰ Srov. též právní větu rakouského OGH ze dne 30. listopadu 1977, č. RS0104142, uveřejněnou na ris.bka.gv.at.

³⁸¹ CAEMMERER, E. *Irrtümliche Zahlung Fremden Schulden* in Festschrift für Hans Dolle, sv. 1, Tübingen : Mohr, 1963, s. 135–168, přetištěno v CAEMMERER, E. *Gesammelte Schriften*. Sv. 1. Tübingen : Mohr Siebeck, 1968, s. 349.

(d) ten, kdo plnil „za dlužníka“, neměl sám povinnost plnit vůči věřiteli, např. jako solidárně zavázaný dlužník³⁸². Ovšem je-li dluh toho, kdo plnil, jen subsidiární k dluhu, který vůči věřiteli má dlužník, pak se § 3013 NOZ použije.³⁸³ Tak se § 454 OZ64 použil, jestliže výstavce plnil na zajišťovací směnku vlastní³⁸⁴ nebo pokud plnil ten, kdo přistoupil k dluhu,³⁸⁵

(e) ten, kdo plnil za jiného, neplnil na závazek, byť neplatný či zrušený s tímto jiným (pak by se jednalo o *plnění bez právního důvodu na závazek*);³⁸⁶

(f) nebylo plněno proti vůli dlužníka (setrváme-li na dosavadním výkladu § 454 OZ64), ledaže věřitel mohl i proti dlužníkově vůli pohledávku postoupit;

(g) ten, kdo plnil, nejednal s úmyslem dlužníka obdarovat nebo obohatit bez úmyslu právně se vázat (§ 2992 NOZ *per analogiam*, důkazní břemeno leží na tom, za koho bylo plněno).

Při splnění předpokladů § 3013 NOZ je vůči tomu, kdo plnil, povinen k náhradě (pasivně legitimován) ten, *za koho* bylo plněno (a nikoli ten, *komu* bylo plněno). Rozsah náhrady se určí dle toho, v jakém rozsahu zanikla povinnost toho, za koho bylo plněno. Tomu, kdo za jiného plnil *in natura*, náleží náhrada v penězích.

Z § 3013 NOZ vzniká tomu, kdo plnil, originární nárok, a proto zaniká zajištění pohledávky, která byla splněna. Považuji ale za vhodné vycházet z rakouské judikatury, která vychází ze závěru, že nová pohledávka vzniká jen co do rozsahu pohledávky původní. Zejména dlužníkovi zůstávají zachovány námitky, které měl vůči původnímu věři-

³⁸² Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. března 2014, sp. zn. 28 Cdo 2004/2013, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 3. září 2013, sp. zn. 28 Cdo 1267/2013, ostatně nároky mezi takovými dlužníky speciálně upravuje § 1876 NOZ.

³⁸³ Právní věta rakouského OGH ze dne 28. října 1997, č. RS0108671, uveřejněná na ris.bka.gv.at.

³⁸⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. srpna 2008, sp. zn. 29 Odo 1141/2006, uveřejněný ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek (civilní řada) pod č. 77/2009.

³⁸⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. září 2011, sp. zn. 33 Cdo 2865/2008, tento případ by se ale patrně nyní posoudil dle § 1937 odst. 2 NOZ.

³⁸⁶ Srov. též právní větu OGH ze dne 15. května 1979, č. RS0104150, uveřejněnou na ris.bka.gv.at.

teli³⁸⁷. Stejně tak „*promlčení nároku z § 1042 ABGB [§ 3013 NOZ] sleduje z důvodu dlužníkovy ochrany uspokojenou pohledávku*“.³⁸⁸

VI.3.5. Příklady z judikatury k § 454 OZ64

Při výkladu § 3013 NOZ lze sice vycházet z judikatury k § 454 OZ64, ovšem jen v případech, kdy se nepoužije přednostně § 1936 nebo § 1937 NOZ. Tak se dle § 3013 NOZ se posoudí např. případy, kdy někdo za jiného splní vyživovací povinnost,³⁸⁹ jeden z manželů po rozvodu platí úhrady spojené s užíváním bytu, v němž bydlí oba,³⁹⁰ vlastník bytu za společenství provedl nutnou opravu společných částí domu;³⁹¹ je beze smlouvy dodávána elektřina do vlastníkovy domu, již spotřebují nájemci³⁹². Naproti tomu případ, kdy strana vynaloží náklad, neboť druhá strana porušila svou smluvní povinnost, např. odstranit zařízení staveniště z pozemku, se posoudí jako náhrada.³⁹³

Naproti tomu, dle § 1937 odst. 2 NOZ (a nikoli dle § 3013 NOZ) se posoudí případy (dříve spadající pod § 454 OZ64), kdy zástavní dlužník, aniž tu bylo jeho jiné dohody s osobním dlužníkem, za něj splnil dluh věřiteli, složil cenu zástavy, nebo strpěl realizaci zástavního práva zpeněžením zástavy, byť k ní došlo proti jeho vůli.³⁹⁴

³⁸⁷ Právní věty rakouského OGH ze dne 10. července 2001, č. RS0115415a ze dne 28. října 1986, č. RS0019894, obě uveřejněny na ris.bka.gv.at.

³⁸⁸ Právní věta rakouského OGH ze dne 5. dubna 2005, č. RS0119861, uveřejněná na ris.bka.gv.at.

³⁸⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 19. září 2011, sp. zn. 28 Cdo 444/2011, usnesení Nejvyššího soudu ze dne 10. listopadu 2011, sp. zn. 21 Cdo 4981/2010.

³⁹⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. listopadu 2011, sp. zn. 22 Cdo 3569/2011.

³⁹¹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 13. června 2012, sp. zn. 28 Cdo 4131/2011, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. července 2010, sp. zn. 22 Cdo 5330/2008. Pokud ale zhotovitel provedl opravu na základě objednávky, nemá nárok vůči společenství (ale jen vůči objednateli), srov. rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 16. října 2013, sp. zn. 32 Cdo 3580/2011, a ze dne 19. července 2010, sp. zn. 22 Cdo 5330/2008.

³⁹² V podrobnostech srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 15. srpna 2012, sp. zn. 28 Cdo 1271/2011.

³⁹³ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. června 2011, sp. zn. 25 Cdo 4388/2008.

³⁹⁴ Srov. rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 24. dubna 2013, sp. zn. 28 Cdo 1415/2012, ze dne 28. února 2013, sp. zn. 33 Cdo 2863/2010, ze dne 31. března 2009, sp. zn. 29 Cdo 1343/2006, ze dne 29. května 2014, sp. zn. 21 Cdo 828/2014 nebo ze dne 27. června 2002, sp. zn. 25 Cdo 2093/2000.

VII.

Subsidiarita bezdůvodného obohacení?

VII.1. K významu subsidiarity

V české doktríně³⁹⁵ i judikatuře³⁹⁶ se tradičně vyjadřuje, že ustanovení o bezdůvodném obohacení mají subsidiárního vyjádření. Nezřídka se však pomíjejí praktické důsledky takového vyjádření i ne zcela jednoznačný (unikátní) význam pojmu *subsidiarita*. Tak se pojmem subsidiarita označuje i skutečnost, že při existenci smlouvy či jiného právního důvodu nárok z bezdůvodného obohacení nevzniká³⁹⁷ – zde se ovšem nejedná o subsidiaritu (vztah § 2991 a násl. NOZ k jiným zákonným ustanovením), nýbrž o jeden z nutných předpokladů pro aplikaci § 2991 a násl. NOZ. O vztahu speciality a subsidiarity má smysl uvažovat, jen pokud jsou předpoklady (údajně) subsidiární úpravy naplněny, jinak se beztak nepoužije.

Vliv uvedeného názoru se projevil i v tom, že jedna z dřívějších verzí NOZ zakotvovala pravidlo o subsidiaritě výslovně. Nicméně, při pozdějších pracích se toto pravidlo vědomě vypustilo (přetrval jen § 2919 jako jistý pohrobek dřívější koncepce), a to i zejména s ohledem na zahraniční úpravy (např. rakouský ABGB, německý BGB či DCFR), které vycházejí nikoli ze subsidiarity, nýbrž z konkurence nároků.³⁹⁸ (Naproti tomu románské kodifikace akcentují subsidiaritu, často však proto, že jejím využitím řeší, co občanský zákoník výslovně upravuje v § 2995 NOZ.)

³⁹⁵ELIÁŠ, K., LAVICKÝ, P. in Eliáš, K. a kol. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář*. 1. svazek. Praha : Linde, 2008, s 1056; ŠKÁROVÁ, M. in Švestka, J., Spáčil, J., Škárková, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 2. sv. 2. vyd. Praha : C. H. Beck, před § 451 část II.

³⁹⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. září 2008, sp. zn. 29 Cdo 2225/2008.

³⁹⁷ Tamtéž. Obdobně SMITS, J. *Bezodůvodné obohacení v návrhu českého občanského zákoníku z evropské perspektivy* in Švestka, J., Dvořák, J., Tichý, L. Sborník statí z diskusních fór o rekonstrukci občanského práva konaných 31. listopadu a 5. prosince 2008 na PF UK. Beroun : IFEC, 2008, s. 66–73.

³⁹⁸BEATSON, J., SCHRAGE, E. (eds.) *Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment*. Oxford and Portland : Hart Publishing, 2003, s. 452; PETROV, J. *Bezodůvodné obohacení v NOZ: reakce na příspěvek prof. Tichého*. Bulletin advokacie, č. 5, 2011, s. 29; DOBROVOLNÁ, E. *Bezodůvodné obohacení v rakouském a německém právu*. Právní fórum, č. 9, 2011, s. 403; APATHY, P., RIEDLER, A. *Bürgerliches Recht, Band III. Schuldrecht BT*, 4. vyd., Wien : Springer, 2010, marg. č. 15/2

Vhodno zdůraznit, že ani v českém právu se proklamované pravidlo, že se bezdůvodné obohacení vyznačuje subsidiární povahou, nemohlo uplatňovat paušálně. Tak § 3002 NOZ je speciální k § 996 NOZ a § 2993 NOZ je speciální k reivindikaci (vlastník může požadovat věc nikoli bez dalšího, ale jen oproti tomu, že vrátí, co z neplatné smlouvy sám přijal); obdobný závěr platil dle § 457 OZ⁶⁴.³⁹⁹ Subsidiarita ustanovení o bezdůvodném obohacení tedy neplatí jako obecné pravidlo, ale jen v některých případech. Zvláště jde-li o plnění dle neplatné či zrušené smlouvy, resp. obdobného právního důvodu, jsou často *lex specialis* naopak ustanovení o bezdůvodném obohacení. I proto nutno problém hlouběji rozebrat po jednotlivých oblastech.

VII.2. Bezdůvodné obohacení a náhrada škody

V českém právu se uvádí, že bezdůvodné obohacení je subsidiární k náhradě škody;⁴⁰⁰ jakkoli v německém právním okruhu je zde příznačná konkurence nároků.⁴⁰¹ Ovšem ani v českém právním prostředí není pojem *subsidiární* chápán zcela jednotně a často slouží jen k vyjádření toho, že na nárok, který z téhož důvodu vzniká naplněním předpokladů dvou různých právních institutů, nelze požadovat dvojí plnění (níže uvedený *význam započítavací*). A i pokud se má skutečně na mysli subsidiarita, je věcí výkladu, zda při vzniku speciálního nároku (byť co do rozsahu „jedné koruny“) je subsidiární nárok vyloučen zcela, anebo jej lze uplatnit v té části, ve které případně převyšuje nárok subsidiární.

(a) **význam započítavací:** Lze-li postupovat jen dle nároku speciálního, a nárok subsidiární je tak vyloučen, implicitně je tím znemožněno požadovat dvojnásobné plnění (na ten i onen nárok). Tohoto důsledku lze ovšem docílit i v případě tzv. *konkurence nároků* – jedná se o takový vztah dvou nároků, že lze žalobě vyhovět dle toho i onoho ná-

³⁹⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. března 2014, sp. zn. 23 Cdo 2325/2013.

⁴⁰⁰ Např. Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 7. května 2014, sp. zn. 28 Cdo 3181/2013, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 7. března 2013, sp. zn. 28 Cdo 1104/2012, usnesení Nejvyššího soudu ze dne 19. ledna 2012, sp. zn. 21 Cdo 4533/2010.

⁴⁰¹ SCHWARZ, G., WANDT, M. *Gesetzliche Schuldverhältnisse*. 2. vyd. München : Vahlen, 2006, s. 252; SCHULIN, H. in Honsell, H., Vogt, P., Wiegand, W. (vyd.) *Obligationenrecht I*. 4. Vydání. Basel : Helbing Lichtenhahn, 2007, komentář k § 62, marg. č. 39.

roku, ale při plnění na jeden z nich se automaticky snižuje i ten druhý. Konkurenci nároků české právo zná⁴⁰² a znát musí, neboť vzájemná provázanost nároků (zvláště je-li tu více dlužníků)⁴⁰³ nastává též v řadě dalších případů, nejen těch z bezdůvodného obohacení. Srov. též čl. VII.-7:102 odst. 1 DCFR: „*Má-li obohacený zároveň pohledávku ... na navrácení bezdůvodného obohacení ... a pohledávku na náhradu za ochuzení (ať už proti obohacenému nebo jiné osobě) ..., pak uspokojení jedné z pohledávek způsobuje co do shodného rozsahu pohledávky druhé.*“

(b) **význam blokační:** Při naplnění všech předpokladů pro vznik speciálního nároku nelze (do určitého rozsahu) postupovat dle nároku subsidiárního, a to ani poté, kdy speciální nárok zanikne nebo se stane nevymahatelným. Jinými slovy, subsidiární nárok nelze použít k obejití skutečnosti, že zanikla možnost domoci se nároku speciálního. (Takový blokační význam je např. pro vztah nároku na náhradu škodu a nároku z vad výslovně vyjádřen v § 1925 NOZ a dříve plynul z § 440 odst. 3 ObchZ.) Obecně vzato, není jednoznačné a závisí na výkladu konkrétního zákonného ustanovení, jak posoudit případ, kdy nárok ze subsidiárního ustanovení převyšuje nárok z ustanovení speciálního. Připadají v úvahu dvě varianty:

- **úplná blokace:** subsidiární nárok se vůbec neuplatní (věřiteli náleží jen nižší výše nároku vyplývající z nároku speciálního);
- **částečná blokace:** subsidiární nárok se uplatní jen v té části, v níž převyšuje nárok speciální

Jsou-li ustanovení o bezdůvodném obohacení subsidiární, pak nanejvýše ve variantě částečné blokace, jak plyne z následujících argumentů:

(a) Došlo by k popření § 3004 NOZ, pokud by obohacený, který nejednal v dobré víře (tj. v podstatě jednal zaviněně), měl poskytnout náhradu jen do výše škody, ač z uvedeného ustanovení plyne náhrada vyšší.

⁴⁰² Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. května 2013, sp. zn. 22 Cdo 2419/2012.

⁴⁰³ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5. října 2011, sp. zn. 28 Cdo 2495/2011.

(b) Dle zákoníku práce lze stěžít připustit, aby jen kvůli tomu, že k objektivně vzniklému nároku z bezdůvodného obohacení přistoupilo ještě nedbalostní zavinění (tedy se naplnily předpoklady pro vznik nároku na náhradu škody), získal porušitel ze svého protiprávního jednání tu výhodu (srov. však § 6 odst. 2 NOZ), že se jeho povinnost sníží z nelimitované náhrady bezdůvodného obohacení výhradně na náhradu škody do výše čtyřapůlnásobku průměrného měsíčního výdělku (§ 257 odst. 2 zákoníku práce).

(c) Částečnou blokaci upravoval též návrh občanského zákoníku z dubna 2011, jehož § 2943 zněl: „*Lze-li uplatnit jiné právo na náhradu ztráty, nelze v tomto rozsahu uplatnit právo na vydání bezdůvodného obohacení.*“ Uvedené ustanovení se nakonec vypustilo, ne ovšem kvůli tam uvedené částečnosti blokace, ale naopak kvůli názorům, že bezdůvodné obohacení nemá subsidiární, ale konkurenční povahu.

Má-li se uplatnit subsidiarita, nutno zodpovědět otázky: Jaký praktický význam má blokace pro vztah *náhrada škody – bezdůvodné obohacení*? V jakém případě vzniklý nárok z náhrady škody zanikne nebo se stane nevymahatelným, a tím vyloučí (v určitém rozsahu) nárok z bezdůvodného obohacení, ač ten by, nebýt subsidiarity a s ní spojeného blokačního účinku, ještě trval? Stěžít se může jednat o případy promlčení, neboť bezdůvodné obohacení se nepromlčuje v delších lhůtách (§ 636 a 638 NOZ, § 620 a 621 NOZ) a navíc se zde blokační účinek výslovně vylučuje § 2919 NOZ.

Nepodaří-li se najít uspokojivou odpověď, jaký užitečný a praktický význam specialita náhrady škody k bezdůvodnému obohacení má, bude vhodné judikaturní závěry, že *bezdůvodné obohacení je subsidiární*, překonat a shledat vztah prosté konkurence⁴⁰⁴. Ostatně, odmítnutí subsidiarity bezdůvodného obohacení je příznačné pro nám blízké zákoníky (např. německý BGB a pod jeho vlivem rakouský ABGB; ale též švýcarský OR,⁴⁰⁵ nizozemský BW nebo DCFR.⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ TICHÝ, L. *Bezdůvodné obohacení, základní pojmy a návrh občanského zákoníku*. Bulletin advokacie, č. 5, 2011, s. 25.

⁴⁰⁵ Srov. již BECKER, H. *Obligationenrecht. Berner Kommentar. Art 1 – 183*, Bern : Stämpfli. 1941, marg.č. 4 až 7.

⁴⁰⁶ BEATSON, J., SCHRAGE, E. (eds.) *Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment*. Oxford and Portland : Hart Publishing, 2003, s. 452

Obečně vzato, jakkoli mezi některými ustanoveními je rozhraničení důležité, u jiných netřeba vměstnat každý možný právní případ právě jen do jedné přihrádky. Konkurence nároků je dobře možná konstrukce též z hlediska procesního práva: Je na žalobci, aby uvedl, čeho se domáhá, a tvrdil a prokázal rozhodné skutečnosti – a na soudu, aby dokazování vedl v minimálním potřebném rozsahu a žalobě vyhověl, pokud shledá, že prokázaný skutkový stav naplňuje skutkovou podstatu *aspoň jednoho* ustanovení (*Anspruchsgrundlage*), z něhož žalobci plyne právo na to, čeho se domáhá.⁴⁰⁷

Ovšem, ať už judikatura setrvá v subsidiaritě bezdůvodného obohacení (ve variantě částečné blokace), anebo opustí tuto zbytečnou složitost ve prospěch konkurence nároků, nelze nadbytečně dokazovat tam, kde podřazení případu pod náhradu škody anebo bezdůvodné obohacení nijak neovlivní výsledek sporu. Jinak by se zásada procesní ekonomie porušovala, čas soudu marnil a účastníci obtěžovali jen kvůli posouzení, jaké číslo paragrafu napsat do odůvodnění – zda „§ 2910 NOZ“, anebo „§ 2991 NOZ“.

Příklad: Dle již prokázaného skutkového stavu žalovaný nárok snadno plyne z ustanovení o bezdůvodném obohacení. Mohl by též plynout z ustanovení o náhradě škody, ovšem je sporné, zda jsou naplněny všechny jejich předpoklady – zejména není zřejmé, zda žalovaný škodu zavinil, a posouzení této otázky by vyžadovalo složité dokazování. Přitom není patrné, že by mohlo být naplněno některé z ustanovení, dle kterých by případný nárok z náhrady škody zanikl nebo se stal nevymahatelným [čímž by se, je-li tu mezi škodou a bezdůvodným obohacením vztah speciality a subsidiarity, blokoval též nárok subsidiární. Pak lze žalobě snadno vyhovět a je nevhodné vést dokazování ohledně zavinění.

VII.3. Bezdůvodné obohacení ve vztahu k dalším vybraným institutům

VII.3.1. Bezdůvodné obohacení a reivindikace dle § 1040 a násl. NOZ

Pokud vlastník požaduje vydání věci (po jiném, než komu ji převedl neplatnou smlouvou), pak výhradně podle § 1040 a násl. NOZ.⁴⁰⁸ K uvedenému se vyslovuje *Spá-*

⁴⁰⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. října 2011, sp. zn. 31 Cdo 678/2009.

⁴⁰⁸ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. ledna 2013, sp. zn. 32 Cdo 3539/2012.

čil:⁴⁰⁹ „Ještě složitější je otázka konkurence reivindikace a žaloby na vydání bezdůvodného obohacení. V této souvislosti byla v odborné literatuře vyslovena řada protichůdných závěrů. NS 33 Cdo 2034/98 připouští, že žalobu na vydání věci lze posoudit jak jako reivindikaci, tak i jako žalobu z bezdůvodného obohacení; jde však patrně o ojedinělé rozhodnutí.“

V případě, kdy vlastník převedl věc na jiného neplatnou smlouvou a požaduje tuto věc nazpět, připadají obecně v úvahu možnosti postupovat dle:

(a) ustanovení o vlastnické žalobě ve smyslu ustanovení § 1040 a násl. NOZ – ovšem nutně modifikovaných speciálním § 2993 NOZ tak, že pokud žalovaný vznesl tam uvedenou námitku, soud přizná žalobci právo na vydání ne bez dalšího, ale jen proti vrácení toho, co sám obdržel; nebo

(b) ustanovení o vydání bezdůvodného obohacení ve smyslu § 2993 a násl. NOZ;

příčemž se různí názory na to, který z nároků se (přednostně) uplatní. Tak *Spáčil* preferuje závěr, že se případ posoudí výhradně způsobem ad (b).⁴¹⁰ Stejně tak *Sedláček* uvádí: „Pokud jde o vrácení věci hmotné, stojí obecný zákoník občanský úplně na stanovisku římského práva, že *condictio* je náhražkou reivindikace.“⁴¹¹

Naproti tomu současné rakouské právo připouští konkurenci nároků,⁴¹² tj. možnost postupu způsobem (a) i (b). Ovšem praktičtější je způsob (b). Zde se totiž nevyžaduje, aby žalobce prokazoval „právní skutečnosti, na jejichž základě nabyl vlastnictví“⁴¹³ a po-

⁴⁰⁹ SPÁČIL, J. *Ochrana vlastnictví a držby v občanském zákoníku*. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2005, s. 78 a násl.; SPÁČIL, J. in Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. *Občanský zákoník. Komentář*. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, s. 697.

⁴¹⁰ SPÁČIL, J. *Ochrana vlastnictví a držby v občanském zákoníku*. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2005, s. 93.

⁴¹¹ SEDLÁČEK, J. in Sedláček, J., Rouček, F. a kol. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému*. Díl 6. Praha: Linhart, 1937, komentář k § 1431, marg. č. 30.

⁴¹² BAR, Ch., CLIVE, E. a kol. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference*. Munich : Sellier, 2009, s. 2963.
Jak zveřejněno na http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf

⁴¹³ SPÁČIL, J. in Spáčil, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 3. sv. Praha : C. H. Beck, 2013, s. 224 (komentář k § 1040 NOZ).

stačí prokázat jen smlouvu, důvody zakládající její neplatnost a to, že bylo plněno. To ostatně odpovídá právní praxi při aplikaci § 457 OZ64 (srov. část IV.9. výše).

Pokud detentor věc zabudoval či spojil (případně spotřeboval) tak, že již v právním smyslu zanikla, vindikace dle § 1040 NOZ nepřipadá v úvahu, ať už je žalovaným druhá strana neplatné smlouvy, nebo kdokoli jiný.⁴¹⁴ Lze ale postupovat dle ustanovení o bezdůvodném obohacení.⁴¹⁵ Ke vzniku práva na odloučení a vydání věci musejí být ovšem naplněny příslušné předpoklady: odloučení věci a její vydání *in natura* zejména musí být *dobře možné* (§ 2999 odst. 1 NOZ). Tato *dobrá možnost* nezávisí na právní existenci věci a vztahuje se k tomu, zda obnovení a vydání je *hospodářsky* smysluplné – jak plyne též z § 1074 odst. 1 NOZ („*zpracované věci nelze uvést do předešlého stavu buď vůbec, anebo jen se značným nákladem nebo se značnou ztrátou*“). Pokud ovšem odloučení a vydání věci dobře možné není, pak vzniká jen právo na peněžitou náhradu (§ 2999 odst. 1 NOZ).

Nárok na odloučení a vydání dle ustanovení o bezdůvodném obohacení tu ale může být jen proti samotnému obohacenému. Pokud ten spojenou věc převede, proti nabyvateli již uvedený nárok uplatňovat nelze – dle § 1040 a násl. NOZ proto ne, že požadovaná věc v právním smyslu zanikla spojením s jinou, a dle § 2991 a násl. NOZ proto ne, že nárok z bezdůvodného obohacení má relativní povahu a na nabyvatele nepřechází.⁴¹⁶

VII.3.2. Bezdůvodné obohacení a vypořádání mezi vlastníkem a držitelem či detentorem

V § 996 a násl. NOZ občanský zákoník upravuje nároky mezi vlastníkem a držitelem věci, např. ze znehodnocení i zhodnocení věci držitelem nebo z toho, že držitel čerpal

⁴¹⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 8. října 2003, sp. zn. 22 Cdo 1105/2003.

⁴¹⁵ MAYR, R. *Soustava občanského práva*. Kniha 3. Právo obligační. Brno : Barvič & Novotný, 1928, s. 387. Jen ojedinělou odchylku představuje rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. října 2011, sp. zn. 33 Cdo 4641/2009, který závěr uvedený v rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 8. října 2003, sp. zn. 22 Cdo 1105/2003 o nemožnosti vindikace nevhodně zmiňuje v souvislosti s bezdůvodným obohacením.

⁴¹⁶ Pohledávka z bezdůvodného obohacení má obligační povahu (rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. srpna 2012, sp. zn. 22 Cdo 3404/2010); trvá jen mezi stranami, mezi nimiž vznikla (rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 4. října 2012, sp. zn. 28 Cdo 1856/2012, a ze dne 16. června 2011, sp. zn. 30 Cdo 2868/2009), resp. jejich univerzálními právními nástupci, např. dědici nebo nabyvateli obchodního závodu, ať už na základě prodeje nebo vkladu (usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. ledna 2013, sp. zn. 23 Cdo 966/2011). Samotným převodem vlastnictví (např. věci, do níž ochuzený investoval) oprávnění ani povinnost z bezdůvodného obohacení nepřechází (rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 30. října 2002, sp. zn. 25 Cdo 2877/2000, a 31. července 2003, sp. zn. 29 Cdo 2631/2000).

plody a užitky. Obdobné nároky ovšem upravují i ustanovení o bezdůvodném obohacení, nezřídka však odlišně. Tak například zatímco poctivý držitel může věc „*ba i zničit... a není z toho nikomu odpovědný*“ (§ 996 odst. 1 NOZ) a náleží mu všechny plody a užitky (§ 996 odst. 2 NOZ), ten, kdo věc *nabyl úplatnou smlouvou*, se odpadnutí obohacení dovolat nemůže (§ 3002 odst. 1 NOZ) a za užívání věci poskytne náhradu do výše prospěchu (§ 3002 odst. 2).

Vzhledem k uvedenému vzniká potřeba vést mezi aplikací § 996 a násl. NOZ a aplikací § 2991 a násl. NOZ hranici, přičemž jako smysluplná se jeví ta následující:

(a) Jestliže *držitel* věci ji měl nabýt od vlastníka dle neplatné nebo zrušené převodní smlouvy (koupě, směna, dar) – přednostně se postupuje dle ustanovení o bezdůvodném obohacení (§ 2993, § 3002 odst. 1, § 3002 odst. 2, případně § 3004 a 3005 NOZ), která v případě vypořádání neplatných či zrušených smluv představují speciální úpravu.

(b) Jestliže *držitel* věci ji od vlastníka takto nenabyl (např. si věc sám přisvojil, získal ji jako nepravý dědic nebo ji získal převodní smlouvou, kterou uzavřel s nevlastníkem) – bude se postupovat dle § 996 a násl. NOZ⁴¹⁷

(c) Složitě jsou případy vztahu *detentora*, např. nájemce, který není držitelem, a vlastníka. V takové situaci sice § 996 a násl. NOZ nedopadá přímo, avšak pravidla tam uvedená nutno analogicky použít v sepětí s ustanovením o bezdůvodném obohacení, aby nevznikaly nedůvodné rozdíly:

- náhradu za užívání upravuje § 2994 NOZ,
- pouhému detentorovi nelze za zhodnocení věci přiznat vyšší náhradu než držiteli (nejde-li o zhodnocení dle smlouvy s vlastníkem), a proto se náhrada nemůže řídit obvyklou cenou (§ 2999 odst. 1 NOZ), nýbrž se přednostně použije hledisko § 997 a násl. NOZ
- nutno též chránit dobrou víru detentora při znehodnocení věci. Není sice bez dalšího oprávněn věc „*ba i zničit*“ (§ 996 a násl. NOZ), ovšem jestliže věc *v dobré*

⁴¹⁷ Srov. rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 27. října 2011, sp. zn. 22 Cdo 4370/2009, a ze dne 23. srpna 2012, sp. zn. 22 Cdo 3404/2010; opačně a nesprávně rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. listopadu 2013, sp. zn. 28 Cdo 1942/2013.

víře užívá dle smlouvy uzavřené s jiným než s jejím vlastníkem a věc v souladu s takovou smlouvou znehodnotí, pak chybí zavinění, a tedy ani nevzniká povinnost vlastníkovu škodu nahradit.

(d) Jestliže někdo zhodnocuje cizí věc dle smlouvy pro jiného, vypořádá se přednostně s tímto jiným (§ 2995 NOZ), a to dle ustanovení o bezdůvodném obohacení⁴¹⁸. Nároky vůči vlastníku věci může mít tento jiný; tyto nároky se posoudí způsobem výše uvedeným.

Ustanovení § 3001 odst. 1 a § 3004 NOZ se ovšem použijí, i pokud věc zcizí *držitel* (i ten, kdo je např. jen nájemcem, vypůjčitelem či výprosníkem, stává se držitelem k okamžiku, kdy si osoboval právo s věcí disponovat; tehdy nabyt *animus*). Tato ustanovení upravují vydání výtěžku z prodeje věci, zatímco § 996 a násl. NOZ tuto otázku neupravují. Protože řešení neplyne z § 996 NOZ, dojde na použití § 3001 odst. 1 a § 3004 NOZ, byť ustanovení o bezdůvodném obohacení jsou v tomto případě subsidiární.

Z § 996 NOZ lze dovodit, co § 3001 odst. 1 NOZ stanoví výslovně:⁴¹⁹ Pokud poctivý držitel může věc i zcela zničit a nemusí za to vlastníku nic doplácet ze svého, tím spíše nemůže být k doplatku ze svého povinen v případech upravených § 3001 NOZ, tj. pokud věc „zcela zničí“ tak, že ji daruje jinému, nebo „zčásti zničí“ tak, že ji jinému převede za nižší než obvyklou cenu.

Ve prospěch vlastníka by se měla uplatnit též zásada uvedená v § 3000 NOZ (pozbude-li poctivý příjemce obohacení, snižuje se nebo odpadá jeho povinnost k náhradě). Ovšem toto pravidlo lze dovodit též z § 997 odst. 1 věty druhé NOZ („*do výše přítomné hodnoty*“). Při výkladu § 996 a násl. NOZ vhodno přihlížet k § 2991 NOZ a volit takovou výkladovou variantu, aby nevznikaly nedůvodné rozdíly.

⁴¹⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. ledna 2012, sp. zn. 33 Cdo 2957/2011.

⁴¹⁹ Čímž se do budoucna vylučuje použitelnost rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 28. března 2007, sp. zn. 21 Cdo 2567/2005.

VII.3.3. Bezdůvodné obohacení a vztah mezi spoluvlastníky

VII.3.3.1. Užívání společné věci

K užívání společné věci (a k rozhranění mezi aplikací věcněprávních ustanovení a ustanovení o bezdůvodném obohacení) se Nejvyšší soud komplexně vyjádřil v rozhodnutí velkého senátu a mnoha navazujících rozhodnutích.⁴²⁰ Mám ovšem za to, že tato rozhodnutí (vycházející z OZ64) zakládají spoluvlastníkům vzájemné nároky v příliš širokém okruhu případů, a proto přijetí NOZ (kde se též ustanovení o spoluvlastnictví do značné míry inspiroují ABGB) dává možnost k určité revizi těchto závěrů.

Pokud příslušná většina rozhodne o společné věci tak, že ji některý ze spoluvlastníků může užívat ve větším nebo menším rozsahu, než by odpovídalo jeho podílu, pak jeden ani druhý není povinen ani oprávněn z bezdůvodného obohacení. Vyloučený nebo omezený spoluvlastník má ovšem nárok na náhradu odpovídající újmě, která plyne z toho, že věc může užívat nebo výnosy z ní čerpat jen v nižším rozsahu. Tento nárok plyne nikoli z ustanovení o bezdůvodném obohacení, nýbrž z čl. 11 LPS nebo z ustanovení o věcných právech.⁴²¹

Naproti tomu ustanovení o bezdůvodném obohacení se mezi spoluvlastníky uplatní, pokud některý ze spoluvlastníků užívá věc ve větším rozsahu, než by odpovídalo jeho podílu (nebo např. zadržuje výnosy z věci),⁴²² a zároveň pro to chybí právní důvod (zejména rozhodnutí většiny spoluvlastníků, jejich dohoda nebo rozhodnutí soudu). Judikatura vycházela z toho, že i pokud rozhodnutí či dohody chyběly, představovalo samo spoluvlastnictví právní důvod pro užívání věci, ale jen v rozsahu, který odpovídá spoluvlastnickému podílu.

Dosavadní judikatura pro vznik nároku z bezdůvodného obohacení nepožadovala, aby k užívání spoluvlastněné věci ve větším rozsahu docházelo přes *odpor* nebo při *omezení* spoluvlastníků. Tím vyvolávala riziko rozmnožování zbytečných sporů a otevírala možnost, aby spoluvlastník *ex post* žádal soud o přeměřování metrů a přepočítávání dnů.

⁴²⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. října 2012, sp. zn. 31 Cdo 503/2011.

⁴²¹ Tamtéž.

⁴²² Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 13. února 2013, sp. zn. 28 Cdo 3762/2011.

Není přitom smysluplné, aby se každý spoluvlastník chalupy mohl domáhat náhrady jen proto, že jiný spoluvlastník na ni jezdil častěji, byť byla zrovna volná a nikoho tak neomezoval (v některých – zdaleka však ne všech – sporech by bylo možné shledat konkludentní dohodu spoluvlastníků o užívání).

Od 1. 1. 2014 ovšem nelze přehlížet § 1117 NOZ (jehož druhá věta vychází z § 929 OZO): „Každý spoluvlastník má právo k celé věci. Toto právo je omezeno stejným právem každého dalšího spoluvlastníka.“ Připadá v úvahu inspirovat se rakouskou judikaturou a dovodit (což bych považoval za rozumné), že *právo dalšího spoluvlastníka omezuje spoluvlastníky jiné, resp. jimi do něj může být zasaženo, jen bylo-li by spoluvlastníkovi v užívání věci konkrétním způsobem bráněno*. K tomu srov. např. rakouské závěry: „*Jen svémocná změna dosavadních užívacích poměrů některými spoluvlastníky představuje protiprávní zásah do práv těch ostatních...*“⁴²³ a „*není-li tu jiné určení o užívání, může společnou věc, která poskytuje takzvanou neomezenou možnost užívání, jako například procházet se ve společné zahradě, užívat každý spoluvlastník bez souhlasu ostatních; v případě omezené možnosti užívání smí spoluvlastník užívat věc tak, aby nerušil užívání věci jinými*“⁴²⁴ přičemž „*tu nejde o abstraktní možnost věc užívat, nýbrž je třeba brát ohled na to, jak jiný věc konkrétně užívá*“⁴²⁵ tedy „*spoluvlastník je též při omezené možnosti užívání oprávněn společnou věc užívat dle libosti, pokud tím neruší konkrétní užívání věci jiným spoluvlastníkem*“⁴²⁶.

Dle občanského zákoníku tedy připadá v úvahu posouzení: ke spoluvlastníkovu bezdůvodnému obohacení (*protiprávnímu užití cizí hodnoty* ve smyslu § 2991 odst. 2 NOZ) nepostačí, že věc užívá v rozsahu větším, než by odpovídalo jeho podílu – dochází k němu teprve v případě, kdy takové rozsáhlejší užívání určitým konkrétním způsobem omezuje jiného spoluvlastníka, a ten proto věc nemůže užívat v rozsahu, který mu náleží. Je otázkou, zda se judikatura k takovému posouzení, opřenému o nový § 1117 NOZ, přikloní, anebo setrvá v dosavadním náhledu, že pokud chybí rozhodnutí spoluvlastníků, pak

⁴²³ Právní věta rakouského OGH ze dne 26. února 2008, č. RS0123177, uveřejněná na ris.bka.gv.at.

⁴²⁴ Právní věta rakouského OGH ze dne 21. září 1976, č. RS0013197, uveřejněná na ris.bka.gv.at.

⁴²⁵ Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 28. června 2000, sp. zn. 9 Ob 85/00s.

⁴²⁶ Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 21. září 1976, sp. zn. 1 Ob 213/07s.

ke vzniku bezdůvodného obohacení postačí samotné užívání spoluvlastněné věci v rozsahu větším, než který by odpovídal spoluvlastnickému podílu.

VII.3.3.2. Investice do společné věci

Zhodnocuje-li se společná věc na základě rozhodnutí či dohody spoluvlastníků, vzniká zhodnotiteli právo, aby mu spoluvlastníci poskytli náhradu dle svých podílů, a to již od okamžiku zhodnocení, ledaže z rozhodnutí či dohody plyne něco jiného.⁴²⁷ V případě rozhodnutí, které má být účinné vůči menšinovému společníku, se ovšem vyžaduje, aby byl s investicí a jejími náklady seznámen a aby investice tomuto seznámení následně skutečně odpovídala;⁴²⁸ nově srov. výslovnou úpravu § 1128 a násl. NOZ.

Dřívější judikatura vycházela z toho, že pokud spoluvlastník zhodnotil společnou věc bez rozhodnutí či dohody spoluvlastníků (nejednalo-li se o nutnou opravu nebo údržbu), mohl požadovat náhradu dle ustanovení o bezdůvodném obohacení, ale teprve od okamžiku, kdy spoluvlastnictví zanikne.⁴²⁹ Ovšem nově se případ posoudí dle § 1136 NOZ, který představuje *lex specialis* též k bezdůvodnému obohacení (tedy i k § 3001 odst. 2 NOZ) a výslovně upravuje náhrady pro případ, že „*spoluvlastník... vynaložil na společnou věc náklad v zájmu ostatních spoluvlastníků bez jejich vyrozumění a souhlasu*“.⁴³⁰ Šíře, v jaké se § 1136 NOZ uplatní, závisí na tom, zda se zde použitý pojem „*v zájmu ostatních spoluvlastníků*“ vyloží široce, tedy tak, že postačí, že náklad zájmu ostatních spoluvlastníků skutečně odpovídal (byli jim obohaceni), bez ohledu na úmysl toho, kdo náklad vynaložil. Ztotožňují se ve prospěch tohoto širokého výkladu (subjektivní hlediska toho, kdo náklad vynaložil, jsou bez významu) s názorem *Králíkovým*,⁴³¹ ovšem

⁴²⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. června 2014, sp. zn. 22 Cdo 817/2014 a rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 30. listopadu 2011, sp. zn. 22 Cdo 3766/2011, a ze dne 30. listopadu 2011, sp. zn. 22 Cdo 3766/2011, uveřejněný v Sbírcce soudních rozhodnutí a stanovisek (civilní řada) pod č. 91/2012.

⁴²⁸ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. července 2013, sp. zn. 22 Cdo 4079/2011.

⁴²⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. června 2014, sp. zn. 22 Cdo 817/2014, a rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 24. ledna 2013, sp. zn. 22 Cdo 216/2011.

⁴³⁰ KRÁLÍK, M. in Spáčil, J. a kol. *Občanský zákoník III. Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2013, s. 526.

⁴³¹ Tamtéž.

oproti němu mám za to, že subjektivní hlediska na straně spoluvlastníků mohou být podstatná.⁴³²

VII.3.4. *Bezdůvodné obohacení a nepřikázané jednatelství*

Překryv úpravy bezdůvodného obohacení s nepřikázaným jednatelstvím je omezený.⁴³³ Jsou-li splněny předpoklady nepřikázaného jednatelství (tedy jedná-li se o nepřikázané jednatelství škodové či užitečné), zakládají ustanovení o nepřikázaném jednatelství, a proto se ustanovení o bezdůvodném obohacení nepoužijí⁴³⁴ (natož aby se jednalo o *protiprávní* zásah do cizí hodnoty), jak je obvyklé dle německého a francouzského práva⁴³⁵ i v řadě dalších evropských právních řádů.⁴³⁶ Kdo naopak překročil meze přípustného nepřikázaného jednatelství, ten nahradí případný prospěch nikoli dle ustanovení o bezdůvodném obohacení, nýbrž dle speciálního § 3010 NOZ („převede vše, co při tom získal, osobě, jejíž záležitost obstaral“).

Jistou pochybnost vzbuzuje, nakolik se nepřikázané jednatelství použije na vědomé splnění cizího dluhu; pro tuto možnost se vyjadřuje např. Eliáš.⁴³⁷ Mám však za to, že

⁴³² Analogicky k § 3009 odst. 1 NOZ („zda byla záležitost provedena k užítku jiného, se neposoudí podle obecných hledisek, ale se zřetelem k jeho pochopitelným zájmům a záměrům“) by nemělo být rozhodující jen tolik, zda se hodnota spoluvlastněné věci *objektivně* zvýšila, nýbrž zda se věc zhodnotila při ohledu na to, jak spoluvlastníci chtěli věc využít. (Osázení pozemku okrasnými rostlinami jej sice objektivně zhodnotí, ale má nulovou hodnotu pro ty spoluvlastníky, kteří hodlají pozemek vybetonovat.)

⁴³³ Shodně TICHÝ, L. *Bezdůvodné obohacení, základní pojmy a návrh občanského zákoníku*. Bulletin advokacie, 2011, č. 5, s. 24.

⁴³⁴ SWANN, S. *First proposals of the Study Group on a European Civil Code* in Zimmermann, R. (ed.) *Grundstrukturen eines Europäischen Bereicherungsrechts*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2005, s. 276.

⁴³⁵ Vhodno však zdůraznit, že dle francouzského práva (a dalších právních řádů v románském okruhu) má nepřikázané jednatelství podstatně širší aplikační prostor (částečně na úkor právě bezdůvodného obohacení). Srov. STOLJAR, S. *Negotiorium Gestio* in Caemmerer, E., Schlechtriem, P. (eds.) *International Encyclopedia of Comparative Law*, kap. 17, sv. 10. Tübingen : Mohr, 1984, bod 31. Ostatně též dřívější rakouská právní věda podřazovala mnoho problémů, které chápeme dnes jako bezdůvodné obohacení právě pod nepřikázané jednatelství nebo pod obdobu či doplněk tohoto institutu (SEDLÁČEK, J. a kol., *Nepřikázané jednatelství a versio in rem*. Brno : nákladem vlastním, 1933, s. 5; ZEILLER, F. *Commentar über das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch für die gesamten Deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie*, sv. 4. Wien : Geistinger, 1813, komentář k § 1041).

⁴³⁶ BAR, Ch. a kol. *Benevolent Intervention in Another's Affairs*. Munich : Sellier, 2006, s. 72, pozn. č. 47.

⁴³⁷ ELIÁŠ, K. *Zánik obligace splněním jinému než věřiteli nebo jiným než dlužníkem*. Právní rozhledy, č. 4, 2010, část III. 1. Ostatně, jednalo se o příznačný případ použití *negotiorum gestio* v římském právu (to neznalo přímé zastoupení, a proto si vypomáhalo tímto institutem, které se v dnešním českém

tento závěr nemůže platit paušálně, nýbrž třeba rozlišit, zda ten, kdo plnil, skutečně měl v úmyslu prospět dlužníku. Při nepřikázaném jednatelství se totiž musí jednat o *vědomé obstarání záležitosti jiného*.⁴³⁸ Přitom nepostačí prosté srozumění s tím, že jednání může jinému prospět, nýbrž se vyžaduje vystupňovanější úmysl.⁴³⁹ Ostatně, v opačném případě by se nepřikázané jednatelství aktivovalo při téměř každém plnění za jiného, což by bylo z českého i zahraničního hlediska značně neobvyklé řešení.

Mám za to, že v každém případě zůstane použitelný § 3012 NOZ, a to pro obdobné řešení v rakouském právu⁴⁴⁰ a především proto, že § 3012 NOZ představuje jakési záchranné ustanovení pro případ, že nelze použít § 1936 a § 1937 NOZ, které ustanoveními o nepřikázaném jednatelství vyloučeny nejsou. Nicméně lze uvažovat, že se ustanovení o nepřikázaném jednatelství použijí vedle § 3012 NOZ (při konkurenci nároků, srov. obdobně část VII.2. výše) tehdy, pokud někdo za dlužníka plnil na jeho prospěch (*příklad*: někdo za nepřítomného přítele zaplatí jeho dluh, aby od něho odvrátil tíživou smluvní pokutu). Výhodou pro toho, kdo plnil, pak může být, že dle ustanovení o nepřikázaném jednatelství (jsou-li splněny předpoklady jednatelství užitečného nebo škodového) má právo na náhradu nákladů, i pokud převyšují dluh, který plněním zanikl.

právu prakticky využívá jen omezeně). Srov. ŽIDLICKÁ, M. *Jednatelství bez příkazu dle občanského zákoníku versus negotiorum gestio v římském právu*. Právník, č. 4, 2001, č. 4, s. 395.

⁴³⁸ Srov. LAVICKÝ, P. in Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. *Občanský zákoník. Komentář*. Svazek II. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, komentář k § 742, marg. č. 2; a dále usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. října 2013, sp. zn. 20 Cdo 1574/2013. Nepovažuji přitom za vhodné do českého práva přebírat konstrukci tzv. nepravého nepřikázaného jednatelství (známou v BGB i v OR) vyvinutou v poklasické době (KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha : C.H. Beck, 1995, s. 258).

⁴³⁹ Srov. RUMMEL, P. in Rummel, P. a kol. *Kommentar zum ABGB*. 3. vydání. Wien : Manz, 2002, komentář k § 1035, marg. č. 4; SCHWARZ, G., WANDT, M. *Gesetzliche Schuldverhältnisse*. 2. vyd. München : Vahlen, 2006, s. 14.

⁴⁴⁰ RUMMEL, P. in Rummel, P. a kol. *Kommentar zum ABGB*. 3. vydání. Wien : Manz, 2002, komentář k § 1042, marg. č. 1.

VIII.

Výluky z bezdůvodného obohacení. Důkazní břemeno.

VIII.1. Vědomé plnění nedluhu

VIII.1.1. K § 2997 odst. 1 NOZ a k § 2992

V inspiraci zahraničními vzory (§ 1431 OZ,⁴⁴¹ § 814 BGB nebo čl. 63 odst. 1 OR)⁴⁴² nový § 2997 odst. 1 NOZ výslovně stanoví, že „*právo na vrácení nemá ani ten, kdo jiného obohatil s vědomím, že k tomu není povinen*“. Jedná se o jiné vyjádření v zahraničí známého předpokladu, že ten, kdo jinému plnil, má právo na vrácení, jen pokud plnil v omylu (postačí i jen pochybnost), lhostejno za skutkovém, anebo právním a zda omluvitelném, anebo neomluvitelném. Přitom je nerozhodné, zda jde o omyl skutkový či právní, kdo jej vyvolal, jaké okolnosti se týká a nakolik je intenzivní.⁴⁴³ Uvedené mělo dle *Lavického a Eliáše*⁴⁴⁴ platit i za občanského zákoníku z roku 1964; avšak zákon to neuváděl a novější judikatura ignorovala.⁴⁴⁵

Obdobně (a do jisté míry duplicitně) § 2992 NOZ stanoví, že nárok z bezdůvodného obohacení je vyloučen, „*je-li plněno s úmyslem obohatit jiného, ať již darem, nebo ze slušnosti nebo mravní povinnosti, popřípadě jinou liberalitou*.“⁴⁴⁶ Pokud někdo plnil dle platné darovací smlouvy, ta představuje právní důvod, a bezdůvodné obohacení je vyloučeno již proto. Ovšem „*plnění z pouhé společenské služby není darováním, je-li z chování stran zřejmé, že se nechtějí smluvně vázat*“ (§ 2055 NOZ). Takovouto

⁴⁴¹ Právní věta rakouského OGH ze dne 23. července 1952, č. RS0033591, uveřejněná na ris.bka.gv.at.

⁴⁴² K důkaznímu břemenu dle jednotlivých zahraničních úprav srov. část VIII.4 níže.

⁴⁴³ WENDEHORST, Ch. *The Draft Principles of European Unjustified Enrichment Law Prepared by the Study Group on a European Civil Code: A Comment*. ERA Forum, 2006, svazek 7, č. 2, s. 246 a násl., správně argumentuje, že § 2997 odst. 1 NOZ (resp. jeho zahraniční obdoby) by se neměly použít, pokud někdo plnil, ač znal důvod neplatnosti smlouvy. Lze argumentovat, že v českém právu tuto otázku neřeší § 2997 odst. 1 NOZ, nýbrž speciální § 2998 NOZ, § 2999 odst. 1 věta druhá NOZ a § 579 NOZ.

⁴⁴⁴ ELIÁŠ, K., LAVICKÝ, P. in Eliáš, K. a kol. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář*. 1. svazek. Praha : Linde, 2008, s. 1063

⁴⁴⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 17. července 2012, sp. zn. 28 Cdo 4197/2011.

⁴⁴⁶ Důvodová zpráva k § 2992 NOZ.

liberalitou (kdy strany neuzavírají smlouvu) je např. rozdělení se se spolužákem o svačinu nebo svezení souseda do města.⁴⁴⁷

VIII.1.2. Plnění za účelem dosažení smíru

Značnou pozornost ve srovnávacím právu vyvolává otázka, nakolik se jedná o plnění v omylu (tj. nakolik náleží nárok z bezdůvodného obohacení, anebo nakolik je naopak naplněn § 2997 odst. 1 NOZ), pokud dlužník plní (domnělému) věřiteli na sporný nárok, aby tím dle očekávání stran došlo k vyřešení sporu – kdy však dlužník později požaduje úplné nebo částečné vrácení toho, co plnil, s tvrzením, že sporný nárok (např. na náhradu škody) tu vůbec nebyl nebo měl jen nižší rozsah (a proto věřitel musí přeplatek vrátit dlužníkovi nazpět). Zejména rakouské právní zdroje,⁴⁴⁸ ale i komentář k DCFR⁴⁴⁹ se zde vyjadřují pro vyloučení nároku.

Rakouská judikatura uvádí:⁴⁵⁰ „*Při pouhé pochybnosti o existenci dluhu, neboť dle § 1432 ABGB je právo na vrácení vyloučeno jen při vědomí nedluhu, je nárok na vrácení přípustný, zjistí-li se nedostatek právního důvodu, ledaže dlužník zároveň plněním uznal svůj dluh ...*⁴⁵¹ *a tím měl být spor mezi věřitelem a dlužníkem natrvalo odstraněn. Chce-li dlužník v takovém případě zamezit tomu, aby se jeho plnění vyložilo tímto způsobem, musí při platbě učinit výhradu, jinak bude... jeho nárok na vrácení vyloučen.*“ Uvedený závěr se ovšem uplatní, jen pokud nebylo plněno z donucení, přičemž postačí i jen

⁴⁴⁷ Ustanovení § 2992 NOZ ovšemnelze použít k vyloučení nároku na vrácení toho, co bylo plněno dle neplatné darovací smlouvy (s argumentem, že byť je darovací smlouva neplatná, plnění dle ní poskytnuté bylo učiněno s úmyslem „*obdarovat nebo obohatit*“ ve smyslu § 2992 NOZ). Takové použití § 2992 občanský zákoník zjevně nemá na mysli (srov. § 2 odst. 2 NOZ) a vedlo by k popření pravidla, které zakládá neplatnost darovací smlouvy (nelze tvrdit, že ač je darovací smlouva neplatná, tato neplatnost je dle § 2992 bez významu). Je-li ale darovací smlouva neplatná jen pro nedostatek formy, tento nedostatek může být zhojen.

⁴⁴⁸ Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 24. října 1973, sp. zn. 1 Ob 2375/96p.

⁴⁴⁹ BAR, Ch., CLIVE, E. a kol. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference*. Munich : Sellier, 2009, s. 3720.
Jak zveřejněno na http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf

⁴⁵⁰ Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 12. července 1995, sp. zn. 7 Ob 18/95 a právní věta rakouského OGH ze dne 18. května 1971, č. RS0033612, uveřejněná na ris.bka.gv.at.

⁴⁵¹ Srov. odkazovaná rozhodnutí rakouského OGH ze dne 18. května 1971, sp. zn. SZ 44/75, rozhodnutí rakouského OGH ze dne 24. června 1997, sp. zn. SZ 52/98, rozhodnutí rakouského OGH ze dne 28. února 1989, sp. zn. 10 Ob 504/87 a právní věta rakouského OGH ze dne 7. července 1987, č. RS003376, uveřejněná na ris.bka.gv.at.

ekonomický tlak spočívající v obavě z výpovědi založené tím, že nebude zapláceno do celé sporné výše nároku.⁴⁵²

Je otázkou, nakolik se uvedené závěry učiněné v rakouském právním prostředí prosadí v českém právu (přesto lze jen doporučit, aby ten, kdo plní a chce existenci či vyšší dluhu později rozporovat, učinil uvedenou výhradu). Nepovažuji za vhodné takové řešení, které by působilo asymetricky, tedy následovně: pokud dlužník plnil více, nemůže požadovat část plnění nazpět, ale pokud plnil méně, může po něm věřitel požadovat doplatek. Proto považuji za vhodnější nevytvářet zvláštní kategorii uvnitř práva bezdůvodného obohacení a přenechat řešení právu smluvnímu. Z plnění a jeho přijetí (nevrácení) lze ve spojení s dalšími okolnostmi nezřídka dovodit konkludentně uzavřené narovnání, které zavazuje obě strany. A i v některých případech, kdy se pro narovnání vyžaduje písemná forma, může být její nedostatek splněním zhojen dle § 2997 odst. 1 NOZ.

VIII.2. Vznik nároku přes vědomé plnění nedluhu

I pokud nastal případ § 2997 odst. 1 NOZ, má osoba, která plnila, přesto právo na vrácení, pokud nebyla dostatečně svéprávná nebo byla-li k plnění „*přivedena lstí, donucena hrozbou nebo zneužitím závislosti*“ (§ 2997 odst. 2).

Jak § 2997 odst. 2 NOZ, tak § 2995 NOZ (část za „*jen pokud*“) sice zní obdobně, ale aplikace každého z těchto ustanovení se bude výrazně odlišovat. Zatímco výjimky stanovené v § 2995 NOZ se vztahují k neplatnosti nebo zrušení určitého závazku, v § 2997 NOZ taková vazba chybí. Zatímco výjimka z § 2995 NOZ (upravujícího jen pasivní legitimaci) se použije jen při splnění relativně přísných požadavků, výjimka z § 2997 NOZ (upravujícího, kdy ochuzený vůbec má nárok z bezdůvodného obohacení) vyžaduje extenzivní výklad.

Srov. též skutečnost, že pro výjimku z pravidla § 2995 NOZ se v čl. VII.-2:102 písm. (a) DCFR ve spojení čl. VII.-2:103 odst. 2 DCFR stanoví přísnější požadavky, za-

⁴⁵² Právní věty rakouského OGH ze dne 23. února 1983, č. RS0014887, ze dne 4. října 1970, č. RS0033569, a ze dne 25. února 2003, č. RWZ0000075, uveřejněné na ris.bka.gv.at.

tímco pro výjimku z pravidla § 2997 NOZ se stanoví požadavky podstatně mírnější čl. VII.-2:101 odst. 1 písm. (b) DCFR ve spojení s čl. VII.-2:103 odst. 1 DCFR.⁴⁵³

Proto zejména v případě, kdy ochuzený „jiného obohatil s vědomím, že k tomu není povinen“, bude mít ochuzený nárok z bezdůvodného obohacení i tehdy, pokud donucení nebo zneužití závislosti má jen mírnější formu (a třeba spočívá jen v ekonomickém tlaku) a není ani přičitatelné obohacenému. Pokud někdo plnil v důsledku lsti, uplatní se hledisko, že ke vzniku bezdůvodného obohacení postačí jakýkoli omyl nebo i jen pochybnost a že není rozhodující, zda je jeho omyl omluvitelný.⁴⁵⁴

Naproti tomu v případě, kdy ochuzený skutečně plnil skutečný dluh (jakkoli založený jen naturální obligací), tj. pokud „plnil dluh nežalovatelný nebo promlčený nebo takový, který je neplatný pro nedostatek formy“, je namíste vyložit výjimku dle § 2997 odst. 2 NOZ restriktivně, tedy tak, že znaky lsti, zneužití závislosti nebo donucení se použijí, jen jsou-li naplněny s podstatnou intenzitou a je-li jejich naplnění přičitatelné věřiteli.

VIII.3. Plnění na vlastní nebezpečí a ve vlastním zájmu

Výše uvedené ustanovení § 2997 NOZ je dále ustanovením § 2992 NOZ (převzatým z čl. 1494 CCQ) doplněno v tom směru, že se vylučuje právo na náhradu, pokud někdo učinil něco „ve svém výlučném a osobním zájmu či na vlastní nebezpečí“. Obě tyto skutkové podstaty lze v jistém smyslu chápat jako konkretizaci pravidla, že ke vzniku práva na náhradu za plnění poskytnuté bez právního důvodu se vyžaduje omyl (jestliže důvodem pro plnění bylo výhradně dosáhnout vlastního prospěchu, nejsou podstatné okolnosti jiné, a tedy ani případný omyl ohledně nich; není z hlediska bezdůvodného obohacení relevantní omyl ohledně toho, zda nastane nebezpečí, které ten, kdo plnil, převzal).

⁴⁵³ BAR, Ch., CLIVE, E. a kol. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference*. Munich : Sellier, 2009, s. 3785 a 3786.
Jak zveřejněno na http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf

⁴⁵⁴ V této souvislosti lze poukázat na zajímavý hraniční případ, kdy D vědomě plní, co již jednou plnil, neboť není s to nalézt kvitanci a předpokládá, že by u soudu prohrál. Poté, kdy kvitanci nalezne, požaduje druhé plnění nazpět. V takovém případě lze opět tomu, kdo plní, doporučit, aby učinil výhradu. TICHÝ, L. *Bezdůvodné obohacení, základní pojmy a návrh občanského zákoníku*. Bulletin advokacie, 2011, č. 5, s. 19.

Vydání bezdůvodného obohacení nemůže požadovat, kdo „plní sám sobě“ a přitom, jako „vedlejší“ produkt, obohacuje jiné (pozitivní externalita). Tak jako denně působíme jiným řadu újem, které nejsme povinni nahrazovat (např. emise a hluk způsobené při jízdě automobilem), jiné též pravidelně obohacujeme a nedostaneme za to náhradu. Soudní soustava neslouží jako „univerzální zúčtovací centrum obohacení a ochuzení“, ale jen k vypořádání vymezených podstatných případů. Důvodová zpráva k tomu uvádí: „*Osoba, která sice obohatí druhého, ale činí tak ve svém výlučném a osobním zájmu (např. ovlivní-li investicí na vlastním pozemku zvýšení ceny sousedních pozemků).*“ Ovšem, náhrada by zde byla vyloučena též dle § 3001 odst. 2 NOZ.

O jednání ve výlučném a osobním zájmu tak například půjde, pokud někdo zbuduje dálnici, postaví sanatorium pro bohatou klientelu nebo změní svou prašnou továrnu na luxusní byty a tím zvýší cenu přilehlých pozemků.⁴⁵⁵ Naproti tomu, o výlučný a osobní zájem se nebude jednat, např. jde-li o plnění (domnělého) dluhu, plnění za jiného nebo o investici do spoluvlastněné věci.

Nárok z bezdůvodného obohacení bude dále vyloučen, pokud někdo plnil jinému, při vědomí rizika, že ten nemusí poskytnout protiplnění (pouliční muzikant; práce pro jiného za cenu, kterou si sám určí). Důvodová zpráva uvádí, že se jedná o případ, kdy „*např. jedna osoba bezúplatně plní druhé v očekávání výhody, protislužby nebo jiného prospěchu, aniž je k tomu příjemce právně zavázán.*“ Proslulý je německý případ, kdy profesionální hledač dědiců informuje dědice, aniž by s ním o poskytnutí informace uzavřel smlouvu, o jeho dědickém právu; vzhledem k tomu, že bez takové informace by dědic podíl na pozůstalosti nezískal, požaduje informátor po informovaném náhradu mj. dle ustanovení o bezdůvodném obohacení. Takový informátorův nárok německý BGH⁴⁵⁶ vyloučil s přílehlavou argumentací, že informovaného nelze připravit o svobodu (ne)vyjednávat o smlouvě a případně ji neuzavřít. Ke stejnému výsledku vede i § 2992 NOZ.

⁴⁵⁵ Srov. ELIÁŠ, K. in Eliáš, K. a kol. *Občanské právo pro každého*. 2. vydání. Praha : Wolters Kluwer, 2014, s. 294. (Jakkoli se jedná o publikaci popularizační, jedná se o jediný zdroj, z něhož je patrný názor hlavního autora NOZ na jeho § 3012.)

⁴⁵⁶ Rozhodnutí německého BGH ze dne 23. září 1999, sp. zn. BGH III ZR 322/98, odst. 13 a 15.

VIII.4. Důkazní břemeno

Ustanovení § 2997 odst. 1 NOZ lze též použít k jisté korekci (z komparativního hlediska neobvyklé) judikatury k OZ64 ve věci důkazního břemene. Tato judikatura konkrétně vycházela ze závěru, že tomu, kdo žaluje z bezdůvodného obohacení, postačí prokázat jen tolik, že žalovanému plnil.⁴⁵⁷ Na žalovaném pak je, aby pro takové plnění prokázal právní důvod. Pokud se mu takový důkaz nezdaří, soud mu uloží, aby plnění vydal dle ustanovení o bezdůvodném obohacení.⁴⁵⁸ Příznačná je např. následující citace:⁴⁵⁹ „*Domáhá-li se tedy žalobce vrácení určitých částek s tvrzením, že tyto částky žalovanému předal, leží na něm důkazní břemeno o tomto tvrzení. Je naopak na žalovaném, který tvrdí, že plnění přijal na základě smluvního ujednání, aby prokázal existenci a obsah tvrzené dohody, podle níž není k vrácení plnění povinen.*“ Novější judikatura vycházela žalovanému vstříc aspoň zdůrazněním, že při plnění nutno objasnit vůli stran a že uzavření smlouvy lze důkazně opřít o jejich následné chování.⁴⁶⁰

Uvedenou judikaturu lze kritizovat z hlediska ochrany v právním styku i z hlediska komparativního:

(a) Judikatura k OZ64 vyvolávala podstatné riziko, že ten, kdo plnil, bude bezdůvodně po určité době plnění rozporovat a těžit z důkazní nouze svého dříve uspokojeného věřitele. A to i přesto, že věřitel (oprávněně) považoval případ založený ústní smlouvou za vyřešený právě přijetím platby. Vyhovět takovému dlužníku by znamenalo narušit finalitu plnění tak, že by v rozporu s obecným chápáním a zvyklostmi byla splnění dluhů jen podmíněná, a to tím, zda se příjemci později podaří prokázat právní důvod. Proto lze, též s ohledem na výslovnou textaci § 2997 odst. 1 NOZ, požadovat po žalovaném, aby uvedl a prokázal, proč plnil (lidé si zpravidla neplní jen tak).⁴⁶¹

⁴⁵⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 17. července 2012, sp. zn. 28 Cdo 4197/2011.

⁴⁵⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. srpna 2013, sp. zn. 26 Cdo 1494/2013, usnesení Nejvyššího soudu ze dne 10. října 2012, sp. zn. 28 Cdo 248/2012 a rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. června 2010, sp. zn. 23 Cdo 1494/2008.

⁴⁵⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. listopadu 2000, sp. zn. 25 Cdo 2744/99.

⁴⁶⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. dubna 2012, sp. zn. 22 Cdo 3194/2009.

⁴⁶¹ Vyjma případů, kdy je omyl očividný z okolností. Srov. právní větu rakouského OGH ze dne 27. listopadu 1968, č. RS0033558, uveřejněná na ris.bka.gv.at.

(b) Ani dle rakouské, německé nebo švýcarské úpravy příjemce důkazní břemeno o existenci právního důvodu netíží. Tak dle rakouské úpravy musí „žalobce z bezdůvodného obohacení prokázat všechny předpoklady své žaloby“;⁴⁶² žalobce musí jako předpoklad rovněž prokázat to, že plnil v omylu o existenci právního důvodu.⁴⁶³ Rovněž dle německé úpravy nedostatek právního důvodu musí prokázat žalobce⁴⁶⁴ (postačí mu prokázat, „že žalovaným uvedené nabývací právní důvody tu nejsou“ a nemusí prokazovat, „proč nepřipadají v úvahu ani právní důvody jiné“.⁴⁶⁵ Taktéž ve švýcarském právu se vyžaduje po žalobci negativní důkaz, že tu právní důvod není.⁴⁶⁶

Je přitom v česku tradovanou právní pověrou, že nelze prokazovat negativní skutečnosti (zde: absenci právního důvodu). K tomu Nejvyšší soud uvedl:⁴⁶⁷ „*Takový argument je v zásadě poukazem na tzv. negativní teorii důkazního břemene, která vychází z předpokladu, že dokazování neexistujících skutečností je vyloučeno povahou věci, neboť dokázat lze jen to, co existuje, nikoliv to, co neexistuje (např. Bekch, H.: Die Beweislast nach dem Bürgerlichen Gesetzbuch, 1899 nebo Fitting, H.: Die Grundlagen der Beweislast, Zeitschrift für Zivilprozess 13, ročník 1889, str. 1 a násl.). Tato teorie je však současnou civilistickou doktrínou – s podrobnou argumentací – považována za překonanou se zdůrazněním, že negativní skutečnosti lze v řízení dokazovat a v soudní praxi k tomu také často dochází, a s tím, že jako určité specifikum se v takových případech uplatňuje snad jen častější použití nepřímých důkazů...*“⁴⁶⁸

⁴⁶² Právní věta rakouského OGH ze dne 23. ledna 1957, č. RS0033564, uveřejněná na ris.bka.gv.at .

⁴⁶³ Právní věty rakouského OGH ze dne 5. července 1972, č. RS0033566, a ze dne 3. prosince 1969, č. RS0033548, obě uveřejněny na ris.bka.gv.at .

⁴⁶⁴ SCHWAB, M., in *Münchener Kommentar zum BGB*. 5. svazek. 6. vydání. München : C. H. Beck, 2013, § 812, marg. č. 363–372.

⁴⁶⁵ WENDEHORST, CH. in Bamberger/Roth (eds) *Beck'scher Online-Kommentar BGB*. 31. vydání. München : C. H. Beck, 2014, komentář k § 812, marg. č. 272a, s rozsáhlými odkazy na judikaturu.

⁴⁶⁶ SCHULIN, H. in Honsell, H., Vogt, P., Wiegand, W. (vyd.) *Obligationenrecht I*. 4. Vydání. Basel : Helbing Lichtenhahn, 2007, komentář k § 62 OR, marg. č. 41.

⁴⁶⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 21. ledna 2014, sp. zn. 22 Cdo 1007/2013.

⁴⁶⁸ MACUR, J. *Dělení důkazního břemena v civilním soudním sporu*. Brno : Masarykova univerzita, 1996, s. 34.

Obdobné důkazní břemeno ohledně omylu platilo za první republiky a platí též dnes dle rakouského práva.⁴⁶⁹ Tento důkaz vlastního omylu by přitom měl zahrnovat tvrzení a důkaz ohledně toho, co se ten, kdo plnil, domníval (např. že plní na určitý dluh), a proč tato domněnka neodpovídá skutečnosti (proč tu tento dluh ve skutečnosti nebyl). Přitom se judikatuře nabízí pestřejší škála, jak rozdělit břemeno tvrzení a břemeno důkazní; toto rozdělení by však nemělo – tak jako za účinnosti OZ64 – extrémně znevýhodňovat příjemce plnění. Přitom považuji za inspirativní přístupy, které odmítají mechanické posouzení a vedou ke spravedlivému rozdělení důkazního břemene mezi obě strany. Tak i když dle německého práva musí bezdůvodnost obohacení prokazovat ochuzený (žalobce), stále platí, že žalovaný musí aspoň tvrdit, z jakých skutečností dovozuje své oprávnění ponechat si plnění, neboť *„musí rozumným způsobem přispět k tomu, aby se dosáhlo stavu, že se žalobce může k věci vyjádřit a případně navrhnout požadovaný důkaz.“*⁴⁷⁰

Budoucí judikatuře se tak nabízí více možných přístupů, kterými by se korigovaly závěry zaujaté za účinnosti OZ64. Tuto korekci považuji za potřebnou, neboť právní řád by neměl vybízet toho, kdo plnil, aniž byl v omylu, aby vyčkal několik let a pak zneužil důkazní nouze příjemce, který již není s to prokázat kauzu.

⁴⁶⁹ SEDLÁČEK, J. in Sedláček, J., Rouček, F. a kol. *Komentář k Československému občanskému zákoníku občanskému*. Díl 6. Praha: Linhart, 1937, komentář k § 1431, marg. č. 21. Shodně právní věty rakouského OGH ze dne 23. ledna 1957, č. RS0033564, ze dne 5. července 1972, č. RS0033566 a ze dne 3. prosince 1969, č. RS0033548, všechny uveřejněné na ris.bka.gv.at;

⁴⁷⁰ Rozhodnutí německého BGH ze dne 15. října 2002, sp. zn. X ZR 132/01.

IX. Peněžítá náhrada

IX.1. Nemožnost vydat předmět obohacení

Představuje samozřejmost (která se v některých zákonících, např. švýcarském OR či québeckém CCQ, ani nezmiňuje), že za předmět obohacení, který nelze vydat *in natura*, se poskytne peněžítá náhrada. Vydání není dobře možné zejména proto, že předmět obohacení nelze vrátit z jeho povahy (koncertní zpěv nelze odzazpívat, natřený plot odnatřit), nebo proto, že předmět bezdůvodného obohacení se následně zkazil, ztratil, zhoršil či spotřeboval.

Za jistou přednost českého práva lze považovat, že již na úrovni zákonného textu stanoví nikoli samozřejmý znak *nemožnosti*, nýbrž ten předpoklad, že vydání předmětu obohacení není *dobře možné* (§ 458 odst. 1 OZ64, § 2999 odst. 1 NOZ). Tento pojem česká judikatura rozvíjí k rozumnému závěru, že se jedná o nemožnost ekonomickou; samotná fyzikální možnost nárok na vydání *in natura* nezaručuje a právní nemožnost (tj. skutečnost, že předmět plnění ztratil charakter samostatné věci, lze-li jej jako samostatnou věc obnovit) takový nárok nevylučuje.⁴⁷¹ Dobře možné není takové vydání, které by vyžadovalo značné dodatečné náklady, případně vedlo ke znehodnocení věci.⁴⁷² Dobře možné je ale vydání tehdy, pokud se pro ně obohacený rozhodne a ponese náklady s ním spojené.⁴⁷³

Judikatura ale také obsahuje (skrytý) rozpor: Na jedné straně se uvádí, že důležitá je nikoli právní možnost (povaha samostatné věci), ale fakticita a ekonomické ohledy, přičemž se vyjadřuje k nákladům spojeným s vydáním. A na straně druhé používá pojem *znehodnocení věci*, který ale slouží též k vymezení toho, co je součástí věci („*aniž se tím věc znehodnotila*“ v § 505 NOZ, obdobně § 120 odst. 1 OZ64). Proto čím silněji bude judikatura spojovat skutečnost, že vydání není dobře možné, s pojmem *znehodnocení věci*

⁴⁷¹ Srov. již rozsudek NS Č. soc. r. ze dne 25. dubna 1975, sp. zn. 2 Cz 8/75, uveřejněné ve Sbírce soudního rozhodnutí a stanovisek (civilní řada) pod č. 30/1977.

⁴⁷² Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. srpna 2011, sp. zn. 28 Cdo 1632/2011, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 9. října 2013, sp. zn. 28 Cdo 2083/2013.

⁴⁷³ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. srpna 2009, sp. zn. 33 Cdo 2849/2007.

(od níž se předmět obohacení odlučuje), tím spíše bude směřovat k závěru, že vydání je vyloučeno vždy, když se předmět obohacení stal součástí věci jiné – a to i pokud by vydání nezpůsobilo dodatečné náklady ani nevedlo k úbytku na zbývajícím majetku obohaceného.

Jde-li o věc hromadnou, zejména obchodní závod,⁴⁷⁴ lze se inspirovat německou judikaturou: Obchodní závod neztrácí svou identitu běžným zhodnocováním či znehodnocováním; vydání by nebylo dobře možné, jen pokud by došlo k naprosté změně povahy, smísení se závodem jiným (např. při fúzi), nebo proto, že spolu s vráceným závodem by již nepřešla nazpět zákaznická základna.⁴⁷⁵ Za podstatné zhoršení stavu závodu náleží peněžitá náhrada a náklady vynaložené kupujícími na závod se posoudí dle ustanovení o držbě.⁴⁷⁶

Nárok na peněžitou náhradu dle § 2999 odst. 1 NOZ vzniká nejen tehdy, když předmět obohacení nelze vydat vůbec, ale i tehdy, když se jen zhoršil (jak lze dovodit i z § 2999 odst. 3 NOZ). V takovém případě se vydá zhoršený předmět obohacení a za jeho zhoršení se poskytne peněžitá náhrada (ledaže se ve prospěch obohaceného použijí § 3000 a § 3001 odst. 2 NOZ). Judikatura bude hledat hranici, kdy je zhoršení natolik podstatné, že ochuzený obdrží výhradně peněžitou náhradu (odpovídající celému předmětu obohacení). Obvyklé opotřebení,⁴⁷⁷ ani morální zastarání⁴⁷⁸ se však nenahrazuje.

Na použití samotného § 2999 odst. 1 NOZ se nic nemění ani tehdy, pokud obohacený namísto předmětu obohacení získal jinou hodnotu (surogátu), např. plnění z pojistky nebo nárok na náhradu vůči škůdci (a to již kvůli odlišnému znění § 2999 NOZ a např. §

⁴⁷⁴ K neplatnosti smlouvy o prodeji podniku srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. listopadu 2010, sp. zn. 29 Cdo 1599/2008.

⁴⁷⁵ WENDEHORST, CH. in Bamberger/Roth (eds) *Beck'scher Online-Kommentar BGB*. 31. vydání. München : C. H. Beck, 2014, komentář k § 818, marg. č. 26a.

⁴⁷⁶ Zhodnotí-li kupující předmět koupě nečiní tak jako plnění na smluvní závazek: věc zhodnotil, neboť se považoval za vlastníka (a předpokládal, že mu poplynou výhody takového zhodnocení), nikoli proto, že by tím chtěl splnit svůj dluh vůči jinému. To je typická zájmová situace, kterou řeší ustanovení o držbě.

⁴⁷⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. ledna 2008, sp. zn. 30 Cdo 68/2007.

⁴⁷⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 1. prosince 2011, sp. zn. 28 Cdo 3763/2011.

818 odst. 1 BGB). Surogáty ovšem mohou být podstatné z hlediska aplikace § 3000 a § 3001 odst. 1 NOZ.

Ustanovení § 2999 odst. 1 NOZ se v případě vypořádání neplatných či zrušených smluv použije přednostně před § 996 NOZ: povinnost k náhradě, byť i někdo předmět obohacení koupil neplatnou či zrušenou smlouvou (a byl tedy držitel), není vyloučeno jen proto, že dle § 996 odst. 1 NOZ poctivý držitel věc smí „*ba i zničit*“ – ostatně k témuž závěru se přiklonila rakouská judikatura, jakkoli ustanovení o držbě mají v OZO (ABGB) významnou úlohu. Ustanovení o věcných právech se ovšem použijí tehdy, pokud s úpravou vypořádání smluv při bezdůvodném obohacení nekolidují. Tak pokud kupující na věc vynaložil náklady, případ se posoudí dle § 997 a 998 NOZ (nejedná se zde o zhodnocení při plnění závazku, neboť kupující nevynaložil náklady proto, že by se k tomu prodávajícímu zavázal, nýbrž proto, že se považoval za vlastníka).

IX.2. Obecná výše peněžité náhrady

IX.2.1. Obvyklá cena jako univerzální kritérium

Ustanovení § 2999 odst. 1 NOZ (na rozdíl od dřívějšího § 458 odst. 1 OZ64, který žádné kritérium nezmiňoval) výslovně stanoví (srov. však speciální § 2999 odst. 2 NOZ), že se peněžitá náhrada *za předmět bezdůvodného obohacení* poskytne ve výši (jeho) *obvyklé ceny*. Kritérium *obvyklé ceny* se jeví, i při pohledu do zahraničí,⁴⁷⁹ jako samozřejmost.

Tím se sjednocuje dřívější judikatura, která vycházela někdy právě z obvyklé ceny a jindy z odlišných standardů (toho, oč se věc hodnotila; někdy též nejnižší možné náklady). I pokud někdo zhodnotí cizí věc při plnění na závazek, pak se peněžitá náhrada vyčíslí obvyklou cenou díla, jak plyne z toho, že:

(a) § 2999 odst. 1 NOZ, na rozdíl od dřívější úpravy, výslovně stanoví, že se peněžitá náhrada poskytuje „*ve výši obvyklé ceny*“, pochopitelně „*předmětu obohacení*“.

⁴⁷⁹ Pro švýcarské právo srov. HUGUENIN, C. a kol. *Obligationenrecht. Allgemeiner und Besonderer Teil*. 2. vyd. Zürich : Schulthess, 2014, s. 1804; pro německé právo srov. rozhodnutí německého BGH ze dne 24. listopadu 1981, sp. zn. X ZR 7/80 (který pod marg. č. 47 obsahuje řadu odkazů na další judikaturu).

A zatímco výraz *obvyklá cena díla* dává dobrý smysl, byl by sporný výraz *obvyklá cena toho, oč obvyklá cena nemovitosti po zhodnocení převyšuje obvyklou cenu nemovitosti před ním*; a

(b) § 2999 odst. 2 NOZ, na rozdíl od dřívější úpravy, stanoví, že i když je smlouva neplatná, zpravidla se vychází ze sjednané úplaty (sjednané ceny). Pokud ale nelze § 2999 odst. 2 NOZ použít pro některou z tam stanovených výjimek, pak se uplatní subsidiární § 2999 odst. 1 NOZ a nutno vyjít z *obvyklé ceny* nejbližšího možného substitutu za cenu sjednanou – a tím je cena obvyklá (ta se obvykle bude obvyklé ceně blížit, zpravidla více než výše zhodnocení).

IX.2.2. Obvyklá cena: zásady vztahující se k vyčíslení

Obvyklá cena je cena daná: „*nabídkou a poptávkou, která odpovídá výši úhrady za obdobné plnění za běžných okolností. Je nutno respektovat všechny specifické podmínky daného [plnění] (způsob, okolnosti, místo, čas, charakter [a bezvadnost či vadnost])*“. ⁴⁸⁰ Jedná se o cenu zprůměrovanou, tedy ani tu nejnižší, ani tu nejvyšší, která se vyskytla na trhu. Protiklad mezi výrazem běžné okolnosti a výrazem všechny specifické podmínky je jen zdánlivý, neboť každý z výrazů se vztahuje k něčemu jinému: nutno podrobně přihlížet k parametrům samotného plnění a nutno odhlížet od vlivů vnějších, např. mimořádných okolností trhu,⁴⁸¹ osobních poměrů prodávajícího nebo kupujícího nebo zvláštní oblíby.

Určení obvyklé ceny je otázkou skutkovou (opírající se o dokazování) i právní (neboť vyčíslení musí odpovídat požadavkům zákona). Zvolená metoda ocenění, resp. kombinace metod by s ohledem na dostupná data a povahu předmětu obohacení měla co nejlépe směřovat k vyčíslení obvyklé ceny. Tak například je-li předmětem obohacení aktivum, jehož hodnota spočívá především ve vytvářených peněžních tocích, převyšujících potenciální výnos při likvidaci, a nejsou-li dostupné dostatečně spolehlivé porovnávací

⁴⁸⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 15. února 2013, sp. zn. 28 Cdo 2359/2012 s odkazy na další judikaturu.

⁴⁸¹ Tak v rozsudku ze dne 1. října 2013, sp. zn. 28 Cdo 946/2013, Nejvyšší soud dovodil, že nelze jako z ceny obvyklé vycházet z takové ceny, která byla sjednána v rámci bilaterálního monopolu, resp. úzkého v úvahu připadajícího okruhu pronajímatelů a nájemců.

údaje, pak je (jak výslovně dovodila rakouská judikatura) zpravidla třeba provést ocenění (též) metodou výnosovou.⁴⁸²

Pokud se vyčíslení ceny opírá o znalecký posudek, „jde o důkaz jako každý jiný“.⁴⁸³ Nelze jen převzít výsledek, nýbrž je třeba hodnotit, zda znalecký posudek je transparentní a srozumitelný, vychází z řádně opatřených údajů a věrohodných metodologických postupů a směřuje k vyčíslení toho, co dle práva vyčíslovat má (např. obvyklé ceny a nikoli ceny úřední, k regulovanému nájemnému⁴⁸⁴ nebo amortizaci⁴⁸⁵).

Vždy je třeba, aby nárok byl prokázán aspoň co do svého základu.⁴⁸⁶ Je-li však prokázáno, že žalobci nárok náleží, avšak jeho výši lze zjistit jen s „nepoměrnými obtížemi“ (které mohou spočívat též v nákladech zjištění, které neodpovídají výši vymáhaného nároku)⁴⁸⁷ nebo ji „nelze zjistit vůbec, určí ji soud podle své úvahy“ (§ 136 OSŘ). Taková úvaha však nemůže být zcela volná; soud ji musí odůvodnit tak, aby byla přesvědčivá, seznatelná (dostatečně konkrétní) a přezkoumatelná.⁴⁸⁸ Lze tedy shrnout: (1) soud opatří důkazy a podklady tak, aby jejich náklady byly ještě přiměřené uplatňovanému nároku (a spolehlivosti údajů, které z nich lze zjistit), a pokud ty nevedou k jednoznačnému výsledku, pak (2) soud v rámci zjištěného a v úvahu rozumně připadajícího cenového rozsahu určí výši nároku dle své úvahy, která splní nároky uvedené v předchozím odstavci.

⁴⁸² Právní věty rakouského OGH ze dne 14. října 1976, č. RS0010080, a ze dne 16. prosince 1980, č. RS0010086, obě uveřejněny na ris.bka.gv.at.

⁴⁸³ MUSIL, J. *Hodnocení znaleckého posudku*. Kriminálnístika, č. 3, 2010, s. 181–182, dostupné na <http://www.mvcr.cz/clanek/hodnoceni-znaleckeho-posudku.asp>; a dále nález Ústavního soudu ze dne 30. dubna 2007, sp. zn. III. ÚS 299/06. Obojí se týká trestního řízení, nicméně je hodnotné i z pohledu řízení civilního.

⁴⁸⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. března 2012, sp. zn. 28 Cdo 337/2011.

⁴⁸⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 6. června 2012, sp. zn. 28 Cdo 4022/2011.

⁴⁸⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. února 2013, sp. zn. 32 Cdo 14/2013.

⁴⁸⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. července 2012, sp. zn. 23 Cdo 2003/2012.

⁴⁸⁸ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 6. června 2013, sp. zn. 28 Cdo 2638/2012, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 21. února 2008, sp. zn. 32 Cdo 871/2006, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. února 2009, sp. zn. 23 Cdo 2030/2007, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. září 2009, sp. zn. 23 Cdo 5462/2007, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. listopadu 2011, sp. zn. 32 Cdo 2203/2010 a dále BUREŠ, J. in Bureš, J., Drápal, L. a kol. *Občanský soudní řád*. Komentář. Svazek 1. Praha : C. H. Beck, 2009, § 136, marg. č. 2.

IX.2.3. Standardy vyčíslení v jednotlivých případech

Též české právo převážně vycházelo z kritéria obvyklé ceny (srov. části IX.2.3.1a IX.2.3.2 níže), ovšem v případě zhodnocení nebo opravy věci upřednostňovalo odlišné kritérium toho, oč se věc zhodnotila. Toto kritériem vyhovuje v případě, kdy nejde o plnění na závazek,⁴⁸⁹ NOZ však otevírá prostor pro jeho revizi, dojde-li ke zhodnocení věci plněním na závazek (srov. část IX.2.3.3 níže).

IX.2.3.1. Dílo a služba

Obvyklou cenou se typicky oceňuje dílo či služba plněná dle neplatné smlouvy.⁴⁹⁰ Přitom se zohlední relevantního trhu (čas, místo) i parametry plnění (kvalita, rozsah, urgentnost aj.), včetně kvality provedení a případných vad: „*rozhodující není, co podle smlouvy poskytnuto být mělo, ale co poskytnuto vskutku bylo*“.⁴⁹¹

V některých případech se lze setkat s výrazem: „*náklady, které by bylo třeba vynaložit na získání stejného plnění*“.⁴⁹² Tím se ovšem má opět na mysli, jak plyne z dalších částí rozhodnutí, obvyklá cena (nepříliš vhodně zvolené slovo *náklady* značí náklady pořízení věci na trhu, nikoli vlastní zhotovitelovy náklady, které jsou zpravidla nižší). Obvyklá cena naopak nezávisí na preferencích a nákladech stran ani na tom, za kolik pořídily subdodávky.⁴⁹³ Některá dřívější rozhodnutí vycházela též z kritéria nejnižší ceny, ale lze je považovat za překonaná.⁴⁹⁴ Jak též v těchto rozhodnutích uvedeno, není důvod zvý-

⁴⁸⁹ Srov. SPRAU, H. in Palandt a kol. *Bürgerliches Gesetzbuch*. 74. vyd. München : C.H.Beck, 2015, komentář k § 812, marg. č. 21, a dále srov. tradiční pravidla o držbě, dle kterých by i poctivý držitel obdrží náhradu nutných nákladů a dále nanejvýše toho, oč se věc zhodnotila (srov. § 130 odst. 3 OZ64, § 997 an. NOZ, nebo § 331 OZO). Jakkoli § 997 an. NOZ i § 331 OZO vychází z kritéria „přítomné hodnoty“, myslí se tím nikoli přítomná hodnota věci samé, nýbrž přítomná hodnota zhodnocení (to, nakolik náklad na věc vynaložený stále navyšuje hodnotu věci). VERSE, D. *Verwendungen in Eigentümer–Besitzer–Verhältnis*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2009, s. 35.

⁴⁹⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 15. srpna 2012, sp. zn. 28 Cdo 1271/2011, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. června 2012, sp. zn. 28 Cdo 4137/2011 a více než deset dalších rozhodnutí v nich citovaných.

⁴⁹¹ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. června 2012, sp. zn. 28 Cdo 4137/2011.

⁴⁹² Např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 21. prosince 2011, sp. zn. 28 Cdo 3613/2011, usnesení Nejvyššího soudu ze dne 11. února 2014, sp. zn. 28 Cdo 3369/2013.

⁴⁹³ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. června 2012, sp. zn. 23 Cdo 3815/2010.

⁴⁹⁴ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. června 2012, sp. zn. 28 Cdo 4137/2011, a další rozhodnutí tam citovaná.

hodňovat poskytovatele anebo příjemce služby a odchylovat se od obvyklé, jakési průměrné ceny na tu nebo onu stranu.⁴⁹⁵

IX.2.3.2. Užívání cizí věci nebo hodnoty

Obdobně se kritérium obvyklé ceny používá při určení výše peněžité náhrady, ať už se jedná o užívání věci dle neplatného či zrušeného závazku (zejména z nájemní smlouvy), nebo o užívání cizí věci bez vazby k závazku, podřaditelné pod protiprávní užití cizí hodnoty ve smyslu § 2991 odst. 2 NOZ.⁴⁹⁶

Co se týká časového a případně prostorového rozsahu užívání, není rozhodující, co obohacený fakticky užíval⁴⁹⁷, nýbrž podstatné je jakého užívání se zbavila druhá strana (neplatné či zrušené) smlouvy ve prospěch strany užívající; ovšem za to, co z důvodů přičitatelných druhé straně strana užívající nemohla užívat, není povinna k náhradě.⁴⁹⁸ Při vyčíslení takto určené výše náhrady se vychází (a též dle OZ64 vycházelo) z obvyklé, tržní hladiny nájemného⁴⁹⁹, tj. z nutnosti zohlednit částky vynakládané „*obvykle v daném místě a čase na užívání věci*“⁵⁰⁰ a „*posuzované místo a období, tak charakter, stav i způsob*“⁵⁰¹

Již za účinnosti OZ64 Nejvyšší soud pro případ protiprávního užití jiné hodnoty dovodil nutnost „*postupovat analogicky k určování výše bezdůvodného obohacení získaného neoprávněným užíváním cizí věci*“.⁵⁰² Obdobně jako v případě autorského práva (§ 40 odst. 4 AutZ) se zde soud přiklonil ke kritériu „*ceny licence*“, tj. k „*výši úplaty, která se osobám v postavení žalobců za užití jejich podobizen v reklamě běžně poskytuje, s přihlédnutím k rozsahu a specifickým okolnostem užití.*“ I české právo odmítlo, že by

⁴⁹⁵ K tomu srov. též TÉGL, P. in Melzer, F., Těgl, P. a kol. *Občanský zákoník. Velký komentář*. Svazek 1. Praha : Leges, 2013, komentář k § 492, marg. č. 12: „[O]bvyklá cena je v podstatě odrazem zprůměrovaných dohodnutých cen za věci srovnatelného druhu, vlastností..., jak se utvářejí v určité lokalitě a za určitých časově proměnlivých podmínek.“

⁴⁹⁶ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 17. října 2012, sp. zn. 28 Cdo 2672/2012.

⁴⁹⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. listopadu 2013, sp. zn. 28 Cdo 1942/2013.

⁴⁹⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15. ledna 2013, sp. zn. 23 Cdo 320/2011.

⁴⁹⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 6. května 2014, sp. zn. 28 Cdo 443/2014.

⁵⁰⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. srpna 2013, sp. zn. 28 Cdo 2020/2013.

⁵⁰¹ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 1. února 2011, sp. zn. 28 Cdo 4566/2010.

⁵⁰² Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. července 2011, sp. zn. 28 Cdo 4755/2009.

obohacený vydával veškerý prospěch,⁵⁰³ a přiklonilo se k běžnému kritériu ceny licence,⁵⁰⁴ které v podstatě značí obvyklou cenu (tj. cenu, kterou by strany za užití statku obvykle sjednaly).

IX.2.3.3. Investice či oprava: kritika dřívější rozhodovací praxe

Naproti tomu, při zhodnocení cizí– at' už nemovité nebo movité a at' už investicí, opravou nebo úpravou – judikatura k OZ64 obecně vycházela⁵⁰⁵ z kritéria *oč se věc objektivně zhodnotila*.⁵⁰⁶ Takový přístup je v případech nesjednaného plnění (srov. část VI.1.2. výše) na místě; vysoce problematické však je, že judikatura dané závěry uplatňovala, i pokud ke zhodnocení došlo při plnění (neplatné nebo zrušené) smlouvy..⁵⁰⁷

Pro případ, že byla věc zhodnocena na základě smlouvy, uvedený přístup dle OZ64 zakládal zbytečné odchylky a hodnotové rozpory:

(a) co do kategorie díla – proč se náhrada za obecné dílo měla posoudit jinak než za dílo směřující k opravě či úpravě věci?;

(b) co do neujasněnosti v základních kategoriích bezdůvodného obohacení – proč v jednom případě byla obohacením obvyklá cena předmětu plnění, zatímco v druhém případě, kdy předmětem obohacení bylo též smluvní plnění, se obohacení vyčíslovalo bezprostředním majetkovým přírůstkem?;

⁵⁰³ Shodně srov. rozhodnutí německého BGH ze dne 24. listopadu 1981, sp. zn. X ZR 7/80, marg. č. 39: „*Nárok věřitele pohledávky z bezdůvodného obohacení vzniklý porušením práv duševního vlastnictví se omezuje částkou přiměřené licence a nerozšiřuje se na vydání veškerého porušitelova prospěchu.*“

⁵⁰⁴ Srov. mj. SPRAU, H. in Palandt a kol. *Bürgerliches Gesetzbuch*. 74. vyd. München : C.H.Beck, 2015, komentář k § 812, marg. č. 23. RUMMEL, P. in Rummel, P. a kol. *Kommentar zum ABGB*. 3. vydání. Wien : Manz, 2002, komentář k § 1041, marg. č. 5.

⁵⁰⁵ S dílčími odchylkami od ustálené judikatury v rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 23. srpna 2000, sp. zn. 29 Cdo 697/99, ze dne 24. dubna 2008, sp. zn. 26 Odo 1790/2006, nebo ze dne 7. září 2000, sp. zn. 29 Cdo 200/2000.

⁵⁰⁶ Např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 13. listopadu 2012, sp. zn. 26 Cdo 2324/2012; nebo rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 28. května 2014, sp. zn. 28 Cdo 837/2013, ze dne 26. dubna 2006, sp. zn. 32 Odo 871/2004, ze dne 31. března 2014, sp. zn. 23 Cdo 756/2012, nebo ze dne 30. května 2006, sp. zn. 32 Odo 499/2004.

⁵⁰⁷ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. března 2014, sp. zn. 23 Cdo 756/2012, ze dne 26. dubna 2006, sp. zn. 32 Odo 871/2004, ze dne 10. června 2008, sp. zn. 32 Odo 1754/2006, ze dne 23. října 2013, sp. zn. 23 Cdo 3379/2011, nebo ze dne 10. června 2008, sp. zn. 32 Odo 1754/2006.

(c) co do obvyklých očekávání zhotovitele – strany zpravidla uzavřou jen takovou smlouvu, která povede k zisku té i oné strany, a proto zhodnocení věci zpravidla převyšší obvyklou cenu díla (a ta zase náklady, které zhotovitel vynaložil na poskytnutí služby). Proč by zhotovitel měl obdržet vyšší než obvyklou cenu jen proto, že je smlouva neplatná nebo byla zrušena?;

(d) co do případů, kdy je zhodnocení (výjimečně) nižší než obvyklá cena a toto snížení jde k objednatelově tíži – proč by zhotovitel měl obdržet nižší než obvyklou cenu, pokud splnil, na čem objednatel trval, např. kvůli zvláštní oblibě (pozlacená záchodová mísa) nebo z ekonomické racionality (provizorní oprava, pokud nelze rychle získat náhradní díl a je třeba pokračovat ve výrobě).

Ze závěru, že v případě smluvního plnění se poskytuje peněžitá náhrada za toto plnění, a tedy v obvyklé ceně tohoto plnění, přirozeně vychází i DCFR: „*Na O-ovu žádost Z postaví přístavbu k O-ovu domu. Přístavba přidá nemovitosti na hodnotě, ale její cena převyšuje to, oč se věc zhodnotila. Jestliže služba, kterou Z poskytl, představuje O-ovo bezdůvodné obohacení, pak O je povinen nahradit hodnotu služby, kterou obdržel... O byl obohacen tím, že obdržel službu; zhodnocení jeho pozemku je pouhým důsledkem Z-ova poskytnutí služby a jeho nižší hodnota nemůže za těchto okolností vést k omezení povinnosti k náhradě.*“⁵⁰⁸

IX.2.3.4. Investice či oprava plněním na závazek: řešení dle NOZ

Naproti tomu, § 2999 odst. 1 NOZ se uplatní kritérium obvyklé ceny, i pokud služba či dílo spočívá v úpravě, opravě nebo jiném zhodnocení cizí věci. To plyne z důvodů uvedených v části IX.2.1. výše a dále ze skutečnosti, že při plnění na závazek obohacení spočívá již v tom, že bylo plněno v souladu s ním (srov. část II.3. výše), z čehož ostatně vycházela i dosavadní rozhodnutí k obecnému dílu. Kritérium obvyklé ceny se pak naopak uplatní dle ustanovení § 997 an. NOZ o vypořádání mezi vlastníkem a držitelem, přičemž obdobně by se toto kritérium (přínejmenším jako omezení) mělo

⁵⁰⁸ BAR, Ch., CLIVE, E. a kol. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference*. Munich : Sellier, 2009, s. 3910.
Jak zveřejněno na http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf

uplatnit též na detentora, která požaduje vůči vlastníku náhradu, ač věc nezhodnotil při plnění na závazek, jehož by byl vlastník věřitelem (srov. část VII.3.2. výše). Z uvedeného pak plyne následující diferencované řešení:

(a) v případě zhodnocení cizí věci dle smlouvy (byť je neplatná nebo závazek z ní zrušen) se jedná o bezdůvodné obohacení a peněžitá náhrada (nelze-li použít § 2999 odst. 2 NOZ) odpovídá obvyklé ceně toho, co bylo dle smlouvy plněno;

(b) v případě zhodnocení věci držitelem (nebo poctivou osobou od něj odvozenou) se postupuje dle § 997 an. NOZ a náhrada nákladů vynaložených na věc (jiných než těch nutných) odpovídá při poctivosti držitele nižší z částky, oč se věc zhodnotila, a částky nákladů na zhodnocení, při nepoctivosti držitele tomu, co by obdržel nepřikázaný jednatel;

(c) pokud jiná osoba než držitel zhodnotí věc, aniž by plnila na závazek, uplatní se hlediska uvedená pod písmenem (b).

Uvedené rozlišení dobře odpovídá textu zákona i odlišné povaze případu, kdy si vlastník zhodnocení objedná, a případu, kdy je mu zhodnocení vnuceno. Z tohoto rozlišení občanský zákoník vychází i na jiných místech: dle § 3001 odst. 2 NOZ se dobrověrný obohacený chrání a ochuzený postihuje úplným vyloučením povinnosti k náhradě (je-li ale ochuzený poctivým držitelem nebo osobou od něj odvozenou, pak se volí vyváženější řešení takové, že poctivý držitel obdrží aspoň náhradu nákladů do výše zhodnocení věci). Naproti tomu v případě objednaného plnění obecný důvod k ochraně obohaceného není, jak plyne z § 3002 odst. 1 NOZ.

IX.2.4. Ustanovení § 2999 odst. 2 NOZ a jeho inspirační zdroje

Již *Flume* argumentoval, že kdo nabývá věc za úplatu, svolil tím ke korespondujícímu ochuzení odpovídajícímu úplatě – proto pokud není s to vydat, co obdržel, nemůže se dovolat odpadnutí obohacení, nýbrž musí nést ochuzení do výše úplaty, k níž se zavázal, byť neplatnou smlouvou.⁵⁰⁹ I s ohledem na tento závěr se jeví jako smysluplný

⁵⁰⁹ FLUME, W. *Der Wegfall der Bereicherung in der Entwicklung vom Römischen zum geltenden Recht* in Jakobs, H., Knobbe-Keuk, B., Picker, E., Wilhelm, J. (vyd.) Werner Flume: *Gesammelte Schriften*. Sv. 1. Köln : Otto Schmidt, 1988, s. 297.

§ 2999 odst. 2 NOZ, dle kterého nelze-li dobře vydat předmět obohacení, který byl plněn za úplatu (tj. na úplatný závazek, který je neplatný nebo byl zrušen), pak se peněžitá náhrada poskytne právě ve výši sjednané úplaty (ledaže se uplatní některá z výjimek v části za středníkem). Toto ustanovení vzniklo při inspiraci čl. VII.-5:102 odst. 3 DCFR, dle kterého ten, kdo plnění obdržel dle smlouvy, poskytne náhradu ve výši sjednané ceny, nejvýše však cenu obvyklou (čl. VII.-5:102 odst. 4 DCFR). Následně však při přípravě NOZ uplatnil argument, že není důvod pro asymetrické pravidlo, které jde obohacenému výhradně k tíži, tj. uplatní se, jen pokud je sjednaná cena nižší než ta obvyklá.

V ustanovení § 2999 odst. 2 NOZ se používá obecnější pojem *úplata*, která může být peněžitá i nepeněžitá. Zpravidla se ale má na mysli *cena* (úplata peněžitá). To plyne již z § 2999 odst. 1 NOZ a textace: „*plnil-li ochuzený za úplatu, poskytne se náhrada ve výši této úplaty*“, přičemž náhradou se zde myslí náhrada ve smyslu § 2999 odst. 1 NOZ, tj. náhrada peněžitá. Navíc výraz „*ve výši této úplaty*“ může dobře značit „*ve výši této částky*“ a obtížněji „*ve výši motocyklu*“.

Tak pokud A smění s B svůj automobil za B-ův motocykl, smlouva je neplatná a A nemůže B-ovi motocykl dobře vydat, pak A nahradí B-ovi obvyklou cenu (§ 2999 odst. 1 NOZ) motocyklu. Nedávalo by dobrý smysl vyčíslovat zde obvyklou cenu automobilu (toho, co má B vydat), lze-li vyčíslit obvyklou cenu motocyklu – vždyť právě motocykl měl být B-ovi vydán a právě za něj má obdržet peněžitou náhradu.

Ovšem širší textace § 2999 odst. 2 NOZ (zde použitý pojem *úplata*) má svůj význam a účel. Pokud totiž úplata z té i oné strany byla nepeněžitá a ani pro jednu stranu není dobře možné předmět obohacení vydat, pak vypořádání bezdůvodného obohacení zcela odpadá. Tak pokud v uvedeném příkladu A nemůže dobře vydat B-ovi jeho motocykl a ani B nemůže A-ovi dobře vydat jeho automobil, nejsou si navzájem vůbec povinni k náhradě a netřeba vyčíslovat obvyklou cenu motocyklu a automobilu.

Ustanovení se ale bezesbytku aplikuje, jen pokud plnění odpovídá obsahu smlouvy. Jde-li například o plnění vadné, pak se náhrada snižuje. Přitom vzniká otázka, zda vadné plnění vůbec nevyloučí použitelnost § 2999 odst. 2 NOZ (s argumentem, že

úplata sjednaná ve smlouvě se týká jen plnění bezvadného, tedy bylo plněno něco jiného, než co strany smlouvou ocenily). Jde-li o vadu nepodstatnou, zpravidla by k takovému vyloučení § 2999 odsdt. 2 NOZ dle mého názoru dojít nemělo. Zvláště by bylo pochybné vyloučit aplikaci § 2999 odst. 2 NOZ jen kvůli „drobnému škrábnutí“, je-li smlouva neplatná nebo byl-li závazek z ní zrušen z důvodu, který s vadou nesouvisí.

IX.2.5. Kdy se kritérium sjednané úplaty ne/použije

Účel § 2999 odst. 2 NOZ spočívá v tom, aby nebylo popíráno ujednání stran, z něhož plyne, že plnění i úplata za ně jsou z jejich hlediska hodnotově ekvivalentní. Toto ustanovení lze také chápat tak, že je-li smlouva neplatná z důvodu, který se sjednanou úplatou nesouvisí, pak je (obdobně k § 576 NOZ) ujednání stran o úplatě (tj. ujednání, jímž strany samy předmět obohacení oceňují) oddělitelné od neplatné či zrušené povinnosti poskytnout předmět obohacení. Zároveň se zjednodušuje soudní řízení, neboť je podstatně snazší vyčíslit peněžitou náhradu „*tím, co je napsáno ve smlouvě*“, než vést dokazování o obvyklé ceně.

Níže uvádím jednotlivé případy, kdy nelze kritérium sjednané úplaty použít:

Za první, v § 2999 odst. 2 NOZ je výslovně zakotvena výjimka „*zakládá-li výše úplaty důvod neplatnosti smlouvy nebo důvod pro zrušení závazku*“. Bylo by tak např. absurdní v situaci, kdy došlo ke zrušení závazku pro neúměrné zkrácení (§ 1793 NOZ), aby zkrácený musel za předmět obohacení, který nemůže dobře vydat, poskytnout zkracujícímu peněžitou náhradu v neúměrně vysoké (zkracující) výši. Náhradu poskytne jen ve výši obvyklé ceny.

Za druhé, v § 2999 odst. 2 NOZ se stanoví též další výjimka, která bude aplikačně méně častá: „*byla-li výše úplaty takovým důvodem podstatně ovlivněna*“. Tedy: je tu určitý důvod, který založil jak neplatnost smlouvy, tak ovlivnil ujednání o úplatě tak, že se podstatně odchyluje od ceny obvyklé. Tímto důvodem může být například nesvéprávnost, která založila neplatnost smlouvy (§ 581 NOZ) a která vedla též k tomu, že nesvéprávný při jednání o ceně nebyl s to náležitě hájit své zájmy, takže sjednal cenu pro něj nevýhodnou. Jakkoli dle § 2999 odst. 2 NOZ se k nepodstatnému ovlivnění nepřihlíží, mám za to, že musí postačit i jen (podstatné) ovlivnění *potenciální*. Tedy v uvedeném případě patrně není třeba prokazovat, jak nesvéprávný o smlouvě jednal a zda by při dostatku svéprávn-

nosti sjednal cenu, která by jej neznevýhodňovala. Je-li smlouva neplatná proto, že došlo k porušení právního pravidla stanoveného na ochranu jedné ze stran, pak by účel zákonného zákazu měl převážet, je-li tu podstatné riziko, že vyhověním ceně sjednané dojde k tíži chráněné osoby k faktickému splnění smlouvy (nesvéprávný obdržel to, co měl obdržet dle smlouvy, a je nucen nahradit vysokou úplatu, kterou měl zaplatit dle smlouvy) za podmínek, právě které vedou k neplatnosti smlouvy nebo zrušení závazku z ní.

Za třetí, mám za to, že vedle výše uvedeného a z povahy věci lze dovodit další výluky výslovně nevypočtené. Bude se jednat například o situaci, kdy smlouvy vymezily úplatu neurčitě⁵¹⁰ nebo kdy lze sjednanou úplatu lze vyčíslit jen s nepřiměřenými obtížemi, zejména proto, že cena byla sjednána ve vztahu k celému plnění, avšak bezdůvodné obohacení se týká jen jeho části.⁵¹¹ Lze uvažovat i o tom, že použití sjednané úplaty může vyloučit účel pravidla, které založilo neplatnost smlouvy (§ 2999 odst 1 věta první NOZ).

IX.3. Náhrada za plody a užitky při vypořádání smlouvy

IX.3.1. Komparativní souvislosti a stav dle OZ64 a NOZ

Judikatura k OZ64 vycházela ze závěru, že zatímco nájemce z neplatné nebo zrušené smlouvy je povinen druhé straně k náhradě za užívání, dobrověrný kupující takovou povinnost nemá. Uvádělo se, že povinnost kupujícího k náhradě za užívání je vyloučena již z povahy předmětu obohacení, kterým je v případě nabývací smlouvy věc sama, nikoli samo užívání věci⁵¹². Především se ale uvádělo, že dobrověrný kupující je poctivým držitelem, a proto je ve smyslu § 130 OZ64 oprávněn věc užívat a ponechat si plody a užitky, a to i vůči druhé smluvní straně.⁵¹³

Lze však zdůraznit, že toto řešení je komparativně neobvyklé. Smluvní strana je povinna vydat náhradu za užívání v mnoha právních řádech, včetně Německa, ale i Ra-

⁵¹⁰ ELIÁŠ, J. in Švestka, J., Dvořák, J., Fiala, J. *Občanský zákoník. Komentář*. Svazek VI. Praha : Wolters Kluwer, 2014, s. 1269.

⁵¹¹ Srov. obdobně rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. července 2012, sp. zn. 23 Cdo 2003/2012.

⁵¹² Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. prosince 2008, sp. zn. 33 Odo 1453/2006.

⁵¹³ Rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 4. února 2010, sp. zn. 28 Cdo 3606/2009, a ze dne 29. ledna 2008, sp. zn. 30 Cdo 68/2007. Dále již rozsudek NS Č. soc. r. ze dne 30. prosince 1982, sp. zn. Cpj 40/82, uveřejněný ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek (civilní řada) pod č. 22/1983.

kouska, byť v něm mají ustanovení o držbě značně silný význam. Tak rakouský Nejvyšší soudní dvůr dovedl: „*Také [pocitivý držitel] nemá právo k věci, a proto je vystaven nárokům ochuzeného z bezdůvodného obohacení, Pocitivý držitel nebo jiný dlužník ze závazku bezdůvodného obohacení musí, nelze-li přesun majetkové hodnoty zcela nebo zčásti vyrovnat in natura, za obdrženou výhodu, jejíž výše se určí z hlediska vlastního individuálního užítku, poskytnout peněžitou náhradu.*“⁵¹⁴

I proto se NOZ ve svém § 3002 odst. 2 NOZ od dřívější judikatury k OZ64 výslovně odchyluje ve prospěch komparativně obvyklejšího závěru, že též pocitivý držitel je povinen vůči druhé straně k náhradě za užívání, ovšem ne v obvyklé výši dle § 2999 NOZ, ale jen do výše svého prospěchu. Účelem ustanovení je zamezit, resp. vyváženým způsobem upravit, následující situaci: *P prodal K-ovi byt s tím, že K se do něj ihned nastěhuje, ale kupní cenu uhradí až za 3 roky. Za 2 roky se ovšem zjistí, že smlouva je neplatná, takže K byt vyklidí. Pokud by K nebyl vůbec povinen k náhradě za užívání, bydlel by v něm celé dva roky zdarma na P-ův úkor.*

Nutno však stále zdůraznit, že § 3002 odst. 2 NOZ se týká výhradně náhrady za užívání vůči „druhé straně“ (závazku). I nadále platí, že vůči jiným osobám pocitivý držitel k náhradě za užívání ani požívání povinen není (§ 996 NOZ).

IX.3.2. Některé výkladové otázky. Náhrada při odstoupení od smlouvy.

Výraz „*věc nabytou dle úplatné smlouvy*“ značí, že na základě této smlouvy měla strana nabýt vlastnictví věci (avšak pro neplatnost, zrušení, případně zdánlivost či domnělou povahu závazku je nenabyta). Ustanovení § 3002 odst. 2 NOZ tak zejména nedopadá na nájem a jiné smlouvy o užívání věci – i nadále platí, že nájemce poskytne náhradu za užívání ve sjednané (§ 2999 odst. 2 NOZ), případně obvyklé (§ 2999 odst. 1 NOZ) výši. Stejně tak se § 3002 odst. 2 NOZ nevztahuje na smlouvu, dle které neměl nabýt věc, ale jen službu či opravu nebo úpravu; i tehdy se náhrada vyčíslí dle § 2999 NOZ. Zřejmým účelem § 3002 odst. 2 NOZ je podřadit náhradě za užívání případy, na které dříve nedo-

⁵¹⁴ Právní věta rakouského OGH ze dne 22. dubna 1997, č. RS0108262, uveřejněná na ris.bka.gv.at .

padala, nikoli zužovat plný rozsah náhrady plynoucí z § 3002 odst. 1 ve spojení s § 2999 NOZ.

Mám za to, že § 3002 odst. 2 NOZ se může vztahovat nejen na smlouvy neplatné, ale i zdánlivé či domnělé. Přiměřeně lze vyjít z argumentace uvedené v části IV.4. výše.

Složitější výkladový problém vzniká v případě smluv takových, že závazek z nich byl zrušen, např. odstoupením od smlouvy. Ačkoli v blízkých úpravách se v takovém případě užítky nahrazují (srov. např. § 346 a násl. BGB, čl. III.-3:513 DCFR), v ustanovení § 3002 odst. 2 NOZ se neuvádí (v jiných ustanovení o bezdůvodném obohacení užívaný) dovětek „*to platí i v případě, byl-li závazek zrušen*“. Přesto by (není-li tu zvláštní úprava, např. § 1818 nebo § 1831 odst. 2 NOZ) se měl § 3002 odst. 2 NOZ obecně použít při zrušení závazku dle zákonného ustanovení.

Aplikovatelnost § 3002 odst. 2 NOZ v případě zrušení závazku lze považovat za nespornou, pokud *zákonný* důvod pro zrušení (např. odstoupení) vyvolala druhá strana než ta, která se domáhá náhrady za užívání: jestliže je dle § 3002 odst. 2 NOZ povinen k náhradě přiměřeného užítku i ten, kdo uplatnil relativní neplatnost smlouvy pro omyl, ve který ho uvedla druhá strana, tím spíše musí být k takové náhradě povinen ten, kdo odstoupil od smlouvy pro protiprávní jednání druhé strany. Lze ale argumentovat, že náhrada dle § 3002 odst. 2 NOZ náleží i té straně, která zrušení závazku zapříčinila, neboť též v případě neplatnosti smlouvy může být vina na té nebo oné straně, a přesto § 3002 odst. 2 NOZ stanoví obecnou povinnost k náhradě, bez ohledu na to, které ze stran je neplatnost smlouvy přiřitatelná.

Pokud si právo odstoupit od smlouvy strany vyhradily *smluvně*, je otázkou projevu vůle, zda při takovém odstoupení od smlouvy náleží náhrada za užívání. Stranám obecně nic nebrání (s výhradou dobrých mravů a zvláštních ustanovení o ochraně spotřebitele) postavit pro tento případ najisto, zda se náhrada za užívání poskytne, a případně též ujednat, jaká budou pravidla pro vyčíslení takové náhrady. Jestliže však chybí zřetelná vůle stran, vzniká otázka, z jakého podpůrného pravidla vycházet. Vzhledem k tomu, že OZ64 při nabyvatelově dobré víře náhradu za užívání (ani dispozitivně) nepřiznával, že toto pravidlo je zakotveno v právním povědomí a že by právní úprava neměla strany bezdůvodně překvapovat, má se za to, že náhrada za užívání se neposkytuje.

IX.3.3. Výše náhrady za užívání, s přihlédnutím k zahraniční judikatuře

IX.3.3.1. Základní výše náhrady

Jakkoli v případě užívání či požívání předmětu obdrženého dle smlouvy neposkytuje NOZ příjemci absolutní ochranu (§ 3002 odst. 2 NOZ je zde speciální k § 996 NOZ), ustanovení § 3002 odst. 2 NOZ silně zohledňuje příjemcovu dobrou víru. Obvyklá cena dle § 2999 odst. 1 NOZ⁵¹⁵ zde představuje jen nejvyšší možnou částku náhrady.⁵¹⁶ Tato částka však bude zpravidla nižší, neboť se uplatní omezení uvedené v § 3002 odst. 2 NOZ: „*jen do výše odpovídající jeho prospěchu*“.

Účelem § 3002 odst. 2 NOZ tak je odejmout příjemci hodnotu odpovídající tomu, čím se obohatil; nedostat jej do „majetkového mínusu“. Dobrověrný kupující totiž očekával, že se stane úplným vlastníkem věci (a již proto mu budou bez náhrady náležet plody a užitky), nelze jej zavázat k plné náhradě za užívání. Jeho prospěch může být nižší než obvyklá úplata, zpravidla ve výši obvyklého nájmu například z následujících důvodů:

- (a) obohacený (pocitivý držitel) dal věc k užívání jinému bezúplatně nebo za nižší než tržní úplatu;
- (b) obohacený (pocitivý držitel) věc (v plném časovém a prostorovém rozsahu) neužíval (držel ji např. jako investiční aktivum); nebo
- (c) nájemné nepředstavuje vhodné referenční hledisko pro vyčíslení, neboť pocitivý držitel předpokládal, že věc bude moci jako vlastník užívat po neomezenou dobu, a proto by se vyčíslení mělo vztahovat spíše k věci samé.

⁵¹⁵ Ustanovení § 2999 odst. 2 NOZ o případech, kdy se obohacení vyčíslí sjednanou úplatou, se zde nepoužije. To proto, že v situacích dle § 3002 odst. 2 NOZ tu sjednaná cena není. Ustanovení § 3002 odst. 2 upravuje jen případy „nabytí“ věci – nabývací smlouvou strany ocenily věc samu, nikoli hodnotu jejího užívání.

⁵¹⁶ V ustanovení § 3002 odst. 2 NOZ se používá výraz „do výše“, nikoli „ve výši“. Z toho plyne, že § 3002 NOZ není v plném rozsahu speciální k § 2999 NOZ (o vyčíslení náhrady), nýbrž jen stanoví její nejvyšší hranici. Ostatně, i v ostatních smluvních kontextech není příjemce povinen nahradit více než obvyklou cenu (srov. § 3001 odst. 1 NOZ).

K vyčíslení náhrady německý Spolkový soudní dvůr u statků s určitou životností vycházel u automobilů⁵¹⁷ z hlediska: *cena vozu* × *počet uživatelem najetých kilometrů* ÷ *obvyklá životnost v kilometrech*. Nutno zdůraznit, že se zde nejedná o výpočet toho, oč se automobil znehodnotil, nýbrž o určení potenciálu k užívání a výpočet, jaká jeho část připadla obohacenému. Tato judikatura odmítla prosté *cena vozu na začátku užívání minus cena vozu na jeho konci*, neboť dle ustanovení o bezdůvodném obohacení se má vyčíslit prospěch (a nikoli újma) a dále především proto, že jednoduché diferenční kritérium by vedlo k následujícímu neakceptovatelnému důsledku: pokud obohacený získal nový vůz a po několika měsících ho vrátil, pak by „*musel nahradit snížení hodnoty, kterou věc utrpěla tím, že pozbyla svou novost*“.⁵¹⁸ Tato ztráta novosti nepředstavuje prospěch obohaceného, nýbrž je dána především rizikem nákupu od jiné nezavedené soukromé osoby a rizikem, že prodávající prodává ojetý vůz kvůli jeho skrytému defektu.⁵¹⁹

Za ještě inspirativnější považuji následující kritérium vyvinuté rakouským Nejvyšším soudním dvorem,⁵²⁰ které se (na rozdíl od výše popsaného řešení) může uplatnit i tehdy, není-li opotřebitelnost či životnost zásadní (pozemky, stavby). Vyjde se z obvyklé ceny, za kterou by obohacený pořídil srovnatelný předmět obohacení, a vypočte se, jaké obvyklé úroky (§ 1802 odst. 2 NOZ) by obohacený z této částky za dobu užívání zaplatil. Tím se vhodně zohledňuje skutečnost, že poctivý držitel není nájemce a že vlastník může po určitou dobu věc užívat tak, že si ji na jejím počátku koupí a na jejím konci prodá.

IX.3.3.2. Vzájemnost práv na náhradu za užívání, resp. úroky

Jednotlivé právní řády řeší různými způsoby otázku, jak při vypořádávání plodů a užitků zachovat vyvážené postavení stran. Vyjděme z příkladu neplatné kupní smlouvy. Dle OZ64 bylo vyváženosti dosaženo tím, že ani jedna ze stran nebyla povinna k náhradě: příjemce jakožto poctivý držitel nebyl povinen k náhradě za užívání a příjemce úplaty,

⁵¹⁷ GAIER, R. in *Münchener Kommentar zum BGB*. 2. svazek. 6. vydání. München : C. H. Beck, 2012, § 346, marg. č. 27.

⁵¹⁸ Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 14. června 1995, sp. zn. 3 Ob 550/95.

⁵¹⁹ AKERLOF, G. A. *The Market for „Lemons“: Quality Uncertainty and the Market Mechanism*. The Quarterly Journal of Economics, č. 3, 1970.

⁵²⁰ Např. Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 14. června 1995, sp. zn. 3 Ob 550/95 s dalšími odkazy.

byť peněžité, byl povinen platit úroky teprve ve lhůtě *bez zbytečného odkladu* poté, kdy jej druhá strana vyzvala k vrácení.⁵²¹ Naproti tomu, dle rakouského práva se vyváženosti dosahuje tím, že k náhradě si poskytnou strany obě (příčemž se přirozeně mohou započíst, jak je patrné též z předchozího odstavce): příjemci peněžité úplaty přirůstá zákonný úrok ve výši 4 % p. a. (§ 1000 ABGB v aktuálním znění) již od okamžiku přijetí⁵²² a i poctivý držitel je vystaven nárokům z bezdůvodného obohacení.⁵²³

Ustanovení § 3002 odst. 2 NOZ pak výslovně stanoví, že ten, kdo plnil na neplatný smluvní závazek, má právo na náhradu i proti poctivému držiteli – a tomu musí odpovídat, že pokud oproti svému plnění přijal úplatu, poskytne náhradu za užívání i on (jinak by byla narušena rovnováha v postavení stran). To platí, i pokud se jedná o úplatu peněžitou: náhrada za užívání peněz se vyčíslí obvyklým úrokem (§ 1802 věta druhá NOZ); i zde však platí, že náhrada se poskytne jen do výše prospěchu (§ 3002 odst. 2 NOZ). Ustanovení § 3002 odst. 2 NOZ tak zakládá úročení úroků (ve výši dle § 1802 NOZ věty druhé, nikoli ve výši úroku z prodlení) ještě před jejich splatností (která nastává ve lhůtě *bez zbytečného odkladu* po výzvě).⁵²⁴

Přitom se dle § 3002 odst. 2 NOZ náhrada za užívání peněžité úplaty (počítaná již od okamžiku jejího přijetí, nikoli teprve výzvy) poskytuje i tehdy, pokud jedna ze stran platila předem nebo pokud druhá strana protiplnění ani neposkytla. Je totiž vedlejší, jakou formu má věc nabytá dle úplatné smlouvy (náhrada za užívání peněz nemůže být *a priori* vyloučena, pokud se za užívání automobilu náhrada poskytuje). Navíc nelze zakládat asymetrii, že pokud prodávající vydá automobil podstatně dříve, než obdrží úplatu, je oprávněn k náhradě dle § 3002 odst. 2 NOZ, zatímco pokud by kupující zaplatil úplatu v podstatném předstihu, k takové náhradě by oprávněn nebyl.

⁵²¹ Srov. lhůtu bez zbytečného odkladu dle § 1958 odst. 2 NOZ a dále usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. června 2013, sp. zn. 23 Cdo 2796/2013, nebo rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. ledna 2009, sp. zn. 32 Cdo 4179/2007

⁵²² Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 17. dubna 2013, sp. zn. 4 Ob 46/13p.

⁵²³ Právní věta rakouského OGH ze dne 22. dubna 1997, č. RS0108262, uveřejněná na ris.bka.gv.at.

⁵²⁴ Srov. pozn. č. 521.

IX.3.3.3. Užitky při vzájemnosti plnění

Z výše uvedeného vyplývá, že pokud si strany plnily navzájem, mají navzájem též nároky za užívání. V takové situaci se navrhuje zjednodušit praxi a vycházet z rozumných závěrů rakouského Nejvyššího soudního dvora: „*Při kondikci plnění z dvoustranné smlouvy, kde strany zpravidla vycházejí z předpokladu ekvivalence vzájemných plnění, je vyloučena povinnost poctivého držitele k vydání plodů a užitků. Poctivý příjemce kupní ceny z [neplatné nebo zrušené smlouvy] si [naproti tomu] smí ponechat úroky [tj. prospěch z užívání úplaty].*“⁵²⁵ Navrhuje se tedy vyjít z toho, že co si strany navzájem plnily, považují za ekvivalentní hodnoty (srov. též § 2992 odst. 2 NOZ) a namísto toho, komplikovaně zjišťovat, nakolik byla ta která hodnota té které straně na prospěch, lze dospět k jednoduchému závěru: právo na náhradu za užívání nemá ani jedna strana.

Mezi krajními případy, kdy jsou plnění poskytnuta přibližně současně (a proto si strany užitky navzájem nenahrazují) a kdy zatím plnila jen jedna strana (a proto příjemce poskytne za užívání náhradu do plné výše vlastního prospěchu), ovšem existuje řada mezípoloh. Tak pokud jedna strana obdrží věc ihned, avšak druhá strana úplatu následně poskytuje v postupných splátkách, nutno zohlednit, že nejprve měla z užívání prospěch jen jedna strana, že až po obdržení první splátky začala druhá strana čerpat (částečné) výhody z užívání (části celkové) úplaty a že teprve od zaplacení poslední splátky nastal stav ekvivalence (tedy teprve za užívání počínající tímto okamžikem si již strany navzájem nic nehradí). *Příklad:* pokud k okamžiku nastěhování kupující zaplatil polovinu úplaty a druhou polovinu teprve za rok, pak je povinen k náhradě jen za první rok, a to jen v poloviční výši.⁵²⁶

⁵²⁵ Právní věta rakouského OGH ze dne 15. ledna 1987, č. RS0010214, uveřejněná na ris.bka.gv.at.

⁵²⁶ Pro zjednodušení opomím účinky diskontování, tedy skutečnost, že z hlediska současnosti má vyšší hodnotu peněžitý tok obdržený za rok než ten obdržený za dva roky. Lze rozpracovat výklad, dle kterého náhrada za užívání v prvním roce přesahuje mírně poloviční výši (a o tento přebytek bude náhrada za užívání v roce druhém zase nižší).

X.

Odpadnutí obohacení

X.1. Odpadnutí obohacení v jednotlivých právních řádech

X.1.1. Úvodem

Jednotlivé právní řády se liší v odpovědi na otázku, nakolik je nárok z bezdůvodného obohacení *silný* (ten, komu vznikl dluh z bezdůvodného obohacení, vydá předmět obohacení nebo zaplatí peněžitou náhradu „děj se, co děj“), anebo *slabý* (ten, komu vznikl dluh z bezdůvodného obohacení, se může dovolat řady okolností, které vedou k tomu, že povinnost k vydání či peněžité náhradě se snižuje nebo vůbec odpadá).⁵²⁷

Slabý nárok z bezdůvodného obohacení, který plyne z § 818 odst. 3 BGB (dále srov. čl. 64 švýcarského OR)⁵²⁸ a je snad modernějším trendem (srov. nejen čl. VII.–6:101 DCFR ale též skutečně uzákoněný čl. 6:212 nizozemského BW⁵²⁹ nebo čl. 1495 québeckého CCQ⁵³⁰). Jakkoli se jedná o přístup, který začíná spíše převažovat, nejedná se o univerzálně přijaté řešení; v některých románských právních řádech (srov. však čl. 2041 itCC) je právní stav méně jednoznačný a k ochraně obohaceného při odpadnutí obohacení

⁵²⁷ Srov. TICHÝ, L. *Bezdůvodné obohacení, základní pojmy a návrh občanského zákoníku*. Bulletin advokacie, 2011, č. 5, s. 22.

⁵²⁸ „Navrácení nelze požadovat, pokud příjemce k okamžiku uplatnění nároku již prokazatelně není obohacen, ledaže obohacení pozbyl, ač nebyl v dobré víře nebo musel předpokládat, že je bude povinen vydat.“

⁵²⁹ Odstavec 2 tohoto článku zní: „Jestliže se obohacení snížilo v důsledku skutečnosti, kterou nelze přičítat obohacenému, pak se při určení rozsahu či výše obohacení, které nutno navrátit, nepřihlíží k tomu, oč se obohacení snížilo.“ Odstavec 3 tohoto článku pak zní: „Pokud ke snížení obohacení došlo v době, kdy obohacený nemusel být vědom povinnosti k náhradě, toto snížení mu není přičitatelné. Při určení, oč se obohacení snížilo, se přihlídně též k nákladům, které by obohacený neučinil, pokud by k obohacení nedošlo.“ Toto pravidlo o odpadnutí obohacení se vhodně vztahuje jen na případy *Nichtleistungskonditionen* (které upravuje dotčený čl. 6:212 BW, zatímco na *condition indebiti* se vztahují čl. 6:203 až 6:211 BW, pro které obecný případ odpadnutí obohacení není stanoven).

⁵³⁰ Čl. 1495 CCQ má nadpis „Náhrada náleží, jen pokud obohacení trvá k okamžiku uplatnění nároku“ a zní: „Rozsah obohacení i ochuzení se určí k okamžiku uplatnění nároku; pokud však z okolností plyne, že obohacený byl ve zlé víře, rozsah obohacení může být určen k okamžiku, kdy bylo obohacenému na výhodu.“

méně vstřícný.⁵³¹ Ostatně, odpadnutí obohacení znalo i římské právo, ovšem jen v některých dílčích případech, ne jako obecnou zásadu.⁵³²

Zatímco pro německé právo je příznačný slabý nárok z bezdůvodného obohacení (srov. část X.1.2. níže), ten rakouský je spíše slabý (srov. část X.1.3. níže). Rovněž české právo se rozhodně vydalo cestou oslabení nároku z bezdůvodného obohacení (srov. část X.2.2. an. níže). V případě obohacení, které nelze dobře vydat a bylo obdrženo v dobré víře nebo nikoli o své vůli (§ 3001 odst. 2 NOZ), nové české právo dokonce zastává relativně extrémní řešení spočívající v naprostém vyloučení nároku z bezdůvodného obohacení (srov. část X.2.5. níže).⁵³³ Naopak kladně lze hodnotit, jak se NOZ vypořádal s komplikovanou otázkou alokace rizika a odpadnutí obohacení při vypořádání plnění z úplatné smlouvy (srov. část X.3. níže).

X.1.2. Odpadnutí obohacení dle § 818 odst. 3 BGB

V německém BGB je odpadnutí obohacení výslovně zakotveno v § 818 odst. 3 BGB: „*Povinnost k vydání či poskytnutí peněžité náhrady je vyloučena, pokud příjemce již není obohacen.*“ (Tento výhodnější režim však trvá jen do okamžiku ztráty dobré víry či doručení žaloby, srov. § 818 odst. 4 § 819 a § 820 BGB.) Přitom se toto ustanovení používá ne dle jeho doslovného znění, ale tak, aby bylo dosaženo jeho smyslu a účelu – ochránit obohaceného před tím, aby se v důsledku pozbytí bezdůvodného obohacení dostal do majetkového mínusu.⁵³⁴ Tomu odpovídá skutečnost, že § 818 odst. 3 BGB se použije i tehdy, pokud neodpadne samotné obohacení z předmětu obohacení, nýbrž

⁵³¹ BAR, Ch., CLIVE, E. a kol. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference*. Munich : Sellier, 2009, s. 3935–3937.
Jak zveřejněno na http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf

⁵³² HONSELL, H. *Drei Fragen des Bereicherungsrechts* in Vogt, P., Zobl, D. *Der Allgemeine Teil und das Ganze: liber amicorum für Hermann Schulin*. Basel : Helbing & Lichtenhahn, 2002, část II.

⁵³³ Zatímco i pro ty jurisdikce, které zastávají značně slabý nárok z bezdůvodného obohacení, je příznačné, že pokud obohacený nahradí obohacení (pokud stále trvá) aspoň v míře, v jaké mu bylo na subjektivní prospěch, resp. v jakém jím dosáhl úspory na vlastním majetku.

⁵³⁴ STADLER in Jauernig *Bürgerliches Gesetzbuch*, 15. vyd. München : C. H. Beck, 2014, § 818, marg. č. 27; HUGUENIN, C. a kol. *Obligationenrecht. Allgemeiner und Besonderer Teil*. 2. vyd. Zürich : Schulthess, 2014, s. 529 (marg. č. 1807).

v dostatečně přímé souvislosti k němu přistoupí ochuzení.⁵³⁵ Tak například již *Flessner*,⁵³⁶ s podrobnou citací judikatury, rozlišuje mj. následující případy použití:

- (a) odpadnutí náhrady při zkáze či ztrátě předmětu obohacení;
- (b) odpovědnost jen co do výše úplaty při zcizení předmětu obohacení;
- (c) odpočet nákladů, které obohacený vynaložil v souvislosti s nabytím;
- (d) odpočet výdajů, které obohacený učinil, v důvěře v nabytí;
- (e) odpočet újmy, kterou obohacenému věc způsobila;
- (f) zohlednění nákladů (např. daňových) přímo spojených s nabytím předmětu obohacení;
- (g) zohlednění nákladů a rizik, které jsou pro obohaceného spojeny s vrácením předmětu obohacení.

Kritiku ovšem vzbuzuje, že i tak je § 818 odst. 3 BGB aplikován příliš široce. Je například otázkou, nakolik lze odečíst od obohacení újmu vzniklou v jeho důsledku. Tak např. *Flume* kritizuje náhled německé judikatury, že kdo vydává psa, má právo na náhradu za koberec, který rozkousal (srov. též obdobný švýcarský případ, kdy kozel zakoupený neplatnou smlouvou nakazí zbytek stáda).⁵³⁷ Argumentuje, že zdrojem rizika, které se projevilo, je rozhodnutí chovat psa. Pokud by vlastník bytu v něm choval jiného psa, třeba vlastního, riziko, že dojde k rozkousání koberce by bylo stále přibližně totéž.⁵³⁸

Širokou pozornost vyvolala též otázka, nakolik se § 818 odst. 3 BGB použije na vypořádání vzájemných plnění z neplatné smlouvy. K tomu v podrobnostech srov. část X.3. níže.

⁵³⁵ Tato souvislost se vyhodnotí podle kritérií adekvátní (a ne jen ekvivalentní) příčinné souvislosti, srov. SPRAU, H. in Palandt a kol. *Bürgerliches Gesetzbuch*. 74. vyd. München : C.H.Beck, 2015, komentář k § 818, marg.č. 29.

⁵³⁶ FLESSNER, A. *Wegfall der Bereicherung. Rechtsvergleichung und kritik*. Berlin : De Gruyter, 1970, s. 13 an.

⁵³⁷ SCHULIN, H. in Honsell, H., Vogt, P., Wiegand, W. (vyd.) *Obligationenrecht I*. 4. Vydání. Basel : Helbing Lichtenhahn, 2007, komentář k § 64, marg. č. 8.

⁵³⁸ FLUME, W. *Der Wegfall der Bereicherung in der Entwicklung vom Römischen zum geltenden Recht* in Jakobs, H., Knobbe-Keuk, B., Picker, E., Wilhelm, J. (vyd.) *Werner Flume: Gesammelte Schriften*. Sv. 1. Köln : Otto Schmidt, 1988, s. 288.

X.1.3. Odpadnutí obohacení dle ABGB

Rakouské právo také do jisté míry obohaceného chrání. To však spíše prostřednictvím rozlišení, zda se jedná o obohaceného poctivého, anebo nepoctivého (srov. § 1437 ABGB, dle kterého jsou tyto kategorie vztahující se k *držbě* relevantní též pro posouzení *obohacení*). Jen v případě poctivého obohacení se obohacení vydá jen v míře, v jaké obohacenému bylo na *subjektivní* prospěch; naproti tomu, v případě obohaceného nepoctivého je rozhodujícím měřítkem prospěch *objektivní*.⁵³⁹ Obecná kategorie odpadnutí obohacení (a ani v případě bezdůvodného obohacení dle § 1041 ABGB, tedy získaného jinak než plněním) v dnešním rakouském právu jednoznačně neprosadila,⁵⁴⁰ jakkoli v některých případech tento dopad má ochrana poctivého držitele dle § 329 ABGB.

Naproti tomu, jde-li o vypořádání úplatné smlouvy v rámci *condictio indebiti* dle § 1431 ABGB, judikatura dosah § 329 ABGB o ochraně poctivého držitele. Ani v případě, že je obohacený zároveň držitelem, nemůže se zprostit povinnosti k náhradě poukazem na pravidlo, že poctivý držitel smí s věcí nakládat dle libosti (§ 329 ABGB, § 996 NOZ).⁵⁴¹

X.2. Odpadnutí obohacení v českém právu

X.2.1. Odpadnutí obohacení dle OZ64 a NOZ

OZ64 (ani OZ50 či OZO) nijak odpadnutí obohacení neupravoval a judikatura jej zcela jednoznačně odmítla. Pro určení rozsahu, v jakém obohacený musí předmět obohacený vydat či nahradit, je rozhodný okamžik, „*kdy bylo bezdůvodné obohacení získáno*“⁵⁴², a za rozhodující hledisko „*to, oč se nabyvatel obohatil, v čase získání bezdůvodného obohacení*“.⁵⁴³

⁵³⁹ Srov. např. rozhodnutí rakouského OGH ze dne 25. září 1997, sp. zn. 2Ob218/97s;

⁵⁴⁰ APATHY, P., RIEDLER, A., *Bürgerliches Recht, Band III. Schuldrecht BT*, 4. vyd., Wien : Springer, 2010, marg. č. 15/35.

⁵⁴¹ Srov. právní větu rakouského OGH ze dne 22. dubna 1997, č. RS0108262 a z ní vycházejících 7 rozhodnutí, uveřejněno na ris.bka.gv.at .

⁵⁴² Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 18. února 2014, sp. zn. 32 Cdo 3740/2013.

⁵⁴³ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 14. září 2011, sp. zn. 28 Cdo 2078/2011, s dalšími odkazy.

Naproti tomu, NOZ se přiklání ke koncepci BGB a DCFR, o čem svědčí blok ustanovení § 3000 an. NOZ (k němuž zrcadlová ustanovení § 3003 a § 3004 odst. 1 NOZ výslovně stanoví, že nepoctivý příjemce se dovolávat odpadnutí obohacení nemůže). Pro poctivého příjemce je rozhodující nikoli okamžik, kdy bylo bezdůvodné obohacení získáno, nýbrž okamžik, kdy pozbyl dobré víry, resp. kdy proti němu bylo uplatněno právo. Pokud tedy bezdůvodné obohacení v mezidobí odpadlo (nebo ze souhrnného pohledu, vůbec nevzniklo), pak se v závislosti na rozsahu odpadnutí snižuje (případně až na nulu) povinnost obohaceného k vydání či náhradě.

X.2.2. Výchozí úvahy pro výklad NOZ s přihlédnutím k zahraničním úpravám

Ustanovení § 3000 NOZ je textováno pro nejjednodušší případ, kdy byl příjemce nepoctivý od počátku. Též rozumná inspirace obdobným § 818 odst. 3 BGB by však měla směřovat k širšímu výkladu a zachování následujícího významu: „*Nepoctivý příjemce vydá, co nabyl, v rozsahu, v jakém obohacení trvalo, když pozbyl dobré víry.*“ Z § 3000 NOZ ovšem plyne („*při uplatnění práva*“), že obdobně jako dle § 995 NOZ se příjemce považuje za nepoctivého nejpozději od okamžiku, kdy mu byla doručena žaloba, které bylo později vyhověno.

Účelem § 3000 NOZ je předejít tomu, že by poctivý příjemce obohacení (zčásti) pozbyl, a přesto mu vznikla povinnost k (plné) náhradě, tedy zabránit možnosti, že by se poctivý příjemce dostal do majetkového mínusu, stavu horšího, než kdyby k bezdůvodnému obohacení vůbec nedošlo. *Příklad: Ochuzený omylem osázel příjemcův pozemek (srov. však § 3001 odst. 2 NOZ), ten však později pozbytl v důsledku požáru.* Uvedená zásada „*má obecnou platnost a ... zohledňuje též snížení majetku [při nebo] před získáním obohacení.*“⁵⁴⁴ Ochranu před majetkovým mínusem pro případ, že obohacený věc zcizil, speciálně upravuje § 3001 odst. 1 NOZ (který zcela vychází z uvedené zásady).

Ustanovení § 3000 NOZ má předobraz ve více zahraničních ustanoveních – nejen ve výše popsaném § 818 odst. 3 německého BGB, ale i ve čl. 64 švýcarského OR, čl. 2995 quebeckého CCQ nebo čl. VII.-6:101 DCFR. Nicméně občanský zákoník obsahuje

⁵⁴⁴ STADLER in Jauernig *Bürgerliches Gesetzbuch*, 15. vyd. München : C. H. Beck, 2014, § 818, marg. č. 27.

(komparativně neobvyklé) ustanovení § 3001 odst. 2 NOZ, které je pro obohaceného ještě výhodnější (oboahcený není vůbec povinen k náhradě, i kdyby obohacení ještě zčásti trvalo) a které v zahraničních úpravách obdobu nemá, a proto § 3000 NOZ náleží subsidiární úloha.

X.2.3. Ustanovení § 3000 NOZ a jeho výklad

X.2.3.1. Odpadnutí obohacení

Ustanovení § 3000 NOZ dopadá zejména na případy, kdy dobrověrný obohacený nabyt obohacení spočívající ve zhodnocení věci jinak než dle smlouvy. Pokud však předmět obohacení není od počátku dobře možné vydat (§ 2999 odst. 1 NOZ), přednostně se uplatní § 3001 odst. 2 NOZ a § 3000 NOZ tak zůstane aplikační prostor, jen pokud:

(a) předmět obohacení sice k okamžiku obohacení bylo možné vydat, ale později možnost vydání odpadla; nebo

(b) předmět obohacení sice již od počátku dobře možné vydat není, ale úplným odepřením nároku by vznikl v § 3001 odst. 2 NOZ uvedený „stav zjevně odporující dobrým mravům“. V takovém případě obohacený je povinen k vydání, ale nejvýše v rozsahu takovém, aby se dostal právě na „majetkovou nulu“.

Ustanovení § 3000 NOZ se použije též tehdy, pokud dobrověrný obohacený nemůže vrátit dar nebo učinil-li v důsledku takového daru mimořádné výdaje, zjistí-li se později, že darovací smlouva je neplatná (aniž mohl obdarovaný takovou neplatnost předpokládat); to však neplatí při odvolání daru pro nouzi a nevděk. Jestliže však obohacený měl vlastnictví věci nabyt dle úplatné smlouvy (např. kupní či směnné), pak se případ sice posoudí dle bezdůvodného obohacení, ale § 3000 NOZ se neuplatní (§ 3002 odst. 1 NOZ).

Není však vyloučeno, aby obohacený, který sice jednal v dobré víře, ale vlastníkem se přesto nestal (§ 1109 a násl. NOZ), musel, byť jako poctivý držitel, poskytnout vlastníkovu (třetí osobě) náhradu, jestliže se obohatil z věci samé nebo ze surogátu za ni (§ 3001 odst. 1 NOZ). Toto obohacení z věci samé ovšem rovněž podléhá § 3000 NOZ, a proto poskytl-li poctivý držitel v dobré víře náhradu nesprávné osobě (v dobré víře, že

tato osoba je vlastníkem, ač jím ve skutečnosti nebyla), jeho obohacení již „netrvá“, a proto je dle § 3000 další povinnosti k náhradě zproštěn.

Vzniká otázka, zda se § 3000 NOZ použije ve prospěch obohaceného, který věc nabyl výprosou, výpůjčkou, nájmem či pachtem (případně jinou smlouvou o užívání či požívání) a nyní ji nemůže dobře vydat. Jak vysokou náhradu poskytne za věc samu, tj. za to, že ji již nemůže vrátit? (Náhradu za užívání věci upravuje § 2994 NOZ.) Odpověď závisí též na tom, nakolik se vůbec použije bezdůvodné obohacení. Tak uživateli:

(a) vůči vlastníku vzniká především povinnost k náhradě škody, pokud škodu zavinil nebo prodlel s vydáním věci, ledaže by vlastníku škoda vznikla i přes takové prodlení;⁵⁴⁵

(b) vůči druhé smluvní straně, která vlastníkem není, nevzniká povinnost z bezdůvodného obohacení v režimu § 2993 NOZ, neboť obsahem závazku je užívání věci a případně úplata za ně, nikoli věc (vlastnictví k ní) sama. Pokud se uživatel dozví, že věc, kterou postihla ztráta, zkáza nebo zhoršení, ve skutečnosti vlastní třetí osoba, pak není důvod, aby platil náhradu druhé straně (a docházelo ke složitému vypořádávání trojstranných vztahů), neboť újmu utrpěla nikoli ona, nýbrž vlastník;

(c) by mohl být na prospěch § 3000 NOZ, pokud již zaplatil druhé straně náhradu škody v dobré víře, že ta je vlastníkem věci. Ovšem povinnosti k náhradě škody se § 3000 NOZ netýká; k omezení této povinnosti (ochraně dobré víry toho, kdo poskytoval náhradu škody) proto mohou vést jen jiná pravidla, ať už dovozená v rámci úpravy náhrady škody, nebo věcných práv. Takovou ochranu dobré víry bych považoval za vhodné shledat, a to i proto, že tam, kde ochrana dobré víry pro určitou oblast není upravena výslovně, může plynout i z účelu a smyslu zákona, resp. z analogie tam, kde je pro její ochranu stejně naléhavý důvod jako v případě výslovně zakotveném⁵⁴⁶. Srov. inspirativní § 851 BGB: „*Plnil-li ten, kdo byl povinen k náhradě škody kvůli pozbytí či poškození věci*

⁵⁴⁵ SPÁČIL, J. in Spáčil, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 3. sv. Praha : C. H. Beck, 2013, komentář k § 1040, marg. č. 6 a 9.

⁵⁴⁶ MELZER, F., TÉGL, P. in Melzer, F., Tégl, P. a kol. *Občanský zákoník. Velký komentář*. Svazek 1. Praha : Leges, 2013, komentář k § 7, marg. č. 37; k ochraně dobré víry i nad rámec zákona srov. nález Ústavního soudu ze dne 17. dubna 2014, sp. zn. I. ÚS 2219/12.

movité tomu, v jehož [byť nepřímé] detenci se... nacházela, je tímto plněním zproštěn svého dluhu, byla-li vlastníkem třetí osoba..., ledaže o jejím právu věděl nebo o něm nevěděl v důsledku hrubé nedbalosti.“

Ustanovení § 3000 NOZ výjimečně dopadá (pokud se neuplatní § 3002 odst. 1 ani § 996 NOZ) i na spotřebování předmětu obohacení nebo na mimořádné luxusní výdaje, které obohacený zřejmě učinil v důsledku obohacení. Může se jednat o situaci, kdy někdo v *dobré víře* obdržel výhru v loterii, ač ve skutečnosti není výhercem, nebo plnění ze svě-řenského fondu, ač ve skutečnosti není beneficentem⁵⁴⁷. Pokud ale poctivý příjemce bezúplatně zcizil samotný předmět bezdůvodného obohacení, případ se posoudí dle § 3001 odst. 1 věty první NOZ.

Tím spíše se § 3000 NOZ použije, jestliže v *přímé* souvislosti s příjemcovým obohacením došlo k jeho ochuzení. Jedná se zejména o případy, kdy obohacený za přijatý předmět obohacení (není-li jej povinen vydat dle § 1040 a násl. NOZ) poskytl předmět obohacení jiný (vlastní). To bude též případ, kdy bylo tomu, kdo poskytoval zboží či službu, placeno např. odcizenou platební kartou. Stejně tak obohacení netrvá ani tehdy, jestliže je obohacený v dobré víře vydal či nahradil nesprávné osobě. V souladu s *Flessnerovou* kritikou⁵⁴⁸ je vhodné aplikovat § 3000 NOZ na náklady vzniklé v souvislosti s obohacením spíše restriktivně a při vysokých nárocích na kauzalitu; zejména by se nemělo přihlížet k nákladům, které spadají do rizikové sféry obohaceného, resp. představují obvyklé životní riziko, které obohacený přijal.

Ustanovení § 3000 NOZ (resp. jeho obdoba) se v zahraničí používá též tehdy, pokud obohacený, který jednal v dobré víře, přenechá věc k užívání jinému; pak je obohacen jen do výše obdržené úplaty. „*Obohacenému obohacení odpadlo tím, že přenechal jinému (třetí osobě) [detenci] věci, kterou by jinak užíval nebo která by jinak pro něj vy-*

⁵⁴⁷ BAR, Ch., CLIVE, E. a kol. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference*. Munich : Sellier, 2009, s. 3922, příklad č. 2. Jak zveřejněno na http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf

⁵⁴⁸ Srov. FLESSNER, A. *Wegfall der Bereicherung. Rechtsvergleichung und Kritik*. Berlin : De Gruyter, 1970, s. 13 an a dále část X.1.2 výše.

tvářela příjem.“⁵⁴⁹ Ovšem dle českého práva není ve vztahu pronajímatel – nájemce § 3000 NOZ relevantní (§ 3002 odst. 2 NOZ), a pokud poctivý držitel měl věc od vlastníka nabýt neplatnou, zrušenou, případně zdánlivou či domnělou smlouvou, pak beztak není povinen k náhradě (§ 996 NOZ).

X.2.3.2. Zbývající obohacení

Naopak při ztrátě, zkáze či zhoršení předmětu obohacení by se mělo přihlídnout k obohacení, které obohacený z obohacení čerpal, resp. které získal z příčiny ztráty, zkázy či zhoršení. Ustanovení § 3000 NOZ totiž chrání obohaceného jen před tím, aby se dostal do majetkového mínusu a neslouží k tomu, aby i po poskytnutí peněžité náhrady zůstal obohacený na úkor ochuzeného stále zčásti obohacen.

Obohacení proto trvá v rozsahu, v jakém obohacený obdržel náhradní hodnotu (substitut, surogát), např. pokud mu v důsledku ztráty, zkázy či zničení předmětu obohacení vznikl nárok na náhradu škody nebo z bezdůvodného obohacení, resp. tento nárok byl uspokojen. Pokud obohacenému vznikla ztrátou či zkázou předmětu obohacení pohledávka vůči třetí osobě (tj. jiné osobě než ochuzenému), pak obohacený poskytne jako náhradu samu pohledávku, tj. postoupí ji, resp. bude žalován na nahrazení projevu vůle. Obohacený tak skončí právě na majetkové nule a ochuzený získá veškerý výtěžek pohledávky.

Obohacení trvá i v jiných případech, kdy obohacený neutrpěl majetkovou újmu, k níž by došlo, nebýt obohacení. Proto pokud např. obohacený učinil dar, který by učinil i jinak nebo si vůbec počínal způsobem obvyklým a přiměřeným jeho poměrům, ustanovení § 3000 NOZ se nepoužije.⁵⁵⁰, jakkoli mám za to, že dle občanského zákoníku je namístě přistupovat k aplikaci § 3000 zdrženlivěji.

⁵⁴⁹ BAR, Ch., CLIVE, E. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference*. Munich: Sellier-European Law Publisher, 2009, s. 3923. Jak zveřejněno na http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf.

⁵⁵⁰ Tamtéž, s. 3920 an., příklad č. 2.

X.2.3.3. Vztah k ustanovením o poctivé držbě

Vzniká otázka, nakolik se § 3000 NOZ a na obdobných zásadách založený § 3001 odst. 1 NOZ použijí vedle § 996 a násl. NOZ tehdy, je-li obohacený též poctivým držitelem (a nejde-li o případ vypořádání neplatné nebo zrušené převodní smlouvy).

Poctivý držitel smí věc užívat či si ponechat inkasovaný nájem a není za to povinen k náhradě. Poctivému držiteli totiž náleží „*již vybrané užitky, které za držby dospěly*“⁵⁵¹ a není důvod rozlišovat mezi případy, kdy poctivý držitel čerpá výhodu bezprostředně z věci samé a kdy ji čerpá v monetizované formě.

Odlíšné posouzení se ale vyžaduje, jestliže se poctivý držitel obohatil nikoli z užívání věci, nýbrž z věci samé (z její substance), tj. ze skutečnosti, pro kterou nemůže předmět obohacení dobře vydat. Jakkoli totiž držiteli patří po dobu jeho poctivosti užívání věci, k věci samé oprávněn není, a tedy je bezdůvodné, aby se obohacoval ze substance věci. Proto:

(a) Pokud poctivý držitel věc **zcizil**, je povinen k náhradě dle § 3001 odst. 1 NOZ.⁵⁵² Ostatně koho jiného mohl mít zákonodárce v ustanovení § 3001 odst. 1 NOZ na mysli než poctivého držitele?

(b) Pokud poctivý držitel **obdržel jiný surogát** (např. náhradu škody) za zkažení, ztrátu nebo zhoršení věci, pak je povinen tento surogát vydat. Uvedené lze dovodit též z § 3001 odst. 1 NOZ: případ, kdy držitel nemůže věc vrátit, neboť ji zcizil a za to nabyvatel poskytl úplatu, je obdobný případu, kdy držitel věc nemůže vrátit, neboť byla zničena a za to škůdce poskytl náhradu.

(c) Je sporné, zda by poctivý držitel, který věc **spotřeboval**, měl poskytnout náhradu (do výše toho, co ušetřil na vlastním majetku):

- Na jednu stranu lze tvrdit, že si držitel přisvojil věc samu (její substanci), ne jen její užívání. I v rakouském právu (přesto, že § 329 ABGB je text-

⁵⁵¹ Rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 27. října 2011, sp. zn. 22 Cdo 4370/2009, a ze dne 27. října 2011, uveřejněný ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek (civilní řada) pod č. 107/2012.

⁵⁵² Srov. též rozhodnutí NS ČSR ze dne 26. května 1920, sp. zn. Rv II 87/20 (Vážný 529).

ván obdobně silně jako § 996 NOZ) se uvádí: „*Poctivému držiteli vyhrazené právo dle § 329 ABGB ke spotřebování věci vylučuje sice nároky na náhradu škody pro ztrátu věci, nezabavuje jej ale povinnosti vydat hodnotu věci, jako by byl vydal věc samu, kdyby ji stále měl v držbě.*“ „*Také [pocitivý držitel] nemá právo k věci a je proto vystaven nárokům ochuzeného z bezdůvodného obohacení. Poctivý držitel nebo jiný dlužník z bezdůvodného obohacení musí v případě, kdy nelze obohacení do plné výše vydat in natura, poskytnout náhradu.*“⁵⁵³

- Ovšem tradiční výklad v českém právu je takový, že pocitivý držitel k náhradě za spotřebování není povinen (a to ani do rozsahu toho, co ušetřil na vlastním majetku).⁵⁵⁴ Jakkoli právní vývoj směřuje k omezení totální ochrany poskytované ustanovením o poctivé držbě, máme za to, že text občanského zákoníku zde naznačuje spíše tradiční výklad. Jestliže dle § 3001 odst. 2 NOZ ten, kdo získal „*předmět obohacení v dobré víře nebo bez svého svolení*“ a nemůže jej „*dobře vydat*“, není povinen k náhradě, pak ani pocitivý držitel (jehož ochrana je ze všech kategorií osob, které neoprávněně užívají cizí věc, nejvyšší) nemůže být povinen k náhradě za věc, kterou v dobré víře spotřeboval, a tedy ji nemůže dobře vydat. Naproti tomu jde-li o úplatu či surogát, zvláště v peněžité formě, pocitivý příjemce je zpravidla dobře vydat může.
- Nutno zdůraznit, že uvedené platí, jen pokud se nejedná o nabytí věci dle neplatného nebo zrušeného závazku z úplatné smlouvy. Pokud věc spotřeboval např. domnělý kupující, pak se § 3000 NOZ nepoužije (§ 3002 odst. 1 NOZ) a je povinen k plné náhradě dle hledisek § 2999 odst. 2, resp. odst. 1 NOZ.⁵⁵⁵

⁵⁵³ Srov. právní věty rakouského OGH ze dne 11. listopadu 1959, č. RS0010196, a ze dne 22. dubna 1997, č. RS0108262, uveřejněné na ris.bka.gv.at.

⁵⁵⁴ SPÁČIL, J. in Spáčil, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 3. sv. Praha : C. H. Beck, 2013, komentář k § 996 marg. č. 6.

⁵⁵⁵ Srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 7. září 2011, sp. zn. 28 Cdo 680/2011 a usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15. června 2011, sp. zn. 28 Cdo 2290/2010.

X.2.4. Zcizení předmětu obohacení

Zvláštním případem odpadnutí obohacení je jeho zcizení. Tento případ zahraniční kodifikace obvykle neupravují (postačí obecné ustanovení o odpadnutí obohacení, srov. část X.2.2. výše), ovšem NOZ ano, a to kvůli inspiraci čl. VII.-5:101 odst. 4 DCFR.

Již z § 3000 NOZ vyplývá: jestliže obohacený již není obohacen (nebo je obohacen jen ve sníženém rozsahu), neboť předmět obohacení daroval (nebo zcizil za nižší úplatu), pak ani netrvá (v plném rozsahu), jeho povinnost vydat bezdůvodné obohacení. Nicméně, § 3001 odst. 1 NOZ dodává ještě jedno pravidlo (které z textu § 3000 NOZ neplyne), a to, že poctivý příjemce si může zvolit, zda vydá surogát (to, co utržil), anebo nahradí obvyklou cenu. Přirozeně, utržil-li *peněžitou* úplatu, je volba zpravidla jednodušší (obohacený vydá nižší z částek),⁵⁵⁶ zatímco jedná-li se o úplatu *nepeněžitou* je příjemcovovo právo volby dle § 3001 odst. 1 NOZ závažnější.

Spornější případy nastávají, pokud příjemce již *nepeněžitou úplatou* vydat nemůže, ať už (1) proto, že vydání *in natura* není možné z jeho povahy (koncertní zpěv, vymalování pokoje), anebo kvůli (2) jeho zkáze, ztrátě nebo zhoršení nebo. Mám spíše za to, že v obou případech zůstává volba zachována, jakkoli považuji za potřebné ji v případě od (2) poněkud omezit. Proto dle mého názoru v případě ad:

(1) má obohacený volbu, zda ochuzenému poskytne peněžitou náhradu za předmět obohacení, nebo za to, co utržil. Jestliže při bezúplatném zcizení obohacený není vůbec povinen k náhradě, pak musí platit, že je povinen jen ke snížené náhradě, pokud si výměnou za předmět obohacení nechal provést jen málo hodnotnou službu; a

(2) může obohacený namísto peněžité náhrady za předmět obohacení vydat peněžitou náhradu za věc, kterou utržil. Směnil-li obohacený předmět obohacení jen za předmět méně hodnotný, jeho obohacení trvá jen ve sníženém rozsahu (§ 3000 NOZ) a na tom nic nemění ani skutečnost, že tento méně hodnotný předmět zanikl.

⁵⁵⁶ To však neplatí, pokud není obvyklá cena předmětu obohacení zřejmá a má smysl uvažovat, je-li tato cena nižší nebo vyšší než obdržená úplata. V tomto ohledu je pravděpodobný výklad § 3001 odst. 1 NOZ, který vede ke zhoršení příjemcova postavení, než kdy tohoto paragrafu nebylo (a případ se posuzoval výhradně dle § 3000 NOZ): příjemce si musí ještě před případným soudním řízením zvolit, kterou z částek vydá.

V případě ad (2) vzniká otázka, nakolik povede ztráta, zkáza či zhoršení surogátu k dalšímu omezení povinnosti obohaceného (dle § 3000 NOZ). Za správný považují restriktivní přístup; nelze rozumně požadovat, aby protistrany a soudy musely provádět (potenciálně i velmi dlouhé) stopování (*tracing*) toho, nakolik např. třetí surogát v řadě ještě souvisí s původním předmětem bezdůvodného obohacení.

Mám za to, že se na právo volby, které dle § 3001 odst. 1 NOZ náleží obohacenému, přiměřeně použije § 1926 odst. 2 NOZ („*Nevykoná-li strana volbu včas, nabývá právo zvolit způsob plnění trvale druhá strana.*“) ve spojení s § 1723 odst. 2 NOZ. Přiměřenost použití (§ 1723 odst. 2 NOZ) vede k závěru, že prodlení s volbou nemůže vést k přechodu práva volby na druhou stranu: nepřipadá v úvahu, aby jen proto, že obohacený opomněl vykonat své oprávnění (volbu), nastal účinek obdobný § 3004 odst. 1 NOZ, tj. s poctivým obohaceným se nakládalo jako s obohaceným nepoctivým.

Lze však považovat za zcela adekvátní, že pokud obohacený nevykoná svou volbu včas, jeho právo volby zanikne (bude povinen poskytnout náhradu ve výši obvyklé ceny a nebude se moci dovolat skutečnosti, že za předmět obohacení obdržel od třetí osoby jen nižší úplatu). To jednak proto, že odpovídá hlediskům slušnosti, aby řádně vyzvaný obohacený uvedl, že není s to původní předmět obohacení vydat. A dále proto, že takový přístup zužuje prostor pro podvodná jednání, neboť brání obohacenému, aby si rozpomněl, že a jak předmět obohacení vlastně zcizil, teprve s podstatnou časovou prodlevou;

X.2.5. Vnucené obohacení

X.2.5.1 Srovnávací poznámky

Právní řády obvykle chrání obohaceného před obohacením, které mu bylo vnuceno (*aufgedrängte Bereicherung*).⁵⁵⁷ Tento případ poměrně výstižně definuje § 3001 odst. 2 NOZ slovy: „získal-li obohacený předmět obohacení v dobré víře nebo bez svého svo-

⁵⁵⁷ Srov. FIKENTSCHER, W., HEINEMANN, A. *Schuldrecht*. 10. vyd. Berlin : De Gruyter, s. 743 a tam uvedené odkazy, upřednostňující řešení, které chrání obohaceného v tom směru, že má povinnost k vydání jen v rozsahu subjektivního užiku (při aplikaci § 818 odst. 3 BGB). Obdobně HUGUENIN, C. a kol. *Obligationenrecht. Allgemeiner und Besonderer Teil*. 2. vyd. Zürich : Schulthess, 2014, s. 529 (marg. č. 1805).

lení a nelze-li jej dobře vydat“. Může se jednat například o situaci, kdy si zhotovitel splete adresu či pozemek a zhodnotí věc toho, kdo si žádné dílo neobjednal.⁵⁵⁸

Poněkud problematické je, že ochrana obohaceného (a zároveň sankce ochuzeného) je velmi silná. Na pomyslném spektru (1) žádná ochrana – obohacený nahradí obohacení v plném rozsahu; (2) subjektivní ochrana – obohacený vydá jen tolik, aby nebyl obohacen s ohledem *na vlastní zájmy a záměry* a na to, co obohacením ušetřil na vlastním majetku; a (3) totální ochrana – obohacený nevydá nic, se NOZ přiklání k řešení ad (3),⁵⁵⁹ jakkoli je ze srovnávacího pohledu obvyklejší řešení ad (2).⁵⁶⁰

Přitom nutno zdůraznit, že se zde jedná o situaci, kdy ten kdo plnil, vnutil jinému obohacení *omylem* (dle okolností může být příliš přísná sankce, aby ten, kdo plnil, jen kvůli svému omylu obohacení pozbyl, zatímco druhé straně toto obohacení mohlo být na zjevný prospěch). Pokud někdo jiného obohatil vědomě, žádnou náhradu nezaslouží a ani ji neobdrží, jak plyne již z § 2997 odst. 1 a § 2992 NOZ (srov. část VIII.1. výše).

X.2.5.2 Výklad § 3001 odst. 2 NOZ

S ohledem na uvedené nutno pojem *svolení* nutno vykládat široce – tedy tak, že pojem *bez svého svolení* dopadne jen na úzký okruh případů, a proto se i v jen úzkém okruhu případů použije tvrdá sankce, že ochuzený vůbec neobdrží náhradu. Tak svolení může spočívat ve smlouvě (byť neplatné, zrušené nebo zdánlivé či domnělé), v jednostranném právním jednání nebo i v tom, že obohacený ví o probíhajícím plnění a bez zbytečného odkladu neupozorní, že k němu nesvolil. Za osobu může svolit i její zástupce, např. dle § 166, 430, § 436 a násl. NOZ.

Ke kritériu, že vydání předmětu obohacení není dobře možné, srov. část IX.1. výše. Ustanovení § 3001 odst. 2 NOZ se vztahuje jen na případy, kdy vydání není dobře možné od počátku, tj. z povahy věci, například proto, že předmět obohacení spočíval ve

⁵⁵⁸ Ustanovení § 3001 odst. 2 NOZ se ovšem může použít i v případě protiprávního užití cizí hodnoty v dobré víře, např. tehdy, pokud obohacený parkuje na cizím pozemku, který se jeví jako veřejný statek, ač jím ve skutečnosti není.

⁵⁵⁹ Jakkoli po delších debatách umožňuje jistou ústupovou variantu: pokud přístupem ad (3) „vznikl stav zjevně odporující dobrým mravům“, pak lze přiznat náhradu dle kritéria ad (2).

⁵⁶⁰ Srov. pozn. č. 557 a dále např. VII. – 5:102 odst. 2 DCFR.

výkonech. Naproti tomu na případy, kdy vydání předmětu bezdůvodného obohacení sice zprvu bylo dobře možné, ale později tato možnost zanikla (zejména kvůli zkáze, ztrátě, zhoršení, případně spotřebování předmětu obohacení), dopadá § 3000 NOZ.

Konečně, ustanovení § 3001 odst. 2 NOZ obsahuje na konci věty též „únikový ventil“, který dává možnost, aby ochuzený obdržel náhradu též v případech, kdy „*obohacený získal předmět bezdůvodného obohacení v dobré víře nebo bez svého svolení*“ – totiž v případech, kdy by naprostým odepřením náhrady „*vznikl stav zjevně odporující dobrým mravům*“. Jedná se o kompromisní řešení mezi:

(a) těmi, kdo byli proti tomu, aby nový občanský zákoník § 3001 odst. 2 vůbec obsahoval, neboť si lze vystačit s obecnou ochranou obohaceného dle § 3000 NOZ ve smyslu toho, co uvedeno v části X.2.5.1 výše; a

(b) těmi, kdo ochranu obohaceného jen dle § 3000 NOZ považovali za nedostatečnou. Ten, jemuž bylo obohacení vnuceno, byť v důsledku omylu ochuzeného, nemá být nadměrně obtěžován povinnostmi k náhradě, nemá nést riziko, že dojde k nadhodnocení jeho obohacení (tj. že ve výsledku skončí v majetkovém mínusu, neboť ocenění je zpravidla jen přibližné) a nemá ani nést nebezpečí, že bude muset „zaplatit“ za to, co si neobjednal, resp. se podílet na dokazování, nakolik obdržené plnění odpovídá jeho zájmům.

Uvedené kompromisní řešení, zakotvené v textu § 3001 odst. 2 NOZ, snad může vést k výkladu, že právo na náhradu vzniká, pokud někdo obohatil jiného v omylu, tento omyl je zjevný a s ohledem na tento omyl zájem na napravení jeho újmy zjevně převáží nad nepohodlím a riziky, které by pro obohaceného byly s vydáním spojeny.⁵⁶¹ Tak pokud domovník omylem vytápí dům vlastním uhlím (tj. z hromady své, a nikoli vlastníkovy), pak by patrně odporovalo dobrým mravům, jestliže by vůbec neměl právo na náhradu.⁵⁶² Ovšem i v případě, kdy by ochuzený měl přes § 3001 odst. 2 NOZ právo na (nějakou) náhradu, stále nutno chránit příjemcovu dobrou víru tak, aby ten neskončil

⁵⁶¹ Pro restriktivní aplikaci § 3001 odst. 2 NOZ, tedy pro široké uplatnění zde zakotvené výjimky („*le-daže...*“) se vyslovuje ELIÁŠ, J. in Švestka, J., Dvořák, J., Fiala, J. *Občanský zákoník. Komentář*. Svazek VI. Praha : Wolters Kluwer, s. 1275.

⁵⁶² Jedná se o tradiční příklad uvedený např. v TICHÝ, L. *Bez důvodné obohacení, základní pojmy a návrh občanského zákoníku*. Bulletin advokacie, 2011, č. 5, s. 20.

v majetkovém mínusu. Příjemce by tedy měl být povinen k náhradě jen do výše svého subjektivního prospěchu (toho, co ušetřil na vlastním majetku) a samozřejmě se v jeho prospěch mohou též uplatnit ustanovení o ochraně dobré víry, zejména § 3000 a 3001 NOZ.

K ohraničení aplikace § 3001 odst. 2 NOZ může vést existence zvláštních ustanovení (resp. výklad, který těmto jiným ustanovením přiřkne povahu *lex specialis*). Může se jednat např. o § 1001 NOZ či § 3005 NOZ, dle kterých i nepoctivý držitel či ochuzený má právo na náhradu nutných nákladů – a tedy obohacený se této náhradě nemůže vyhnout s poukazem na § 3001 odst. 2 NOZ a skutečnost, že samotné nutné náklady nemůže dobře vydat. Stejně tak § 3001 odst. 2 NOZ nemůže náhradě bránit, jsou-li vedle bezdůvodného obohacení naplněny předpoklady též dalšího institutu, zejména nepřikázaného jednání.

X.3. Odpadnutí obohacení při vypořádání smluvních plnění

X.3.1. Nauky o saldování a o dvou kondikcích

Jak uvedeno v části IV.10. výše, právě otázka, do jaké míry povinnost k náhradě odpadá v případě vzájemných smluvních plnění, vedla k vybudování: teorie dvou nezávislých kondikcí, teorie saldování a modifikované teorie dvou nezávislých kondikcí – a dále pak k jejich kritice a výběru mezi nimi:

(a) Teorii dvou nezávislých kondikcí bylo vytýkáno, že pokud koupená věc zanikla, pak (dle této teorie samostatně posuzovaná) povinnost kupujícího k náhradě může odpadnout (§ 818 odst. 3 BGB), zatímco (dle této teorie samostatná) povinnost prodávajícího k vrácení kupní ceny přetrvává.⁵⁶³

(b) Soudy se přiklonily k *teorii saldování*, která za řady okolností brání nespravedlivé asymetrii v postavení smluvních stran. Konstruuje se, že pokud si strany plnily navzájem (např. vázu za peníze), pak obohacení toho, kdo vázu prodal, spočívá v tom, oč

⁵⁶³ Srov. též FLUME, W. *Der Wegfall der Bereicherung in der Entwicklung vom Römischen zum geltenden Recht* in Jakobs, H., Knobbe-Keuk, B., Picker, E., Wilhelm, J. (vyd.) *Werner Flume: Gesamte Schriften*. Sv. 1. Köln : Otto Schmidt, 1988, s. 292 a jeho kritiku, že přetrvání ani nepřetrvání protinároku nemůže platit jako obecné řešení.

obvyklá cena vázy převyšuje obdrženou úplatu (pokud vůbec). Jsou-li tyto hodnoty shodné, pak i pokud kupující (z neplatné smlouvy) již není s to vázu vydat, přesto nemá právo na vrácení své úplaty, neboť (z hlediska saldování, tedy toho, že si strany směnily dvě ekonomické hodnoty v téže výši), neboť obohacení i ochuzení stran je nulové.⁵⁶⁴

Teorie saldování ovšem má jisté nedostatky.⁵⁶⁵ Je zřejmé, že pokud každá ze stran neplatné smlouvy stále má obdržené plnění, musí si strany tato plnění vrátit. Avšak dle teorie saldování by měl platit ten (absurdní) závěr, že pokud jsou plnění stejně hodnotná, pak si strany nic nevrací (neboť *saldo* je nulové, a tedy žádná z nich není obohacena ani ochuzená), a pokud je jedno z plnění hodnotnější, pak strana, která takové plnění přijala, vyplatí té druhé v penězích pouze toto *saldo*.⁵⁶⁶ Navíc by teorie saldování vedla k pochybnému závěru, že pokud někdo plnil předem, pak jde pozdější zánik plněného předmětu zcela k jeho tíži, a toto riziko by přestal nést k okamžiku, kdy mu druhá strana poskytla úplatu (neboť k tomuto okamžiku se saldo vynuluje, resp. omezí jen na rozdíl mezi hodnotami).⁵⁶⁷

(c) I proto v německé doktrínální literatuře převažuje modifikovaná teorie o dvou nezávislých kondicích.⁵⁶⁸ Obtíže, které způsobuje příliš široká textace § 818 odst. 3 BGB, nemají být řešeny prostřednictvím problematické konstrukce saldování, nýbrž „uvnitř“ tohoto ustanovení. Tedy, každá ze smluvních stran má při neplatnosti (a v českém právu též zrušení)⁵⁶⁹ samostatný a samostatně posuzovaný nárok z bezdůvodného obohacení; na tyto nároky se ovšem (až na výjimky) pravidlo o odpadnutí obohacení (§ 818 odst. 3 BGB) nepoužije.

⁵⁶⁴ Příklad převzat z WIELING, H. *Bereicherungsrecht*. Wien : Springer, 2007, část § 5 I 4 c aa.

⁵⁶⁵ Zde uvádím jen jednu z variant; k jejich větší pestrosti srov. WENDEHORST, CH. in Bamberger/Roth (eds) *Beck'scher Online-Kommentar BGB*. 31. vydání. München : C. H. Beck, 2014, komentář k § 818 marg. č. 104 až 106.

⁵⁶⁶ Tamtéž; zde rozvedeno a blíže vysvětleno.

⁵⁶⁷ Tamtéž; zde rozvedeno a blíže vysvětleno.

⁵⁶⁸ WENDEHORST, CH. in Bamberger/Roth (eds) *Beck'scher Online-Kommentar BGB*. 31. vydání. München : C. H. Beck, 2014, komentář k § 818 marg. č. 121 s dalšími odkazy.

⁵⁶⁹ Srov. skutečnost, že v německém právu upravuje vypořádání smlouvy, od níž bylo odstoupeno, jiný blok ustanovení, totiž § 346 an. BGB.

Linke přiléhavě uvádí stěžejní (a již dříve několikrát učiněný) argument pro toto vyloučení aplikace § 818 odst. 3 BGB v případě plnění za úplatu. Je hodnotově rozporné, aby ten, kdo plnil, požadoval vrácení vlastního plnění (s odkazem na neplatnost smlouvy) a přitom odmítal vrátit, co obdržel on (dle takové smlouvy).⁵⁷⁰ Domníval-li se obohacený, že smlouva platí, pak sice mohl předpokládat, že smí s předmětem obohacení nakládat libovolně, ovšem zároveň musel předpokládat, že jím poskytnutá úplata zcela náleží druhé straně. A pokud se obohacený domníval, že smlouva neplatí, pak nemohl předpokládat, že by s předmětem obohacení směl nakládat libovolně.

X.3.2. Řešení dle NOZ

Je patrné, že NOZ překonává potřebu zvláštního doktrinárního řešení tím, že obsahuje výslovnou úpravu: odpadnutí obohacení (§ 3000 a § 3001 NOZ) není pro vypořádání vzájemných smluv přímo relevantní (srov. § 3002 odst. 1 NOZ); v případě ztráty plnění dle smlouvy nepostačí samo odpadnutí obohacení, nýbrž se vyžaduje zvážit, kdo nese nebezpečí škody (§ 2999 odst. 3 NOZ).⁵⁷¹ Pro konstrukci vzájemných nároků také není určující jakási abstraktní saldovaná hodnota, nýbrž se volí podstatně přímější řešení dvou kondicí (§ 2993 věta první NOZ);⁵⁷² v podrobnostech srov. část IV.10. výše.

NOZ se tak přiklání k modernímu přístupu, který v základu⁵⁷³ nalezneme též v čl. VII.–5:102 odst. 3 DCFR (pokud bylo plněno za úplatu, nelze se dovolat odpadnutí obo-

⁵⁷⁰ LINKE, B. *Die Rückabwicklung gescheiterter gegenseitiger Verträge*. Berlin : Nomos, 2007, s. 222.

⁵⁷¹ Naproti tomu, judikatura k OZ64 otázku alokace rizika (toho, že v některých případech smluvní strana není s to vydat, co z neplatné či zrušené smlouvy obdržela, a přesto nemusí poskytnout peněžitou náhradu a má právo na vrácení toho, co plnila ona) neřešila. Za jediný náznak lze považovat pravidlo, že povinnost k vydání dle § 457 OZ64 bylo možné splnit i vydáním věci nikoli druhé smluvní straně, nýbrž jejímu skutečnému vlastníku. Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 14. července 210, sp. zn. 31 Cdo 2250/2009, s dalšími odkazy.

⁵⁷² Protože se v případě ztráty obohacení nemůže smluvní strana dovolávat výhodnějšího režimu § 3000 a § 3001 NOZ, ale jen případné skutečnosti, že se uskutečnilo nebezpečí, které šlo k tíži druhé smluvní strany (§ 2999 odst. 3 NOZ), není třeba, aby se v českém právu teorie dvou kondicí modifikovala (tak jako se tato teorie modifikuje v německém právu proto, aby aplikací § 818 odst. 3 BGB nevznikly zásadně nespravedlivé důsledky).

⁵⁷³ DCFR stanoví pouze výlukou takovou, že se čl. VII.–6:101 DCFR o odpadnutí obohacení nepoužije. Již však nestanoví, jak se mezi strany alokuje riziko, že některá z nich nemůže dostát své povinnosti navrátit té druhé plnění, které obdržela. Toto mlčení bylo předmětem jisté kritiky; srov. KOZIOL, H. *Außervertragliche Schuldverhältnisse im CFR* in Schmidt–Kessel, M. (vyd.) *Der gemeinsame Referenzrahmen*. München : Sellier, 2009, s. 111.

hacení ve smyslu čl. VII.–6:101 DCFR), ale přesněji je vyjádřeno v doktríně a zejména v § 1.5 odst. 1 návrhu reformy BGB (tzv. Königova návrhu).⁵⁷⁴

X.3.3. Výlučka z obecného odpadnutí obohacení dle § 3002 odst. 1 NOZ

X.3.3.1. Obecně

Ustanovení § 3002 odst. 1 NOZ výslovně vylučuje, aby se § 3000 a 3001 NOZ (o odpadnutí obohacení) použily na plnění dle úplatné smlouvy (ať už je závazek z ní neplatný, nebo byl zrušen). Proto i pokud obdržené smluvní plnění nelze dobře vydat nebo zaniklo, zkazilo se, zhoršilo se či bylo dále zcizeno, nic to nemění na povinnosti strany poskytnout peněžitou náhradu dle § 2999 NOZ. Snížení takové náhrady je možné jen za podmínek § 2999 odst. 1 věty druhé NOZ nebo § 2999 odst. 3 NOZ skutečnost, že poctivý příjemce věc zcizil či za ni obdržel náhradu, je bez významu. Jen v případě, že by se jednalo o příjemce nepoctivého, vznikla by mu zvýšená povinnost k vydání bezdůvodného obohacení dle § 3004 odst. 1 NOZ.

Jakkoli § 3002 odst.1 NOZ poskytuje vysokou míru právní jistoty, neboť nepochybně vylučuje aplikovatelnost ustanovení o odpadnutí obohacení v případě plnění dle smlouvy (zatímco v Německu se vyžaduje řešení na úrovni doktríny a judikatury, srov. část X.3.1. výše), stále ponechává několik otázek otevřených. Níže proto zdůvodňuji, jak přistupovat k otázkám: – nakolik se výlučka dle § 3002 odst. 1 NOZ použije též na zdánlivé závazky (srov. část X.3.3.2 níže); – jak je třeba z hlediska § 3002 odst. 1 NOZ rozumět tam uvedenému pojmu „*podle úplatné smlouvy*“ (srov. část X.3.3.3 níže); – a kdy lze plnění ještě úplatné smlouvě přičítat (a proto se na ně použije § 3002 odst. 1 NOZ) a kdy již leží mimo rámec tak, že může podléhat ustanovením o odpadnutí obohacení (§ 3000 a § 3001 NOZ) (srov. část X.3.3.4 níže).

⁵⁷⁴ Ustanovení je přeloženo na konci této práce. Naproti tomu, tímto návrhem inspirovaná úprava v estonském obligačním zákoně představuje spíše krok zpět neboť hodnotící kritéria opomíjí, srov. jeho čl. 1034: „*Při neplatnosti úplatné smlouvy, se v příjemcův prospěch použije čl. 1033 odst. 1 [o odpadnutí obohacení], jen pokud je smlouva neplatná kvůli nedostatku příjemcovy svéprávnosti nebo kvůli hrozbě či donucení ze strany ochuzeného.*“

X.3.3.2. Zdánlivé či domnělé závazky

Mám za to, že § 3002 odst. 1 NOZ může dopadat i na závazky zdánlivé či domnělé. Obdobně se uplatní argumentace uvedená v části IV.4. výše. Kdo se domníval, že mu je plněno na závazek, ten si může obohacení ponechat, jen pokud za něj poskytne úplatu. Nelze ale vyloučit, že v konkrétním případě bude poskytnutí peněžité náhrady vyloučeno např. ustanovením § 2999 odst. 1 věty druhé NOZ.

X.3.3.3. Pojem úplatné smlouvy

Jakkoli § 3002 odst. 1 NOZ dopadá jen na smlouvy úplatné (a to i pokud úplata nebyla poskytnuta, resp. to ani nelze očekávat), mám za to, že ustanovení je třeba vyložit široce, tedy tak, že dopadá i na zajištění úplatných smluv. Postavení obohaceného by se totiž nemělo lišit dle toho, zda mu z úplatné smlouvy plnila strana sama, anebo zda ke splnění dluhu došlo třetí osobou. Na první i druhý případ dopadá smysl § 3002 odst. 1 NOZ spočívající v tom, že sjednáním úplatné smlouvy (i doprovodného zajištění) strana přistupuje na to, že předmět obohacení nezískává zdarma, ale jen tak, že za něj poskytne úplatu – a pokud je smlouva neplatná nebo byla zrušena a předmět obohacení nelze dobře vydat, pak na místo úplaty vstupuje peněžítá náhrada ve smyslu § 2999 NOZ.

X.3.3.4. Jaká plnění lze přičítat smlouvě

O plnění podle úplatné smlouvy se jedná i tehdy, pokud byla plněna vadná věc, přičemž vada může spočívat i v tom, že byla plněna věc (v rozumných mezích) odlišná (§ 2099 odst. 1 věta druhá NOZ), např. méně výkonný motor⁵⁷⁵, řezané víno namísto tokajského⁵⁷⁶ nebo jiný druh pšenice⁵⁷⁷. Vyžaduje se však, aby pro obě strany bylo znatelné, že se plnění přičítá smlouvě. Ustanovení § 3002 odst. 1 NOZ nedopadá např. na situaci, kdy si někdo objednal nátěr budovy A a byla mu natřena budova B. Stejně tak to, co bylo plněno navíc (víceplnění), nepředstavuje plnění dle smlouvy ve smyslu § 3002 odst. 1 NOZ.

⁵⁷⁵ Rozhodnutí NS ČSR ze dne 16. ledna 1924, sp. zn. Rv I 843/23 (Vážný 3402).

⁵⁷⁶ Rozhodnutí NS ČSR ze dne 18. února 1926, sp. zn. Rv I 1899/25 (Vážný 5774).

⁵⁷⁷ Rozhodnutí NS ČSR ze dne 2. dubna 1924, sp. zn. R I 206/24 (Vážný 3679).

Není zcela vyloučeno, aby se jednalo o plnění dle úplatné smlouvy (tedy takové plnění, že se na něj vztahuje výlučka dle § 3002 odst. 1 NOZ), i pokud byl plněn *aliud*. Zatímco *aliud* se vztahuje k otázce, zda se uplatní režim vadného plnění, zde § 3002 odst. 1 má zcela jiný účel, totiž vymežit, kdy se obohacený může dovolat odpadnutí svého obohacení (§ 3000, § 3001 odst. 1 NOZ), resp. kdy vůbec není povinen k jeho vydání (§ 3001 odst. 2 NOZ).

O plnění dle úplatné smlouvy se nejedná, pokud bylo plněno např. na závazek z bezdůvodného obohacení nebo na náhradu škody. Není proto vyloučeno, aby se ve prospěch toho, kdo obdržel náhradu škody, ač mu ve skutečnosti nevznikla, uplatnil § 3000 NOZ. Pokud někdo v dobré víře přijal od domnělého škůdce náhradu škody uvedením do předešlého stavu (§ 2951 odst. 1 NOZ), kterou nemůže dobře vydat, pak by patrně vůči domnělému škůdci nebyl povinen k náhradě (§ 3001 odst. 2 NOZ), ovšem domnělý škůdce by měl nárok vůči škůdci skutečnému pro náklad učiněný za jiného (§ 3013 NOZ).

X.3.4. Rozhodující kritérium: alokace rizika (§ 2999 odst. 3 NOZ)

Jak uvedeno výše, kdo obdržel plnění dle úplatné smlouvy, nemůže se dovolat obecných ustanovení o odpadnutí obohacení (§ 3000 a § 3001 NOZ). Nelze totiž opomíjet, že sama smlouva (resp. doprovodná zákonná regulace) obsahuje úpravu, která ze stran nese nebezpečí ztráty, zkázy či zhoršení předmětu obohacení. Je tu dobrý důvod vycházet z toho, kdo by nebezpečí nesl při platnosti smlouvy, ledaže důvod, pro který je smlouva neplatná, vyžaduje odlišné rozdělení rizik.⁵⁷⁸

Uvedené hledisko lze spatřovat právě v § 2999 odst. 3 NOZ („*Nelze-li předmět bezdůvodného obohacení vydat proto, že došlo k jeho zkáze, ztrátě nebo zhoršení z příčin, které jdou k tíži ochuzeného, nahradí obohacený nanejvýš tolik, co ušetřil na vlastním majetku.*“), které v případě vzájemných plnění představuje jedinou obranu obohaceného. Výraz „*z příčin, které jdou k tíži ochuzeného*“ není příliš určitý a dává prostor pro bližší vymezení právní vědě. Mám za to, že rozumný výklad vyplyne ze zohlednění komparativ-

⁵⁷⁸ PETROV, J. *Bez důvodné obohacení v NOZ: reakce na příspěvek prof. Tichého*. Bulletin advokacie, č. 5, 2011, s. 33 (bod 47), při inspiraci zahraniční doktrínou.

ních zdrojů a ovšem také systematického výkladu jiných ustanovení NOZ, která řeší obdobnou zájmovou situaci.

Ztráta, zkáza nebo zhoršení jde k tíži druhé strany, jestliže dle *objektivních* hledisek vyplývajících z právního řádu má nebezpečí ztráty, zkázy nebo zhoršení nést druhá strana, ledaže z účelu pravidla, pro které je smlouva neplatná, nebo pro které byla zrušena, vyplývá odlišné rozdělení rizik. *Příklad: K náhradě není povinen, kdo koupil věc neplatnou smlouvou a nemůže ji vrátit proto, že shořela v důsledku vady.*

V podrobnostech srov. § 1.5 návrh reformy BGB z r. 1981 (Königova návrhu): „*Jestliže povinnost k vydání vznikla pro neplatnost úplatné smlouvy, pak se ustanovení § 1.4 odst. 3 [o odpadnutí obohacení] použije ve prospěch příjemce, jen pokud to vyžaduje účel ustanovení, kvůli jehož porušení je smlouva neplatná. Příjemcova povinnost k vydání však zaniká bez dalšího, pokud došlo ke ztrátě nebo zhoršení předmětu obohacení a dle smlouvy, jestliže by byla platná, by nebezpečí takové ztráty nebo zhoršení nesl ten, kdo plnil.*“ Právě toto ustanovení představuje vhodný inspirační zdroj pro výklad § 2999 odst. 3 NOZ.

Přitom posouzení, jak je riziko alokováno mezi strany, nutno především opírat o hlediska stanovená zákonodárcem, zejména v ustanovení:

– § 2110 NOZ, které sice upravuje případy, kdy kupující nemůže odstoupit od smlouvy, ale které lze obdobně vztáhnout i na posouzení, zda povinnost k peněžitě náhradě odpadne, nemůže-li obohacený předmět obohacení vrátit,⁵⁷⁹

– § 1974 NOZ, z něhož lze dovodit, že pokud je strana v prodlení se splněním povinnosti vydat věc, pak nebezpečí zhoršení, zkázy či ztráty přechází na ni, ledaže by ke zhoršení, zkáze nebo ztrátě došlo i jinak;

⁵⁷⁹ K tomu srov. moderní německou debatu, dle které by se mělo při aplikaci ustanovení o bezdůvodném obohacení (alokace rizika při vypořádání neplatných vzájemných smluv) významně přihlížet též k pravidlům o vypořádání plnění ze smlouvy, od níž bylo odstoupeno (srov. § 346 až § 354 BGB), aby nevznikaly nedůvodné hodnotové rozpory. Srov. např. WENDEHORST, CH. in Bamberger/Roth (eds) *Beck'scher Online-Kommentar BGB*. 31. vydání. München : C. H. Beck, 2014, komentář k § 818, marg. č. 122.

– § 1933 NOZ a obdobných ustanovení spotřebitelského práva upravujících důsledky odstoupení od smlouvy, které by spotřebitel mohl učinit, pokud by smlouva byla platná.

Naproti tomu, by se zpravidla nemělo přihlídnout k rozdělení rizik v neplatné či zrušené smlouvě, které se odchyľuje od zákonného modelu a nepřiměřeně zatěžuje dotčenou stranu.

I pokud ztráta, zkáza nebo zhoršení jdou k tíži druhé strany, může být obohacený povinen k náhradě do výše toho, „*co ušetřil na vlastním majetku*“. Toto kritérium je inspirované čl. VII.-5:103 odst. 2 DCFR (ale uplatňované v některých případech i dle německého a rakouského práva), který zní: „*Úspora na majetku odpovídá zmenšení majetku nebo zvýšení dluhů, které by k tíži obohaceného nastalo, pokud by se nebyl obohatil.*“ Pokud by ale úspora převyšovala peněžitou náhradu dle § 2999 odst. 1 nebo 2 NOZ, poskytne jen peněžitou náhradu („*nanejvýš*“).

XI.

Tzv. versio in rem a lex Rhodia de iactu

XI.1. Upotřebení cizí věci k prospěchu jiného

XI.1.1. *Upotřebení věci v OZO a NOZ. Actio de in rem verso.*

Blok ustanovení § 3012 až 3014 NOZ (stejně jako obdobný blok § 716 až 718 ZMO) navazuje na § 1041 až 1043 OZO. Konkrétně, je § 3012 NOZ o upotřebení věci ve prospěch jiného inspirován § 1041 OZO, který zněl: „*Upotřebilo-li se věci mimo případ jednatelství na prospěch druhého; může vlastník žádati nazpět věc, jak je ve skutečnosti, nebo, nemůže-li se již to státi, hodnotu, kterou měla v době použití, třebas byl pak prospěch zmařen.*“

Ustanovení § 1041 OZO představovalo jedno z nejzáhadnějších a nejspornějších ustanovení zákoníku. Shrnutí výkladů dřívějších právních autorit, které uvádí *Sedláček*,⁵⁸⁰ poněkud připomíná luštění šifry. Přitom mnoho z dříve uváděných příkladů použití § 1041 OZO⁵⁸¹ jsou dnes zpravidla bez významu: podřazení většiny z těchto příkladů pod dnešní § 3012 NOZ brání dílem skutečnost, že se text § 3012 NOZ oproti § 1041 OZO významně liší (srov. část níže), a dílem skutečnost, že NOZ obsahuje ve svém § 2991 až § 3005 NOZ blok ustanovení o bezdůvodném obohacení (pod který nutně spadá široký okruh případů), zatímco OZO ještě celistvou úpravu bezdůvodného obohacení neobsahoval (a proto vyžadoval podstatně častější použití § 1041).

Navíc dnešní výklad § 1041 ABGB je zcela odlišný od toho historického. To proto, že rakouská doktrína a judikatura nakonec našla tomuto spornému ustanovení rozumnou, avšak od původního chápání podstatně odlišnou funkci: Nyní se nepochybně jedná o obecnou skutkovou podstatu bezdůvodného obohacení pro případ, že obohacení

⁵⁸⁰ SEDLÁČEK, J. a kol., *Nepravé jednatelství a versio in rem*. Brno : nákladem vlastním, 1933, s. 14-22.

⁵⁸¹ SEDLÁČEK, J. in Sedláček, J., Rouček, F. a kol. *Komentář k Československému občanskému zákoníku*. Díl 4. Praha: Linhart, 1936, komentář k § 1041, marg.č. 1 až 35; SEDLÁČEK, J. a kol., *Nepravé jednatelství a versio in rem*. Brno : nákladem vlastním, 1933, s. 11, 13, 26.

bylo získáno jinak než plněním, tedy např. protiprávním užitím cizí hodnoty nebo mimosmluvním zhodnocením věci.⁵⁸² To jen podtrhuje, nakolik je v současném českém právu možnost aplikovat § 3012 NOZ omezená, když protiprávní užití cizí hodnoty zakotvuje již v § 2991 odst. 2 NOZ.

Vhodno dodat, že dříve se pojmem *actio de in rem verso* označovaly též případy, kdy někdo plnil dle smlouvy, obohatil třetí osobu, nemohl se domoci náhrady po druhé straně, a byl mu přiznán nárok proti třetí osobě.⁵⁸³ Caemmerer uvádí následující příklady:⁵⁸⁴ zhotovitel opraví dle smlouvy s nájemcem dům a při jeho insolventnosti požaduje náhradu vůči vlastníku; mechanik na základě smlouvy s objednatelem opraví auto, které vlastní třetí osoba; kupující domu nechá opravit jeho střechu třetí osobou, na kupujícího je vyhlášen úpadek, kupní smlouva je zrušena a třetí osoba požaduje po prodávajícím, kterému jako vlastníku byla oprava na prospěch, náhradu. Ovšem toto dřívější pojetí bylo jednoznačně překonáno, a to nejen tvůrci BGB,⁵⁸⁵ v dnešním rakouském právu,⁵⁸⁶ již za účinnosti OZ64, tak i především výslovnou a podrobnou úpravou § 2995 NOZ:⁵⁸⁷ kdo plnil na závazek, má právo na náhradu jen vůči druhé smluvní straně. Toto výslovně stanovené a jasné pravidlo nelze popřít výkladem nejasného § 3012 NOZ.

⁵⁸² RUMMEL, P. a kol. *Kommentar zum ABGB*. 3. vydání. Wien : Manz, 2002, § 1041 marg. č. 1, 10; KOZIOL, H. in Koziol, H., Bydlinsky, P., Bollenberger, R. a kol. *Kurzkommentar zum ABGB*. 3. vydání. Springer : Wien, 2010, komentář k § 1041, marg. č. 1; ale i FLESSNER, A. *Wegfall der Bereicherung: Rechtsvergleichung und Kritik*. Berlin : De Gruyter, 1970, s. 42; SEDLÁČEK, J. *Obligační právo*. 3. svazek. Brno : Právník, 1947, s. 13 (reprint Wolters Kluwer 2010).

⁵⁸³ Základy tohoto institutu sice spočívají v římském právu, ovšem v dosti omezeném rozsahu: jednalo se o adjektickou preatorskou žalobu pro případ, že někdo plnil osobě v moci jiného věc, která přešla do majetku *pater familias* a toto obohacení trvá. Teprve středověká právní věda podstatně rozšířila působnost tohoto institutu. ZIMMERMANN, R. *Unjustified Enrichment: The Modern Civilian Approach*. Oxford Journal of Legal Studies, č. 3, 1995, s. 879.

⁵⁸⁴ CAEMMERER, E. *Bereicherung und unerlaubte Handlung*. Tübingen : Mohr Siebeck, 1955, přetištěno v CAEMMERER, E. *Gesammelte Schriften*. Sv. 1. Tübingen : Mohr Siebeck, 1968, s. 387.

⁵⁸⁵ Tamtéž, s. 389.

⁵⁸⁶ RUMMEL, P. in Rummel, P. a kol. *Kommentar zum ABGB*. 3. vydání. Wien : Manz, 2002, komentář k § 1041, marg. č. 1.

⁵⁸⁷ Navíc inspirovanou čl. VII. – 2:102 DCFR.

XI.1.2. Změny v § 3012 NOZ oproti § 1041 OZO.

Text § 3012 NOZ se v následujícím podstatně odchyľuje od § 1041 OZO jako svého předobrazu; nejde o změny formulační, ale takové, které mají na používání § 3012 NOZ zásadní dopad:

(a) ustanovení § 3012 NOZ vyžaduje vždy osoby tři („někdo“, „cizí“, „jiný“), zatímco § 1041 OZO se mohl použít na vztah i jen dvou osob („vlastník“, „druhý“);

(b) ustanovení § 3012 NOZ se použije „i tehdy, nebylo-li prospěchu dosaženo“, zatímco k aplikaci § 1041 OZO se prospěch vyžaduje,⁵⁸⁸ jakkoli je bez významu jeho pozdější zmaření (tj. v podstatě odpadnutí obohacení). Z toho by se jevílo, že se aplikace § 3012 NOZ zamýšlela jen na specifické případy, neboť nemohlo být úmyslem zákonodárce založit obecnou povinnost k náhradě každému, v jehož „prospěch“ některý jiný upotřebil nějakou cizí věc, aniž se prospěch dostavil;

(c) ustanovení § 3012 NOZ naznačuje výklad (ne nutně správný), že se ustanovení použije pro případ, kdy upotřebitel neměl v úmyslu obstarat vlastníkovu záležitost („cizí věc... cizí záležitost“), zatímco § 1041 OZO se uplatňoval pro případ, kdy upotřebitel neměl v úmyslu obstarat záležitost toho, v jehož prospěch byla věc upotřebena.

Při ahistorickém a textualistickém výkladu založeném na výše uvedených rozdílech (zvláště pak uvedeném ad b/, tedy na tom, že NOZ posiluje sporný dovětek ustanovení, ač se dnes v Rakousku spíše výkladově relativizuje) by se § 3012 NOZ vztahoval na případ, kdy hrozící škodu odvrací ten, kdo by měl právo na náhradu, i pokud by se výsledek nedostavil (§ 3007 NOZ), a přitom k odvracení škody účelně vynaložil cizí věc, a to aniž měl v úmyslu obstarat záležitost jejího vlastníka. Je ale zřejmé, že se jedná o výklad poněkud násilný, který představuje výsledek několikahodinového hledání, jaký konkrétní případ „napasovat“ do problematických slov § 3012 NOZ.

⁵⁸⁸ ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. a kol. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému*. Díl čtvrtý. V. Linhart : Praha, 1936, § 1041.

XI.1.3. Obohacení na cizí úkor zásahem třetí osoby

Eliáš autoritativněji uvádí následující případ použití § 3012 NOZ: „*Jde např. o situaci, kdy někdo použije stavební materiál k opravě stavby v domnění, že materiál i stavba patří jemu, ale následně se ukáže, že materiál patří druhé osobě a stavba osobě třetí.*“⁵⁸⁹ Zdá se tedy, že zákonodárcův úmysl byl jiný než zakotvit technicistní řešení popsané v části XI.1.2. výše.

Předností *Eliášova* výkladu je, že dobře odpovídá tradici. Tak *Sedláček* uváděl jako varianty aplikace § 1041 OZO: *1. třetí osoba [zde: uživatel] použila věc cizí [cement] ve prospěch pánův [vlastníka pozemku], nejsouc k tomu zmocněna, 2. jednatel měl úmysl jednati ve svůj prospěch, ale věc se obrátila v prospěch pánův; 3. pán věci použil cizí věci ve svůj prospěch; a 4. věc byla obrácena ve prospěch druhého bez právního jednání.*⁵⁹⁰ Je zřejmé, že § 3012 NOZ, oproti § 1041 OZO založený na restriktivnějším předpokladu tří osob, typově dopadá právě na variantu 1., zatímco varianty 2., 3. a 4. vycházejí jen z dvojstranného vztahu a navíc varianty 2. a 3. spadají pod vypočtené kondikce bezdůvodného obohacení (§ 2991 odst. 2 NOZ).

Ovšem tento výklad přináší též řadu nevýhod. Lze se tázat, zda je možné prostřednictvím § 3012 NOZ popírat řešení plynoucí z ostatních ustanovení NOZ, zpravidla podstatně jednoznačnějších a obvykleji používaných, a zejména zda:

1. vlastník pozemku poskytne náhradu „*hodnoty, kterou věc [cement] měla v době upotřebení*“, anebo náhradu do výše zhodnocení věci (§ 996 a násl. NOZ), resp. do výše obohacení (srov. § 2991 an. NOZ, zejména § 3000 NOZ)?

2. platí, že pokud opravář použil materiál tak, že stavbu neopravil, vlastník pozemku je přesto povinen k náhradě „*i tehdy, nebylo-li prospěchu dosaženo*“?

Lze argumentovat, že má-li *pocitivý držitel* (jako osoba právním řádem široce upřednostňovaná) právo na náhradu jen co do výše zhodnocení, tím spíše ten, kdo poti-

⁵⁸⁹ ELIÁŠ, K. in Eliáš, K. a kol. *Občanské právo pro každého*. 2. vydání. Praha : Wolters Kluwer, 2014, s. 298.

⁵⁹⁰ SEDLÁČEK, J. a kol., *Nepřavé jednatelství a versio in rem*. Brno : nákladem vlastním, 1933, s. 26 (dostupné v knihovně NS).

vým držitelem není, nemůže být oprávněn k náhradě vyšší. Proti tomu lze namítat, že v případě § 996 NOZ ochuzený *jednal*, zatímco v případě k § 3012 se ochuzený nijak nepříčinil o to, že třetí osoba upotřebila jeho věc. Nicméně stále se jeví jako pochybné přenášet nebezpečí škody na vlastníkovi věci⁵⁹¹ na nevinnou třetí osobu (i pokud ta upotřebením není nijak obohacena).⁵⁹²

Mám proto za to, že ani *Eliášem* uváděné použití § 3012 NOZ není příliš vhodné. I uvedený případ (kdy se A bezdůvodně obohatí na B-ův úkor C-ovým zásahem) lze posoudit dle bezdůvodného obohacení, neboť to může nastat nejen z plnění ochuzeného (mimosmluvní zhodnocení cizí věci, nebo jednání obohaceného (protiprávní užití cizí hodnoty), ale i jednáním osoby třetí, byť takový případ není výslovně uveden v demonstrativním výčtu § 2991 odst. 2 NOZ.⁵⁹³ (K tomu srov. např. čl. VII.–4:105 DCFR, který výslovně upravuje přičitatelnost byl-li někdo obohacen zásahem třetí osoby tak, že ochuzený pozbude určité majetkové hodnoty.)⁵⁹⁴

Jistý problém ovšem v rámci úpravy bezdůvodného obohacení způsobuje § 3001 odst 2 NOZ: „*Získal-li obohacený předmět obohacení v dobré víře nebo bez svého svolení a nelze-li jej dobře vydat, není povinen k náhradě, ledaže by tím vznikl stav zjevně odporující dobrým mravům.*“ Lze ovšem tvrdit, že nevydání obohacení by zde skutečně odporovalo dobrým mravům: je něco jiného, pokud obohacení jinému vnutí samotný ochuzený, byť v omylu, a něco jiného, pokud ochuzený na tomto vnucení nemá podíl a jeho ochuzení mu bylo rovněž vnuceno. Snad může § 3012 NOZ sloužit aspoň k potvrzení, že

⁵⁹¹ Pokud bude dovětek „*hodnoty, kterou věc měla v době upotřebení*“ skutečně používán, pak § 3012 NOZ nabude charakter spíše deliktního ustanovení – pro vyčíslení náhrady totiž nebude rozhodující *obohacení* toho, v jehož prospěch byla věc upotřebena, nýbrž *škoda*, kterou utrpěl vlastník věci.

⁵⁹² Dle zásady *casus sentit dominus*, vyjádřené již v § 1311 OZO, stíhá nebezpečí škody především vlastníka a je třeba zvláštního důvodu (zavinění, způsobení neobvyklého nebezpečí, povinnost dohledu nad jinou osobou) k tomu, aby toto nebezpečí nesl někdo jiný. Srov. např. DEUTSCH, E. *Das „allgemeine Lebensrisiko“ als negativer Zurechnungsgrund* in Festschrift für Günter Jahr zum siebzigsten Geburtstag. Tübingen : Mohr, 1993, s. 253.

⁵⁹³ K diskuzi nakolik k protiprávnímu užití cizí hodnoty může dojít skutečností, kterou nelze přičíst obohacenému, srov. XI.1.5 níže a dále poznámku č. 602.

⁵⁹⁴ Srov. též BAR, Ch., CLIVE, E. a kol. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference*. Munich : Sellier, 2009, s. 3878 a tam uvedený příklad o zabudování cihel, který dobře odpovídá výše uvedenému případu.

v případě, kdy obohacení nelze přičíst ochuzenému, možnost použít § 3001 odst. 2 NOZ je velmi omezená.

XI.1.4. Inspirace věcněprávními hledisky.

Klade se otázka, jak posoudit obměněný příklad: *zhotovitel užil kradené traverzy a zabudoval ji při provádění díla do objednatelovy stavby.*

Za vhodné zde považuji řešení inspirované německou judikaturou a tam uvedeným závěrem, že daný zájmový konflikt řeší věcněprávní ustanovení, zejména ta o nabytí věci od neoprávněného, případně analogicky použítá.⁵⁹⁵ Zabuduje-li zhotovitel traverzu do objednatelovy stavby, jedná se (z hlediska zájmů objednatele a vlastníka) o obdobný případ, jako by si objednatel traverzu od zhotovitele koupil a zabudoval ji do stavby sám.

Rozumný by tedy byl závěr, že bylo-li dílo zhotoveno podnikatelem při jeho podnikatelské činnosti v rámci běžného obchodního styku (a objednatel mohl v dobré víře vycházet z toho, že dodavatel zabudovává vlastní traverzy), uplatní se ve prospěch dobrového objednatele § 1109 písm. b) NOZ. Naproti tomu pokud by se jednalo o sousedskou výpomoc a soused zabudoval do stavby kradenou věc, byť i za úplatu, pak by její dosavadní vlastník měl právo na náhradu vůči vlastníku pozemku, jehož je stavba součástí (analogické použití § 1111 NOZ, jakkoli vydání *in natura* již v důsledku zabudování není možné).

Mám tedy za to, že v posledně uvedeném případě se § 3012 NOZ nepoužije (resp. z něj plynoucí řešení je významně korigováno věcněprávními hledisky). V žádném případě se pak § 3012 NOZ neměl použít, pokud vlastník traverzu (kterou již v důsledku zabudování nemůže vindikovat) prodal neplatnou či zrušenou smlouvou (a to i pokud ji kupující zabudoval do cizí věci za jiných okolností než uvedených v předchozím odstavci, tj. např. mimo jakoukoli souvislost se smlouvou). Pak by se použil § 2995 NOZ tak, že by vlastník měl právo na náhradu jen vůči druhé smluvní straně (ledaže by se uplatnila některá z výjimek v § 2995 NOZ stanovených). Na základě doplňkového § 3012 NOZ nelze

⁵⁹⁵ Srov. rozhodnutí německého BGH ze dne 11. ledna 1971, sp. zn. VIII ZR 261/69, uveřejněné v BGHZ 55, 176, „*Jungbullenfall*“.

narušovat jemnou mechaniku vypořádávání trojstranných vztahů dle § 2993 až 2995 NOZ a řešení založené již § 457 OZ64.⁵⁹⁶

XI.1.5. Obohacení na cizí úkor v důsledku právní skutečnosti

Závěrem stručně dodávám, že dle bezdůvodného obohacení lze posoudit případy, kdy se někdo na úkor jiného obohatí nikoli právním jednáním (ať už obohaceného, ochuzeného nebo třetí osoby), nýbrž v přímém důsledku náhody, resp. právní skutečnosti nezávislé na lidské vůli (právní skutečnosti).⁵⁹⁷ Může se jednat například o situaci, kdy se po protržení hráze v důsledku povodně ryby z výše položeného rybníku octnou v rybníku níže položeném, který vlastní odlišná osoba.⁵⁹⁸ Ve zahraničí se dále uvádí příklad, kdy dobytek jednoho spásá travu jiného.⁵⁹⁹

Podstatné je zde také zvážit, jak široký rozsah má kondikce *protiprávní užití cizí hodnoty*. Pokud by se zde uvedený pojem *užití* mohl naplnit i při objektivním zásahu do cizího statku, o který se obohacený nijak nepříčinil, pak by posuzované případy byly podřaditelné pod *protiprávní užití cizí hodnoty* (a klíčové by bylo posouzení, zda hodnota, která přešla do majetku obohaceného byla ochuzenému vyhrazena ve smyslu uvedeném v části VI.2.1. výše). Německá dogmatika vychází ohledně zásahové kondikce (*Eingriffskondiktion*) ze závěru, že „v některých výjimečných případech se nevyžaduje dokonce ani to, aby rozmnožení majetku bylo obohacenému přičitatelné, nýbrž spočívá na právní skutečnosti nebo svémocném jednání třetí osoby.“⁶⁰⁰

Je však sporné, nakolik lze tento závěr přenést do českého právního prostředí. Posledně zmíněná kondikce předpokládá zásah (do hodnoty vyhrazené jinému), a ten jistě

⁵⁹⁶ Obdobně srov. rozhodnutí německého BGH ze dne 31. října 1961, sp. zn. VII ZR 285/62.

⁵⁹⁷ WENDEHORST, CH. in Bamberger/Roth (eds) *Beck'scher Online-Kommentar BGB*. 31. vydání. München : C. H. Beck, 2014, komentář k § 812, marg. č. 29.

⁵⁹⁸ Příklad převzat z KRÁLÍK, M. *Poznámka k rozsudku Nejvyššího soudu z 15. 5. 2008, sp. zn. 28 Cdo 964/2008*. Právní rozhledy č. 23. 2008, s. 873 an. Vhodno dodat, že vzhledem k § 3 odst. 1 zákona č. 99/2004 Sb., o rybářství, a např. rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 29. července 2009, sp. zn. 25 Cdo 2401/2007, není jednoznačný závěr, že by ryby nadále vlastnil ten, kdo vlastní výše položený rybník.

⁵⁹⁹ SCHULIN, H. in Honsell, H., Vogt, P., Wiegand, W. (vyd.) *Obligationenrecht I*. 4. Vydání. Basel : Helbing Lichtenhahn, 2007, komentář k § 62 OR, marg. č. 26.

⁶⁰⁰ Tamtéž, komentář k § 812, marg. č. 120. Srov. SPRAU, H. in Palandt a kol. *Bürgerliches Gesetzbuch*. 74. vyd. München : C.H.Beck, 2015, komentář k § 812, marg. č. 41.

může být i nezaviněný, ba i nevědomý.⁶⁰¹ Naproti tomu, kondikce uvedená v § 2991 odst. 2 NOZ zní „*protiprávní užití cizí hodnoty*“; slovo *užití* (spíše než slovo *zásah*) se zdá přičitatelnost obohacenému vyžadovat.⁶⁰² Pak ale obohacení zapříčiněné právní skutečností lze posoudit jako nevypočtený případ demonstrativního výčtu (§ 2991 odst. 2 NOZ: „*Bezodůvodně se obohatí zvláště ten...*“),⁶⁰³ ovšem jen na základě především spravedlnostní úvahy, že demonstrativní výčet § 2991 odst. 2 NOZ má posuzovaný případ zahrnout.⁶⁰⁴ Přitom česká úprava není k takovému nároku příliš vstřícná, jak plyne též z § 3001 odst. 2 NOZ: kdo byl obohacen právní skutečností a nemůže obohacení dobře vydat, je povinen k náhradě, jen pokud by možnost obohacení si ponechat založila rozpor s dobrými mravy.

XI.2. Lex Rhodia de iactu

Konečně NOZ obsahuje v § 3014 zajímavou úpravu, převzatou z § 717 ZMO (ten ovšem vyžadoval *společnou nouzi* a vzhledem k tehdejšímu úzkému vymezení věci dopadal nejen na její obětování, ale i na *učinění nákladu*) a především z § 1043 OZO. Jakkoli moderní občanské zákoníky obdobné pravidlo obvykle nezakotvují, má § 3014 NOZ dlouhou tradici, v některých případech může vhodně posloužit svou doplňkovou úlohou, ani v dnešním rakouském právu nepůsobí jakékoli obtíže. Proto kritika, kterou jsem výše napsal o § 3012 NOZ, by, myslím, nebyla ve vztahu k § 3014 NOZ namístě.

Přitom vhodno zdůraznit, že ustanovení § 3014 NOZ se poněkud textově odchyluje od svého vzoru, ustanovení § 1043 OZO, které:

⁶⁰¹ Nárok z bezodůvodného obohacení je, též dle českého práva, objektivního charakteru, tj. pro jeho vznik a trvání se zavinění ani vědomí nevyžaduje, srov. rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 19. prosince 2013, sp. zn. 29 Cdo 2520/2010, ze dne 28. února 2008, sp. zn. 33 Odo 49/2006, a ze dne 26. května 2011, sp. zn. 28 Cdo 1056/2010.

⁶⁰² K tomuto závěru se kloní KRÁLÍK, M. *Poznámka k rozsudku Nejvyššího soudu z 15. 5. 2008, sp. zn. 28 Cdo 964/2008*. Právní rozhledy č. 23. s. 873 an. i HRABÁNEK, D. *Bezodůvodné obohacení z nepoctivých zdrojů*. Právní fórum, č. 7, 2009, s. 399

⁶⁰³ Přičemž je vhodné vyložit znak na úkor tak, aby se, pokud vůbec, nahrazovalo jen takové obohacení, které z ochuzení vzniklo dostatečně přímo. Srov. EMMERICH, V. *BGB – Schuldrecht. Besonderer Teil*. 13. vyd. Heidelberg : C.F.Müller, 2012, s. 226.

⁶⁰⁴ K povaze demonstrativního výčtu dle § 2991 odst. 2 NOZ a nutnosti zvláštního vážení, zda jej vztáhnout i na nevypočtenou položku srov. část I.2 výše, bod (c).

(a) výslovně stanovilo, že oběti učiněné při námořní plavbě se vypořádají dle námořních předpisů;

(b) používalo výraz *obětování vlastnictví*, což vzhledem k širokému pojetí věci značí majetek obecně,⁶⁰⁵ týž závěr se uplatní i dle NOZ;

(c) používalo výraz „*aby odvrátil větší škodu od sebe a jiných*“⁶⁰⁶. Tento předpoklad ustanovení § 3014 NOZ opouští.

Ustanovení § 3014 NOZ (a stejně tak § 717 ZMO a § 1043 OZO) zevšeobecňují *lex Rhodia de iactu* (D 14 2), který obdobné pravidlo stanovil pro námořní případy a byl převzat v řadě pozdějších předpisů námořního práva: *Zákon rhódský stanoví, že je-li zboží hozeno přes palubu, aby se odlehčila loď, to, co bylo zmařeno ve prospěch všech, musí být nahrazeno příspěvkem všech* (D 14 2 1; po tomto úvodním ustanovení následovala řada odstavců, které stanovily podrobnější pravidla). Vlastník lodi se podílel na vypořádání⁶⁰⁷ a sloužil též jako zúčtovací místo (vlastník obětované věci měl právo na náhradu vůči vlastníku lodi a ten zase vůči vlastníkům věcí, které byly zachráněny).

Ustanovení § 3014 NOZ sice vychází z historických kořenů *lex Rhodia de iactu*, ale již se od nich osamostatnil. Ustanovení se použije na nejrůznější případy obětování cizí věci v nouzi, bez souvislosti s námořní přepravou, resp. přepravou nákladu vůbec. Uvádí se, že dnes může být § 3014 NOZ relevantní zejména v případě oběti v silničním provozu.⁶⁰⁸

⁶⁰⁵ Srov. rozhodnutí rakouského OGH ze dne 9. dubna 1986, sp. zn. 8 Ob 37/88.

⁶⁰⁶ Jen výjimečně lze ustanovení přiměřeně použít v situaci, kdy cizí věc obětuje ten, komu škoda nehrozí; srov. rozhodnutí rakouského OGH ze dne 15. září 1998, sp. zn. 5 Ob 201/98i a RUMMEL, P. in Rummel, P. a kol. *Kommentar zum ABGB*. 3. vydání. Wien : Manz, 2002, před § 1043, marg. č. 1.

⁶⁰⁷ Též loď byla ohrožena zkázou; srov. SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského II*. Praha : Všehrad, 1946 (reprint Praha : Wolters Kluwer, 2011), s. 71.

⁶⁰⁸ KOZIOL, H. in Koziol, H., Bydlinsky, P, Bollenberger, R. a kol. *Kurzkommentar zum ABGB*. 3. vydání. Springer : Wien, 2010, komentář k § 1041, marg.č. 1.

Shrnutí

Tato práce má ukázat, nakolik je pro výklad obsahově nových ustanovení o NOZ (zejména § 2995, § 2998, § 2999 odst. 3 a § 3000 an. NOZ) potřebné vycházet z evropské diskuze, do jejíhož proudu se české soukromé právo vrací. Je patrné, že řada ustanovení NOZ nese významný komparativní kontext, zejména spočívající ve spojení s ABGB a DCFR a dále též s německou právní doktrínou. Opomenutí těchto vazeb by způsobilo riziko značně textualistického a nesystematického výkladu. Naproti tomu, opora v pokročilé doktríně může zvýšit aplikační předvídatelnost, posílit strukturu a řád a umožnit kvalitní judikaturu, která zohlední hodnotové a formální souvislosti a složí se v bezrozpornou a elegantní mozaiku.

Tato práce vychází, jak vysloveno v úvodu, z hypotéz: (1) rozumný výklad ustanovení NOZ o bezdůvodném obohacení předpokládá významný ohled na závěry zahraniční právní vědy a judikatury, zejména v právních řádech nám příbuzného německého právního okruhu; a (2) z tohoto srovnání vyplynou z hlediska českého prostředí původní a aplikačně významné poznatky. Považuji přitom za legitimní, že právněvědecká disertace s doktrinálním zaměřením neformuluje přelomovou hypotézu s odpovědí ano/ne (*do r. 2050 ubude v České republice přes 15 % obyvatel; kvantový počítač může jisté kryptografické úlohy řešitelné v exponenciálním čase vyřešit v čase polynomiálním*), nýbrž její hypotéza má měkčí kontury a připouští spektrum možných odpovědí (*NOZ je více či méně konformní s vývojovými tendencemi soukromého práva evropských zemí, úprava ZŘS vyvolává více či méně výkladových nejasností a praktických problémů*), resp. diferencovanou odpověď (*tato skupina ustanovení je zdařilejší a tato problematická*).

Hypotéza ad (1) je patrně nejlépe potvrzena⁶⁰⁹ v souvislosti s ustanoveními převzatými z rakouského právního řádu (§ 2996, 2998, 3013 a 3014 NOZ). Z obšírně citované rakouské judikatury a doktríny je, věřím, patrné, že představuje nejlépe tak dobré východisko jako prvorepublikové zdroje. Též v souvislosti s § 3013 NOZ, jehož výklad se

⁶⁰⁹ V oblasti právních věd lze tento výraz použít, ač v oblasti filozofie přírodních věd je velmi silná teorie *falsifikacionismu* (K.R.Popper).

nemůže ani blížit výkladu § 1041 ABGB, je srovnání přínosné přinejmenším pro závěr, že § 3013 NOZ vhodno vykládat co nejrestriktivnějším způsobem. Některá ustanovení NOZ (protiprávní užití cizí hodnoty dle § 2991 odst. 2, § 2999 odst. 1 druhá věta a § 3001 odst. 1 NOZ) jsou pak převzata z DCFR: k jejich výkladu může posloužit „komentář“ k DCFR (plné znění DCFR), ale snad ještě lépe právní věda v německé právní oblasti. Ta je přínosná i v případech, kdy si text NOZ změnu právního náhledu přímo nevyžaduje [srov. hypotézu (2)]. Z této práce je patrné, že systematiku i základní předpoklady určuje nejen text zákona, ale i doktrína a judikatura, a že v českém prostředí se nezdá opakovat tvrzení, která již byla překonána či vědecky vyvrácena, resp. mohou být doplněna či zpřesněna.

K potvrzení, případně vyvrácení, obou hypotéz nejlépe poslouží následující body, které shrnují zjištění dosažená v této práci. Pokud čtenář o většině níže uvedených bodů usoudí, že jsou: (a) relevantní pro české právo bezdůvodného obohacení a jeho aplikaci; a zároveň (b) původní v tom smyslu, že se v českém právním prostředí běžně neuvádí, pak by takový úsudek měl, dle mého názoru, směřovat ve prospěch obou hypotéz. To proto, že níže uvedené body (závěry této práce) jsou výsledkem nikoli autorova vnuknutí, nýbrž pečlivého promýšlení zahraničních (komparativních) právních poznatků.

I. Absence právního důvodu jako předpoklad bezdůvodného obohacení

- I.A. *Common law* nezná absenci právního důvodu jako jednotící předpoklad bezdůvodného obohacení; vyžaduje se naplnění některého z mnoha tzv. nespravedlnostních faktorů (*unjust factors*). Naproti tomu, kontinentální právo bezdůvodného obohacení je založeno na absenci právního důvodu.
- I.B. Pojem „*bez spravedlivého důvodu*“ v § 2991 odst. 1 NOZ mohl navádět ke spravedlnostnímu posuzování v jednotlivém případě, ba až budování obdoby *unjust factors*. Takový přístup je však třeba odmítnout. *Za prvé* by narušoval systematiku právního řádu (jiné části soukromého práva, např. upravující smlouvy, stanoví, kdy je právní důvod defektní, a proto se aktivují nároky z bezdůvodného obohacení). *Za druhé*, české právo bezdůvodného obohacení by se zásadním způsobem vytrhlo z kontinentální tradice.

I.C. Z důvodů uvedených ad I.2 je vhodné pojem „*bez spravedlivého*“ důvodu vhodné vykládat velmi restriktivně, tedy tak, že nemá samostatný aplikační význam, nýbrž jen odkazuje na navazující ustanovení, dle kterých se bezdůvodné obohacení nevydává, ač právní důvod chybí.

II. Další obecné předpoklady nároku z bezdůvodného obohacení

II.A. Není vhodné vyzdvihovat *obohacení*, *ochuzení* a *příčinné souvislosti* jako předpoklady pro vznik nároku z bezdůvodného obohacení se samostatným významem. Přetěžovat tyto obecné a sémanticky nejednoznačné pojmy při aplikaci práva bezdůvodného obohacení by vedlo k právní nejistotě.

Příklad: zhodnotím-li Vaši věc dle smlouvy o dílo, lze tvrdit, že obohacení spočívá: (1) ve zvýšení Vašeho majetku o toto zhodnocení; anebo (2) v nesnížení Vašeho majetku, k němuž by při obvyklém běhu věci jinak došlo zaplacením obvyklé ceny za obdrženou službu.

II.B. Nelze obecně vycházet ze závěru, že nárok z bezdůvodného obohacení obecně předpokládá určit bezdůvodný přírůstek na jmění (resp. úbytek, k němuž by jinak došlo) a dovodit jeho dostatečně přímou (resp. adekvátní příčinnou) souvislost jeho vzniku s cizím úkorem. Tato kritéria jsou určující, jen pokud ochuzený obohatí jinou osobu majetkovým převodem, který nepředstavuje plnění na závazek (*Zuwendungs- nebo Aufwendungskondition*).

II.C. V případě plnění na závazek obhájil *Wilburg* již v roce 1934 závěr, že znak „*na úkor*“ se posoudí dle kauzálního vztahu; není určující, mezi jakými osobami bezprostředně proběhl transfer. To lze ostatně dovodit i z § 457 OZ64 a § 2995 NOZ, dle kterých je dodavatel aktivně legitimován, a tedy musí být obohacen, i pokud na smlouvu s ním subdodavatel plní tak, že zhodnotí objednatelovu věc.

II.D. Určení typového případu bezdůvodného obohacení („*skutkové podstaty*“) předchází přezkum dalších znaků. Pro každý z typových případů totiž znaky *obohacení*, *ochuzení* a *úkoru* znamenají v konkrétnosti něco jiného.

Příklad: Při plnění na závazek spočívá obohacení již v tom, že věřiteli bylo v souladu se závazkem plněno. Při protiprávní užití hodnoty pak již v tomto užití. Nakolik toto plnění nebo užití vedlo k rozmnožení majetku obohaceného, není podstatné.

III. Skutkové podstaty bezdůvodného obohacení

- III.A. Jakkoli kontinentální právo bezdůvodného obohacení pochází z římskoprávních kondikcí, větší návaznost na ně lze dnes sledovat jen v případě *condictio indebiti* (plnění na domnělý dluh). Na ostatní římskoprávní kondikce pak právní řády navazují, pokud vůbec, zpravidla jen ve vnější jevové formě, aplikačně však již vychází z odlišné systematiky.
- III.B. Pět skutkových podstat dle OZ64, resp. čtyři skutkové podstaty v NOZ mají, ač se někdy označují též výrazem kondikce, se svými římskoprávními předobrazy materiálně jen málo společného. Ani skutková podstata *plnění bez právního důvodu* se nepřekrývá s *condictio indebita* představuje spíš jakousi sběrnou kategorií. Uvedené je zapříčiněno velmi extenzivním výkladem pojmu *plnění* v českém právu bezdůvodného obohacení (který se bezmála ztotožňuje s *obohacením*), do jisté míry vynuceným tím, OZ64 nepřevzal pravidla o upotřebení cizí věci (§ 363 až 365 OZ50, § 1041 až 1043 OZO).
- III.C. Uzavřený výčet skutkových podstat bezdůvodného obohacení dle OZ64 se vyznačoval jen nepodstatným filtračním působením. Proto nemá větší význam, že s účinností NOZ se tento výčet změnil z taxativního na demonstrativní. Reálnější filtrační funkce náleží novému § 2992 NOZ.
- III.D. Vzhledem k narušené systematice skutkových podstat v § 2991 odst. 2 NOZ je potřeba základní členění odvozovat z § 2991 NOZ ve spojení s § 2993 větou první NOZ. Pro předvídatelné a spravedlivé aplikační výsledky je zapotřebí vést základní členění po linii *bezdůvodné obohacení získané plněním na závazek a bezdůvodné obohacení získané jinak*.
- III.E. V českém (a obdobně polském) právu bezdůvodného obohacení se pojem *plnění* používá v podstatně širším významu než v právu smluvním. Zatímco v prvním případě se význam velmi blíží pojmu *obohacení*, v druhém případě plnění předpokládá souvislost s dluhem, který má být splněn.

IV. Plnění na závazek

- IV.A. Obohacení získané plněním na závazek představuje základní podtyp bezdůvodného obohacení v NOZ (§ 2991 odst. 2 ve spojení s § 2993 větou první NOZ).
- IV.B. Zda lze určité plnění přičíst určitému závazku, se posoudí z příjemcova horizontu, tedy dle toho, jaký účel plnění příjemce mohl a měl předpokládat.
- IV.C. Při plnění na závazek je ochuzeným dlužník a obohacený věřitel závazku; obohacení plyne již ze skutečnosti, že bylo plněno v souladu s obsahem závazku. Uvedené platí i tehdy, plnil-li za dlužníka zástupce nebo pomocník nebo vedlo-li plnění k bezprostřednímu rozmnožení majetku třetí osoby.
- IV.D. Ustanovení o plnění na závazek se použijí (neplyne-li z účelu zákona jinak) i na závazky, které jsou dle zákona zdánlivé nebo pro omyl obou stran domnělé.
- IV.E. Skutková podstata *plnění z právního důvodu, který odpadl*, se použije též na *plnění za účelem, který nenastane*. Vyžaduje se, aby obě strany byly s tímto účelem k okamžiku plnění srozuměny.
- IV.F. Ustanovení § 2998 NOZ a § 2999 odst. 1 věty druhé NOZ nutno používat restriktivně a při zohlednění účelu zákonného zákazu. Zejména jimi nelze omezit či vyloučit právo z bezdůvodného obohacení jedné strany tehdy, pokud by se tím převážně prospělo straně druhé, jejíž vina (typově) převažuje.
- IV.G. Na vypořádání vzájemných plnění, zejména z neplatné či zrušené smlouvy, dle § 2993 NOZ lze použít dosavadní judikaturu. Ve fázi soudního řízení však jen tehdy, pokud žalovaný vznesl námitku a prokáže, co plnil; jinak soud vydá v žalobcův prospěch výrok nepodmíněný jeho povinností vůči žalovanému.
- IV.H. Pokud si strany plnily navzájem, má každá z nich samostatně posuzovaný nárok; nedochází k automatickému saldování či započítávání nároků. Teorie saldování (vyžadující navíc řadu modifikací a korekcí) je pro české právní prostředí nevhodná. Danou problematiku adresuje v NOZ výslovná a moderní úprava § 2999 odst. 3 NOZ (alokace smluvních rizik) a § 3002 odst. 1 NOZ (nepoužitelnost ustanovení o odpadnutí obohacení na smluvní plnění).

V. Vypořádání plnění na závazek v trojstranných vztazích

- V.A. Ustanovení § 2995 NOZ navazuje na § 457 OZ64 a v základu nic nemění na pravidlu, že při neplatnosti či zrušení smlouvy se obohacení vypořádá jen mezi jeho stranami. Toto pravidlo je dobře odůvodněno hodnotovými a systematickými hledisky a je příznačné pro německý právní okruh.
- V.B. Ustanovení § 2995 NOZ však, na rozdíl od § 457 OZ64, vylučuje z vypořádání třetí osobu, jen pokud ta byla plněním smlouvy *obohacena*. Byla-li *ochuzena* (např. pronajmutím její věci bez jejího souhlasu), nelze jí klást k tíži závazek, jehož není stranou. Uvedené plyne nejen z výslovné úpravy § 2994 NOZ, ale též z § 2995 NOZ ve spojení s § 3001 odst. 2 NOZ.
- V.C. Výjimky z blokačního účinku § 2995 NOZ se uplatní restriktivně. Vyžaduje se, aby nesvéprávnost, lest či jiný vypočtený případ nejen nastal, ale též vyvolal neplatnost závazku, na který bylo plněno.
- V.D. Pokud vlastník pronajme svou věc nájemci (podpronajmateli) a ten ji neoprávněně podpronajme podnájemci, vlastníku přímý nárok vůči podnájemci nevznikne, a to ani dle § 2994 NOZ.

VI. Jiné skutkové podstaty

- VI.A. Skutková podstata *plnění bez právního důvodu* dopadá též na případy, kdy někdo v omylu převede hodnotu osobě nebo zhodnotí věc osoby, která není jeho ani domnělým věřitelem.
- VI.B. Skutková podstata *protiprávní užití cizí hodnoty* předpokládá zásah do právního statku, který je dle práva přiřazen určité osobě, tj. z jehož užívání tato osoba smí ostatní vyloučit. Náhrada se vyčíslí obvyklou cenou souhlasu k takovému užití předmětného statku (cena licence).
- VI.C. Případy *plnění za jiného* upravují v NOZ tři skupiny ustanovení: § 1936 a 1937, § 3013 a § 2991 odst. 2 NOZ. Přednostně se použijí § 1936 a 1937 NOZ, subsidiárně § 3013 NOZ a na skutkové podstatě plnění za jiného § 2991 odst. 2 zůstane jen okrajová úloha.

VI.D. Je vhodné upřednostnit potřeby právního styku a neomezovat věřitelovu přijmout plnění třetí osoby i bez dlužníkově souhlasu či dokonce i proti jeho vůli (aniž by pak ale dlužník odpovídal za vady takového plnění). Zejména by i nadále měl tomu, kdo plnil za jiného, vznikat proti jiném nárok na náhradu přinejmenším v těch případech, kdy tento nárok přiznával dřívější § 454 OZ64.

VI.E. Může-li věřitel postoupit pohledávku i proti dlužníkově vůli, může též proti jeho vůli přijmout plnění třetí osoby za dlužníka.

VII. Subsidiarita bezdůvodného obohacení?

VII.A. V české judikatuře se opakovaně vyjadřuje, že ustanovení o bezdůvodném obohacení mají subsidiární povahu. Je třeba však rozvést, o jaký druh subsidiarity se jedná a k jakým praktickým důsledkům má vést.

VII.B. V německém právním okruhu jsou nároky z náhrady škody a z bezdůvodného obohacení ve vztahu konkurence: náhradu lze přiznat na ten či onen, ale o to, co bylo plněno na jeden se krátí ten druhý. Zdá se, že ani v české judikatuře se, přes výraz *subsidiarita*, nemá, co do právních důsledků, na mysli nic jiného. Bylo by tedy vhodné z konkurence nároků vycházet též v českém právu.

VII.C. Zejména v případě vypořádání neplatné či zrušené smlouvy nemá bezdůvodné obohacení subsidiární povahu: ten, kdo požaduje nazpět, co plnil, nemusí prokázat své vlastnictví, jak by se vyžadovalo dle § 1040 an. OZO.

VII.D. Neplatná nebo zrušená smlouva se vypořádá přednostně dle ustanovení o bezdůvodném obohacení. V jiných případech se ale přednostně použije § 996 an. NOZ (vypořádání vlastníka a držitele).

VII.E. Ustanovení § 996 an. se analogicky použijí jako omezující korektiv též na detenci: poctivý detentor nemá více práv a méně povinností než poctivý držitel, tedy osoba, kterou po vlastníkově právní řád chrání nejsilněji.

VIII. Výluky z bezdůvodného obohacení. Důkazní břemeno

VIII.A. Nelze vyloučit, že ustanovení vylučující nárok z bezdůvodném obohacení při vědomém plnění nedluhu (§ 2997 odst. 1 NOZ) dopadne i na případ, kdy někdo poskytne požadovanou náhradu, aby předešel sporům, a je mu lhostejná skutečná

výše jeho dluhu (např. k náhradě škody). Pro vyloučení takového rizika a zachová si nároku se doporučuje učinit při plnění výhradu.

VIII.B. Je komparativně neobvyklá dosavadní soudní praxe, dle které žalobci postačí prokázat, že žalovanému plnil, a pak žalovaný musí prokázat právní důvod takového plnění. Obvyklejší je přístup, že je na žalobci vyvrátit (nikoli zjevně nepřipadný) právní důvod, který uvedl žalovaný. Nový § 2997 odst. 1 NOZ vybízí k tomu, hledat vyváženější procesní zatížení stran. Kdo plnil nedluh, měl by prokázat, nebo přinejmenším uvést, v čem spočíval jeho omyl. Kdo přijal plnění před více lety, neměl by být povinen je vrátit, jen proto, že již není s to prokázat právní důvod „s pravděpodobností blížící se jistotě“.

IX. Peněžité náhrada

IX.A. Zhodnotí-li někdo cizí věc při plnění na neplatný nebo zrušený závazek, zejména smluvní, má právo na náhradu ve výši obvyklé ceny plnění (služby) (neužije-li se § 2999 odst. 2 NOZ). Jinak se náhrada vyčíslí částkou, o kterou zhodnocením vzrostla obvyklá cena věci.

IX.B. Kdo nabyl věc neplatnou nebo zrušenou smlouvou o převodu vlastnictví, nahradí prospěch z užívání věci, i pokud byl poctivým držitelem (§ 3002 odst. 2 NOZ). Pro vyčíslení náhrady (není-li vlastní prospěch nižší) jsou vhodná mj. kritéria: (1) poměr doby užívání k její živostnosti násobený cenou nové věci; nebo (2) úrok, který by obohacený zaplatil ze zápůjčky odpovídající obvyklé ceně věci za dobu odpovídající jejímu užívání.

IX.C. Ustanovení § 3002 odst. 2 NOZ se použije na obě strany symetricky; vychází se z pravidla, že vzájemná plnění z téže smlouvy mají pro strany ekvivalentní hodnotu. Proto si strany užívání nenahrazují za období poté, kdy si již zcela splnily, ale jen pokud některá strana plnila v (podstatném) předstihu, resp. ve splátkách.

IX.D. Dle § 3002 odst. 2 NOZ vzniká povinnost k náhradě též za užívání přijaté peněžité částky. Úroky (ve výši obvyklé sazby dle § 1802 NOZ) z peněžitých plnění dle neplatné či zrušené smlouvy tak mohou nabíhat dříve, než se nárok z bezdůvodného obohacení k vrácení stane splatným (zpravidla na výzvu).

X. Odpadnutí obohacení

- X.A. Ustanovení § 3000 a 3001 odst. 1 NOZ chrání poctivého obohaceného: pozbude-li obohacení, poskytne náhradu jen v takové výši, aby se nedostal do majetkového mínusu, tedy do stavu horšího, než kdyby k obohacení vůbec nedošlo.
- X.B. Pravidla o odpadnutí obohacení OZ64 neznal a nezná je ani řada dalších právních řádů. Též v německé či švýcarské doktríně, které se ztotožňují se základním principem, se kritizuje příliš široké užití daného pravidla. Proto se doporučuje používat v českém právu novou úpravu restriktivně a přebírat zahraniční judikaturu obezřetně.
- X.C. Jakkoli dle § 996 an. NOZ smí poctivý držitel věc „*ba i zničit*“ a není povinen k náhradě ani za plody a užitky, musí vydat obohacení, kterého dosáhl ze substance věci, zejména jejím zcizením a patrně i spotřebováním.
- X.D. Ustanovení § 3001 odst. 2 NOZ, vylučující nárok, poskytl-li někdo jinému obohacení, které nelze dobře vydat, aniž mu plnil na závazek, je komparativně méně obvyklé. Proto by výjimka z použití tohoto ustanovení, která je v něm zakotvena, měla vykládat spíše rozšiřujícím způsobem.
- X.E. Na plnění ze smlouvy se nepoužijí obecná ustanovení o odpadnutí obohacení, ale jen § 2999 odst. 3 NOZ. V něm použitý, záměrně otevřený výraz *zkáza, ztráta či zhoršení jde k tíži ochuzeného* značí: Obohacený není povinen k náhradě, pokud by při platnosti smlouvy šlo nebezpečí ztráty, zkázy či zničení k tíži druhé strany. Zohlední se § 2110, 1974 a 1933 NOZ a jiná ustanovení o alokaci rizik mezi smluvní strany. Účel pravidla, které vedlo k neplatnosti nebo zrušení smlouvy, si však může vyžádat jiné posouzení.

XI. Tzv. versio in rem a lex Rhodia de iactu

- XI.A. Ustanovení § 3012 NOZ, převzaté z § 1041 OZO, je třeba aplikovat co nejrestriktivněji a nikoli v konfliktu s § 2991 až 3005 NOZ. Převzetí ustanovení § 1041 OZO je pochybné, neboť jeho nejasný význam byl kritizován již během první republiky a v dnešní rakouské doktríně a judikaturě v něm spatřuje základ

pro nárok z obohacení získaného jinak než plněním. Tuto funkci v českém právu však plní již § 2991 až 3005 NOZ.

XI.B. Zejména nelze § 3012 NOZ vykládat jako ustanovení zakotvující *versio in rem* (přímý nárok vůči třetímu, jemuž prospělo plnění druhé straně). Též dnešní rakouská doktrína a judikatura takový přímý nárok vylučuje, stejně jako BGB, praxe OR, DCFR, § 457 OZ64 – a především výslovné ustanovení § 2995 NOZ.

XI.C. Ustanovení § 3014 NOZ elegantně navazuje na římskoprávní tradici. Použije se sice zřídka, povede však ke spravedlivému řešení.

Příloha: Vybrané zahraniční úpravy

Rakouský občanský zákoník (OZO, ABGB)

§ 877

Kdo žádá, aby zrušena byla smlouva pro nedostatek přivolení, musí naproti tomu také všechno vrátiti, co z takové smlouvy ke svému prospěchu obdržel.

§ 1041

Bylo-li užito bez jednatelství věci k užítku jiného, může vlastník ji samu žádati zpět nebo, není-li to již možné, hodnotu, kterou měla v době užití, třebas užitek po té byl zmařen.

§ 1042

Kdo učiní za jiného náklad, který tento by byl musil učinit sám podle zákona, má právo požadovati náhradu.

§ 1043

Jestliže někdo v nouzi obětoval své vlastnictví, aby odvrátil větší škodu od sebe a od druhých, musí ho všichni, kdo měli z toho užitek, poměrně odškodniti.

§ 1174

Co dal někdo vědomě, aby způsobil nemožné nebo nedovolené jednání, nemůže opět požadovati zpět. [...] Bylo-li však něco dáno, aby zabráněno bylo nedovolenému jednání tomu, kdo chtěl toto jednání vykonati, jest možno to zpět požadovati. [...]

§ 1358

Kdo zaplatí cizí dluh, za který ručí osobně nebo určitými majetkovými kusy, vstupuje do věřitelových práv a jest oprávněn požadovati od dlužníka náhradu zaplaceného dluhu. Za tím účelem jest uspokojený věřitel povinen vydati plátcí všechny právní pomůcky a zajišťovací prostředky, které tu jsou.

§ 1422

Kdo zaplatí dluh jiného, za který neručí (§ 1358), může před placením anebo při něm žádati na věřiteli, aby mu postoupil svá práva; učinil-li tak, působý placení jako výkup pohledávky.

§ 1431

Jestliže byly někomu plněny omylem, třebaš jest to právní omyl, věc nebo jednání, na něž neměl proti plnícímu práva, může býti zpravidla v onom případě žádána zpět věc, v tomto požadována mzda přiměřená zjednanému prospěchu.

§ 1432

Ale placení promlčeného dluhu nebo takového, který jest jen pro nedostávající se formálnosti neplatný, nebo k jehož vymožení odpírá zákon jen žalobní právo, nemohou býti právě tak požadována zpět, jako platí-li někdo něco, o čem ví, že to nedluhuje.

§ 1433

Tohoto předpisu (§ 1432) nelze však užítí tehdy, zaplatil-li chráněnc nebo jiná osoba, která nemůže volně nakládati se svým vlastnictvím.

§ 1434

Žádáno býti může, aby bylo vráceno, co bylo placeno, také tehdy, je-li dlužná pohledávka jakýmkoliv způsobem ještě nejistá nebo závisí-li ještě na splnění připojené výminky. Ale zaplacený pravý a nepodmíněný dluh nemůže být proto zpět požadován, že ještě nedospěla platební lhůta.

§ 1435

Také věci, které byly dány jako pravý dluh, může ten, kdo je dal, od příjemce zpět žádati, pominul-li právní důvod je podržeti.

§ 1436

Byl-li někdo povinen dáti ze dvou věcí jen jednu podle své libosti a dal-li omylem obě, záleží na něm, chce-li zpět žádati tu či onu.

§ 1437

Kdo přijal placení toho, co nebylo dluhem, považuje se za poctivého nebo nepoctivého držitele podle toho, zda věděl o omylu toho, kdo to dal, nebo jej musil z okolností předpokládati, čili nic.

Německý občanský zákoník (BGB)

Díl 26

Bezdůvodné obohacení

§ 812

Právo na vydání

(1) Kdo plněním jiného nebo jiným způsobem na jeho úkor něco obdržel bez právního důvodu, je jinému povinen k vydání. Tato povinnost vzniká i tehdy, pokud právní důvod později odpadne nebo pokud nenastane výsledek, jehož se dle obsahu právního jednání a účelu, za kterým bylo plněno, mělo docílit.

(2) Za plnění se považuje též uzavření dohody, kterou strany nastolí právní stav, že tu určitý dluh je, anebo není.⁶¹⁰

§ 813

Plnění osoby oprávněné vznést námitku

(1) Vydání toho, co bylo plněno ke splnění dluhu, lze požadovat i tehdy, pokud by bylo možné vznést námitku, která by trvale vyloučila vynutitelnost pohledávky. Ustanovení § 214 odst. 2⁶¹¹ není dotčeno.

(2) Nelze požadovat vydání toho, co bylo plněno na pozdější dluh,⁶¹² nelze ani požadovat úroky za mezidobí.

⁶¹⁰ Toto ustanovení navazuje zejména na § 780 BGB o možnosti zavázat se k plnění abstraktní smlouvou, na § 781 BGB o možnosti abstraktní smlouvou uznat dluh s konstitutivními účinky a na § 397 odst. 2 BGB o možnosti abstraktní smlouvou uznat s konstitutivními účinky, že tu dluh není. Kdo prokáže nedostatek právního důvodu pro uzavření abstraktní smlouvy, může po věřiteli požadovat smluvní zrušení jejích účinků a dle § 821 BGB má proti pohledávce z takové abstraktní smlouvy námitku, i pokud již pro nárok z bezdůvodného obohacení uplynula promlčecí lhůta. Abstraktní smlouvy dle § 780 a 781 BGB tak nezakládají naprostou oddělenost od právního důvodu, ale jen přesun důkazního břemene tak, že nedostatek právního důvodu prokazuje dlužník. Srov. SPRAU, H. in Palandt a kol. *Bürgerliches Gesetzbuch*. 74. vyd. München : C.H.Beck, 2015, komentář k § 821, marg. č. 1 a 2.

⁶¹¹ Dle tohoto ustanovení nelze požadovat, co bylo, byť i z nevědomosti, plněno na promlčený dluh.

§ 814

Vědomí nedluhu

Nelze žádat vrácení toho, co bylo plněno na závazek, pokud ten, kdo plnil, věděl, že k plnění není povinen, nebo pokud plnění odpovídalo morální povinnosti či bylo učiněno z ohleduplnosti, která odpovídala zásadám slušnosti.

§ 815

Nedosažení výsledku

Byť nenastal výsledek, kterého se dle účelu plnění mělo docílit, povinnost k vydání nevzniká, pokud dosažení výsledku bylo od počátku nemožné a ten, kdo plnil, o této nemožnosti věděl nebo dosažení výsledku nepoctivě zmařil.

§ 816

Neoprávněné zcizení či zatížení předmětu obohacení

(1) Pokud neoprávněný zcizí nebo zatíží předmět obohacení svým jednáním, které je vůči oprávněnému účinné, vydá oprávněnému, co za zcizení nebo zatížení obdržel. Při bezúplatném zcizení či zatížení stíhá táž povinnost osobu, která v důsledku toho bezprostředně dosáhla právní výhody.

(2) Je-li neoprávněnému splněn dluh tak, že je toto splnění účinné vůči oprávněnému, vydá neoprávněný oprávněnému, co mu bylo plněno.

§ 817

Rozpor se zákonem nebo dobrými mravy

Byl-li účel plnění určen tak, že přijetím plnění příjemce porušil zákon nebo dobré mravy, příjemce plnění vrátí. Povinnost k vrácení je však vyloučena, pokud rozpor se zá-

⁶¹² Lze jistě přeložit *dluh později splatný*, avšak ustanovení dopadá i na případ, kdy dluh později vznikl.

konem nebo dobrými mravy jde též k tíži toho, kdo plnil, ledaže jeho plnění spočívalo ve vstoupení v závazek; co na takový závazek plnil, nemůže požadovat nazpět.⁶¹³

§ 818

Výše pohledávky z bezdůvodného obohacení

(1) Povinnost k vydání se vztahuje též na čerpané užitky stejně jako na to, co příjemce nabyl na základě oprávnění, které obdržel, nebo jako náhradu za zničení, poškození nebo ztrátu obdrženého předmětu.⁶¹⁴

(2) Není-li vydání možné z povahy toho, co bylo obdrženo, nebo z jiného důvodu, poskytne příjemce peněžitou náhradu.

(3) Povinnost k vydání či poskytnutí peněžité náhrady je vyloučena, pokud příjemce již není obohacen.

(4) Jakmile bylo zahájeno řízení [o žalobě], příjemcovy povinnosti se posoudí dle obecných ustanovení.

§ 819

Zpřísněná odpovědnost při vědomém porušení zákona nebo dobrých mravů

(1) Věděl-li příjemce, když obdržel plnění, o nedostatku právního důvodu nebo dozvěděl-li se o něm později, pak je od okamžiku, kdy obohacení přijal nebo kdy se dozvěděl o nedostatku právního důvodu, povinen k vydání tak, jako by tehdy bylo zahájeno řízení.

⁶¹³ Příklad: pokud někdo vystavil směnku v za protizákonným účelem, může cestou bezdůvodného obohacení požadovat její zrušení, i pokud tato protizákonnost jde k tíži i jemu. Pokud však na tuto směnku již plnil (namísto toho, co by případně uplatnil námitku dle § 821 BGB), nemůže plnění požadovat nazpět. SPRAU, H. in Palandt a kol. *Bürgerliches Gesetzbuch*. 74. vyd. München : C.H.Beck, 2015, komentář k § 817, marg. č. 14.

⁶¹⁴ Tyto náhradní hodnoty představují tzv. *surogáty*, které i v českém kontextu zmiňuje TICHÝ, L. TICHÝ, L. *Bezdůvodné obohacení, základní pojmy a návrh občanského zákoníku*. Bulletin advokacie, 2011, č. 5, s. 20.

(2) Stejná povinnost tíží toho, kdo obdržel plnění v rozporu se zákonem nebo dobrými mravy, a to od okamžiku, kdy plnění obdržel.

§ 820

Zpřísněná odpovědnost při nejistotě, zda bude dosažené výsledku

(1) Bylo-li plněno za účelem dosáhnout výsledku, který je dle obsahu právního jednání nejistý, a výsledku dosaženo nebylo, je příjemce povinen k vydání tak, jako by k okamžiku, kdy obdržel plnění, bylo zahájeno řízení. To platí i tehdy, dojde-li k plnění z důvodu, který později odpadl, jestliže dle obsahu právního jednání bylo třeba předpokládat, že k odpadnutí právního jednání může dojít.

(2) Příjemce zaplatí úroky jen za období, které počíná okamžikem, kdy se dozvěděl, že výsledku nebude dosaženo nebo že právní důvod odpadá; není povinen k vydání plodů a užitků, pokud jimi k takovému okamžiku již nebyl obohacen.

§ 821

Námitka obohacení

Kdo bez právního důvodu vstoupí v závazek, může odmítnout na něj plnit, i pokud se jeho právo na zproštění dluhu již promlčelo.⁶¹⁵

§ 822

Povinnost třetí osoby k vydání

Poskytne-li příjemce, co obdržel, bezúplatně třetí osobě tak, že tím příjemcova povinnost k vydání zanikne, je třetí osoba povinna k vydání, jako by věřitel plnil bez právního důvodu jí.

⁶¹⁵ Srov. pozn. č. 610.

Švýcarský obligační zákon (OR)

Část první

Obecná ustanovení

Hlava I

Vznik závazků

Díl 3

Vznik z bezdůvodného obohacení

Čl. 62

A. Předpoklady

I. Obecné ustanovení

(1) Kdo je neoprávněným způsobem obohacen z majetku⁶¹⁶ jiného, musí obohatení vydat.

(2) Tento závazek vzniká, zejména pokud někdo obdržel majetkovou hodnotu bez jakéhokoli platného důvodu nebo z důvodu, který se neuskutečnil nebo později odpadl.

Čl. 63

II. Plnění nedluhu

(1) Kdo splnil dobrovolně nedluh, může požadovat vydání toho, co plnil, jen pokud prokáže svůj omyl ohledně povinnosti k plnění.

(2) Právo na vydání nevzniká, byl-li plněn promlčený dluh nebo bylo-li plněno ke splnění mravní povinnosti.

(3) Není dotčena povinnost vydat, co bylo plněno na nedluh, stanovená předpisy, které upravují výkon rozhodnutí a insolvenční řízení.

⁶¹⁶ Ve francouzském znění se používá výraz „na úkor jiného“ (*aus dépens d'autrui*) a v italském znění „na úkor cizího majetku“ (*a danno dell'altrui patrimonio*). Novější nauka dovodila, že pokud někdo plní na (závazek), je tento znak bez dalšího naplněn HUGUENIN, C. a kol. *Obligationenrecht. Allgemeiner und Besonderer Teil*. 2. vyd. Zürich : Schulthess, 2014, s. 521 (marg. č. 1780).

Čl. 64

B. Rozsah vydání

I. Povinnost obohaceného

Vydání nelze požadovat v rozsahu, v jakém příjemce k okamžiku uplatnění práva již není obohacen, ledaže se obohacení zprostil, ač přitom nebyl v dobré víře nebo musel vydání předpokládat.

Čl. 65

II. Pohledávky vzniklé učiněním nákladu

(1) Příjemce má právo na náhradu nutných i užitečných nákladů, těch užitečných však jen, nebyl-li k okamžiku přijetí v dobré víře, jen co do částky, ve které je k okamžiku vydání věc stále zhodnocena.

(2) Za jiné náklady právo na náhradu nemá, pokud ale k jejich vynaložení nebyl povinen, může si před vydáním věci oddělit, co vynaložil, je-li to možné bez poškození věci.

Čl. 66

C. Vyloučení povinnosti k vydání

Nelze požadovat nazpět, co bylo dáno⁶¹⁷ se záměrem dosáhnout výsledku, který je v rozporu se zákonem nebo dobrými mravy.

Čl. 67

D. Promlčení

(1) Právo z bezdůvodného obohacení se promlčí za jeden rok poté, kdy se postižený dozvěděl o svém právu, nejpozději však za deset let poté, kdy právo vzniklo.

(2) Spočívá-li obohacení v **pohledávce** vůči postiženému, může ten odepřít plnění i tehdy, je-li právo z bezdůvodného obohacení již promlčeno.

⁶¹⁷ Pojem *dáno* značí *dare* a je odlišný od pojmu *darováno*.

Návrh reformy bezdůvodného obohacení v BGB z r. 1981 (tzv. Königův návrh)⁶¹⁸

Obohacení plněním

§ 1.1

(1) Kdo něco plnil jinému, aby tak splnil stávající či budoucí dluh, může po svém domnělém věřiteli (příjemci) požadovat vydání toho, co plnil: (a) pokud tu platný závazek není, nevznikne nebo později zanikne; nebo (b) pokud lze proti pohledávce vznést námitku či obranu, která by trvale vyloučila její vynutitelnost.

(2) Právo na vydání je však vyloučeno: (a) odpovídalo-li plnění mravní povinnosti; (b) je-li dluh promlčen; (c) mohl-li příjemce rozumně předpokládat, že si ten, kdo plnil, přeje, aby si příjemce obohacení ponechal, ačkoli nejsou splněny předpoklady odstavce 1; nebo (d) v míře, v jaké by vydání toho, co bylo plněno dle neplatné smlouvy, popřelo účel ustanovení, kvůli jehož porušení je smlouva neplatná.

§ 1.2.

(1) Kdo plní něco jinému nikoli proto, aby splnil dluh, nýbrž s úmyslem vybídnout jiného k určitému jednání, má právo na vydání, pokud k jednání nedojde a jinému byl takový úmysl zřejmý.

(2) Právo na vydání je však vyloučeno: (a) bylo-li dosažení účelu od počátku nemožné a převodce o této nemožnosti věděl; nebo (b) jestliže převodce dosažení zamýšleného účelu nepoctivě zmařil.

⁶¹⁸ Předloženo dle ZIMMERMANN, R., *Unjustified Enrichment: The Modern Civilian Approach*. Oxford Journal of Legal Studies, 1995, svazek 15, č. 3, s. 426 a násl.

§ 1.3

Kdo plní něco jinému ne proto, aby splnil dluh, ale z donucení nebo hrozby, má právo na vydání, ledaže příjemce prokáže, že měl na plnění právo.

§ 1.4

(1) Vydává se, co bylo přijato, čerpané plody a užitky a vše, co příjemce obdržel v důsledku zničení, poškození nebo ztráty předmětu obohacení.

(2) Není-li vydání samotného předmětu obohacení možné pro jeho povahu nebo proto, že příjemce jej není s to vrátit z jiného důvodu, zaplatí příjemce jeho obvyklou cenu. Obvyklá cena se vyčíslí k okamžiku, kdy právo na zaplacení obvyklé ceny vzniklo.

(3) Povinnost k vydání odpadá v rozsahu, v jakém již příjemce není obohacen předmětem obohacení ani jeho hodnotou v důsledku spotřebování, převodu, zničení, zhoršení nebo z jiného důvodu. Pokud příjemce vynaložil náklady nebo utrpěl škodu v důvěře v účinnost plnění, může odepřít vydání, dokud neobdrží náhradu; to však neplatí, jestliže převodce tuto důvěru nevyvolal nebo mu ji nelze přičítat. Náklady a nebezpečí spojené s vydáním jdou k tíži převodce.

§ 1.5

(1) Jestliže povinnost k vydání vznikla pro neplatnost úplatné smlouvy, pak se ustanovení § 1.4 odst. 3 použije ve prospěch příjemce, jen pokud to vyžaduje účel ustanovení, kvůli jehož porušení je smlouva neplatná. Příjemcova povinnost k vydání však zaniká bez dalšího, pokud došlo ke ztrátě nebo zhoršení předmětu obohacení a dle smlouvy, jestliže by byla platná, by nebezpečí takové ztráty nebo zhoršení nesl ten, kdo plnil.

(2) Strany splní vzájemnou povinnost k vydání zároveň; § 320 a § 322 BGB se použijí obdobně.⁶¹⁹

⁶¹⁹ Obdoba § 1911 NOZ a 1912 NOZ o plněních, které si strany mají poskytnout zároveň.

§ 1.6

(1) Ví-li příjemce o nedostatku právního důvodu k okamžiku, kdy přijal plnění, neví-li o něm v důsledku své hrubé nedbalosti, dozví-li se o něm později nebo je-li podána žaloba, jeho povinnost k náhradě se od okamžiku přijetí plnění, nabytí znalosti nebo podání žaloby posoudí dle § 1.4 odst. 1 a 2, dle § 1.5 a dle odstavců 2 až 4.

(2) Pokud příjemce nečerpal plody a užítky, které by při běžném užití čerpat mohl, je povinen k náhradě, jednal-li zaviněně. Je také povinen platit úrok z peněžitého dluhu a vydat jakékoli obohacení, které čerpal z předmětu obohacení.

(3) Při zkáze nebo zhoršení předmětu obohacení je příjemce povinen k náhradě, došlo-li k ní jeho zaviněním; jinak je této povinnosti zproštěn. Náhrada nutných nákladů, které vynaložil na předmět obohacení, se posoudí dle ustanovení o nepřikázaném jednání. Ustanovení § 995 BGB se použije obdobně.⁶²⁰ Za jiné než nutné náklady náhrada nenáleží.

(4) Ustanovení o dlužníkově prodlení a jeho důsledcích nejsou dotčena.

§ 1.7

Právo se promlčí za dva roky ode dne, kdy se o něm oprávněný dozvěděl, nejpozději však za deset let.

Obohacení zásahem

§ 2.1.

(1) Kdo zasáhne, ať už převodem, spotřebováním, užitím, smísením, spojením nebo jiným způsobem, do majetkové hodnoty nebo právem chráněného statku, jehož hodnotu lze vyjádřit v penězích, poskytne osobě, jíž tato hodnota či statek náleží (oprávněnému), náhradu ve výši obvyklé ceny. V případě neúčinného zcizení nebo zatížení může

⁶²⁰ Jedná se o ustanovení, dle kterého má detentor právo na náhradu nákladů, které vynaložil na obranu před (ať už veřejnoprávním nebo soukromoprávním) zatížením věci.

oprávněný požadovat náhradu od toho, kdo do jeho majetku či statku zasáhl, pokud zcizení nebo zatížení schválí dle § 185 odst. 2 věty první BGB.⁶²¹

(2) Obvyklá cena se vyčíslí k okamžiku, kdy k zásahu došlo. Byl-li předmět obohacení poskytnut za úplatu, použije se ve prospěch oprávněného domněnka, že tato úplata představuje obvyklou cenu.

§ 2.2

Je-li předmět převeden tomu, kdo k němu není oprávněn, a tento převod je vůči oprávněnému účinný, neoprávněný vydá předmět oprávněnému.⁶²²

§ 2.3

Jestliže ten, kdo zasáhl do majetku či statku jiného, si nebyl, aniž se dopustil hrubé nedbalosti, vědom, že k takovému zásahu nebyl oprávněn, pak jeho povinnost k náhradě odpadá, pokud k okamžiku uplatnění práva již není obohacen. Jeho povinnost k náhradě se však nesnižuje o to, co vynaložil, aby předmět obohacení získal.

§ 2.4.

Pokud někdo zasáhne do majetku či statku jiného vědomě nebo z hrubé nedbalosti, vydá též prospěch, který převyšuje obvyklou hodnotu. Poskytne také údaje o prospěchu, který zásahem získal.

⁶²¹ Odkazované ustanovení zní: „*Dispozice se stane účinnou, pokud oprávněný dispozici schválí nebo pokud ten, kdo s věcí disponoval, ji od oprávněného získá nebo ji od oprávněného zdědí, odpovídá-li za dluhy pozůstalosti neomezeně.*“

⁶²² Toto ustanovení reaguje na německé principy oddělenosti (*Trennungsprinzip*) a abstrakce (*Abstraktionsprinzip*). Dle BGB se vlastnictví převádí abstraktní věcněprávní smlouvou; kupní, směnná či jiné závazkověprávní smlouva sama o sobě nevede k převodu vlastnictví, nýbrž jen zakládá právní důvodnost věcněprávní smlouvy a jí založené dispozice. Při platnosti věcněprávní a neplatnosti závazkověprávní smlouvy se sice nabyvatel stal vlastníkem, ale nemá právní důvod k tomu, aby si směl své vlastnictví podržet, a proto musí nabytý předmět převést nazpět.

§ 2.5.

Právo se promlčí za tři roky ode dne, kdy se oprávněný dozví o zásahu a o tom, kdo je povinen k náhradě, nejpozději však za 30 let od zásahu.

Obohacení vynaložením nákladů

§ 3.1

Kdo, ať už úmyslně nebo v omylu, uhradí dluh jiného, může po jiném požadovat náhradu za svůj náklad co do rozsahu, v jakém je jiný k okamžiku, kdy je proti němu právo uplatněno, obohacen tím, že jeho dluh zanikl.

§ 3.2

(1) Kdo, ať už úmyslně nebo v omylu, učiní náklad na hodnotu jiného, může po jiném požadovat náhradu za své výdaje, co do rozsahu, v jakém je jiný těmito výdaji obohacen; přitom se zohlední, jak jiný hodlal naložit s vlastním majetkem. Obohacení se vyčíslí k okamžiku, kdy dlužník obdržel svůj předmět nazpět nebo kdy jinak začal čerpat výhodu z toho, že se hodnota předmětu zvýšila.

(2) Právo však nevzniká: (a) jestliže je dobře možné obohacení oddělit a obohacený tento požadavek uplatní; (b) ochuzený zaviněně opomněl včas upozornit obohaceného na zamýšlené výdaje; nebo (c) obohacený předem odmítl, aby byly výdaje vynaloženy.

§ 3.3.

Právo se promlčí za deset let.

Obohacení třetí osoby

§ 4.1

(1) Kdo v případě upraveném v § 1.1. obohatí třetí osobu na pokyn svého domnělého věřitele, má právo na náhradu proti němu, jako kdyby plnil jemu. Jestliže však obohacení není přičitatelné domnělému věřiteli, právo na náhradu vzniká jen vůči třetí osobě.

(2) Kdo v případě upraveném v § 1.1. obohatil třetí osobu, neboť se domníval, že jej zavazovala smlouva ve prospěch třetí osoby ve smyslu § 328 BGB, má právo na náhradu proti tomu, komu se k plnění zavázal, jako kdyby plnil jemu. Jestliže však obohacení není přiřítelné druhé straně, právo na náhradu vzniká výhradně proti třetí osobě.

(3) Kdo v případě upraveném v § 1.1. obohatil postupníka jako domnělého nového věřitele poté, kdy došlo k postoupení pohledávky, má právo na náhradu proti postupiteli jako domnělému věřiteli původnímu, jako kdyby plnil jemu.

(4) Ustanovení § 1.4 až § 1.7 se použijí obdobně.

§ 4.2

Pokud v případě upraveném v § 1 nebo v § 4.1 ochuzený není s to získat náhradu od příjemce, který předmět bezúplatně převedl třetí osobě, je k náhradě povinna též třetí osoba, jako kdyby příjemce obohatil bez právního důvodu přímo ji. Ustanovení § 1.4 až 1.7 se použijí obdobně.

§ 4.3

Jestliže neoprávněný bezúplatně převede předmět a tento převod je vůči oprávněnému účinný, pak každý, komu takový převod byl na přímý prospěch, vydá tento prospěch oprávněnému. Ustanovení § 2.3 až 2.5 se použijí obdobně.

§ 5

Obecné ustanovení

Kdo se na úkor jiného obohatí v jiném případě, než který upravují ustanovení § 1 až 4, je povinen k vydání, je-li jeho obohacení bezdůvodné. Ustanovení § 1 až 4 se na obsah takového závazku použijí přiměřeně.

**Návrh společného referenčního rámce
(tzv. Evropský občanský zákoník)**

Část VII.

Bezdůvodné obohacení

Hlava 1

Obecná ustanovení

VII. – 1:101

Základní ustanovení

(1) Kdo obdrží bezdůvodné obohacení, které je přičitatelné ochuzení jiného,⁶²³ musí mu obohacení navrátit.⁶²⁴

(2) Odstavec 1 se použije pouze ve spojení s následujícími ustanoveními této hlavy.

Hlava 2

Kdy je obohacení bezdůvodné

VII. – 2:101

Okolnosti, za kterých je obohacení bezdůvodné

(1) Obohacení je bezdůvodné, ledaže:

- (a) obohacený je vůči ochuzenému oprávněn si obohacení ponechat dle smlouvy, jiného právního jednání, soudního rozhodnutí nebo ustanovení právního řádu; nebo

⁶²³ Přes tradiční výraz *na úkor* (A se obohatí na úkor B) volím pro překlad výraz „*přičitatelnost*“ (mezi obohacením a ochuzením), který představuje jakýsi „úhelný kámen“ úpravy DCFR.

⁶²⁴ Pojem *navrácení* zde volím jako překlad anglického *reverse*, který (tak, jak se v části VII. DCFR používá) zahrnuje vydání (*transfer*) i peněžitou náhradu. Přitom věřím, že jakkoli se pojem *navrácení* v českém právu bezdůvodného obohacení nepoužívá, stále zní dostatečně česky.

(b) ochuzený svolil ke svému ochuzení svobodně a bez omylu.

(2) Je-li smlouva nebo jiné právní jednání, soudní rozhodnutí nebo ustanovení právního řádu uvedené v odstavci 1 písm. a) neplatné, zrušené nebo z jiného důvodu od počátku bez účinků, pak obohaceného k tomu, aby si obohacení ponechal, neopravňuje.

(3) Ustanovení právního řádu opravňuje obohaceného k tomu, aby si obohacení ponechal, jen pokud to vyplývá z jeho účelu.

(4) Obohacení je bezdůvodné též v případě, kdy:

(a) ochuzený obohacení poskytl:

(i) za účelem, kterého nebylo dosaženo; nebo

(ii) s očekáváním, které se nenaplnilo;

(b) obohacený věděl nebo musel vědět o tomto účelu nebo očekávání; a

(c) obohacený byl srozuměn nebo musel být srozuměn tím, že za daných okolností musí obohacení vydat.

VII. – 2:102

Plnění závazku třetí osobě

Pokud obohacený nabyt obohacení tím, že ochuzený plnil na závazek nebo domnělý závazek mezi ním a třetí osobou, toto obohacení je důvodné, jestliže:

(a) ochuzený plnil svobodně; nebo

(b) obohacení bylo i jen nepředpokládaným důsledkem plnění na závazek.⁶²⁵

⁶²⁵ Písmenem (a) se mají na mysli zejména situace, kdy dle obsahu závazku mělo dojít k obohacení třetí osoby. Písmeno (b) pak staví najisto, že čl. VII.–2:102 se aplikuje široce, i na případy, kdy strany závazku neočekávaly obohacení třetí osoby (*příklad*: objednatel uvede nesprávnou adresu, a zhotovitel proto provede dílo nikoli na věci objednatele, nýbrž třetí osoby). Srov. BAR, Ch., CLIVE, E. a kol. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference*. Munich : Sellier, 2009, s. 3773.

Jak zveřejněno na http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf

VII. – 2:103

Svobodné svolení, svobodné plnění

(1) Svolení není svobodné, je-li ovlivněno nedostatkem svéprávnosti, uvedením v omyl lstí, donucením, hrozbou nebo nepoctivým zneužitím.

(2) Plnění není svobodné, je-li závazek, na který bylo plněno, neplatný pro nedostatek svéprávnosti, donucení, hrozbu nebo nepoctivé zneužití.

Hlava 3

Obohacení a ochuzení

VII. – 3:101

Obohacení

(1) K obohacení dochází

(a) nabytím majetkové hodnoty nebo pozbytím dluhu;

(b) obdržením služby, díla nebo činnosti; nebo

(c) užitím majetkové hodnoty jiného.

(2) Pro posouzení, zda a do jaké výše se někdo obohatil, je bez významu jeho ochuzení, které nastalo později nebo tím, že za předmět obohacení poskytl úplatu.

VII. – 3:102

Ochuzení

(1) K ochuzení dochází:

(a) pozbytím majetkové hodnoty nebo nabytím dluhu;

(b) poskytnutím služby, díla nebo činnosti; nebo

(c) tím, že jiný užívá majetkové hodnoty ochuzeného.

(2) Pro posouzení, zda a do jaké výše se někdo ochudil, je bez významu jeho obohacení, které nastalo později nebo tím, že za předmět obohacení obdržel úplatu.

Hlava 4

Přičitatelnost

VII. – 4:101

Případy přičitatelnosti

Obohacení je přičitatelné ochuzení jiného, zejména pokud:

- (a) jiný převedl svou majetkovou hodnotu obohacenému;
- (b) jiný poskytl službu, dílo nebo činnost obohacenému;
- (c) obohacený užil majetkové hodnoty, která náleží jinému, zvláště pokud obohacený zasáhl do práv nebo právem chráněných zájmů jiného;
- (d) jiný zhodnotil majetkovou hodnotu obohaceného; nebo
- (e) jiný zprostil obohaceného dluhu.

VII. – 4:102

Zprostředkovatel

Je-li stranou právního jednání zprostředkovatel, kterého jiný pověřil, aby jednal vlastním jménem na účet jiného, pak se veškeré obohacení či ochuzení jiného, které nastalo v důsledku právního jednání, považuje za obohacení či ochuzení zprostředkovatele.

VII. – 4:103

Dlužníkovo plnění jiné osobě než věřiteli; následný převod v dobré víře

(1) Obohacení je přičitatelné ochuzení [jiného] i tehdy, pokud dlužník plní obohacenému tak, že tím zanikne právo ochuzeného vůči dlužníku na shodné nebo obdobné obohacení.

(2) Odstavec 1 se uplatní zejména tehdy, pokud ten, kdo je povinen navrátit ochuzenému bezdůvodné obohacení, je převede třetí osobě tak, že se v jeho prospěch uplatní obrana dle čl. VII. – 6:101 (ztráta obohacení).

VII. – 4:104**Schválení dlužníkovy plnění jiné osobě než věřiteli**

(1) Věřitel může schválit jednání dlužníka, který v úmyslu splnit dluh platil třetí osobě.

(2) Schválením zaniká věřitelova pohledávka vůči dlužníku v rozsahu dlužníkovy placení; v takovém případě je obohacení třetí osoby přičitatelné tomu, že věřitel pozbyl své pohledávky vůči dlužníku.

(3) Schválením však dlužník nedává třetí osobě svolení k zániku své pohledávky vůči dlužníku.⁶²⁶

(4) Tento článek se použije obdobně na plnění nepeněžitého dluhu.

(5) Nejsou dotčena ustanovení, dle kterých se tento článek nepoužije, pokud se vůči dlužníku zahájilo insolvenční nebo jiné obdobné řízení dříve, než věřitel plnění schválil.

VII. – 4:105**Přičitatelnost vyplývající ze zásahu třetí osoby**

(1) Obohacení je přičitatelné ochuzení jiného též tehdy, pokud třetí osoba neoprávněně užije majetkovou hodnotu jiného tak, že jiný této hodnoty pozbude a ta případně obohacenému.

(2) Odstavec 1 se použije zejména tehdy, pokud třetí osoba zasáhne do práva k věci nebo s věcí naloží tak, že ochuzený pozbude její vlastnictví a to nabude obohacený, ať už na základě právního jednání nebo zákona.

⁶²⁶ A proto se nepoužije VII. – 2:101 odst. 1 písm. b) [nejedná se o bezdůvodné obohacení, pokud ochuzený svolil ke svému ochuzení svobodně a bez omylu], které by jinak dlužníkům nárok vůči třetí osobě vyloučilo.

VII. – 4:106**Schválení zásahu**

(1) Zasáhl-li někdo do majetkové hodnoty oprávněného tak, že ji právním jednáním s třetí osobou zcizoval nebo s ní jinak nakládal, může oprávněný toto jednání schválit.

(2) Takto schválené právní jednání má stejné účinky, jako by je učinil pověřený zprostředkovatel. Schválením však oprávněný nedává svolení k zásahu do své hodnoty.

VII. – 4:107**Rozdílnost druhu či výše**

Obohacení může být přičitatelné ochuzení jinému též v případě, kdy obohacení a ochuzení nejsou stejného druhu nebo výše.

Hlava 5**Navrácení obohacení****VII. – 5:101****Obohacení, které lze vydat**

(1) Spočívá-li obohacení v majetkové hodnotě, kterou lze vydat, ochuzený navrátí obohacení tak, že hodnotu vydá ochuzenému.

(2) Obohacený si může zvolit, že namísto vydání majetkové hodnoty, které by mu způsobilo nepřiměřené výdaje či obtíže, navrátí obohacení tak, že ochuzenému za hodnotu zaplatí její obvyklou cenu.

(3) Jestliže obohacený již není s to majetkovou hodnotu vydat, navrátí obohacení tak, že ochuzenému za hodnotu zaplatí její obvyklou cenu.

(4) Jestliže však obohacený pozbyl majetkové hodnoty za úplatu, tato úplata představuje obohacení, které je třeba vydat, jestliže:

(a) si vydání úplaty zvolil obohacený, který hodnotu zcizil nebo jinak pozbyl v dobré víře; nebo

(b) si vydání úplaty zvolil ochuzený, obohacený k okamžiku zcizení či pozbytí v dobré víře nebyl a volba, kterou ochuzený učinil, se nepřičí požadavkům spravedlnosti.

(5) Obohacený je v dobré víře, jestliže nevěděl a ani rozumně vědět nemohl, že obohacení je bezdůvodné nebo se bezdůvodným patrně stane.

VII. – 5:102

Obohacení, které nelze vydat

(1) Spočívá-li obohacení v hodnotě, kterou nelze vydat, obohacený navrátí obohacení tak, že ochuzenému za hodnotu zaplatí její obvyklou cenu.

(2) Obohacený není povinen zaplatit více, než kolik ušetřil na svém majetku, jestliže obohacený:

(a) s obohacením nesouhlasil; nebo

(b) byl v dobré víře.

(3) Pokud však obohacení bylo nabyto jednáním, kterým strany dosáhly vzájemné shody o jeho ceně či hodnotě, obohacený zaplatí nejméně tuto částku, je-li jednání neplatné nebo bylo-li zrušeno z důvodů, které nebyly podstatné pro určení ceny.

(4) Odstavec 3 se nepoužije, pokud by dle něho obohacený měl za hodnotu zaplatit částku převyšující její obvyklou cenu.

VII. – 5:103

Obvyklá cena; úspora na majetku

(1) Obvyklá cena je peněžitá částka, kterou by jako úplatu za obohacení ujednaly v souladu se zákonem strany s vážnou vůlí dospět k dohodě. Obvyklá cena zahrnuje též náklady, které vynaložil ten, kdo zhotovil dílo nebo poskytl službu, jestliže by je dle ujednání s druhou stranou nesla ona.

(2) Úspora na majetku odpovídá zmenšení majetku nebo zvýšení dluhů, které by k tíži obohaceného nastalo, pokud by se nebyl obohatil.

VII. – 5:104

Plody a užitky obohacení

(1) Povinnost navrátit obohacení se vztahuje též na plody a užitky z obohacení nebo na úsporu na majetku, kterou z nich obohacený získal, je-li nižší.

(2) Jestliže však obohacený nabyl plody či užitky ve zlé víře, navrátí je v plném rozsahu, i pokud převyšují úsporu na majetku.

Hlava 6

Námítky

VII. – 6:101

Ztráta obohacení

(1) Obohacený nemusí obohacení navracet v rozsahu, v jakém byl ochuzen nakládáním s předmětem obohacení nebo z jiné příčiny (ztráta obohacení), ledaže by k jeho ochuzení došlo, i pokud by se nebyl obohatil.

(2) Ke ztrátě obohacení se však nepřihlíží v rozsahu, v jakém:

(a) obohacený získal náhradní hodnotu;

(b) obohacený nebyl k okamžiku, kdy obohacení pozbyl, v dobré víře, ledaže:

(i) ztráta obohacení by nastala, i pokud by se obohacení navrátilo;
nebo

(ii) obohacený byl v době, kdy se obohatil, v dobré víře a obohacení pozbyl kvůli nebezpečí, které mu nejde k tíži, a to dříve než musel splnit svou povinnost navrátit obohacení; nebo

(c) se uplatní čl. VII. – 5:102 odst. 3 (obohacení, které nelze vydat).

(3) Pokud obohacený zcizil hodnotu třetí osobě, a proto má vůči ochuzenému námitku dle ustanovení tohoto článku, práva ochuzeného proti třetí osobě tím nejsou dotčena.

VII. – 6:102

Právní jednání s třetími osobami v dobré víře

Obohacený není povinen k navrácení obohacení, jestliže:

- (a) za toto obohacení poskytl úplatu třetí osobě; a
- (b) k tomuto okamžiku stále jednal v dobré víře.

VII. – 6:103

Rozpor se zákonem

Je-li smlouva nebo jiné právní jednání, dle kterého bylo obohacení nabyto, neplatné nebo zrušené pro rozpor ... s ustanovením právního řádu donucující povahy, obohacený není povinen obohacení navrácet v rozsahu, v jakém by se navrácení přičilo účelu takového ustanovení.

Hlava 7

Vztah k jiným ustanovením

VII. – 7:101

Jiná soukromoprávní oprávnění k náhradě

(1) Jaké právní důsledky vyvolává obohacení, které někdo nabyl dle smlouvy nebo jiného právního jednání, posoudí se dle jiných ustanovení, pokud zakládají nebo vylučují právo na náhradu, ať už se jedná o ustanovení o odstoupení, o slevě z ceny nebo o jiném právním případě.

(2) Tato část neupravuje věcněprávní důsledky práva na navrácení obohacení.

(3) Ustanoveními této části nejsou dotčena jiná ustanovení, která zakládají právo na náhradu, ať už se týkají smluv nebo jiných právních případů.

VII. – 7:102

Souběžné pohledávky

(1) Má-li obohacený zároveň

(a) právo na navrácení bezdůvodného obohacení dle ustanovení této části;

a

(b) (i) právo na náhradu za ochuzení (ať už proti obohacenému nebo jiné osobě); nebo

(ii) právo na náhradu dle jiných ustanovení soukromého práva, které mu vzniklo v důsledku bezdůvodného obohacení,

pak uspokojením jednoho z práv zaniká ve stejném rozsahu právo druhé.

(2) Odstavec 1 se použije obdobně, jestliže někdo užije majetkovou hodnotu ochuzeného tak, že případně jinému, a dle ustanovení této části:

(a) tomu, kdo majetkovou hodnotu užil, vznikl vůči ochuzenému z takového užití dluh; a

(b) příjemci vznikl vůči ochuzenému dluh proto, že se zvětšil jeho majetek.

VII. – 7:103

Veřejnoprávní nároky

Výkladem ustanovení této části nelze odůvodnit, zda se dle těchto ustanovení posoudí též případy obohacení, které nabyla nebo poskytla osoba či orgán při výkonu veřejnoprávní působnosti.

Seznam použitých zkratek

ABGB	Obecný zákoník občanský (<i>Allgemeiner Bürgerliches Gesetzbuch</i>) (tuto zkratku používám, kde zdůrazňuji souvislost zákonného ustanovení s nynější rakouskou doktrínou či judikaturou)
AutZ	Zákon č. 121/2000 Sb., autorský zákon
BGB	Německý občanský zákoník (<i>Bürgerliches Gesetzbuch</i>)
BGH	Německý Spolkový soudní dvůr (<i>Bundesgerichtshof</i>)
BW	Nizozemský občanský zákoník (<i>Burgerlijk Wetboek</i>)
CC	Francouzský občanský zákoník (<i>Code Civil</i>)
CCQ	Quebecký občanský zákoník (<i>Code Civil of Québec</i>)
CISG	Vídeňská úmluva o mezinárodní kupní smlouvě (<i>United Nation Convention on Contracts for the International Sale of Goods</i>)
D	Digesta (následující trojice čísel značí knihu, titul a fragment)
DCFR	Návrh společného referenčního rámce, tzv. „ <i>Evropský občanský zákoník</i> “ (<i>Draft Common Frame of Reference</i>)
itCC	Italský občanský zákoník (<i>Codice Civile</i>)
Nejvyšší soud	Nejvyšší soud České republiky
NOZ	Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
NS ČSR	Nejvyšší soud Československé republiky
NS Č. soc. r.	Nejvyšší soud České socialistické republiky
ObchZ	Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, v posledním platném znění
OGH	Rakouský Nejvyšší soudní dvůr (<i>Oberste Gerichtshof</i>)
OSŘ	Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v platném znění
OR	Švýcarský zákon o obligacích (<i>Obligationenrecht</i>)

OZ50	Zákon č. 141/1950, občanský zákoník, v posledním platném znění
OZ64	Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, v posledním platném znění
OZO	Obecný zákoník občanský (tuto zkratku používám, kde zdůrazňuji souvislost s právem první republiky)
ZMO	Zákon č. 101/1963 Sb., zákoník mezinárodního obchodu
ZOK	Zákon č. 90/2012 Sb., o obchodních korporacích
ZOR	Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, v posledním platném znění
ZŘS	Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních

Seznam použité literatury

AKERLOF, G. A. *The Market for „Lemons“: Quality Uncertainty and the Market Mechanism*. The Quarterly Journal of Economics, č. 3, 1970.

APATHY, P., RIEDLER, A., *Bürgerliches Recht, Band III. Schuldrecht BT*, 4. vyd., Wien : Springer, 2010.

BASSENGE, P. in Palandt a kol. *Bürgerliches Gesetzbuch*. 74. vyd. München : C.H.Beck, 2015, komentář k § 854 BGB.

BAR, Ch. a kol. *Benevolent Intervention in Another's Affairs*. Munich : Sellier, 2006.

BAR, v. Ch., SWANN, S. *Das Bereicherungskonzept der Study Group on a European Civil Code* in Festschrift für Egon Lorenz, Karlsruhe : Versicherungswirtschaft, 2004, s. 43.

BAR, Ch., CLIVE, E. a kol. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference*. Munich : Sellier, 2009, jak uveřejněno na:⁶²⁷
Jak uveřejněno na: http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf

BAR, Ch. a kol. *Benevolent Intervention in Another's Affairs*. Munich : Sellier, 2006.

BAR, Ch. *Die Überwindung der Lehre von den Quasiverträgen in den Privatrechten der Europäischen Union* in Festschrift für Hanz Stoll zum 75. Geburtstag. Tübingen : Mohr Siebeck, 2001.

BAUDYŠ, P. *K odstoupení od smlouvy o převodu nemovitosti*, Bulletin advokacie, č. 4, 2002, s. 22.

BEATSON, J., SCHRAGE, E. (eds.) *Cases, Materials and Texts on Unjustified Enrichment*. Oxford and Portland : Hart Publishing, 2003.

BECKER, H. *Obligationenrecht. Berner Kommentar. Art 1 – 183*, Bern : Stämpfli. 1941.

BELL, J., BOYRON, S., WHITTAKER, S. a kol. *Principles of French Law*. 2. vyd. Oxford : Oxford University Press, 2008.

BIRKS, P. *Unjust enrichment*. 2. vydání. Oxford : Oxford University Press, 2005.

BUCHHOLZ, S. *Abstraktionsprinzip und Immobilienrecht*. Frankfurt am Main : Klostermann, 1978.

BUREŠ, J. in Bureš, J., Drápal, L. a kol. *Občanský soudní řád*. Komentář. Svazek 1. Praha : C. H. Beck, 2009, komentář k § 136 OSŘ.

⁶²⁷ V textu uvádíme čísla stránek dle obecně dostupnějšího znění zveřejněného na internetu. Tištěné znění a internetové znění se kryjí co do obsahu, ovšem liší se v číslování stránek a dále v tom, že některé komparativní poznámky se internetovém znění uvádí v německém jazyce, zatímco celé tištěné znění je výhradně v jazyce anglickém.

BROX, H., WALKER, W.-D., *Besonderes Schuldrecht*. 29. vyd. München : C. H. Beck, 2004.

BYDLINSKI, F. *Die Leistungskonditionen als Bereicherungsansprüche* in Festschrift für Heinz Hausheer zum 65. Geburtstag. Bern : Stämpfli, 2000, s. 49 an.

BYDLINSKI, F. *System und Prinzipien des Privatrechts*. Wien : Springer, 1996.

CAEMMERER, E. *Bereicherung und unerlaubte Handlung*. Tübingen : Mohr Siebeck, 1955, přetištěno v CAEMMERER, E. *Gesammelte Schriften*. Sv. 1. Tübingen : Mohr Siebeck, 1968, s. 333 an.

CAEMMERER, E. *Bereicherungsansprüche und Drittbeziehungen*. Juristenzeitung, č. 17, s. 1962, s. 385–389, přetištěno v CAEMMERER, E. *Gesammelte Schriften*. Sv. 1. Mohr Siebeck : Tübingen, 1968, s. 21 an.

CAEMMERER, E. *Irrtümliche Zahlung Fremden Schulden* in Festschrift für Hans Dolle, sv. 1, Tübingen : Mohr, 1963, s. 135–168, přetištěno v CAEMMERER, E. *Gesammelte Schriften*. Sv. 1. Tübingen : Mohr Siebeck, 1968, s. 336 an.

CLIVE, E. *Unjustified Enrichment* in Hondius, E. (ed.) *Towards a European Civil Code*. Kluwer International, 2004, s. 585 až 606.

DAUBNER, R. *Princip abstrakce a jeho souvislost s ochranou dobré víry v právu*. Právní rozhledy, č. 6, 1994, s. 189.

DEUTSCH, E. *Das „allgemeine Lebensrisiko“ als negativer Zurechnungsgrund* in Festschrift für Günter Jahr zum siebzigsten Geburtstag. Tübingen : Mohr, 1993, s. 251 až 266.

DOBROVOLNÁ, E. *Bez důvodné obohacení v rakouském a německém právu*. Právní fórum, č. 9, 2011, s. 401 až 405.

DRÁPAL, L. in Bureš, J., Drápal, L., a kol. *Občanský soudní řád*. Díl 2. Komentář. Praha : C. H. Beck, 2009, komentář k § 216.

DVOŘÁK, J., ŠVESTKA, J., ZUKLÍNOVÁ, M. *Občanské právo hmotné. Díl 1*. Praha : Wolters Kluwer, 2013.

ELIÁŠ, J. in Švestka, J., Dvořák, J., Fiala, J. *Občanský zákoník. Komentář*. Svazek VI. Praha : Wolters Kluwer, 2014 komentář k § 2991 až 3005 NOZ.

ELIÁŠ, K. in Eliáš, K. a kol. *Občanské právo pro každého*. 2. vydání. Praha : Wolters Kluwer, 2014, s. 291–299.⁶²⁸

ELIÁŠ, K., LAVICKÝ, P. in Eliáš, K. a kol. *Občanský zákoník. Velký akademický komentář*. 1. svazek. Praha : Linde, 2008, komentář k § 451 až § 459 OZ64.

ELIÁŠ, K. *Zánik obligace splněním jinému než věřiteli nebo jiným než dlužníkem*. Právní rozhledy, č. 4, 2010, s. 115 an.

⁶²⁸ Jakkoli by se citace této spíše popularizační publikace mohla zdát jako méně vhodná, jde o jeden z mála zdrojů, která dává jisté vodítko k výkladu záhadného § 3012 NOZ.

ELLENBERGER, J. in Palandt a kol. *Bürgerliches Gesetzbuch*. 74. vyd. München : C.H.Beck, 2015, komentář k § 125 až 144 BGB.

ELLGER, R. *Bereicherung durch Eingriff*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2002.

EMMERICH, V. *BGB – Schuldrecht. Besonderer Teil*. 13. vyd. Heidelberg : C.F.Müller, 2012.

ENGLARD, I. *Restitution of Benefits Conferred Without Obligation* in Caemmerer, E., Schlechtriem, P. (eds.) *International Encyclopedia of Comparative Law*, kap. 5, sv. 10. Tübingen : Mohr, 1984.

FABER, W. *K převodu vlastnictví podle návrhu občanského zákoníku z roku* in Švestka, J., Dvořák, J., Tichý, L. Sborník statí z diskusních fór o rekodifikaci občanského práva konaných 22. února a 14. března 2008 na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Beroun : IFEC, 2008, s. 15–39.

FIKENTSCHER, W., HEINEMANN, A. *Schuldrecht*. 10. vyd. Berlin : De Gruyter.

FLESSNER, A. *Wegfall der Bereicherung. Rechtsvergleichung und kritik*. Berlin : De Gruyter, 1970.

FLUME, W. *Der Wegfall der Bereicherung in der Entwicklung vom Römischen zum geltenden Recht* in Jakobs, H., Knobbe-Keuk, B., Picker, E., Wilhelm, J. (vyd.) *Werner Flume: Gesammelte Schriften*. Sv. 1. Köln : Otto Schmidt, 1988.

GAIER, R. in *Münchener Kommentar zum BGB*. 6. vydání. München : C. H. Beck, 2012, komentář k § 346 až 354 BGB.

GAIUS *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Brno : MU, 1999, přetisk vydání z r. 1981.

GRÜNEBERG, Ch. in Palandt a kol. *Bürgerliches Gesetzbuch*. 74. vyd. München : C.H.Beck, 2015, komentář k § 346 BGB.

HANDLAR, J. *Oprávnění třetí osoby splnit závazek dlužníka a bezdůvodné obohacení podle § 454 ObčZ*. Soudní rozhledy 2003, č. 9, s. 297-303.

HOLMES, O. W. *The Path of Law*. Harvard Law Review, sv. 10, 1897, s. 497.

HONSELL, H. *Drei Fragen des Bereicherungsrechts* in Vogt, P., Zobl, D. *Der Allgemeine Teil und das Ganze: liber amicorum für Hermann Schulin*. Basel : Helbing & Lichtenhahn, 2002, s. 25 an.

Dostupné na: <http://www.honsell.at/pdf/FS%20Schulin.pdf>

HONSELL, H. *Römisches Recht*. 7. vydání. Heidelberg : Springer, 2010.

HRABÁNEK, D. *Bez důvodné obohacení z nepoctivých zdrojů*. Právní fórum, č. 7, 2009, s. 396–400.

HUGUENIN, C. a kol. *Obligationenrecht. Allgemeiner und Besonderer Teil*. 2. vyd. Zürich : Schulthess, 2014.

KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha : C.H. Beck, 1995.

KNAPP, V. a kol. *Učebnice občanského a rodinného práva*. Svazek II. 2. vydání. Praha : Orbis, 1955.

KOOTEN, H. *The Structure of Liability for Unjustified Enrichment in Dutch Law* in Zimmermann, R. (ed.) *Grundstrukturen eines Europäischen Bereicherungsrechts*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2005, s. 222 až 239.

KOZIOL, H. *Basic Questions of Tort law from a Germanic Perspective*. Wien : Jan Sramek Verlag, 2012.

Dostupné na [http://www.jan-sramek-ver-](http://www.jan-sramek-verlag.at/fileadmin/user_upload/Koziol_BasicQuestions_ePDF_HighResOpen_FINAL.pdf)

[lag.at/fileadmin/user_upload/Koziol_BasicQuestions_ePDF_HighResOpen_FINAL.pdf](http://www.jan-sramek-verlag.at/fileadmin/user_upload/Koziol_BasicQuestions_ePDF_HighResOpen_FINAL.pdf)

KOZIOL, H. in Koziol, H., Bydlinsky, P., Bollenberger, R. a kol. *Kurzkommentar zum ABGB*. 3. vydání. Springer : Wien, 2010, komentář k § 1041, 1042 a 1174 ABGB.

KOZIOL, H. *Außervertragliche Schuldverhältnisse im CFR* in Schmidt–Kessel, M. (vyd.) *Der gemeinsame Referenzrahmen*. München : Sellier, 2009, s. 94 až 112.

KRÁLÍK, M. in Spáčil, J. a kol. *Občanský zákoník III. Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2013, komentář k § 1136 NOZ.

KRÁLÍK, M. *Poznámka k rozsudku Nejvyššího soudu z 15. 5. 2008, sp. zn. 28 Cdo 964/2008*. Právní rozhledy č. 23. 2008, s. 873.

KRČMÁŘ, J. *Právo občanské III. Právo obligační*. 4. vyd., Praha : Knihovna sborníku věd, 1947 (reprint Wolters Kluwer 2014).

KUBEŠ, V. in Sedláček, J., Rouček, F. a kol. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému*. Díl 5. Praha: Linhart, 1937, komentář k § 1174 OZO.

LARENZ, K., CANARIS, C.-W. *Lehrbuch des Schuldrechts*. 13. vyd. Sv. 2. Díl 2. München : C. H. Beck, 2004.

LAVICKÝ, P. in Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. *Občanský zákoník. Komentář*. Svazek II. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, komentář k § 742 OZ64.

LEVÝ, J. in Svoboda, K., Smolík, P., Levý, J., Šínová, R. a kol. *Občanský soudní řád. Komentář*. Praha : C. H. Beck, 2013, komentář k § 262 OSŘ.

LINKE, B. *Die Rückabwicklung gescheiterter gegenseitiger Verträge*. Berlin : Nomos, 2007.

LOEWENHEIM, U. *Bereicherungsrecht*. München : C. H. Beck, 1989.

LORENZ, W. *Wandlungen des englischen Law of Restitution* in Festschrift für Hans Stoll. Tübingen : Mohr Siebeck, 2001, s. 253–263.

LORENZ, W. in Staudinger Kommentar zum BGB. § 812–822. Berlin : Sellier, 1999.

MACUR, J. *Dělení důkazního břemena v civilním soudním sporu*. Brno : Masarykova univerzita, 1996.

MAYR, R. *Soustava občanského práva*. Kniha 3. Právo obligační. Brno : Barvič & Novotný, 1928.

MEDICUS, D. *Schuldrecht II. Besonderer Teil*. 13. vyd. München : C. H. Beck, 2006.

MELZER, F. *Základní problémy současné právní úpravy bezdůvodného obohacení a jeho reflexe v návrhu občanského zákoníku* in Švestka, J., Dvořák, J., Tichý, L. Sborník statí z diskusních fór o rekonstrukci občanského práva konaných 31. listopadu a 5. prosince 2008 na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Beroun : IFEC, 2008, s. 111–119.

MELZER, F. *Metodologie nalézání práva*. 2. vyd. Praha : C. H. Beck, 2011.

MELZER, F., TÉGL, P. in Melzer, F., Tégl, P. a kol., *Občanský zákoník. Velký komentář*. Svazek 1. Praha : Leges, 2013, komentář k § 7 NOZ.

MELZER, F. in Melzer, F., Tégl, P. a kol., *Občanský zákoník. Velký komentář*. Svazek 3. Praha : Leges, 2014, komentář k § 554 a § 582 NOZ.

MUSIL, J. *Hodnocení znaleckého posudku*. Kriminalistika, č. 3, 2010, s. 180–193.
<http://www.mvcr.cz/clanek/hodnoceni-znaleckeho-posudku.asp>

PECHA, R. *Odstoupení od smlouvy o převodu vlastnictví k nemovitosti*, Bulletin advokacie č. 4, 2002, s. 14.

PETROV, J. *Bezodůvodné obohacení v NOZ: reakce na příspěvek prof. Tichého*. Bulletin advokacie, č. 5, 2011, s. 27–33.

PETROV, J. *Vypořádání bezodůvodného obohacení v trojstranných vztazích*. Právní fórum, č. 9, 2011, s. 412–416.

PEUKERT, A. *Güterzuordnung als Rechtsprinzip*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2008.

RUMMEL, P. in Rummel, P. a kol. *Kommentar zum ABGB*. 3. vydání. Wien : Manz, 2002, komentář k § 1041 až § 1043 ABGB a k § 1431 až 1437 ABGB.

SEDLÁČEK, J. in Sedláček, J., Rouček, F. a kol. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému*. Díl 4. Praha: Linhart, 1936, komentář k § 1041 až 1043 OZO.

SEDLÁČEK, J. in Sedláček, J., Rouček, F. a kol. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému*. Díl 6. Praha: Linhart, 1937, komentář k § 1431 a 1432 OZO.

SEDLÁČEK, J. *Obligační právo*. 1. díl. 2. vyd. Brno : Právník, 1933 (reprint Wolters Kluwer, 2010).

SEDLÁČEK, J. a kol., *Nepřáve jednání a versio in rem*. Brno : nákladem vlastním, 1933 (dostupné v knihovně Nejvyššího soudu).

SCHLECHTRIEM, P. *Restitution und Bereicherungsausgleich in Europa*. Sv. 1. Tübingen : Mohr Siebeck, 2000.

SCHULIN, H. in Honsell, H., Vogt, P., Wiegand, W. (vyd.) *Obligationenrecht I*. 4. vydání. Basel : Helbing Lichtenhahn, 2007, komentář k § 62 až 67 OR.

SCHWAB, M. in *Münchener Kommentar zum BGB*. 5. svazek. 6. vydání. München : C. H. Beck, 2013, komentář k § 812 až 821 BGB.

SCHWARZ, G., WANDT, M. *Gesetzliche Schuldverhältnisse*. 2. vyd. München : Vahlen, 2006.

SKŘEJPEK, M. *Česká právní romanistika v letech 1918 až 1938* in Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918 – 1918) a jejich místo ve střední Evropě. Svazek 1. Praha : Karolinum, 2010, s. 273–298.

SMITS, J. *Bezodůvodné obohacení v návrhu českého občanského zákoníku z evropské perspektivy* in Švestka, J., Dvořák, J., Tichý, L. Sborník statí z diskusních fór o rekodifikaci občanského práva konaných 31. listopadu a 5. prosince 2008 na PF UK. Beroun : IFEC, 2008, s. 66–74.

SOMMER, O. *Učebnice soukromého práva římského II*. Praha : Všehrd, 1946 (reprint Praha : Wolters Kluwer, 2011).

SPÁČIL, J. in Spáčil, J. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 3. sv. Praha : C. H. Beck, 2013, komentář k § 996 a k § 1040 až § 1044 NOZ.

SPÁČIL, J. in Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. *Občanský zákoník. Komentář*. Svazek II. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, s. 697.

SPÁČIL, J. *Ochrana vlastnictví a držby v občanském zákoníku*. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2005.

SPRAU, H. in Palandt a kol. *Bürgerliches Gesetzbuch*. 74. vyd. München : C.H.Beck, 2015, komentář k § 812 až 821.

STADLER in Jauernig *Bürgerliches Gesetzbuch*, 15. vyd. München : C. H. Beck, 2014, komentář k § 818 BGB.

STOLJAR, S. *Negotiorium Gestio* in Caemmerer, E., Schlechtriem, P. (eds.) *International Encyclopedia of Comparative Law*, kap. 17, sv. 10. Tübingen : Mohr, 1984.

SWANN, S. *First proposals of the Study Group on a European Civil Code* in Zimmermann, R. (ed.) *Grundstrukturen eines Europäischen Bereicherungsrechts*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2005, s. 265–282.

ŠKÁROVÁ, M. in Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. *Občanský zákoník. Komentář*. 2. sv. 2. vyd. Praha : C. H. Beck, komentář k § 451 až § 459 OZ64.

ŠVESTKA, J., MIKEŠ, M. *Odstoupení od smlouvy ve vztahu ke kupní smlouvě o převodu nemovitostí*. Právní rozhledy, č. 7, 2000, s. 283.

ŠVESTKA, J. *Základní teoretické otázky odpovědnosti za neoprávněně získaný majetkový prospěch*.

Praha: AUC-Iuridica, č. 3–4, 1979, s. 139 až 173.

TÉGL, P. in Melzer, F., Tégl, P. a kol. *Občanský zákoník. Velký komentář*. Svazek 1. Praha : Leges, 2013, komentář k § 492 NOZ.

TICHÝ, L. *Bezodůvodné obohacení, základní pojmy a návrh občanského zákoníku*. Bulletin advokacie, 2011, č. 5, s. 15 až 26.⁶²⁹

⁶²⁹ Tento text vznikl přepracováním a zpracováním příspěvku uvedeného ve sborníku, který navíc obsahoval části II.1 až II.6 o vývoji v jednotlivých zemích, III. o srovnání vývojových tendencích a IV. 2. o úvodu do řešení typologie. Kde se texty překrývají, cituji z textu uveřejněného v Bulletinu advokacie, kvůli jeho širší, též internetové, dostupnosti.

TICHÝ, L. *Bez důvodné obohacení, základní pojmy a návrh občanského zákoníku*. in Švestka, J., Dvořák, J., Tichý, L. Sborník statí z diskusních fór o rekonifikaci občanského práva konaných 31. listopadu a 5. prosince 2008 na Právníké fakultě Univerzity Karlovy. Beroun : IFEC, 2008, s. 75–110.

TICHÝ, L., PIPKOVÁ, P. J., BALARIN, J. *Kupní smlouva v novém občanském zákoníku*. Komentář. Praha : C. H. Beck, 2014.

TICHÝ, L. in Švestka, J., Dvořák, J., Fiala, J. *Občanský zákoník. Komentář*. Svazek I. Praha : Wolters Kluwer, 2014, komentář k § 582 NOZ.

TICHÝ, L. *Obecná část občanského práva*. Praha : C. H. Beck, 2014.

TOMSA, M. in Štenglová, I., Plíva, S., Tomsa, M. a kol. *Obchodní zákoník. Komentář*. 12. vydání. Praha : C. H. Beck, 2009, komentář k § 332 ObchZ.

VERSE, D. *Verwendungen in Eigentümer–Besitzer–Verhältnis*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2009.

WELSER, R., KOZIOL, H. a kol. *Grundriss des Bürgerlichen Rechts*. Sv. 2. Wien : Manz, 2001.

WENDEHORST, CH. in Bamberger/Roth (eds) *Beck'scher Online-Kommentar BGB*. 31. vydání. München : C. H. Beck, 2014, komentář k § 812 až 821 BGB.

WENDEHORST, Ch. *No Headaches over Unjust Enrichment* in Siehr, K., Zimmermann, R. (eds.) *The Draft Civil Code for Israel in Comparative Perspective*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2008, s. 113–131.

WENDEHORST, Ch. *The Draft Principles of European Unjustified Enrichment Law Prepared by the Study Group on a European Civil Code: A Comment*. ERA Forum, 2006, svazek 7, č. 2, s. 244 a násl.

WIELING, H. *Bereicherungsrecht*. Wien : Springer, 2007.

WILBURG, W. *Die Lehre von der ungerechtfertigten Bereicherung*. Graz : Lauchner & Lubensky, 1934.

ZEILLER, F. *Commentar über das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch für die gesamten Deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie*, sv. 4. Wien : Geistinger, 1813.

ZIMMERMANN, R. *Bereicherungsrecht in Europa: Eine Einführung*. in Zimmermann, R. (ed.) *Grundstrukturen eines Europäischen Bereicherungsrecht*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2005, s. 17–46.

ZIMMERMANN, R. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Oxford : Oxford University Press, 1996.

ZIMMERMANN, R. *Unjustified Enrichment: The Modern Civilian Approach*. Oxford Journal of Legal Studies, č. 3, 1995, s. 425.

ŽIDLICKÁ, M. *Jednatelství bez příkazu dle občanského zákoníku versus negotiorum gestio v římském právu*. Právník, č. 4, 2001, č. 4, s. 395-401

Seznam použité judikatury

Rozsudky a usnesení Nejvyššího soudu České republiky

- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 23. července 2014, sp. zn. 33 Cdo 1536/2014.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. června 2014, sp. zn. 22 Cdo 817/2014.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 10. června 2014, sp. zn. 28 Cdo 20/2014.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 10. června 2014, sp. zn. 28 Cdo 4216/2013.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 29. května 2014, sp. zn. 21 Cdo 828/2014.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. května 2014, sp. zn. 28 Cdo 837/2013.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 7. května 2014, sp. zn. 28 Cdo 3181/2013.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 6. května 2014, sp. zn. 28 Cdo 443/2014.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. dubna 2014, sp. zn. 29 Cdo 1148/2011.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. dubna 2014, sp. zn. 31 Cdo 3309/2011.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 16. dubna 2014, sp. zn. 23 Cdo 2021/2012.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. března 2014, sp. zn. 23 Cdo 756/2012.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. března 2014, sp. zn. 23 Cdo 2325/2013.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. března 2014, sp. zn. 21 Cdo 3266/2013, uveřejněné ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek (civilní řada) pod č. 62/2014.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. března 2014, sp. zn. 29 Cdo 3281/2012.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. března 2014, sp. zn. 28 Cdo 2004/2013.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 18. března 2014, sp. zn. 28 Cdo 447/2014.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 11. března 2014, sp. zn. 28 Cdo 1778/2013.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 6. března 2014, sp. zn. 28 Cdo 264/2014.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 18. února 2014, sp. zn. 32 Cdo 3740/2013.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 11. února 2014, sp. zn. 28 Cdo 3369/2013.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. února 2014, sp. zn. 28 Cdo 3053/2013.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. února 2014, sp. zn. 28 Cdo 2746/2013.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. ledna 2014, sp. zn. 28 Cdo 2457/2013.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 21. ledna 2014, sp. zn. 22 Cdo 1007/2013.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. prosince 2013, sp. zn. 29 Cdo 2520/2010.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 4. prosince 2013, sp. zn. 28 Cdo 1551/2013.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. listopadu 2013, sp. zn. 28 Cdo 3914/2012.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. listopadu 2013, sp. zn. 23 Cdo 2833/2011.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. listopadu 2013, sp. zn. 28 Cdo 1942/2013.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 13. listopadu 2013, sp. zn. 28 Cdo 1723/2013.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. listopadu 2013, sp. zn. 28 Cdo 1942/2013.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 6. listopadu 2013, sp. zn. 28 Cdo 3467/2013.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 5. listopadu 2013, sp. zn. 28 Cdo 1310/2013.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. října 2013, sp. zn. 20 Cdo 1574/2013.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. října 2013, sp. zn. 23 Cdo 3379/2011.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 16. října 2013, sp. zn. 32 Cdo 3580/2011.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 9. října 2013, sp. zn. 28 Cdo 2691/2013.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 9. října 2013, sp. zn. 28 Cdo 2083/2013.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 1. října 2013, sp. zn. 28 Cdo 946/2013.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 3. září 2013, sp. zn. 28 Cdo 1267/2013.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. srpna 2013, sp. zn. 26 Cdo 1494/2013.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. srpna 2013, sp. zn. 28 Cdo 2020/2013.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. srpna 2013, sp. zn. 28 Cdo 882/2013.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. srpna 2013, sp. zn. 28 Cdo 711/2013.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. srpna 2013, sp. zn. 28 Cdo 2576/2012.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 5. srpna 2013, sp. zn. 28 Cdo 3875/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5. srpna 2013, sp. zn. 28 Cdo 3658/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. července 2013, sp. zn. 22 Cdo 4079/2011.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. července 2013, sp. zn. 23 Cdo 1260/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. července 2013, sp. zn. 28 Cdo 778/2013.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 16. července 2013, sp. zn. 28 Cdo 540/2013.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 3. července 2013, sp. zn. 28 Cdo 328/2013.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 3. července 2013, sp. zn. 28 Cdo 3388/2012.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. června 2013, sp. zn. 23 Cdo 2796/2013.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. června 2013, sp. zn. 23 Cdo 2898/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 6. června 2013, sp. zn. 28 Cdo 2638/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5. června 2013, sp. zn. 28 Cdo 3042/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. května 2013, sp. zn. 22 Cdo 2419/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. května 2013, sp. zn. 28 Cdo 2570/2012.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. dubna 2013, sp. zn. 28 Cdo 2613/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 24. dubna 2013, sp. zn. 28 Cdo 1415/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. dubna 2013, sp. zn. 32 Cdo 2300/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 9. dubna 2013, sp. zn. 28 Cdo 2485/2012.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 2. dubna 2013, sp. zn. 28 Cdo 2360/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. března 2013, sp. zn. 23 Cdo 3060/2011.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 7. března 2013, sp. zn. 28 Cdo 1104/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. února 2013, sp. zn. 33 Cdo 2863/2010.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. února 2013, sp. zn. 21 Cdo 4126/2011.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. února 2013, sp. zn. 32 Cdo 14/2013.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 15. února 2013, sp. zn. 28 Cdo 2359/2012.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 13. února 2013, sp. zn. 28 Cdo 3762/2011.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. ledna 2013, sp. zn. 23 Cdo 966/2011.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 24. ledna 2013, sp. zn. 22 Cdo 216/2011.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. ledna 2013, sp. zn. 32 Cdo 4100/2011.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. ledna 2013, sp. zn. 32 Cdo 3539/2012.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15. ledna 2013, sp. zn. 23 Cdo 320/2011.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 8. ledna 2013, sp. zn. 28 Cdo 1425/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 8. ledna 2013, sp. zn. 28 Cdo 2739/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. prosince 2012 sp. zn. 32 Cdo 4470/2010.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 12. prosince 2012, sp. zn. 28 Cdo 1332/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5. prosince 2012, sp. zn. 28 Cdo 728/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5. prosince 2012, sp. zn. 28 Cdo 1036/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. listopadu 2012, sp. zn. 32 Cdo 4470/2010.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 13. listopadu 2012, sp. zn. 26 Cdo 2324/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. listopadu 2012, sp. zn. 28 Cdo 3878/2011.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. října 2012, sp. zn. 21 Cdo 2424/2011.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. října 2012, sp. zn. 32 Cdo 64/2011.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. října 2012, sp. zn. 28 Cdo 2640/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 17. října 2012, sp. zn. 28 Cdo 2672/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. října 2012, sp. zn. 28 Cdo 382/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. října 2012, sp. zn. 31 Cdo 503/2011.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 10. října 2012, sp. zn. 28 Cdo 248/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. října 2012, sp. zn. 28 Cdo 338/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 4. října 2012, sp. zn. 28 Cdo 1856/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. září 2012, sp. zn. 28 Cdo 3010/2011.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. srpna 2012, sp. zn. 23 Cdo 478/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. srpna 2012, sp. zn. 22 Cdo 3404/2010.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 15. srpna 2012, sp. zn. 28 Cdo 1271/2011.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15. srpna 2012, sp. zn. 28 Cdo 1056/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. července 2012, sp. zn. 23 Cdo 2003/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. července 2012, sp. zn. 28 Cdo 2552/2011.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 17. července 2012, sp. zn. 28 Cdo 16/2012.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 17. července 2012, sp. zn. 28 Cdo 4197/2011.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 17. července 2012, sp. zn. 28 Cdo 360/2012.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 9. července 2012, sp. zn. 28 Cdo 2585/2011.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. června 2012, sp. zn. 28 Cdo 1345/2012.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. června 2012, sp. zn. 23 Cdo 2553/2010.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. června 2012, sp. zn. 23 Cdo 3815/2010.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 26. června 2012, sp. zn. 23 Cdo 1229/2011.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 13. června 2012, sp. zn. 28 Cdo 4131/2011.

- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. června 2012, sp. zn. 28 Cdo 4137/2011.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 6. června 2012, sp. zn. 28 Cdo 4022/2011.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 16. května 2012, sp. zn. NS 28 Cdo 4238/2011.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. dubna 2012, sp. zn. 22 Cdo 3194/2009.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. dubna 2012, sp. zn. 29 Cdo 3223/2010.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. dubna 2012, sp. zn. 29 Cdo 3630/2010.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. března 2012, sp. zn. 28 Cdo 808/2011.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 21. března 2012, sp. zn. 25 Cdo 2704/2010.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. března 2012, sp. zn. 28 Cdo 337/2011.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 20. března 2012, sp. zn. 28 Cdo 3501/2011.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 20. března 2012, sp. zn. 28 Cdo 1617/2011.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 14. března 2012, sp. zn. 28 Cdo 896/2011.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. února 2012, Sp. zn. 28 Cdo 2009/2011, odst. 18.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 8. února 2012, sp. zn. 31 Cdo 3986/2009.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 7. února 2012, sp. zn. 28 Cdo 1142/2011.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. ledna 2012, sp. zn. 33 Cdo 2957/2011.
- Rozsudek Nejvyššího soud ze dne 24. ledna 2012, sp. zn. 28 Cdo 4740/2010.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 19. ledna 2012, sp. zn. 21 Cdo 4533/2010.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 17. ledna 2012, sp. zn. 32 Cdo 3947/2010.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. prosince 2011, sp. zn. 21 Cdo 2864/2009
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 21. prosince 2011, sp. zn. 28 Cdo 3613/2011.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. prosince 2011, sp. zn. 23 Cdo 5160/2009.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 7. prosince 2011, sp. zn. 28 Cdo 496/2011.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 1. prosince 2011, sp. zn. 28 Cdo 3763/2011.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. listopadu 2011, sp. zn. 22 Cdo 3766/2011, uveřejněný ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, č. 91, 2012.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. listopadu 2011, sp. zn. 22 Cdo 3569/2011.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. listopadu 2011, sp. zn. 30 Cdo 5077/2009.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. listopadu 2011, sp. zn. 32 Cdo 2203/2010.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 16. listopadu 2011, sp. zn. 26 Cdo 3927/2008.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 10. listopadu 2011, sp. zn. 21 Cdo 4981/2010.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. listopadu 2011, sp. zn. 28 Cdo 4231/2010.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. října 2011, sp. zn. 22 Cdo 4370/2009.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. října 2011, uveřejněný ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek (civilní řada) pod č. 107/2012.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. října 2011, sp. zn. 23 Cdo 856/2010.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. října 2011, sp. zn. 28 Cdo 3322/2010.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. října 2011, sp. zn. 31 Cdo 678/2009.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. října 2011, sp. zn. 33 Cdo 4641/2009.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 19. října 2011, sp. zn. 28 Cdo 3215/2011.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 16. října 2011, sp. zn. 28 Cdo 856/2010.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5. října 2011, sp. zn. 28 Cdo 2495/2011.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. září 2011, sp. zn. 33 Cdo 2865/2008.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 20. září 2011, sp. zn. 26 Cdo 2552/2009.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 19. září 2011, sp. zn. 28 Cdo 444/2011.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 14. září 2011, sp. zn. 28 Cdo 2078/2011.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 7. září 2011, sp. zn. 28 Cdo 680/2011.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. srpna 2011, sp. zn. 30 Cdo 4831/2010.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. srpna 2011, sp. zn. 28 Cdo 1632/2011.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. července 2011, sp. zn. 28 Cdo 4755/2009.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. června 2011, sp. zn. 25 Cdo 4388/2008.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 16. června 2011, sp. zn. 30 Cdo 2868/2009.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15. června 2011, sp. zn. 28 Cdo 2290/2010.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. května 2011, sp. zn. 28 Cdo 1056/2010.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 5. května 2011, sp. zn. 28 Cdo 4697/2010.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. dubna 2011, sp. zn. 28 Cdo 3363/2010.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 17. března 2011, sp. zn. 28 Cdo 4942/2010.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. února 2011, sp. zn. 23 Cdo 3552/2009.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 1. února 2011, sp. zn. 28 Cdo 4566/2010.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 1. února 2011, sp. zn. 28 Cdo 4694/2010.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. ledna 2011, sp. zn. 23 Cdo 5281/2009.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 12. ledna 2011, sp. zn. 28 Cdo 3001/2010.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 16. prosince 2010, sp. zn. 28 Cdo 2284/2010.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 16. prosince 2010, sp. zn. 28 Cdo 1931/2010.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 8. prosince 2010, sp. zn. 31 Cdo 5241/2007.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. listopadu 2010, sp. zn. 28 Cdo 2932/2010.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. listopadu 2010, sp. zn. 29 Cdo 1599/2008.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 3. listopadu 2010, sp. zn. 28 Cdo 1189/2010.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. srpna 2010, sp. zn. 30 Cdo 1653/2009.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. července 2010, sp. zn. 22 Cdo 5330/2008.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 14. července 2010, sp. zn. 31 Cdo 2250/2009.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. července 2010, sp. zn. 28 Cdo 4264/2009.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. června 2010, sp. zn. 23 Cdo 1494/2008.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. dubna 2010, sp. zn. 28 Cdo 4608/2009.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 14. dubna 2010, sp. zn. 28 Cdo 1019/2010.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 4. února 2010, sp. zn. 28 Cdo 3606/2009.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 6. listopadu 2009, sp. zn. 28 Cdo 1876/2009.
Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. září 2009, sp. zn. 23 Cdo 5462/2007.
Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. srpna 2009, sp. zn. 33 Cdo 797/2008.

- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. srpna 2009, sp. zn. 33 Cdo 2849/2007.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. července 2009, sp. zn. 25 Cdo 2401/2007.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 3. června 2009, sp. zn. 28 Cdo 2716/2008.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. dubna 2009, sp. zn. 23 Cdo 3008/2007.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. března 2009, sp. zn. 29 Odo 1343/2006, uveřejněný ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek (civilní řada) pod č. 58/2010.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. února 2009, sp. zn. 23 Cdo 2030/2007.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. ledna 2009, sp. zn. 33 Odo 1615/2006.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. ledna 2009, sp. zn. 32 Cdo 4179/2007.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 11. prosince 2008, sp. zn. 33 Odo 1453/2006.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. listopadu 2008, sp. zn. 33 Odo 1229/2006.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 1. října 2008, sp. zn. 29 Odo 104/2006.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. září 2008, sp. zn. 29 Cdo 2225/2008.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. srpna 2008, sp. zn. 29 Odo 1141/2006.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. srpna 2008, sp. zn. uveřejněný ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek (civilní řada) pod č. 77/2009.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. června 2008, sp. zn. 32 Odo 1754/2006.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. května 2008, sp. zn. 32 Odo 970/2006.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. května 2008, sp. zn. 32 Cdo 4291/2007.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 15. května 2008, sp. zn. 28 Cdo 964/2008.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 14. května 2008, sp. zn. 30 Cdo 1473/2007.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 24. dubna 2008, sp. zn. 26 Odo 1790/2006.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. února 2008, sp. zn. 33 Odo 49/2006.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 21. února 2008, sp. zn. 32 Odo 871/2006.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. ledna 2008, sp. zn. 30 Cdo 68/2007.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 11. září 2007, sp. zn. 28 Cdo 3033/2007.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. března 2007, sp. zn. 21 Cdo 2567/2005.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 16. ledna 2007, sp. zn. 30 Cdo 2047/2006.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. října 2006, sp. zn. 33 Odo 1051/2005.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 7. června 2006, sp. zn. 26 Cdo 1544/2005.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. května 2006, sp. zn. 32 Odo 499/2004.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. dubna 2006, sp. zn. 32 Odo 871/2004.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. listopadu 2004, sp. zn. 25 Cdo 264/2004, uveřejněné ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek (civilní řada) pod č. 31/2005.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. listopadu 2004, sp. zn. 35 Odo 1183/2003.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. června 2004, sp. zn. 29 Odo 52/2002, uveřejněný ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek (civilní řada) pod č. 28/2006.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. května 2004, sp. zn. 33 Odo 221/2002.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 8. října 2003, sp. zn. 22 Cdo 1105/2003.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. července 2003, sp. zn. 29 Cdo 2631/2000.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. července 2003, sp. zn. 22 Cdo 1836/2002.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. října 2002, sp. zn. 25 Cdo 2877/2000.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. října 2002, sp. zn. 33 Odo 868/2001.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. června 2002, sp. zn. Rc 42/2003.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. června 2002, sp. zn. 25 Cdo 2093/2000.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 24. ledna 2002, sp. zn. 25 Cdo 413/2000.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. listopadu 2000, sp. zn. 25 Cdo 2744/99.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 7. září 2000, sp. zn. 29 Cdo 200/2000.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. srpna 2000, sp. zn. 29 Cdo 697/99.

Nálezy Ústavního soudu České republiky

Nález Ústavního soudu ze dne 17. dubna 2014, sp. zn. I. ÚS 2219/12.

Nález Ústavního soudu ze dne 30. července 2013, sp. zn. I. ÚS 2617/11.

Nález Ústavního soudu ze dne 25. února 2009 I. ÚS 143/07.

Nález Ústavního soudu ze dne 30. dubna 2007, sp. zn. III. ÚS 299/06.

Nález Ústavního soudu ze dne 23. ledna 2001, sp. zn. II. ÚS 77/2000.

Nález Ústavního soudu ze dne 12. července 1994, sp. zn. Pl. ÚS 3/94, uveřejněný též pod č. 164/1994 Sb.

Rozhodnutí a stanoviska Nejvyššího soudu České socialistické republiky

Rozsudek NS Č. soc. r. ze dne 30. prosince 1982, sp. zn. Cpj 40/82, uveřejněný ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek (civilní řada) pod č. 22/1983.

Rozsudek NS Č. soc. r. ze dne 25. dubna 1975, sp. zn. 2 Cz 8/75, uveřejněné ve Sbírce soudního rozhodnutí a stanovisek (civilní řada) pod č. 30/1977.

Stanovisko NS Č. soc. r. ze dne 28. března 1975, sp. zn. Cpj 34/74, uveřejněné ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek (civilní řada) pod č. 26/1975.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky

Rozhodnutí NS ČSR ze dne 18. října 1934, sp. zn. Rv 399/32 (Vážný 13854).

Plenární rozhodnutí NS ČSR ze dne 20. března 1931, sp. zn. Pres. 1285/30 (Vážný 10632).

Rozhodnutí NS ČSR ze dne 18. února 1926, sp. zn. Rv I 1899/25 (Vážný 5774).

Rozhodnutí NS ČSR ze dne 7. ledna 1925, sp. zn. Rv I 1624/24, (Vážný 4530).

Rozhodnutí NS ČSR ze dne 15. dubna 1924, sp. zn. Rv II 66/24 (Vážný 3728).

Rozhodnutí NS ČSR ze dne 2. dubna 1924, sp. zn. Rv I 206/24 (Vážný 3679).

Rozhodnutí NS ČSR ze dne 16. ledna 1924, sp. zn. Rv I 843/23 (Vážný 3402).

Rozhodnutí NS ČSR ze dne 26. května 1920, sp. zn. Rv II 87/20 (Vážný 529).

Rozhodnutí rakouského Nejvyššího soudního dvora (OGH)

- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 17. dubna 2013, sp. zn. 4 Ob 46/13p.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 13. března 2012, sp. zn. 10 Ob 10/12m.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 28. dubna 2008, sp. zn. 8 Ob 130/07m.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 18. prosince 2006, sp. zn. 8 ObA 3/06h.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 11. června 2002, sp. zn. 5 Ob 129/02k.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 15. listopadu 2000, sp. zn. 3 Ob 259/00k, bod 3.1.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 28. června 2000, sp. zn. 9 Ob 85/00s.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 14. prosince 1999, sp. zn. 4 Ob 306/99z.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 15. září 1998, sp. zn. 5 Ob 201/98i.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 25. září 1997, sp. zn. 2Ob218/97s.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 24. června 1997, sp. zn. SZ 52/98.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 12. července 1995, sp. zn. 7 Ob 18/95.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 14. června 1995, sp. zn. 3 Ob 550/95.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 30. června 1994, sp. zn. 2 Ob 542/94.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 27. května 1992, sp. zn. 2 Ob 542/94.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 17. prosince 1991, sp. zn. 4 Ob 568/91.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 17. prosince 1991, sp. zn. 6 Ob 109/05f.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 28. února 1989, sp. zn. 10 Ob 504/87.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 9. dubna 1986, sp. zn. 8 Ob 37/88.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 19. 5. 1983, sp. zn. 6 Ob 625/82 (uveřejněné též v SZ 56/79).
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 24. září 1981, sp. zn. 7 Ob 628/81.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 10. listopadu 1976, sp. zn. 6 Ob 110/01x.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 21. září 1976, sp. zn. 1 Ob 213/07s.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 8. října 1975, sp. zn. 1 Ob 165/75.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 19. prosince 1973, sp. zn. 5 Ob 507/82.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 24. října 1973, č. 1 Ob 2375/96p.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 18. května 1971, sp. zn. SZ 44/75.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 2. února 1962, sp. zn. 1 Ob 353/97m.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 23. července 1957, sp. zn. 1 Ob 2375/96p.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 23. ledna 1957, sp. zn. 1 Ob 2375/96p.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 28. července 1954, sp. zn. 1 Ob 554/54.
- Rozhodnutí rakouského OGH ze dne 2. června 1937, sp. zn. 5 Ob 506/96.

Právní věty rakouského Nejvyššího soudního dvora (OGH)⁶³⁰

- Právní věta rakouského OGH ze dne 28. dubna 2008, č. RS0123426.
Právní věta rakouského OGH ze dne 26. února 2008, č. RS0123177.
Právní věta rakouského OGH ze dne 18. prosince 2006, č. RS0121638.
Právní věta rakouského OGH ze dne 5. dubna 2005, č. RS0119861.
Právní věta rakouského OGH ze dne 25. února 2003, č. RWZ0000075.
Právní věta rakouského OGH ze dne 10. července 2001, č. RS0115415.
Právní věta rakouského OGH ze dne 14. března 2001, č. RS0115094.
Právní věta rakouského OGH ze dne 28. října 1997, č. RS0108671.
Právní věta rakouského OGH ze dne 22. dubna 1997, č. RS0108262.
Právní věta rakouského OGH ze dne 26. února 1996, č. RS0102904.
Právní věta rakouského OGH ze dne 23. března 1994, č. RS0033259.
Právní věta rakouského OGH ze dne 12. listopadu 1992, č. RS0033408.
Právní věta rakouského OGH ze dne 17. prosince 1991, č. RS0033405.
Právní věta rakouského OGH ze dne 17. prosince 1991, č. RS0033401.
Právní věta rakouského OGH ze dne 17. února 1991, č. RS0033405.
Právní věta rakouského OGH ze dne 20. prosince 1990, č. RS0022014.
Právní věta rakouského OGH ze dne 19. ledna 1989, č. RS0033388.
Právní věta rakouského OGH ze dne 12. července 1988, č. RS0033737.
Právní věta rakouského OGH ze dne 7. července 1987, č. RS003376.
Právní věta rakouského OGH ze dne 15. ledna 1987, č. RS0010214.
Právní věta rakouského OGH ze dne 28. října 1986, č. RS0019894.
Právní věta rakouského OGH ze dne 23. března 1983, č. RS0016325.
Právní věta rakouského OGH ze dne 23. února 1983, č. RS0014887.
Právní věta rakouského OGH ze dne 16. prosince 1981, č. RS0010866.
Právní věta rakouského OGH ze dne 16. prosince 1980, č. RS0010086.
Právní věta rakouského OGH ze dne 15. května 1979, č. RS0104150.
Právní věta rakouského OGH ze dne 30. března 1979, č. RS0028050.
Právní věta rakouského OGH ze dne 30. listopadu 1977, č. RS0104142.
Právní věta rakouského OGH ze dne 14. října 1976, č. RS0010080.
Právní věta rakouského OGH ze dne 21. září 1976, č. RS0013197.

⁶³⁰ Jedná se o právní věty připravené kanceláří OGH (Nejvyššího soudního dvora). Datum uvedené u právní věty představuje datum prvního z rozhodnutí, z něhož byla právní věta vybstrahována. Vhodno dodat, že rakouský oficiální webový informační systém **ris.bka.gv.at** eviduje ke každé právní větě rozhodnutí, která se k ní vztahují (jak rozhodnutí, z nichž byla právní věta vytvořena, tak rozhodnutí, která ji použily). Vzhledem k uvedenému je citace právní větou, jakkoli je pro českého právníka nezvyklá, korektní – vždyť tento způsob citace se pravidelně vyskytuje též v novějších rozhodnutí OGH i soudů nižších stupňů.

právní větu rakouského OGH ze dne 23. listopadu 1972, č. RS0070861.
Právní věta rakouského OGH ze dne 5. července 1972, č. RS0033566.
Právní věta rakouského OGH ze dne 18. května 1971, č. RS0033612.
Právní věta rakouského OGH ze dne 4. října 1970, č. RS0033569.
Právní věta rakouského OGH ze dne 3. prosince 1969, č. RS0033548.
Právní věta rakouského OGH ze dne 11. listopadu 1959, č. RS0010196.
Právní věta rakouského OGH ze dne 24. června 1959, č. RS0022032.
Právní věta rakouského OGH ze dne 23. ledna 1957, č. RS0033564.
Právní věta rakouského OGH ze dne 2. června 1954, č. RS0038549.
Právní věta rakouského OGH ze dne 23. července 1952, č. RS0033591.
Právní věta rakouského OGH ze dne 5. prosince 1951, č. RS0033261.
Právní věta rakouského OGH ze dne 10. října 1951, č. RS0024016.
Právní věta rakouského OGH ze dne 4. prosince 1923, č. RS0022095.

Rozhodnutí německého Spolkového soudního dvora (BGH)⁶³¹

Rozhodnutí německého BGH ze dne 10. dubna 2014, sp. zn. VII ZR 241/13.
Rozhodnutí německého BGH ze dne 19. června 2013, sp. zn. V ZR 93/12, uveřejněné jako NJW 2013, 3364.
Rozhodnutí německého BGH ze dne 13. listopadu 2012, sp. zn. X ZR 80/11, uveřejněné jako NJW-RR 2013, 618
Rozhodnutí německého BGH ze dne 18. ledna 2012, sp. zn. I ZR 187/10, uveřejněné jako BGHZ 192, 204 a dále NJW 2012, 2034.
Rozhodnutí německého BGH ze dne 17. prosince 2010, sp. zn. V ZR 44/10, 45/10 a 46/10.
Rozhodnutí německého BGH ze dne 29. dubna 2008, sp. zn. XI ZR 371/07.
Rozhodnutí německého BGH ze dne 21. října 2004, sp. zn. BGH III ZR 38/04, uveřejněné jako NJW 2006, 60.
Rozhodnutí německého BGH ze dne 5. října 2004, sp. zn. VI ZR 255/03, uveřejněné jako NJW 2005, 215.
Rozhodnutí německého BGH ze dne 3. ledna 2004, sp. zn. XI ZR 125/03, uveřejněné jako BGHZ 158, 1.
Rozhodnutí německého BGH ze dne 15. října 2002, sp. zn. X ZR 132/01.
Rozhodnutí německého BGH ze dne 21. září 2001, sp. zn. V ZR 228/00, uveřejněné v NJW 2002.
Rozhodnutí německého BGH ze dne 29. února 2000, sp. zn. VI ZR 47/99, uveřejněné jako NJW 2000, 1718.
Rozhodnutí německého BGH ze dne 23. září 1999, sp. zn. BGH III ZR 322/98.
Rozhodnutí německého BGH ze dne 13. prosince 1995, sp. zn. XII ZR 194/93.

⁶³¹ Vzhledem k obecně těžší dostupnosti německých rozhodnutí (ve srovnání s rakouskou volně přístupnou oficiální databází ris.bka.gv.at) jsem ve větší míře judikatorní závěry zprostředkované kvalitní komentářovou literaturou.

Rozhodnutí německého BGH ze dne 5. prosince 1995, sp. zn. VI ZR 332/94, uveřejněné jako NJW 1995, 861.

Rozhodnutí německého BGH ze dne 15. listopadu 1994, sp. zn. VI ZR 56/94, uveřejněné jako NJW 1995, 861

Rozhodnutí německého BGH ze dne 28. listopadu 1990, sp. zn. XII ZR 130/89, uveřejněné jako BGHZ 113, 62.

Rozhodnutí německého BGH ze dne 20. června 1990, sp. zn. XII ZR 98/89.

Rozhodnutí německého BGH ze dne 31. května 1990, sp. zn. VII ZR 336/89, uveřejněné jako BGHZ 111, 308 a dále jako NJW 1990, 2542 (překonáno výše citovaným rozhodnutím ze dne 10. dubna 2014, sp. zn. VII ZR 241/13).

Rozhodnutí německého BGH ze dne 4. dubna 1990, sp. zn. VIII ZR 71/89.

Rozhodnutí německého BGH ze dne 26. září 1985, sp. zn. IX ZR 180/84.

Rozhodnutí německého BGH ze dne 24. listopadu 1981, sp. zn. X ZR 7/80.

Rozhodnutí německého BGH ze dne 14. října 1971, sp. zn. VII ZR 313/69.

Rozhodnutí německého BGH ze dne 11. ledna 1971, sp. zn. VIII ZR 261/69, uveřejněné v BGHZ 55, 176 („*Jungbullenfall*“).

Rozhodnutí německého BGH ze dne 8. ledna 1970, sp. zn. VII ZR 130/68, uveřejněné jako BGHZ 53, 144 a dále NJW 1970, 656.

Rozhodnutí německého BGH ze dne 31. října 1961, sp. zn. VII ZR 285/62.

Rozhodnutí dalších německých soudů

Rozhodnutí německého OLG Dresden ze dne 7. dubna 2005, sp. zn. 9 U 263/05.

Rozhodnutí německého OLG Koblenz, ze dne 16. prosince 1998, sp. zn. 7 U 124/98.

Bezdůvodné obohacení ze srovnávacího pohledu

Anotace

Cílem práce je výzkum zásadních výsledků, k nimž v oblasti bezdůvodného obohacení dospěla zahraniční právní věda, zejména v německé právní oblasti, a dále jejich srovnávací použití při výkladu veškerých ustanovení NOZ o bezdůvodném obohacení, včetně souvislostí s dalšími soukromoprávními instituty. Práce tak intenzivně čerpá zejména z rakouské a německé judikatury a doktríny, z Návrhu společného referenčního rámce (DCFR), ze švýcarského práva a z komparativní literatury; na řadě míst se zmiňují též právní řády další a na konci práce je uveden propracovaný překlad vybraných zahraničních úprav. Práce neobsahuje prostý popis, nýbrž je vedena zájmy českého právního prostředí a snahou přispět české doktríně i aplikační praxi. Proto také práce vychází též z úplné rešerše judikatury Nejvyššího soudu od roku 2010 včetně. Práce dospívá k řadě závěrů, po bodech shrnutých na jejím konci, které lze z hlediska českého práva považovat za původní. Tyto závěry pak odůvodňují kladnou odpověď na hypotézy, že české právo bezdůvodného obohacení nelze – zvláště poté, kdy zákonodárce převzal do úpravy bezdůvodného obohacení v NOZ řadu zahraničních ustanovení – vykládat izolovaně, nýbrž že jeho kvalitní, hodnotově ukotvené a předvídatelné aplikaci významně přispívá právě srovnávací hledisko.

Klíčová slova

Bezdůvodné obohacení. Občanský zákoník. Občanské právo. Srovnávací právní věda.

Summary

This thesis is intended to demonstrate that the interpretation of materially new sections of the NCC (especially its Sec. 2995, 2998, 2999 (3) and 3000) largely presupposes knowledge of and regard to the discourse in European legal academia, in which the Czech private law is taking part again. Obviously, a number of NCC sections entail significant comparative context or connection, especially to ABGB or DCFR, as well as to German jurisprudence. Ignoring these connections could erroneously lead to a too textualistic or unsystematic interpretation. On the other hand, advanced legal doctrines, serving as a foundation, may result in foreseeable application of legal rules and in enhanced structure and order, allowing for fine case law respecting formal and value context and forming a contradiction-free and elegant mosaic.

This thesis is founded, as stated in the introduction, on two hypotheses: (1) reasonable interpretation of unjustified enrichment rules in the NCC requires considerable regard to foreign jurisprudence and case law, especially in the German legal family, to which the Czech law is closely related; and (2) this comparison generates findings which are relevant to and novel in the Czech law. I deem for legitimate that a doctrinally focused thesis in the field of legal science does not propose a ground-breaking hypothesis allowing for a true/false evaluation (*e.g., the population of the Czech Republic will decrease by more than 15 % by 2050; quantum computers may solve in polynomial time certain cryptographic problems which are currently solvable merely in exponential time*) and that its hypothesis has a fuzzy nature and enables a continuous spectrum of solutions (*e.g., the NCC conforms more or conforms less to development trends of private law in European countries; the regulation in the Act on Special Court Proceedings creates more or creates fewer uncertainties and difficulties*) or a differentiated answer (*e.g., this part of the regulation is beneficial and that part questionable*).

Hypothesis (1) is best corroborated in relation to provisions adopted from Austrian law (Sec. 2996, 2998, 3013 and 3014 NCC). Austrian jurisprudence and case law, extensively cited in this thesis, are, in my opinion, apparently as good an influence as pre-WWII legal sources. Legal comparison is also of importance in relation to Sec. 3013

NCC, whose interpretation has to differ considerably from the interpretation of Sec. 1041 ABGB, as it substantiates the statement that Sec. 3013 NCC has to be interpreted utmost-ly restrictively. A number of provisions of the NCC [unlawful use of another's asset according to Sec. 2991 (2) NCC, § 2991 (1) NCC, second sentence, and Sec. 3001 (1) NCC] is transplanted from the DCFR. Interpretation of these provisions may be supported by the "commentary" to the DCFR (full edition), but jurisprudence in German speaking countries may be an even better source. This jurisprudence is of merit also in those situations when the text of the NCC itself does not strictly require updating the Czech viewpoint (see hypothesis (2)). This thesis shows that the system of unjustified enrichment and its elements is determined not only by the black letter law, but also by jurisprudence and case law and that in Czech legal discourse, several conclusions are repeatedly stated which have already been surpassed or scientifically disproven, or can be amended and/or differentiated.

Both hypotheses may be best corroborated, or disproven, by the following points, which summarize conclusions reached in this thesis. The hypotheses should, in my opinion, be corroborated if it is opined that most of following points are: (a) relevant for Czech law of unjustified enrichment and its application; and (b) original in the sense that they are not usually made in the Czech legal discourse. The reason is that the following points (conclusions reached in this thesis) do not result from an inception on the part of the author, but rather from careful analysis of foreign (comparative) legal discoveries.

I. Absence of Legal Ground as an Element of Unjustified Enrichment

- I.A. Lack of legal ground is not a unifying element of unjust enrichment in the common law system; at least one of numerous unjust factors must be met. On the other hand, the law of unjustified enrichment in civil law systems is founded on the element of absenting legal ground.
- I.B. The term "*without just cause*" in Sec. 2991 (1) NCC may induce an equitable decision-making on a case-by-case basis or, perhaps, construction of unjust factors. This approach must be declined, however. *First*, it would disrupt the system of legal rules (other private law sections, e.g., on contracts, regulate when legal

ground is defective and thus unjustified enrichment is triggered). *Second*, Czech law of unjustified enrichment would be torn apart from the civil law tradition.

- I.C. Reasons stated in I.2 imply that the term “*without just cause*” should be construed exceedingly restrictively. It should not be applied independently, but rather should be understood as a mere reference to subsequent sections that bar unjustified enrichment claims in several situations when legal ground is absent.

II. Other General Elements of an Unjustified Enrichment Claim

- II.A. It is not advisable to recognize *enrichment*, *impoverishment* and their *connection* as autonomous elements of unjustified enrichment claim. It would cause a legal uncertainty to overload, while solving an unjustified enrichment case, these general and ambiguous terms.

Example: If I improve your thing according to a void or avoided contract for works, it may be both said that your enrichment consists in: (1) increase in value of your property; or (2) savings as normally you would be obliged to pay market value for works obtained.

- II.B. It is not generally true that an unjustified enrichment claim is based on certain unjustified increase in someone’s patrimony (or decrease that would otherwise occur) and a sufficiently direct connection to (or proximate causation by) the detriment of another person. These criteria are relevant only in situations when one person transfers enrichment to another without the transfer being attributable to a (purported) obligation (*Zuwendungs– or Aufwendungskondition*).

- II.C. Concerning performance of a (putative) obligation, *Wilburg* proved already in 1934 that the element of *connection* between enrichment and impoverishment is to be evaluated according to the causal relationship; it is not decisive between which two persons the direct transfer took place. This may be deduced also from Sec. 457 CC64 and Sec. 2995 NCC, according to which the contractor has a claim, and thus is, by definition, enriched, if the performance of his subcontractor consists in improvement of the customer’s asset.

- II.D. What category the unjustified enrichment claim falls into should be determined before further elements are evaluated. Elements of *enrichment*, *impoverishment* and *connection* have a unique meaning for each of the categories.

Example: In case of performance of a (putative) obligation, enrichment consists in creditor having received performance attributable to the obligation. In case of unlawful use of another's asset, enrichment is established already by this use. The extent to which the performance or use further increase the value of the patrimony is not relevant.

III. Categories of Unjustified Enrichment Claims

III.A. Although law of unjustified enrichment in civil law systems has its origins in *condictiones* of Roman law, higher level of continuity may be found only in current *condicti indebiti* (payment of supposed debt). Other *condictiones* of Roman law are followed today, if at all, only formally, while the real structure of the current law of unjustified enrichment differs.

III.B. Although five categories of unjustified enrichment claims in CC64, or four categories in NCC, are also named *condictions*, they mostly have little in common with their Roman law formal counterparts. Not even the *performance without a legal ground* overlaps with *condictio indebiti*; rather, it is a catch-all subsidiary category. This is caused by extensive interpretation of the term *performance* in the Czech law of unjustified enrichment (the term almost coincides with *enrichment*), largely compelled by the failure to adopt rules on use of another's asset (Sec. 363 to 365 CC50 and Sec. 1041 to 1043 ABGB) in OZ64.

III.C. The fact that the number of categories of unjustified enrichment claims was closed according to the CC64 exerted a very limited filtering effect only. Thus, it is only of a marginal importance that, according to the NCC, the categorization of unjustified enrichment claims is open-ended now. Stronger filtering effects result from Sec. 2999 NCC.

III.D. Because the system of unjustified enrichment categories, as provided for in Sec. 2999 (2) NCC, is somewhat ruptured, the fundamental division must be derived from Sec. 2991 NCC in connection with Sec. 2993 NCC, first sentence. In order to attain foreseeable and just results, the fundamental division should be: *unjustified enrichment obtained by performance of a (putative) obligation* versus *unjustified enrichment obtained in a different manner*.

III.E. The term *performance* has a considerably wider meaning in Czech (and Polish) law of unjustified enrichment as compared to the contract law. Whereas the term *performance* almost coincides with *enrichment* in the former case, a connection to an obligation to be *performed* is required in the latter case.

IV. Performance Attributable to an Obligation

IV.A. *Enrichment obtained by performance of (void or avoided) obligation* is the essential category of unjustified enrichment in the NCC (see Sec. 2991 (2) NCC in conjunction with Sec. 2993 NCC).

IV.B Attribution of a particular performance to a particular obligation needs to be evaluated from the recipient's point of view, i.e., according to the purpose of the performance the recipient could and should have assumed.

IV.C. In case of performance of an obligation, the debtor of the obligation is the impoverished party and the creditor of the obligation the enriched party. This applies also if a representative or deputy performs the obligation in lieu of the debtor or if the performance has directly increased the assets of a third party.

IV.D. Rules on performance of an obligation apply also to putative obligations and obligation which the law declares for nonexistent.

IV.E. The category of *performance on a legal ground which lapses later* applies also to the *performance aimed at attaining a purpose which does not occur later*. It is required that both parties agree to the purpose at the time of performance.

IV.F. Sec. 2998 NCC and 2999 (1) NCC should be construed narrowly and only with respect to the purpose of the invalidating rule. Specifically, these sections may not exclude or limit an unjustified enrichment claim of one party if this would predominantly favor the other party whose culpability is of a higher degree.

IV.G. Existing case law is applicable to restitution of reciprocal transfers, especially from void or avoided contracts, according to Sec. 2993 NCC. At the stage of judicial proceeding, however, the existing case law is applicable only if the defendant requires restitution of his or her performance and proves he or she has

performed indeed; otherwise, the court issues a verdict in favor of the plaintiff, not conditioned upon plaintiff's duty to render restitution to the defendant.

IV.H. If parties have performed mutually, the claim of each of the parties must be considered independently; no automatic balancing or set-off takes place. The theory of automatic set-off (requiring considerable modifications and corrections) is not suitable for Czech law. According to the NCC, relevant issues are governed by explicit and modern rules of Sec. 2999 (3) NCC (allocation of contractual risks) and Sec. 3002 (1) NCC (inapplicability of disenrichment to performance of a contractual obligation).

V. Restitution of Performance Attributable to an Obligation in Three Person Scenarios

V.A. Sec. 2995 NCC follows Sec. 457 CC64 and essentially retains the rule that only parties of a void or avoided contract shall take part in unwinding of the contract. This rule is well substantiated by value and systematic criteria and it is usual for legal systems in the German legal family.

V.B. However, Sec. 2995 NCC, unlike Sec. 457 CC64, excludes a third person from unwinding a contract only if the third person has been *enriched* by a contractual performance. If the person has been *impoverished* (e.g., by leasing his or her asset without his or her consent), his or her legal position may not be prejudiced by an obligation between different parties. Both of these statements follow not only from explicit Sec. 2994 NCC, but also from Sec. 2995 and 3001 (2) NCC.

V.C. Exceptions to the barring effect according to Sec. 2995 NCC need to be construed narrowly. It is required that lack of capacity, fraud or another enumerated defect not only occurs, but also causes invalidity, or is the ground for avoidance, of the obligation that has been performed.

V.D. If the owner leases the property to a lessee (sublessor) who subleases the property without authorization to a sublessee, the owner has no direct claim against the sublessee, not even from Sec. 2994 NCC.

VI. Other Categories of Unjustified Enrichment Claims

- VI.A. The unjustified enrichment category of *performance without legal ground* covers also a mistaken transfer to, or improvement of, an asset belonging to a person who is not a (putative) creditor.
- VI.B. Enrichment claim based on unlawful use of another's asset is established by infringement of an asset assigned according to the law to a particular person (i.e., the person may exclude others from use of the asset). The compensation shall amount to the usual (market) price for which the consent to the use of the infringed asset is usually granted (price of the license).
- VI.C. Claims resulting from *performance of another's debt* are regulated by three groups of NCC provisions: Sec. 1936 and 1937, Sec. 3013 and Sec. 2991 (2) NCC. Sec. 1936 and 1937 NCC shall be used primarily, Sec. 3013 NCC is of a subsidiary nature and the scope of application of Sec. 2991 (2) NCC is marginal.
- VI.D. Preference should be given to business needs and thus the power of a creditor to accept a performance of a third person without debtor's consent, or even against debtor's will, should not be limited (without the debtor being responsible for any deficiencies of such a performance). A person who performs another's debt should have a claim for compensation against that another at least in those cases when such a claim resulted from the former Sec. 454 CC64.
- VI.E. If a creditor can assign his or her claim against his debtor's will, he or she can also accept a performance made *in lieu* of the debtor by a third person against the debtor's will.

VII. Subsidiarity of Unjustified Enrichment Claims

- VII.A. It is repeatedly stated in the Czech case law that unjustified enrichment claims are of a subsidiary nature. It needs, however, to be further elaborated what type of subsidiarity it is specifically and what particular implications are intended.
- VII.B. Legal systems in the German legal family allow for a concurrence between claims for unjustified enrichment and claims for damages: any of the claims may be asserted, but a performance of one claim reduces the other claim by the same

amount. It seems that the Czech case law, despite using the term *subsidiarity*, aims to promote just this result. Accordingly, it is advisable to construe concurrence of claims in the Czech law, too.

VII.C. Especially, as far as restitution of performances made under void or avoided contract is concerned, unjustified enrichment is not of a subsidiary nature: a person who reclaims his or her contractual performance is not required to prove his or her ownership, as would be the case according to Sec. 1040 NCC et seq.

VII.D. A void or avoided contract is to be unwound primarily according to unjustified enrichment rules. In other situations, however, Sec. 996 NCC et seq. (respective claims of owner and possessor) prevail.

VII.E. Sec. 996 NCC et seq. apply, by analogy and as a limiting corrective, also to a detentor: a detentor acting in a good faith has not more rights and less duties than such a possessor, i.e., a person whose legal protection is second only to the owner.

VIII. Exemptions from Unjustified Enrichment. Burden of Proof

VIII.A. Sec. 2997 (1) NCC, excluding the right to reclaim what was performed with knowledge that no performance was owed, may apply also to a person who pays a compensation to prevent further disputes while being indifferent to the real amount of his or her debt (e.g., from the damage caused). It is advisable to make an objection at the time of transfer to avoid the risk and retain the claim.

VIII.B. Current approach in the Czech law that the plaintiff needs to prove the mere fact of transfer and the defendant must prove a legal ground for the transfer is rather uncommon in the comparative perspective. Usually, it is up to the plaintiff to disprove a legal ground (unless clearly irrelevant) stated by the defendant. Sec. 2997 (1) NCC creates an incentive to balance the burden of proof more evenly. A person who voluntarily performs and now reclaims the performance as mistaken should prove his or her mistake, or at least state relevant circumstances. A person who received performance several years ago should not be liable to resti-

tute it just because he or she is not able to prove now that there was a justifying legal ground “*with the probability bordering on certainty*”.

IX. Monetary Compensation

IX.A. Who improves another’s asset while performing a void or avoided obligation, especially of a contractual nature, should be compensated according to the market price of the performance (service), unless Sec. 2999 (2) NCC applies. In other situations, the compensation shall amount to the increase of the market price of the asset caused by the improvement.

IX.B. Who obtains an asset according to void or avoided contract on transfer of the ownership is liable to pay compensation for his or her benefit resulting from use of the asset, even if he or she qualifies for the status of a possessor acting in a good faith (Sec. 3002 (1) NCC). Suitable criteria for calculating the compensation (unless real benefit is lower) include: (1) period of use in relation to life expectancy multiplied by the price of a new asset; or (2) interest that the enriched person would have to pay if he or she took a loan for the period of use and in the amount equal to the market price of the asset concerned.

IX.C. Sec. 3002 (2) NCC applies to both parties symmetrically; it may be assumed that the parties estimate the performance of one and the performance of another party as having the same value. Thus, the parties shall not compensate each other for the period after both parties have fully performed; the compensation needs to be paid only if one of the parties performs in advance.

IX.D. Sec. 3002 (2) NCC establishes the duty to pay compensation also if the received asset consists in money. Thus, interests (in the market rate according to Sec. 1802 NCC) from a payment resulting from a void or avoided contract may accrue before the unjustified enrichment claim for returning the payment becomes due (usually upon payor’s request).

X. Disenrichment

X.A. Sec. 3000 and 3001 (1) NCC protect the enriched persons acting in good faith. If such a person loses the enrichment, he or she needs to pay the compensation only

up to the amount that will not cause a negative balance, i.e., a position worse than if the enrichment had not been obtained at all.

X.B. CC64 and many foreign legal systems do not provide for the disenrichment rule. Moreover, too wide application of the rule is criticized also in German and Swiss jurisprudence, even though they accept the disenrichment rule in principle. Accordingly, the rule should be construed narrowly in the Czech law, and foreign judgments should be transplanted with caution.

X.C. Although a possessor acting in good faith is authorized to even destroy the asset and is not liable to pay compensation for fruits and use of the asset, the possessor must compensate for the enrichment he or she obtains from the substance of the asset, especially in case he or she transfers the asset (and presumably also in case he or she consumes the asset).

IX.D Sec. 3001 (2) NCC, barring a claim if one person enriches another by a non-transferable enrichment, without performing an obligation to that another, is less usual from the comparative point of view. Accordingly the exception from this provision, included in the provision, should be construed widely.

X.E. Contractual performance is not subject to general disenrichment rules, but only to Sec. 2999 (3) NCC. The expression *destruction, loss, or deterioration is attributed to the impoverished party*, as included in Sec. 2999 (3) NCC, means: The enriched party is not liable to render compensation if, in case the contract was valid, the other party would bear the risk of destruction, loss or deterioration. Sec. 2110, 1974 and 1933, as well as other provisions on allocation of risks between contractual parties, must be taken into consideration. However, the purpose of the rule which gave rise to voidness or voidability of the contract may require a different result.

XI. Versio in Rem and Lex Rhodia de Iactu

XI.A. Sec. 3012 NCC (transplanted from Sec. 1041 ABGB) needs to be construed exceedingly restrictively and in the manner avoiding contradictions to Sec. 2991 to 3005 NCC. The legal transplant is questionable since already the pre-WWII ju-

risprudence has criticized the obscurity of Sec. 1041 ABGB and current Austrian case law and jurisprudence interpret Sec. 1041 ABGB as the basis of claims for restitution of unjustified enrichment obtained in a different manner than by a performance of an obligation. However, in Czech law, Sec. 2991 to 3005 NCC already have this function.

- XI.B. In particular, Sec. 3012 NCC should not be understood as a clause providing for *versio in rem* (direct claim against a third person who has benefited from a performance to another party). Current Austrian jurisprudence and case law excludes such a claim and so does BGB, OR (as applied), Sec. 457 CC64, and, most importantly, Sec. 2995 NCC.
- XI.C. Sec. 3014 NCC gracefully follows the Roman tradition. It will be applied rarely, but if so, then with just results.

Unjustified Enrichment in the Comparative Perspective

Abstract

The aim of the thesis is the legal research of important results concerning unjustified enrichment that have been attained in foreign jurisprudence and judicial opinions, especially within the German legal family, and their comparative application to all provisions of the New Czech Civil Code („NCC“) regulating unjustified enrichment, including their relation to other parts of civil law. The thesis thus draws extensively from Austrian and German jurisprudence and case law, from the Draft Common Frame of Reference, from Swiss law and from comparative literature; further legal orders are also mentioned and a refined translation of relevant foreign provisions is included in the appendix. The thesis does not include a mere description, but rather follows the interests of Czech law and aims to make a contribution to Czech jurisprudence and application of law. Accordingly, the thesis is also founded on complete research of the Czech Supreme Court case law made in and after 2010. The thesis comes to a number of conclusions (summarized in the itemized resumé) which may be deemed for original from the point of view of the Czech legal discourse. These conclusions corroborate the hypothesis that the Czech law of unjustified enrichment – especially after a number of foreign provisions has been adopted in the NCC – should not be interpreted in isolation and that its principled and foreseeable application is well served by the comparative law approach.

Keywords

Unjustified enrichment. Unjust enrichment. Restitution. Civil Code. Civil law. Comparative law.